

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

B^t. Moltzer
Kast 5, Pl. B
NO. 6

De tyd en heeft noyt weghgenomen

So blinckt hun deugt voor iedereën.

Den naam en 't overschot der vromen

Want nadat zy zijn overleën

Metropolestr. 100

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1297 2034

1858

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST.

H A N D L E I D I N G

ten dienste van aanstaande (taal)onderwijzers

DOOR

C. H. DEN HERTOOG.

3e STUK

DE LEER DER WOORDSOORTEN.

AMSTERDAM. — 1896. — W. VERSLUYS.

VOORBERICHT.

De verschijning van dit 3e stuk der Spraakkunst heeft langer op zich doen wachten, dan in het voorbericht van het 1e stuk was aangekondigd. De oorzaak daarvan is allereerst hierin gelegen, dat het den schrijver bij de bewerking van deze leer der woordsoorten noodig bleek, verschillende vraagstukken, die zich bij dit onderdeel der spraakkunst voordoen, opnieuw aan een gezet onderzoek te onderwerpen. Een voorbeeld daarvan zijn de beschouwingen, die hij in den jaargang 1894 van NOORD EN ZUID over de zoogenaamde „Concrete en Abstracte substantieven“ deed verschijnen. Ook de hoofdstukken betreffende de adnominale woorden zullen o. m. van dit vernieuwde onderzoek de blijken kunnen leveren.

Bij deze behandeling der woordsoorten zijn dezelfde grondbeginselen gevolgd, die in de Inleiding bij het eerste stuk zijn uiteengezet en waarvan sommige in de hier volgende Inleiding opnieuw zijn toegelicht. Het streven is steeds geweest om te doen uitkomen, hoe de normen voor het taalgebruik, die de spraakkunst aan de hand doet, door eigen waarneming uit dat gebruik zelf kunnen worden afgeleid, al behoeft daarbij het licht der historie niet te worden versmaad. Zoo moge ook dit gedeelte der Handleiding er toe bijdragen om in de kringen der taalonderwijzers en onder de velen, tot wie hun invloed zich uitstrekt, meer en meer den waan te doen wijken, dat de taalwetenschap eene aanmatigende wetgeefster zou willen zijn. Indien die verouderde opvatting nog voortleeft, dan is dit meer aan het onderwijs dan aan de wetenschap te wijten. Veertig jaren

geleden heeft DR. L. A. TE WINKEL zich al beijverd om in de onderwijswereld het denkbeeld te doen doordringen, dat „elke „levende taal onophoudelijk verandert,“ en derhalve „de gram- „matica, zal zij hare taak blijven vervullen, na verloop van „jaren herzien moet worden, ten einde telkens den waren „toestand der taal te leeren kennen ¹⁾.“ Alleen aan het gebruik van al te beknopte schoolboeken of aan onvoldoende toelichting daarvan kan het te wijten zijn, als de spraakkunst in onze dagen nog als eene decreterende wetenschap wordt voorgesteld, en de bewustwording van deze dwaling dan bij wijze van reactie soms eene nieuwe dwaling in het leven roept, nl. dat alle regels maar dwaasheid zijn.

Deze leer der woordsoorten beperkt zich tot de beschrijving en zoo mogelijke verklaring van hunne beteekenis, functie en syntactische eigenaardigheden, waarbij ook aan het taalgebruik der jongere literatuur de noodige aandacht is gewijd. De bijzonderheden omtrent de veranderlijkheid der woorden (de leer der buigingsvormen) zullen in een volgend 4^e stuk worden samengevat.

De schrijver houdt zich aanbevolen voor de toezending van nummers van tijdschriften en vakbladen, waarin de inhoud van dit 3^e stuk of onderdeelen daarvan besproken mochten worden.

AMSTERDAM, April 1895.

C. H. DEN HERTOEG.

¹⁾ *Nieuw Nederlandsch Taalmagazijn* (1857) IV, 264. In ditzelfde opstel komt o. a. ook de volgende merkwaardige uitdrukking voor: »Dit (nl. dat *hij kan, zal, mag* en *wil* de *t* missen) leert alleen de »waarneming van de taal op het tegenwoordige oogenblik, en nie- »mand kan zeggen, dat zulks over vijftig jaar nog het geval zal zijn.«

INLEIDING.

1. Naar den analytischen gang, in § 7 van het eerste stuk dezer spraakkunst aangegeven, volgt hier, na het overzicht der verschijnselen in den enkelvoudigen en den samengestelden zin, een onderzoek naar de bijzonderheden, die als de leer van het woord zijn samen te vatten. Die bijzonderheden betreffen: het wezen van het woord, de indeeling der woorden in grammatische categorieën, de beteekenis en het gebruik dezer woordsoorten, en de veranderingen van vorm of plaats, welke met hunne verschillende functiën in verband staan. Uitgesloten zijn hier echter voorloopig de bijzonderheden omtrent de in de laatste plaats bedoelde veranderingen (*4e stuk*), benevens die omtrent de woordvorming en de spelling (*5e stuk*), waartoe analyse van de woorden zelf noodig is.

Deze beschouwing gaat uit van de bestaande taal en heeft dus in de eerste plaats de woorden op hun tegenwoordigen trap van ontwikkeling tot voorwerp. Nochtans kunnen enkele historische bijzonderheden daarbij niet achterwege blijven, aangezien de invloed van het verleden op de latere taal steeds van dien aard is, dat een aantal verschijnselen zonder een weinig geschiedenis volkomen onverklaarbaar zijn. Ook bij een hoofdzakelijk practisch taalonderwijs kunnen dergelijke historische toelichtingen haar nut hebben. Immers, waar zulk taalonderwijs de bedoeling heeft, om het onbewust of half bewust taalgebruik tot een hooger trap van ontwikkeling te brengen, door het tot een voorwerp van waarneming en nadenken te maken, moet hiertoe ook gerekend worden het wekken van eenige

bewustheid omtrent die invloeden uit het verledene, waaraan het taalgebruik van nu zich niet onttrekken kan.

2. In de tweede plaats zij nogmaals herinnerd (vgl. I, *Inl.* § 3), waarom hier de beschouwing der schrijftaal aan die der spreektaal voorafgaat.

Vooreerst is het beter doenlijk. De groote voorraad schrijftaal, waarover te beschikken valt, leent zich tot ieder gewenscht rustig onderzoek. Met de vergankelijke spreektaal is dit veel minder het geval. Waarneming van de spreektaal is gewoonlijk niet meer dan waarneming van ongewaarborgde herinneringen van gesproken taal. Men zou tot de phonographie of stenographie de toevlucht moeten nemen, om de spreektaal tot een ernstig voorwerp van onderzoek te maken.

Daarbij komt, dat, over de geheele natie gerekend, de schrijftaal veel meer gemeenschappelijks heeft dan de spreektaal. Daaraan is het toe te schrijven, dat de leidende regels, die door waarneming van de schrijftaal zijn gevonden, meestal willig gevolgd worden, terwijl er veel meer verzet komt, wanneer voorgesteld wordt, om de spreektaal van een of ander gewest als de beschaafde of als eene meer beschaafde taal te erkennen. Uit den voorrang, dien het Hollandsch in de Nederlandsche taal heeft, is dan ook niet af te leiden, dat de Hollanders zoo goed spreken; die overwegende invloed is alleen het gevolg daarvan, dat zoowel het letterkundig als het politieke leven zich aanvankelijk in de Hollandsche provinciën het krachtigst ontwikkeld hebben en dáár alzoo het meest geschreven is.

Eindelijk is in het oog te houden, dat juist voor het gebruik van de schrijftaal de meeste behoefte aan zekere leidende regels bestaat. Afgezien van plaatselijke verschillen, kan de schrijftaal nu eenmaal uit den aard der zaak niet volkomen congruent aan de spreektaal zijn, doordat zij op andere wijze en onder andere omstandigheden dan deze ontstaat, nl. in langzamer tempo en begeleid van meer overleg en nadenken. Bij het schrijven worden dientengevolge steeds voorwaarden in acht genomen, waaraan men bij het spreken meestal niet

denken kan; b.v. het vermijden van kort op elkaar volgende gelijke klanken of woorden ter wille van de welluidendheid; òf het wijden van meer zorg aan de plaatsing der woorden en de constructie der zinnen; òf het in acht nemen van doelmatige onderscheidingen ter vermindering van mogelijke misverstanden, die de spreektaal door stembuiging of gebaar voorkomt. Een voorbeeld van dit karakteristieke verschil tusschen schrijf- en spreektaal biedt de vergelijking van eene gememoriseerde en eene geïmproviseerde rede. Bij de eerste kost het in den regel inspanning, er de levendigheid en losheid van het vrij opwelende woord in te brengen. Dit belangrijke verschil motiveert dan ook volkomen den bekenden regel van Busken Huet: „schrijf, zooals men schrijft, en spreek, zooals men spreekt.“

Deze toekenning van den voorrang aan de schrijftaal bij grammaticale beschouwingen is volstrekt niet in strijd met de waarheid, dat de gesproken taal primair en de schrijftaal niet anders dan afgebeelde klank is. Maar juist daardoor is het ook de natuurlijke gang van zaken, dat het bruikbare en voortreffelijke in de spreektaal vanzelf aan de schrijftaal op den duur niet vreemd kan blijven. (Vgl. I, *Inl.* § 6).

3. Het is hier ook de plaats, om nog eens het karakter aan te geven van de regels, die het taalonderzoek aan de hand doet. De theoretische taalwetenschap heeft geen andere taak dan de taalfeiten vast te stellen en de physische en psychische invloeden op te sporen, waardoor die feiten verklaard kunnen worden. Als zoodanig is zij deels eene natuurwetenschap, deels eene psychologisch-historische wetenschap. Al naar den aard van de verschillende onderdeelen der linguïstiek treedt het eene of het andere karakter op den voorgrond. In de klankleer b.v. zijn voor het meerendeel physische, in de leer van den zin en die van de beteekenis der woorden hoofdzakelijk psychische invloeden te constateeren. En zoo houdt de taalwetenschap zich alleen bezig met hetgeen in zake taalgebruik is en geweest is, niet met hetgeen liefst zijn moet.

Anders is het gesteld met het taalonderwijs. Dit kan niet blijven staan bij beschrijven en verklaren, maar behoort ook

op verstandige wijze aan te geven, wat af te keuren of aan te bevelen is. Van dit standpunt gezien is de grammatica wel degelijk eene practische of normatieve wetenschap, die de normen of regelen heeft op te sporen, welker opvolging in het taalgebruik aanprijzing verdient. In dat opzicht staat de grammatica gelijk met de paedagogiek, de logica, de ethica, de staathuishoudkunde, enz. Ook dit zijn practische wetenschappen, die evenzeer ten doel hebben aanbevelenswaardige regelen te zoeken, welke bij het opvoeden van kinderen, bij het zoeken naar de waarheid, bij het waardeeren van gezindheden en handelingen, bij de voortbrenging en verdeling der goederen, enz. in acht genomen verdienen te worden.

Bindend in strengen zin zijn zulke regelē alleen dan, wanneer ze tot rechtsregels verheven worden, d. w. z. tot dien kring van regels worden gebracht, ten aanzien waarvan het geoorloofd en doelmatig geacht wordt, de opvolging zoo noodig door dwang te bevorderen. Dit zou b.v. het geval zijn, indien van overheidswege eene bepaalde schrijfwijze aangegeven werd. Geen zaakkundige echter zal in onzen tijd eene dergelijke overheidsbemoeiing noodig vinden ¹⁾).

Maar willekeurig zijn daarom bedoelde regelen in tal van wetenschappen niet. Ze zullen dat te minder zijn, wanneer zij op natuurlijke wijze uit den aard der waargenomen feiten voortvloeien en voor de bereiking van het doel, waartoe ze gezocht worden, bruikbaar blijken. Zoo is het ook met de taalregels gesteld. Ook die behooren tot grondslag te hebben eene nauwgezette waarneming van het taalgebruik, en wel van dat der beste taalgebruikers. En de strekking er van moet zijn de doelmatigheid van het taalgebruik te bevorderen, en er zooveel mogelijk eenheid en bestendigheid in te brengen.

Hieruit volgt, dat de grond, waarop inachtneming van deze regels gevraagd kan worden, hoofdzakelijk een nuttigheidsgrond en voor een deel ook een moreele grond is. Sprekers

¹⁾ Alleen in de schrijfwijze van plaatsnamen zouden officiële voorschriften niet ongewenscht zijn.

en schrijvers, zoowel als hoorders en lezers ondervinden er het voordeel van, wanneer al wat gehoor of gezicht storen en het verstaan kan hinderen, zooveel mogelijk vermeden wordt. Men kan deze voordeelen van het streven naar taaleenheid natuurlijk evenzeer over- als onderschatten, maar niet op goede gronden ontkennen. En waar de taal zulk een belangrijk verkeersmiddel uitmaakt, wordt het tegelijk voor ieder, die er toe in staat is, een plicht jegens de gemeenschap, om tot die eenheid en bestendigheid mede te werken.

4. De heerschappij van zulke regels is echter beperkt. De langzame, maar steeds voortdurende vervormingen van het taalgebruik maken van tijd tot tijd herziening noodig. Ook moet erkend worden, dat er in het opvolgen van regels altijd eene remmende kracht gelegen is, die goed kan doen, maar ook kwaad kan stichten. Wanneer dan een schrijver bewust of onbewust van den regel afwijkt, is het uit een taalwetenschappelijk oogpunt meestal belangrijk, de vermoedelijke oorzaak of reden van dergelijke afwijkingen op te sporen. Is als zoodanig slordigheid of aanstellerij te constateeren, dan is afkeuring en waarschuwing alleszins gerechtvaardigd. Maar ligt de oorzaak in eene ernstig gevoelde behoefte aan meer vrijheid, dan heeft de taalwetenschap eenvoudig af te wachten, of het voorbeeld ook navolging vindt en de nieuwigheid zich wellicht als regel vastzet. In dien zin is het taalgebruik ten slotte soeverein.

Dat aan taalonderwijzers in dit opzicht een zeker conservatisme eigen is, heeft zijn natuurlijken grond hierin, dat zij steeds met jongere of oudere leerlingen te doen hebben, die het gebruiken van de taal nog moeten leeren. Eene zekere strengheid in het handhaven van bestaande regels is daarbij uit den aard der zaak geboden. Aan de meerderheid der middelmatigen bewijst men een grooten dienst, als zij van de noodzakelijkheid ontheven worden om telkens bij hun schrijven zelfstandige beslissingen te nemen, en in verstandig gevonden regels een houvast leeren vinden. Zelfs voor hen, die een zeker meesterschap in die kunst verwerven zullen, is het een voordeel, door aanvankelijk volgen van den regel tot

de vrijheid komen. Geen schrijftalent is ooit verstikt door het in acht nemen van de aanbevelingen der taalwetenschap en de ware vrijheid van beweging vloeit ook hier uit het beheerschen van den regel voort ¹⁾).

Reeds hebben deze algemeene beschouwingen herhaaldelijk hunne bijzondere toepassing gevonden in de leer van den zin (I en II); bij de beschouwing van het woord in zijne velerlei betrekkingen zal dit in nog belangrijker mate noodzakelijk zijn.

5. Die beschouwingen gaan uit van de tegenwoordig nageoeg onbestreden opvatting, dat spreken en schrijven onafscheidelijk verbonden zijn met het denken, m. a. w. dat men beide omschrijven kan als waarneembaar of belichaamd denken. De taal moet daarom met het denken ontstaan zijn en is er de zinnelijk waarneembare kant van.

De taal is alzoo een verschijnsel, waardoor het bewustzijn naar buiten treedt, waardoor de geestelijke kant van het leven zich openbaart aan de buitenwereld. Hare vormen behooren derhalve, evenals de gebaren, tot de categorie der uitdrukkingsvormen en wel tot de voortreffelijkste. Het is de taak der psychophysisch, voorgelicht door historisch taalonderzoek, het verband tusschen de uitdrukkingsvormen en de parallele gees-

¹⁾ Vgl. hier Van Eeden, *Het lied van schijn en wezen*, p. 10.

»O zuiverheid, o weergalooze macht
van orde en maat, — o vastheid der relatie,
gewogen als fijn goud, wel omgebracht

hebt gij veel liefs, welks teergegroeiende gratie
nog niet kon dragen uwen harden dwang
en door u zonk in dorre desolatie.

Veel bleek jong schoon verworpt de gouden spang
der regelmaat, zoo 't niet kon evenwegen
't wicht harer kracht, — maar leeft ooit schoonheid lang

te teer voor wet? is wetteloos gestegen
ooit eenig leven boven eeuwen uit? —
In reinheid scherp is al 't behoud gelegen
van wat behoud begeert.« —

telijke bewegingen te onderzoeken en zoo mogelijk te verklaren ¹⁾, en deze onderzoeken hebben ook over het vraagstuk van den oorsprong der taal gewenscht licht doen opgaan.

Zoo stelt men zich de woorden aanvankelijk als geluidsgebaren voor, waarmede onwillekeurig, hoofdzakelijk bij wijze van opluchting, zekere lichaamsbewegingen begeleid werden, of waardoor de gemoedsbewegingen zich openbaarden, welke door den aanblik van dingen of gebeurtenissen werden opgewekt. Hierdoor ontstonden associaties tusschen den uitgestooten klank en de innerlijke gewaarwording, maar ook associaties tusschen dien klank en de dingen of verschijnselen, welke gewaarwordingen veroorzaakten. Verder waren die geluidsuitbarstingen ook te danken aan den lust om natuurgeluiden en dierenstemmen na te bootsen, en moet men buitendien aannemen, dat er spontane klanken zullen geweest zijn, die door een toevallig samentreffen met eenig ding of verschijnsel als eene blijvende aanduiding daarvan gefixeerd werden. Op gelijke wijze herhalen doofstommen soms willekeurig uitgestooten klanken, wanneer zij ondervonden hebben, dat die ter aanduiding van een of ander door de huisgenooten begrepen worden.

Een tweede factor in dit taalproces moet dan geweest zijn het door ervaring verkregen inzicht van de doelmatigheid dezer klanken als middel tot verstandhouding. Zoo werd de taal onder den invloed van het leven in gemeenschap verkeers- en mededeelingsmiddel. Dit moest noodzakelijk tot gevolg hebben een begin van eenheid en bestendigheid in de bruikbaar gebleken klanken. Maar tegelijk paarde zich daaraan een drang tot ontwikkeling en volmaking onder den invloed van de behoeften, die zich bij het gebruikmaken van het middel voordeden. Dat nu de ontwikkeling der klankgebaren die der be-

¹⁾ Zoo wordt b. v. het verschil in de gelaatsbeweging, als iemand iets zuurs en als hij iets bitters proeft, daaraan toegeschreven, dat bitter met het gehemelte en zuur met de randen van de tong waargenomen wordt. Aan deze verklaringen van zekere gelaatsbewegingen sluit zich nauw de verklaring van den klank van sommige tusschenwerpsels aan, als: *bah!* *au!* enz.

wegingsgebaren zoo aanmerkelijk overtroffen heeft, is wel voornamelijk aan den grooten rijkdom van nuanceeringen toe te schrijven, die de klank boven het gewone gebaar vooruit heeft. Ook in de hoogere dierenwereld zijn geluiden de voornaamste uitingen van hetgeen de dieren bijzonder treft, en volmaken deze klanken zich bij vele soorten tot lok- en waarschuwingsgeluiden.

Voortgaande zijn eindelijk de met bewustzijnelementen geassocieerde klanken niet slechts middelen van verstandhouding gebleven, maar zijn zij van groote beteekenis geworden bij het ontstaan van gedachten. Dit is voornamelijk daaraan toe te schrijven, dat de spraakklanken beter dan de gebaren niet alleen het bijzondere, maar ook het algemeene kunnen uitdrukken, dat zij alzoo niet alleen voorstellingsteekens blijven, maar ook begripssymbolen worden ¹⁾.

OPMERKING. Als uitgangspunt voor het onderzoek naar het wezen der woorden is hier de stand van het vraagstuk omtrent den *oorsprong* der taal slechts in groote omtrekken aangeduid. Bij het hoofdstuk *woordvorming* zijn uitvoeriger bijzonderheden omtrent dit onderwerp op hunne plaats.

Bedoeld vraagstuk is eerst met W. von Humboldt ²⁾ het voorwerp van wetenschappelijk onderzoek geworden. Voor hem was de taal een noodzakelijk *ontwikkelingsproduct* van den menschelijken geest, maar de vraag, hoe dit product ontstond, liet hij onbeantwoord. Lazarus en Steinthal hebben de studie van het vraagstuk voortgezet en inzonderheid de beteekenis der *klanknabootsing* en der *onwillekeurige klankreflexen* bij het ontstaan der taal in het licht gesteld. Verdere schreden voorwaarts heeft het vraagstuk gedaan door de studiën van Max Müller, Lazarus Geiger en Ludwig Noiré. Men heeft ingezien, dat het minder juist is van klankreflexen te spreken, maar dat gedacht moet worden aan *een geluidsdrang als begeleiding van menscheelijke bewegingen en handelingen*, gewekt door langs den weg der zinnen ontvangen prikkels uit de buitenwereld. Het moment der

¹⁾ Met een gebaar is b. v. licht uit te drukken het stoppen van eene kous, het aanzetten van eene knoop, het verzoelen van eene laars, enz., maar zeer moeilijk het begrip *repareeren*. Daartoe verdient het woord in alle opzichten de voorkeur.

²⁾ Zie het *Aanhangsel*.

taalwording was alzoo het eerste gewild gebruik van de doelmatig gebleken onwillekeurige klanken. Zoo ontstond ook het inzicht van het innig verband tusschen beteekenis en spraakklank. Noiré heeft inzonderheid de belangrijkheid van het *gemeenschapsleven* voor de ontwikkeling der taal in het licht gesteld en op de beteekenis van de samenwerking bij het *ontstaan*, en van de nabootsing bij het *voortplanten* der spraakklanken den nadruk gelegd.

Uit een en ander volgt, dat de vraag of de taal een voortbrengsel dan wel eene uitvinding is, eigenlijk geen vraag mag heeten. Het toeval, de gewoonte, de gebleken doelmatigheid, het nadenken en tal van andere invloeden hebben op haar ontstaan en hare ontwikkeling invloed gehad. Waarneming en onderzoek doen echter dan eerst hun invloed gelden, wanneer eene taal reeds een aanmerkelijken graad van ontwikkeling bereikt heeft.

Tegen de leer, dat spreken en denken, naam en begrip, noemen en kennen identiek zijn, met dit onderscheid slechts, dat de eerste term van elk paar den uitwendigen, den voor de zinnen waarneembaren kant van de zaak aangeeft, en elke tweede term de binnenzijde, den door het bewustzijn alleen waar te nemen kant er van benoemt, tegen deze leer is de gewone bedenking, dat er toch wel denken voorkomt, hetwelk niet aan klanken gebonden is. Dit verzet gaat dan meestal vergezeld van een beroep op zeer jonge kinderen, doofstomgeborenen en dieren. Hiertegenover dient allereerst opgemerkt te worden, dat het bewustzijnsleven van wezens, met wie wij niet in taalverkeer staan, zoo goed als een gesloten boek voor ons is. Toch is niet te ontkennen, dat er bij spraaklooze wezens bewustzijnsverschijnselen te constateeren vallen: zij herkennen sommige dingen en maken sommige combinaties. Noemt men dit ook denken, dan is inderdaad eenig voorbehoud noodzakelijk. Dit lage en vage denken blijft echter beperkt tot wat binnen den kring der aanschouwing valt. Eerst waar spraakklanken beschikbaar zijn, neemt het denken zijne vlucht; alleen de woordassociaties brengen helderheid, d. w. z. behoorlijke analyse en synthese, in het bewustzijn en tegelijk in de buitenwereld, waarvan het de weerspiegeling is.

De beoefenaars der vergelijkende taalstudie zijn gewoonlijk vrij wantrouwend tegenover de verklaringen en veronderstellingen der taalpsychologen. Dit is te begrijpen, omdat deze, vooral waar het een grensprobleem als den oorsprong der taal betreft, zich meest op het gebied der hypothese bewegen en niet altijd van voorbarigheid zijn vrij te pleiten. Toch zal alleen de samenwerking van historisch taalonderzoek en taalpsychologie de kennis van het wezen en den samenhang der taalverschijnselen in waarheid kunnen vooruit brengen.

6. In overeenstemming met het voorafgaande hebben wij

in een klein duizendtal ¹⁾ éénlettergrepige spraakklanken, die door analyse der Indo-Europeesche talen ²⁾ verkregen zijn, de Indo-Europeesche oertaal te zien. De begrippen, welke zich aan deze spraakwortels associëerden, waren begrippen van werkingen, b. v.: *dā* = geven, *vā* = vlechten, *khan* = graven, *vabh* = weven, enz. Van een klein gedeelte echter kan men niet anders aannemen, dan dat het klanknabootsingen zijn. Toch zijn deze wortels niet als woorden, b.v. als infinitieven op te vatten. De grammaticale begrenzing werd eerst scherper bij de verdere ontwikkeling der spraakklanken in den zin ³⁾.

Waar de beschouwing der taalwortels een der moeilijkste onderwerpen uit de wetenschappelijke linguïstiek uitmaakt en dus buiten de grenzen van practische taalstudie valt, is toch eene vrij bruikbare algemeene voorstelling van deze eerste taalkiemen te vormen, wanneer we met Wundt e. a. aan de algemeene opvatting van deze primitieve klanken als klankgebaren vasthouden ⁴⁾. De gewone gebaren zijn deels tee-

¹⁾ Het onderzoek naar de wortels der gezamenlijke Arische of I.-E. talen heeft nog tot zulke uiteenlopende resultaten geleid, dat dit getal van 1000 als een gemiddelde moet beschouwd worden. Grimm neemt er 462 aan, maar Max Müller 800, die hij nog weer tot 121 grondbegrippen terugbrengt. Het Hebreeuwsch moet tot 500 wortels te herleiden zijn, doch dit is slechts één der Semitische talen.

²⁾ Hiertoe moeten worden gerekend: 1. het Indo-Iransch, 2. het Armenisch, 3. het Grieksch, 4. het Albaansch, 5. het Italisch, 6. het Keltisch, 7. het Germaansch, 8. het Baltisch-Slavisch.

³⁾ Een eenvoudig voorbeeld van dezen overgang is b. v. de klank *nin* bij kleine kinderen. Nu eens gebruiken ze dien als werkwoord voor *drinken*, dan weer als substantief voor *drank*. Men beschouwe zulk een klank intusschen niet als een wortel. Het is de door samenwerking van kinderen en moeders verkregen vervorming van het voltooide woord *drinken*.

⁴⁾ L. Noiré maakt in zijn *Logos* bezwaar tegen de omschrijving van woorden als klankgebaren, o. a. op dezen grond, dat de taal begint, waar de gebaren ophouden. Dit argument kan niet zwaar wegen: gebaar en taal gaan vooral bij minder ontwikkelden vaak samen. Het gebaar steunt den klank, evenals omgekeerd een doofstomme nu en dan zijne gebaren door klanken begeleidt.

Niet onbelangrijk is het, hier even aan te teekenen, hoe een woord-

kenende of beschrijvende, deels aanwijzende gebaren. Bij doofstommen is de beweging van het hoed afnemen de aanwijzing van een *man*; de op de borst gelegde vuist de aanwijzing van eene *vrouw*; het heen en weer wiegen van den rechtersvoorarm, met den elleboog op de linkerhand rustend, het teeken voor een *kind*, enz. Zulke gebaren zijn teekenend en wel direct of indirect, maar soms ook symbolisch: b.v. eene rechte lijn, van den mond uitgaande, voor waarheid en eene scheeve voor leugen. Maar daarnaast komen ook aanwijzende gebaren voor, die uit eene eenvoudige verwijzing met de hand of eenig ander lichaamsdeel bestaan.

Een niet volkomen analoog, maar toch eenigszins gelijksoortig onderscheid wordt bij de eerste klankgebaren gemaakt. De meerderheid vormen die, welke met begrippen geassocieerd, dus teekenend of beschrijvend zijn en daarom *praedicatieve* wortels heeten; zij zijn als directe en bij uitbreiding als symbolische klankteekens te beschouwen van de werkingsbegrippen, die er mede geassocieerd zijn. Daarnaast echter worden een beperkt aantal aanwijzende elementen aangenomen, *demonstratieve* of *pronominale* wortels genoemd, die alleen bestemd zijn om de plaats der dingen in de ruimte of den tijd aan te geven, en waartoe woorden als *hier, daar, dan, deze, die, ik, gij, hij*, enz. en hunne aequivalenten in andere talen zouden te brengen zijn. Van deze elementen neemt men aan, dat zij ook eene belangrijke rol gespeeld hebben bij de verdere ontwikkeling der taal, vooral bij het ontstaan der buigingsuitgangen.

OPMERKING. Het voorafgaande omschrijft in het algemeen de meest aannemelijk bevonden hypothese omtrent het ontstaan van causaalverband tusschen de eerste spraakklanken en de daarmee verbonden begrippen. De taalpsychologen hebben natuurlijk niet nagelaten, naar

kunstenaar (Van Deyssel) taal en woord omschrijft (*N. G. V.*, 215): » . . . de taal, die vergeluiding van het geestesleven, . . . het woord, in den achtergalm van wiens klank ik als een veronzichtbaarde, tot hoorbaarheid geworden wenk voel van zijn beteekenis." De artistieke intuïtie stemt hier volkomen samen met de uitkomsten van het wetenschappelijk onderzoek.

de mogelijkheid te zoeken, om het samengaan van een bepaalden klank met een bepaald begrip psychophysisch te verklaren, maar het onderzoek van zulk een voorhistorisch vraagstuk kan weinig anders dan mogelijkheden opleveren. Hoe dit echter ook zij, klank en beteekenis zijn beide in den loop der tijden zoodanig veranderd, dat voor de tegenwoordige taal dit verband volkomen verdwenen is. Alleen de band tusschen de huidige beteekenis en het oorspronkelijke wortelbegrip is in vele gevallen duidelijk herkenbaar.

Wat de demonstratieve wortels betreft, er zijn pogingen gedaan om aan te toonen, dat deze uit praedicatieve wortels zouden ontstaan zijn. Dat deze pogingen tot stellige resultaten geleid hebben, kan niet beweerd worden. Zonder de mogelijkheid van een dergelijken oorsprong te willen ontkennen, mag men er wellicht toch eenige waarde aan hechten, dat eene nauwkeurige waarneming van den klank sommiger demonstrativa, en nog meer van de mondbewegingen, die er mede gepaard gaan, wel geschikt is om de opvatting van deze woorden als aanwijzende klankgebaren te bevestigen. Bij het uitspreken van *hier*, *daar*, (ook van *ici* en *là*, van lat. *hic* en *ibi*), voelt men, dat *hier*, *ici*, *hic*, met eene beweging naar den spreker toe, *daar*, *là*, *ibi*, met eene beweging van hem af gepaard gaan. Mocht men opmerken, dat deze bijwoorden met voornaamwoorden verwant zijn, een nader onderzoek leidt er eveneens toe, om ook bij deze klanken aan demonstratieve klankgebaren te denken. Nog ons *ik*, *jij*, *hij*, zoowel als *ich*, *du*, *er*, — *I*, *you*, *he*, — *je*, *tu*, *il*, — *ego*, *tu*, *is*, leveren bij de uitspraak drie mondbewegingen op in eene richting, die bij den spreker beginnende, in twee tempo's van hem afgaat.

De bedoeling dezer opmerking is geen andere, dan op deze phonetische waarneming de aandacht te vestigen. Een uitvoerig onderzoek, natuurlijk van oudere vormen uitgaande, zou noodig zijn, om er eene gevolgtrekking van beteekenis uit af te leiden.

7. De vraag is gesteld, of de eerste taalwortels al den naam van taal verdienen. Het antwoord daarop hangt af van de grenzen, die men aan het begrip taal stelt. Neemt men die grenzen ruim, dan is elke associatie van klank en begrip taal te noemen, zoodra die door de eerste menschen met eenige bewustheid als bruikbaar middel gebezigd werd om zich met elkander te verstaan. En met de zich dan in alle richtingen uitbreidende behoefte, om het gevonden instrument tot allerlei doeleinden aan te wenden, begint onmiddellijk de ontwikkeling der taal. Ook hiervan is het mogelijk zich in groote trekken eene voorstelling te vormen. Waar

de taalwortels begrippen van handelingen beteekenen, ligt het voor de hand, dat men zich den gebiedend of roepend uitgesproken klank gaarne als een imperatief of vocatief denkt ¹⁾. Hoe dit echter ook zij, de eerste woordklanken moeten gediend hebben om iets te zeggen of te vragen. Woord en zin, hoe onvolkomen ook, moeten dus even oud en oorspronkelijk zijn, en de ontwikkeling der woorden heeft door eene reeks van differentiëringen plaats gehad in de zinnen. Behalve de werkingen en de werkers, werd het ook noodig en mogelijk de voorwerpen, de voortbrengselen en de gebruikte werktuigen te benoemen, of door een eenvoudig en kort klankgebaar aan te duiden. Ook de enkelheid of veelheid der dingen, alsmede hun verschil in eigenschappen werden onderscheiden. Voorts ontstond de behoefte om zoowel ten aanzien der dingen, als ten opzichte van hunne eigenschappen en werkingen, aan te geven, welke plaats ze in de ruimte en in den tijd innamen, of in welke betrekking zij zich onderling verhielden. Dat geschiedde door de volgorde, waarin de voorstellingen genoemd of aangeduid werden, maar ook door toevoeging van klanken, bij welker ontstaan de demonstratieve elementen eene groote rol moeten gespeeld hebben. Soms versmolten die toevoegingen met het woord tot een geheel en werden dan uitgangen, voor- of achtervoegsels; soms ook handhaafden zij hunne oorspronkelijke zelfstandigheid. Ook kwam het nu en dan voor, dat een aanvankelijk samengevatte vorm door twee of meer woorden vervangen werd, dat de synthese plaats maakte voor de analyse. Zoo kwamen later samengestelde tijdvormen met hulpwerkwoorden in de plaats van enkelvoudige tijden, voorzetselbepalingen in plaats van naamvalsvormen. En zoo gingen de spraakklanken, gelijken tred houdend met de toenemende samengesteldheid van het denken, onderling allerlei betrekkingen aan, met dit gevolg *dat de woorden thans in hun*

¹⁾ De voorstelling, dat het nomen uit den vocatief, het verbum uit den imperatief zou ontstaan zijn, is van Jacob Grimm (*Kl. Schr.* III, 352). De veronderstelling wordt echter, o. a. door Scherer, ook weer bestreden.

waren aard alleen te kennen zijn, door ze te abstraheeren uit een zin, of minstens uit eene verbinding van woorden. Eindelijk is ook in de constructie der zinnen eene aanmerkelijke ontwikkeling waar te nemen. De oorspronkelijk door den indruk van het oogenblik beheerschte volgorde der woorden kweekte zekere regelmatigheden in die opvolging; de eene constructie verwierf om doelmatigheid of bevalligheid den voorrang boven de andere; er werden stijlonderscheidingen geboren of gezocht, en de veelheid der gaven kweekte in de eenheid allerlei verscheidenheid.

Nog een belangrijk moment in de ontwikkeling der taal is dit, dat de waardeering van het instrument natuurlijk moest doen betreuren, dat het alleen door tusschenkomst van het gehoor dienst kon doen. Zoo ontstond de behoefte aan zichtbare taaltekens, aan geschreven taal. Deze is daarom meer dan de gesproken taal als eene menschelijke uitvinding te beschouwen. Primitieve teekeningen zijn er vermoedelijk de eerste aanleiding toe geweest, en teekens voor geheele zinnen en voor woorden moeten aan de lettergreepstekens en de letters voorafgegaan zijn. Zoo staat het vast, dat de gesproken taal primair is, en het ontstaan der schrijftaal de associatie *begrip + klank* met een derde element: *teeken* heeft uitgebreid. Toch mag daarbij niet over het hoofd gezien worden, dat de geschreven taal èn door haar blijvend karakter, èn door haar vermogen om tusschen verwijderde menschen, ja tusschen verwijderde geslachten verstandhouding te kweeken, de spreektaal in menig opzicht over het hoofd gewassen is.

OPMERKINGEN. De invloeden, die deze ontwikkeling der taal beheerscht hebben, zijn van zeer verschillenden aard. De ontwikkeling der taal volkomen gelijk te stellen met die van een natuurobject gaat niet aan, daar deze gelijkstelling geheel den invloed van het menschelijk bewustzijn zou miskennen. De taal is als de mensch zelf het resultaat van zoowel bewuste als onbewuste, opzettelijke als onopzettelijke invloeden, en het blijft altijd een onoplosbaar vraagstuk, in welke mate èn natuur- èn cultuurinvloeden aandeel gehad hebben aan de eindeloze reeks van ontwikkelingsverschijnselen.

De eerste en voorraamste factor is de behoefte, de doelmatigheid,

Zij riep nieuwe vormen, nieuwe onderscheidingen in het leven, maar liet ze ook weer verloren gaan, als zij overbodig geworden waren. Groot was daarnaast de macht der gewoonte, uitgaande van omgeving en opvoeding, maar niet minder die van het verleden met zijne verreikende invloeden. Allerbelangrijkst was verder de werking der gemakzucht en het streven naar welluidendheid, factoren waarbij zich echter het raadselachtige verschijnsel voordeed, dat klanken, die gemakkelijk of welluidend waren voor de eene menschengroep, het niet waren voor eene andere. Van de verschijnselen der klankleer, hoe nauwkeurig ook waargenomen en beschreven, en als regelmatig of onregelmatig geconstateerd, zijn nl. voor het meerendeel de onmiddellijke physische of psychische oorzaken niet aan te wijzen. En eindelijk moet nog aangestipt worden de invloed van slordigheden, vergissingen, aardigheden, van zucht tot navolging en van jacht naar oorspronkelijkheid ¹⁾, van dwaasheid en vermeende wijsheid.

Onder deze meest onopzettelijke invloeden zijn er intusschen reeds enkele, die het karakter van opzettelijkheid beginnen te krijgen. Onder de meer bewuste invloeden zijn in hoofdzaak de invloed der letterkunde en vooral die der taaltheoretici te rekenen. Het theoretiseeren over de taal begon echter eerst, toen zij al een hoogen trap van ontwikkeling bereikt had. Voor elke taal in het bijzonder is dat het tijdperk, waarin hare literatuur meer algemeene waardeering begint te vinden. Hooft, Vondel, Reael en Antonius de Hubert kwamen na 1623 herhaaldelijk bijeen om over taalquaesties te spreken. De bijbelvertalers der 17e eeuw hebben eerst theoretisch — na »eenstemmige» beslissingen, gelijk zij verklaren — een aantal spellingvraagstukken uitgemaakt, vóór zij hun gewichtigen arbeid begonnen. Zoo werd in de 17e eeuw de Nederlandsche grammatica uit de behoefte der schrijvenden geboren.

Naarmate de taalstudie en het taalonderwijs zich hebben uitgebreid, is het gezag der grammatica overal toegenomen. Als alle gezag heeft het goed en kwaad gedaan: de orde gehandhaafd, maar ook de vrijheid belemmerd. In onze eeuw is men dit taalgezag dringender naar zijne geloofsbriefven gaan vragen en zijn de rechten van het onbewuste of halfbewuste taalgebruik steeds gewilliger erkend. Hoe zuiverder echter de spraakkunst het karakter aanneemt, dat in § 3 dezer Inleiding is aangegeven, des te stilliger zal zij ook in de toekomst den haar passenden invloed blijven doen gelden.

8. Na hetgeen in het algemeen over het ontstaan en de ontwikkeling der taal gezegd is, moet er ter vermindering van misverstand eenige nadruk op gelegd worden, dat deze ver-

¹⁾ Van Deyssel spreekt van »Jacht op het wild der kurieusheid.»

schijnselen zich niet bij elk individu opnieuw herhalen. Het individu schept zijne taal niet, maar leert die. Allereerst van zijne huisgenooten en van zijne verdere omgeving, en later, als de tijd om te leeren is aangebroken, ook in de school en uit zijne boeken, op dezelfde wijze ongeveer als een kind eerst gymnastieklessen krijgt, als het reëds lang loopen kan.

Dit aanleeren van de taal na te gaan blijft altijd een belangwekkend schouwspel en maakt een groot deel van de oudervreugde uit. De woordklanken neemt het kind al of niet gewijzigd over en zijne taalontwikkeling bestaat hoofdzakelijk uit den groei en de verheldering van hetgeen zich met die klanken in zijn bewustzijn associëert. Aanvankelijk zijn woorden als *vader*, *moeder*, *kamer*, enz. niet meer dan eigennamen voor hem; eerst langzamerhand worden de bijzondere voorstellingen, die er aan geassocieerd zijn, van meer algemeenen aard en krijgen zij ten slotte het karakter van meer of minder juiste begrippen.

Dit is echter niet de eenige manier. Een aantal woorden neemt het kind over als deelen van zinnen, die het afluistert en nazegt, en later naar de behoefte vervormt, zoodat het op den tast af den dienst van zulke woorden begint te gissen. Voorbeelden daarvan zijn de lidwoorden, bijvoeglijke voornaamwoorden, hulpwerkwoorden, verschillende buigingsvormen, enz.

De zich uitbreidende ervaring, weldra gesteund door planmatig onderricht, hebben den grootsten invloed op deze taalvorming. Gemeenschapstaal zou voor het resultaat daarvan een juister naam zijn dan moedertaal. Nu en dan vertoont er zich iets individueëls ¹⁾ in, maar dit moet weldra meestal wijken voor het algemeen gebruikelijke. Het individueele dat blijft, is gewoonlijk slechts schijnbaar individueel en meestal

¹⁾ Een voorbeeld daarvan is het volgende. Een tweejarige kleine plukt een bloemknop af en krijgt de vermaning: »Dat mag niet; die moet eerst nog mooi worden.» Een volgenden dag komt zij min gehoorzaam wéér met een knopje aandrigen, onder den uitroep: »nòg 'n *mooi-woorden!*» De kindermond brengt tal van zulke aardigheden voort.

iets bijzonders, dat aan de omgeving van het kind eigen is. Niettemin blijft de gemeenschappelijke taal, waarvan wij ons bedienen, zooveel gelegenheid tot veelzijdig gebruik aanbieden, dat menigeen iets eigens in zijne manier van spreken en schrijven krijgt en daaraan even goed als aan zijn gelaat of stem te herkennen is.

In het bijzonder komt dit uit bij hen, die door hun spreken of schrijven den naam van taalartiesten verdienen. In hun drang om scherp uit te drukken, wat zij zagen of voelden, scheppen zij van tijd tot tijd uit bestaande elementen nieuwe taal, of zij doen taal, die dood was, herleven ¹⁾. De letterkunde van onze dagen brengt veel zulke nieuwvormingen voort. In hoeverre daaronder voorkomen, die zullen blijven leven, kan alleen de tijd beslissen. Wat de levensvatbaarheid van neologismen vaak belemmert, is dit, dat een nieuw woord, door anderen herhaald, gewoonlijk veel eerder banaal gaat klinken dan een algemeen gebruikelijk woord. Het eerste doet van navolging verdenken, het laatste niet. Maar een levensvatbaar nieuw woord of nieuwe zinswending kan ook daar wel tegen.

Daarom worde hier nog eens herhaald, dat de spraakkunst, die het algemeen karakter van het taalgebruik tracht vast te stellen, er naar streven moet de rechten van het bijzonder taalgebruik te eerbiedigen, door zeer voorzichtig in hare uitspraken te zijn, en alleen af te keuren of te verwerpen op grond van zakelijke en weloverwogen redenen.

¹⁾ Dr. A. de Jager heeft in eene bekende verhandeling: *Over den invloed van Bilderdijs dichtwerken op onze taal*, den schat van oude woorden en uitdrukkingen verzameld, waaraan Bilderdijk weer nieuw leven ingeblazen heeft. Een voorbeeld daarvan is het werkwoord *opdoemen* uit het verouderde *opdoomen* = opdampen.

HET WOORD IN HET ALGEMEEN.

HET WEZEN VAN HET WOORD.

1. Bij het onderzoek naar het wezen van den zin (I, § 1) is uitgegaan van deze beide denkbeelden: 1°. alle taalgebruik komt neer op zeggen (*mededeelen en gebieden*) of vragen; 2°. de regelmatige en volkomen manier om dit te doen bestaat in het gebruik van zinnen, de onregelmatige en onvolkomen manier in het gebruik van woorden.

Hieruit volgt, dat analyse van den zin het aangewezen begin is van den weg om tot de kennis van het woord op zijn tegenwoordigen ontwikkelingstrap te komen. Een der eerste kenmerken van het woord is alzoo, *dat het een deel van een zin uitmaakt*, of bij los gebruik als een deel van een zin gedacht kan worden.

OPMERKING. Wanneer hier het gebruik van woorden, die niet tot een zin vereenigd zijn, onvolkomen genoemd wordt, dan ligt daarin natuurlijk geen afkeurend oordeel; daarvoor is het gebruik van losse woorden door tal van motieven (I, § 85) te zeer gewettigd. Het gebruik van den term berust alleen op het feit, dat, wanneer om te zeggen of te vragen *woorden* gebruikt worden, de gedachteuiting onvolledig zijn zou, als er niet wat anders bijkwam om dit gebrek te vergoeden, nl. gebaren, stembuiging, het verband met een voorafgaand zeggen of vragen, en meer dergelijke middelen. Zoo kunnen b. v. de woorden: *leien wegbergen*, eene mededeeling zijn als antwoord op de vraag: *wat moeten wij nu doen?* — maar ze kunnen met gewijzigden toon ook een gebod of eene vraag beteekenen.

2. In de tweede plaats moet opgemerkt worden, dat in een woord twee innig verbonden deelen zijn te onderscheiden: de *physische* en de *psychische* kant van het woord, m. a. w. de *woordklank* en de *beteekenis*. Indien het eerste element door *k*, het tweede door *b* wordt voorgesteld, dan is *kb* de formule voor eene verbinding, waarvan de elementen niet te scheiden, maar alleen door eene abstractie te *onderscheiden* zijn. Zoo wekt de woordklank de beteekenis en omgekeerd de beteekenis den klank.

OPMERKING. Geheel onoplosbaar is intusschen deze verbinding niet. Men kan zich eene zaak herinneren en den naam vergeten zijn, en ook omgekeerd. Dit geval doet zich het eerst voor bij eigennamen. Ook gaan bij verzwakking van het geheugen de namen van concreta eerder verloren dan die van abstracta. Hieruit wordt afgeleid ¹⁾, dat bij woorden, die eene abstracte beteekenis hebben, de verbinding tusschen klank en begrip inniger is, dan de verbinding van klank en voorstelling bij woorden met concrete beteekenis. Personen en dingen kunnen wij ons daarom lichter zonder namen voor den geest halen, dan begrippen en verhoudingen.

3. Het is wenschelijk beide elementen van het woord nog wat nauwkeuriger na te gaan. De *physische* kant is, gelijk vroeger bleek, de *klank*, d. w. z. een complex van *gehoorsgewaarwordingen*. Dit is echter slechts in hoofdzaak juist. Bij de *gehoorsgewaarwordingen* voegen zich ook *bewegingsgewaarwordingen*. Men behoeft maar even aan een woord als *boekhouder* b. v. te denken, om te bevinden, dat de klankherinnering gepaard gaat met herinneringen aan de bewegingen van lippen, keel en tong, die voor het uitspreken van het woord noodig zijn, dus met eene meer of minder duidelijke aandoening der stemspieren.

Tot den *physischen* kant moet ook gerekend worden het *schriftbeeld* van het woord. Dit is eene nieuwe associatie, nl. tusschen woordklank en woordbeeld, die door lees- en schrijfonderwijs tot stand komt. Naarmate de taalklanken in rijkdom zijn toegenomen, heeft het schrift die vlucht moeten volgen

¹⁾ Door psychometrische proeven is gebleken, dat de tijd, noodig om van eene zaak tot den naam te komen, in den regel kleiner is dan omgekeerd.

en is het, van beeldenschrift tot letterschrift overgegaan, een conventioneel middel geworden om de taalklanken af te beelden. Het element k uit de in § 2 vermelde formule kb is dus te ontleden als eene verbinding van gehoors-, bewegings- en gezichtsgewaarwordingen.

OPMERKING. In deze verbinding van acoustische, motorische en visueele elementen is de klank met de daaraan verbonden bewegingsgewaarwordingen primair. Ongeoefende lezers moeten daarom de woorden uitspreken, om het gelezene te begrijpen. Ook wie alleen met de oogen leest, neemt bij zich zelve[n] waar, dat de klankbeelden de schriftbeelden begeleiden. Wel is het schrift in den regel eene onvolkomen afbeelding van den klank, maar dit is niet anders mogelijk, aangezien een phonetisch-trouw schrift door de ingewikkeldheid er van in de practijk onbruikbaar zijn zou. De vraagstukken, die hiermede in verband staan, behooren tot de leer der spelling en blijven daarom hier buiten bespreking. Toch zou het niet juist zijn te meenen, dat het geschreven woord in alle opzichten secundair is. Hierna zal blijken, in welke gevallen het schriftbeeld van meer beteekenis gaat worden (Vgl. § 5 *Opm.* 1).

Van de motorische elementen in den woordklank zijn de meeste menschen zich niet bewust. De meesten zijn zie- of hoormenschen (*type visuel* en *type auditif*) en zien of hooren dus in de eerste plaats de woorden ¹⁾. Er zijn er echter ook, bij wie de herinnering aan de beweging der stemspieren buitengewoon levendig is. Bij een weinig geoefendheid in het observeeren, kan men licht deze innervatie van de stemspieren opmerken, door aan een of ander woord te denken.

4. De psychische zijde van het woord is de beteekenis, die aan den woordklank (of indirect aan het woordbeeld) verbonden is. Die beteekenis is of eene voorstelling, of een begrip en deze voorstellingen of begrippen komen in vier hoofdvormen voor: nl. als voorstellingen of begrippen van *zelfstandigheden*, van *eigenschappen*, van *werkingen* en van *betrekkingen* ²⁾.

¹⁾ Bij examens is herhaaldelijk geconstateerd, dat enkele examinandi, als zij een antwoord geven, hetwelk op boekenkennis berust, de bladzijde van hun leerboek zien en het antwoord als het ware daarvan aflezen.

²⁾ Deze onderscheiding van vier hoofdvormen der voorstellingen en begrippen komt zoowel bij Wundt als bij Lotze voor.

Een woordklank is dus feitelijk niet — gelijk de naïeve ervaring, waarmede elk mensch begint, het opvat — aan de dingen of verschijnselen zelf onmiddellijk verbonden, maar aan de voorstellingen of begrippen, die zij in ons bewustzijn doen ontstaan. Van die eerste ervaring maken wij ons echter nimmer geheel los en zoo staan voor het gewone denken de woorden direct in verband met de dingen en de verschijnselen zelf.

Voorstellingen en begrippen door eene scherpe lijn te onderscheiden, is niet mogelijk. Bij het gebruik van den eersten term denkt men aan een *geheel van gewaarwordingen*, aan een bijzonder of algemeen innerlijk beeld, dat het resultaat van meer of minder bewust waarnemen is. Het begrip is *de begrepen voorstelling*, het resultaat van het nadenken er over, eene meer of minder nauwkeurige definitie van haar wezen, samengevat in den naam ¹⁾. Zoo is *eene locomotief* als voorstellingsnaam de naam van het beeld der rijdende machine, als begripsnaam de naam voor eene „van wielen voorziene stoommachine, die zelf deze wielen in beweging kan brengen.“ 250

OPMERKINGEN. 1. Te omschrijven wat voorstellingen en begrippen zijn en hoe ze ontstaan, is voor de psychologie een moeilijk vraagstuk, omdat we het wezen der voorstellingen *in* ons evenmin kennen, als het wezen der dingen *buiten* ons. Wij kunnen onze voorstellingen analyseeren in gewaarwordingen, maar *wat* de gewaarwordingen zijn, gaat buiten de grenzen van ons kennen. Wij weten alleen, dat met een (physischen) hersenindruk eene (psychische) gewaarwording gepaard gaat, maar de brug tusschen beide ligt in het onbekende.

Zoo komt het, dat we van den inhoud van ons bewustzijn alleen in eene soort van poëtische taal kunnen spreken. Dit moet wel bedacht worden, wanneer van voorstellingen sprake is. Als we zeggen, dat we voorstellingen *krijgen* en *hebben*, dat ze *verdwijnen* en weer *opduiken* of weer *opgeroepen worden*, dan is dit eene beeldspraak, die hierop berust, dat we die voorstellingen als eene soort van wezens beschouwen, wat we b.v. ten aanzien van aandoeningen en begeerten niet doen. Waarschijnlijk is dit daaraan toe te schrijven, dat we de duurzaamheid der dingen buiten ons overbrengen op de voorstellingen, die ze in ons doen ontstaan. Feitelijk hebben wij even veel of even weinig recht om te zeggen, dat ons bewustzijn voorstellingen *maakt*

¹⁾ Zie het *Aanhangsel*,

en *hermaakt*. Beide soorten van beeldspraak staan in verband met de schommelingen van ons bewustzijn tusschen passiviteit en activiteit, tusschen het niet of zwak, en het wél ondervinden van den invloed van ons willen.

2. Om de rol, die het *woord* in het bewustzijnsleven speelt, beter te begrijpen, is het noodig nog wat meer in bijzonderheden het karakter van een woord na te gaan, al naarmate het eene associatie van *klank* + *voorstelling* of van *klank* + *begrip* is.

Dit hangt natuurlijk af van het verband, waarin het woord voorkomt. Uit eene vergelijking van de zinnen: „*Ik gaf een gulden en kreeg een dubbeltje terug*”, en *De koopman vroeg een gulden, maar liet een dubbeltje vallen*” blijkt, dat de woorden *gulden* en *dubbeltje* in den eersten zin aan voorstellingen, in den tweeden zin aan begrippen doen denken. In het eerste geval is de klankgewaarwording *gulden* geassocieerd met de gewaarwordingen, die het bewustzijn van den vorm, de stof, de kleur, het geluid, enz. ontvangen heeft. In het tweede geval is het woord *gulden* eene associatie van den klank *gulden* met de wetenschap, dat een gulden de waarde van 100 centen of 10 dubbeltjes, enz. heeft. In het eerste geval is de klank dus een symbool voor een complex van gewaarwordingen, in het laatste een symbool voor eene definitie.

In de meeste gevallen is een woord zoowel het een als het ander. Maar er zijn woorden, waarin de zinnelijke inhoud op den achtergrond treedt. Vergelijkt men b.v. de woorden *klok*, *uurwerk*, *tijdmeter*, *tijdmaat*, dan ziet men hoe deze woorden afnemen in aanschouwelijkheid. Het eerste en het tweede zijn zoowel voorstellings- als begripssymbolen, maar het tweede staat met eene grootere reeks van voorstellingen in verband dan het eerste; het doet aan horloges en pendules even goed denken als aan klokken. Het derde woord is al hoofdzakelijk begripssymbool en het eenige zinnelijke er in is dit, dat waar b.v. van eene tentoonstelling van tijdmeters sprake was, men niet alleen aan klokken, enz., maar ook aan zonnewijzers, zandloopers, enz. zou denken. Nog zuiverder begripssymbool is *tijdmaat*; het doet denken aan minuten, uren, jaren, menschenleeftijden, enz., in welke voorstellingen alleen iets zinnelijks is, voorzover men zich geen tijden kan voorstellen, zonder begin- en eindpunten aan te nemen, of aan een en ander, dat er in voorvalt, te denken.

Maar onverschillig of een woord eene zeer bijzondere, dan wel eene zeer algemeene voorstelling of een algemeen begrip benoemt, zijne groote beteekenis ligt hierin, dat het met de noodige scherpte een zeker complex van gewaarwordingen of een complex van begripssymbolen kan representeeren, zonder dat het bewustzijn gedwongen is, zich van al die gewaarwordingen of die kenmerken telkens op logge wijze rekenschap te geven. Zoo is in de aanwezigheid van het woord een der hoofdfactoren van de snelheid en de scherpte van

het menschenlijke denken gelegen. Natuurlijk is het voor ons bewustzijn noodzakelijk, — en dit is het doel van alle onderwijs en studie, — dat het zijne voorstellingen en begrippen onderzoekt, aanvult en verbetert, maar de woorden zijn er, om die voorstellingen en begrippen tot licht hanteerbare objecten van het denken te maken.

3. Van het verband, waarin de woorden voorkomen, hangt het alzoo af, of zij voorstellingen dan wel begrippen wakker roepen. Maar van dit verband en voor een belangrijk deel ook van de begeleidende woorden hangt het evenzeer af, of het complex van gewaarwordingen of begripskenmerken, dat door een woord vertegenwoordigd wordt, meer of minder uitvoerig zijn zal. Dit blijkt b.v. uit de volgende zinnen: *Hoe vindt gij dit bosch? Achter ons huis is een bosch. De Hagenaars profiteeren veel van hun bosch. De bosschen van het Schwarzwald zijn majestueus. De Javaan ging het bosch in en bemerkte weldra den tijger. De aanwezigheid van bosschen heeft veel invloed op het klimaat van een land.* In elk dezer zinnen vertegenwoordigt het woord *bosch* een voorstellings- of begripsinhoud, die in een of ander opzicht iets afwijkends heeft.

Tegelijk blijkt uit deze zinnen, hoezeer het van iemands kennis, d. w. z. van den meerderen of minderen rijkdom van zijn bewustzijn afhangt, hoeveel en welken inhoud een woord voor hem hebben zal.

4. De indeeling der voorstellingen in vier hoofdvormen: zelfstandigheden, eigenschappen, werkingen en betrekkingen, vindt hare toelichting en uitbreiding het best in het hoofdstuk, waarin de indeeling der woorden aan de orde komt. Om echter nog een gewichtig kenmerk van het woord te doen uitkomen, kan er hier voorloopig op gewezen worden, hoe de drie laatste rubrieken niet anders dan elementen van zelfstandigheidsvoorstellingen zijn, en hoe er zekere inspanning van het bewustzijn toe noodig is, om zich die elementen geïsoleerd te denken. Deze functie van het bewustzijn — gewoonlijk abstractie genoemd, maar feitelijk niet anders dan eene concentratie van het bewustzijn op zekere elementen eener voorstelling — wordt door het woord in hooge mate bevorderd. Het stelt in staat te onderscheiden, wat in werkelijkheid niet te scheiden is. Een voorbeeld daarvan zijn zinnen als: *Rood en geel wekken op; blauw en paars stemmen melancholisch. Rijden vindt hij aangener dan loopen. Boven is niet op en naast is niet tegen.* Dat de de hier genoemde eigenschappen, werkingen en betrekkingen geïsoleerd en tot objecten van het denken kunnen gemaakt worden, zou zonder de bemiddeling van het woord bezwaarlijk mogelijk zijn. Zoo blijkt ook hier het woord weer het middel, dat de elementen van ons denken verhindert in het vage en onbestemde te vervallen.

5. Na hetgeen in de vorige paragrafen uiteengezet is, kan

het begrip woord als volgt omschreven worden: *Een woord is een complex van klanken, dat een deel uitmaakt hetzij van een zin, hetzij van een minder volledig taalverband, en waaraan eene voorstelling of een begrip geassocieerd is.*

Kortweg gezegd, is een woord een voorstellings- of begripsymbool, voortgebracht door de spraakorganen.

Deze voorstellingen en begrippen hebben hoofdzakelijk betrekking op zelfstandigheden of op eigenschappen, werkingen en betrekkingen, die aan of in de zelfstandigheden waargenomen worden.

Sommige woorden noemen die voorstellingen, andere duiden ze slechts aan.

Het geschreven woord is de (met het oog op de behoefte aan eenheid meestal conventioneele) afbeelding van den woordklank, waarmede indirect eveneens eene voorstelling of een begrip geassocieerd is.

OPMERKINGEN. I. Omtrent het verband tusschen voorstelling (of begrip), woordklank en woordbeeld worden door Wundt ¹⁾ de volgende belangrijke opmerkingen gemaakt: »Woordklank en schriftbeeld zijn door hunne grootendeels analoge ontwikkeling voorstellingsymbolen geworden, die slechts door hunne verbinding met de zaak, die zij beteekenen, tot een samenhangend geheel ineenvloeien. De deelen van dit geheel blijven echter bij uitnemendheid innig verbonden. Wij denken wel niet altijd in woordklanken, wij kunnen ons werkelijk beleefde of gedroomde gebeurtenissen gemakkelijk als een gezichtsbeeld voor den geest halen; maar ons denken heeft geregeld den woordklank noodig, zoodra het eenigszins naar het abstracte trekt, ja, met zelden wordt in dit geval de woordklank onwillekeurig door het schriftbeeld begeleid. Of de verbinding der drie elementen: *voorstelling*, *woordklank* en *schriftbeeld* volledig bewust wordt, hangt voorts daarvan af, welk dezer elementen direct zinnelijk op ons inwerkt. De voorstelling kan soms geïsoleerd blijven; de woordklank roept geregeld het voorstellingsbeeld wakker; het woordbeeld wekt woordklank en voorstellingsbeeld gezamenlijk. Hier herhaalt zich dus de volgorde, waarin de elementen van het complex met elkander geassocieerd werden. Toch maakt het abstracte

¹⁾ *Grundzüge der physiologischen Psychologie* II, 452.

begrip ¹⁾ eene uitzondering. Als aequivalent van de zinnelijke voorstelling die het mist, geldt hier in het algemeen de woordklank of het woordbeeld. Aan de niet zinnelijk te construeeren begrippen worden nu de klanken of teekens gesubstitueerd, die in dit geval zoo innig mogelijk verbonden zijn. Bij menschen, die aan abstract denken en aan spreken of schrijven over abstracte zaken gewoon zijn, gaat deze verwisseling van symbool voor begrip in zekere mate ook op zinnelijk gebied over, en het komt voor, dat in den loop van hun denken zelfs zeer bijzondere en concrete voorstellingen voor de woordklanken of woordbeelden op den achtergrond wijken."

Uit deze opmerkingen blijkt wederom de belangrijkheid van het woord in ons geestelijk leven. Weinig ontwikkelden denken in den regel in voorstellingen en zien, om zoo te zeggen, wat zij denken. Een meer geoefend bewustzijn denkt in woorden, waarmede het werkt ongeveer als een mathematicus of een chemicus met zijne teekens en formules.

2. Wanneer een woord iets noemt, dan wil dit niet zeggen, dat al de kenmerken der voorstelling in den klank opgenomen zijn. Bij het nagaan der etymologie van een woord vindt men steeds, dat maar één enkel kenmerk in den klank ligt opgesloten en in den regel niet eens het voornaamste. *Stoel* is eene spruit van een wortel *sta* of *stal*, en dus eigenlijk een »staand ding"; het zou dus mogelijk geweest zijn, dat ons voorgelacht er, even goed als de Russen aan hun *stol*, de beteekenis van *tafel* aan verbonden had. Eene *stoof* is etymologisch niets dan een »verwarmer" en zoo is het niet vreemd, dat eng. *stove* eene kachel beteekent en hd. *stube* een verwarmd vertrek. Voor de meerderheid der menschen is het ééne kenmerk, dat in een noemend woord ligt, gewoonlijk verborgen, maar vertegenwoordigt de klank al de kenmerken, die zij er van hebben leeren kennen.

Daartegenover staan de aanduidende woorden, waarvan de psychische inhoud slechts uit eene verwijzing of aanwijzing bestaat. Daartoe behooren o. a. de lidwoorden en vele voornaamwoorden en bijwoorden. Bij de behandeling der woordsoorten zal de gelegenheid zich voordoen, om dit in bijzonderheden na te gaan.

Evenals bij de wortels zou deze onderscheiding door de termen *praedicatieve* en *demonstratieve* woorden kunnen aangegeven worden. Ook zijn er voor in gebruik de termen *stof-* en *vormwoorden*, die echter het onderscheid maar gebrekkig uitdrukken. Iets beter zijn de Engelsche termen: *notional and relational words*.

¹⁾ Hiermede wordt bedoeld een begrip, dat of door geen, of door eene zeer zwakke zinnelijke voorstelling begeleid wordt, b.v.: *oorzaak*, *voorwaarde*, *begin*, *resultaat*, *staat*, *gemeenschap*, enz. (Vgl. § 10, opm. 2).

DE INDEELING DER WOORDEN.

6. Meer nog dan bij de leer van den zin, zijn bij de leer van het woord zekere indeelingen onvermijdelijk. Waar deze nog menigmaal de taalwetenschap in het algemeen en de spraakkunst in het bijzonder tot een verwijt gemaakt worden, is het niet overbodig hier opnieuw te herinneren, dat indeelen eene hoofdvoorwaarde is van werkelijk kennen en dat het juist een voornaam middel is om de vermoeyenis van het kennen te verlichten. De sterrenhemel brengt ons in verwarring, zoolang wij de hemellichten niet in sterrenbeelden afdeelen. Daarna eerst voelen wij er ons thuis.

Dat bij de indeeling der woorden nu en dan zich gevallen voordoen, waar de grenzen uitgewischt schijnen te zijn, heeft de taalwetenschap met elke wetenschap gemeen, die historisch zich ontwikkelende dingen onderzoekt. Hier geldt de geestige opmerking van Max Müller, dat men eene kustlijn kan aanwijzen, ook al slaan er van tijd tot tijd de golven overheen.

Intusschen behoort elke goede indeeling haar grond te vinden in eene juiste beschouwing van de dingen, die ingedeeld worden. Van elke gerechtvaardigde indeeling kan gezegd worden, niet dat wij die maken, maar dat we gedwongen worden haar te maken.

Wat vaak aanleiding tot verwarring geeft, is het indeelen naar meer dan een grondslag, wat intusschen bij het analyseeren van een zeer samengesteld geheel niet altijd te vermijden is. Vooral bij de leer van het woord is er veel oplettendheid noodig, om bij de gebruikelijke indeelingen de gronden daarvoor in het oog te houden.

7. De klassieke indeeling der woorden in tien categorieën is al dadelijk een voorbeeld van eene indeeling naar meer dan een beginsel. De nomina en de verba staan als symbolen van de *dingen* en het aan de dingen waarneembare *gebeuren* scherp logisch tegenover elkander. De eerste worden in *noe-*

mende substantiva en aanduidende pronomina gesplitst: bij de verba blijft die onderscheiding achterwege en worden aanduidende werkwoorden als *zijn, worden* en *doen* bij de overige gevoegd. Naast deze onderscheiding op grond van de beteekenis staat eene verdeeling der bepalende woorden in *bijvoeglijke woorden* en *bijwoorden*, al naarmate zij met een naamwoord of een werkwoord in betrekking staan. Maar terwijl de eerste, de adnominale woorden, in vieren gaan: *adjectiva, adjectivische pronomina, numeralia* en *lidwoorden*, maken de adverbiale woorden slechts ééne klasse uit. Eindelijk komt hierbij nog de onderscheiding van *voorzetsels* en *voegwoorden*, eene onderscheiding, die allereerst op de functie en eerst in de tweede plaats op de beteekenis berust.

De twee indeelingsgronden, die de gevonden definitie van het woord aan de hand doet, nl. dat het woord 1°. een deel van den zin en 2°. een voorstellings- of begripssymbool is, zijn dus blijkbaar in de gebruikelijke indeeling dooreengemengd. Het toepassen van het eerste beginsel alleen zou leiden tot eene indeeling als de volgende: 1°. *onderwerps-* en *voorwerpswoorden*, 2°. *gezegdewoorden*, 3°. *bepalingswoorden* en 4°. *verbindingswoorden*. De toepassing van het tweede beginsel daarentegen zou eene indeeling in dezen trant tot uitkomst hebben: 1°. *zelfstandigheidswoorden*, 2°. *eigenschapswoorden*, 3°. *werkings- of toestandswoorden*, 4°. *betrekkingswoorden*.

Hoe logisch zulk eene indeeling naar een enkelen grondslag ook zijn zou, om meer dan eene reden moet zij ontraden worden. Vooreerst kunnen woorden van verschillende beteekenis in eene zelfde functie voorkomen en één woord kan, zonder dat zijne beteekenis zich wijzigt, in meer dan ééne functie gebezigd worden. Daarom moet eene vereenvoudigde indeeling der woordsoorten bij den rijkdom der taalmiddelen steeds door onderverdeelingen gevolgd worden, en wordt de winst aan eenvoud ten slotte toch gering. Maar de hoofdreden om aan de gebruikelijke indeeling der woordsoorten niet te tornen, is het historisch en internationaal karakter van die indeeling. Dat geeft haar een voorrang, waartegen geen

enkele poging om er iets anders voor in de plaats te stellen; kans op voldoende instemming heeft. Maar bovendien is de klassieke indeeling alleszins bruikbaar, mits bij de omschrijving der categorieën zoowel op de functie in den zin als op de beteekenis gelet worde.

OPMERKINGEN. 1. Dat de *logica*, de op waarneming en ervaring berustende leer van het denken, op verschillende punten tot gelijke uitkomsten moet leiden als de *grammatica*, de op waarneming en ervaring berustende leer van het spreken en schrijven, is een uitvloeisel van het innig verband tusschen denken en taal. Toch moet niet uit het oog verloren, dat die uitkomsten elkander nooit volkomen dekken. Vooreerst kan wel elk denkverschil of logisch onderscheid in een grammaticaal verschil uitdrukking vinden, maar daarom geschiedt dit nog niet altijd. Zoo blijft de grammaticale aanwijzing van het logisch verschil achterwege in: *Ik weet, dat hij komt* (stellige komst) en *Ik hoop, dat hij komt* (mogelijke komst); *Geef mij een brood* (gebod)! en *Geef ons heden ons dagelijksch brood* (bede)! Daarnaast komt ook belangrijk grammaticaal onderscheid voor, zonder dat er logisch onderscheid meê gepaard gaat; b.v. in: *hij leve lang!* en *moge hij lang leven! mijn ouderlijk huis en het huis mijner ouders, ijverig werken en met ijver werken, ik ga er heen en ik zal er heengaan.* En soms ook is er zoowel grammaticaal als logisch verschil, maar wordt er op het laatste niet gelet, zoodat in den grond verschillende of althans niet volkomen gelijkwaardige uitdrukkingen uitdrukkingen voor en door elkander gebruikt worden, b.v. *'s namiddags* en *na den middag, een deur van ijzer en een ijzeren deur, ik opende het pakket en het pakket werd door mij geopend.* enz. Zoo ziet men in den loop der tijden grammaticale onderscheidingen ontstaan en ook weer vervallen, of ook wel door andere vervangen worden, zonder dat daarmede altijd wijzigingen in het denken verbonden zijn. In het algemeen mag men zeggen, dat de verschijnselen van het denken meer bestendigheid vertoonen dan de taalverschijnselen. Zoo kunnen logica en grammatica elkander steunen, maar gaat toch elk der beide wetenschappen haar eigen weg.

2. De klassieke indeeling der woordsoorten vindt haar eersten grond in de beroemde categorieëntafel van Aristoteles. Dit was geen grammaticale, maar eene logische indeeling, eene vaststelling van een tiental rubrieken, waartoe al wat gedacht kan worden, te brengen valt. Aristoteles abstraheerde deze begripsrubrieken uit de beschouwing van den zin en zoo kwam hij langs empirischen weg tot de logische classificatie, die later ook de basis voor de indeeling in grammatische categorieën is geworden.

De tien categorieën van Aristoteles zijn de volgende: 1°. de *substantie*,

2°. de *qualiteit*, 3°. de *quantiteit*, 4°. de *relatie*, 5°. het *waar*, 6°. het *wanneer*, 7°. het *doen*, 8°. het *ondergaan*, 9°. het *hebben* of *voorzien zijn* van iets, 10°. het *gelegen* of *gezeten* zijn.

Bij eene nadere beschouwing dezer categorieën blijkt wel, dat nu en dan bijeenbehoorende begrippen gescheiden zijn, maar dat de hoofdvormen er toch alle in voorkomen. De 1e categorie omvat het begrip *zelfstandigheid*, de 2e en 3e dat van *eigenschap*. Het begrip *werking* of *toestand* is verdeeld over de rubrieken 7—10, en dat van *betrekking* over de rubrieken 4—6. Niet ten onrechte noemt Max Müller deze indeeling, mits ze goed geïnterpreteerd worde, een „meesterstuk van verrassende volmaaktheid.”

Bij de Grieken der 5e en 4e eeuw v. C. was nog geen sprake van eigenlijke *grammatica*; wat hen bezig hield, was taalphilosophie, het nadenken over de verhouding van denken en spreken. Eerst in de 3e en 2e eeuw werd Alexandrië de bakermat der practische *grammatica*, als dienares der philologie. Daar ontstonden ook de meeste taalkundige vakwoorden. Vandaar werd de *grammatica* naar Rome overgebracht en zoo werd de voor het Latijn gebruikelijke en voor het meerendeel uit het Grieksch afgeleide terminologie in hoofdzaak de grondslag van de spraakkunsten der moderne Europeesche talen.

De Alexandrinische spraakkunstenars kenden eene indeeling der woorden in acht soorten: namen, werkwoorden, deelwoorden, lidwoorden, voornwdn., voorzetsels, bijwoorden en voegwoorden. De Latijnsche grammatici splitsten de namen in: substantieven, adjectieven, pronomen en numeralia, en lieten natuurlijk het in het lat. ontbrekende lidwoord weg, maar voegden er de tusschenwerpsels aan toe.

8. In verband met hetgeen in de vorige paragraaf omtrent de indeeling der woordsoorten gezegd is, zal hier alzoo de gebruikelijke classificatie worden gevolgd, nl. 1°. *zelfstandige naamwoorden*, 2°. *bijvoeglijke naamwoorden*, 3°. *voornaamwoorden*, 4°. *telwoorden*, 5°. *lidwoorden*, 6°. *werkwoorden*, 7°. *bijwoorden*, 8°. *voorzetsels*, 9°. *voegwoorden*, 10°. *tusschenwerpsels*. Van deze tien groepen vormen de tusschenwerpsels een aanhangsel, daar zij niet aan het criterium beantwoorden, dat een woord een deel van een zin uitmaakt.

OPMERKINGEN. 1. Niet al deze woorden staan op gelijken rang. De zelfstandigheidswoorden en de werkwoorden staan, evenals het onderwerp en het gezegde in den zin, op den voorgrond, als vertegenwoordigers van de dingen en van hunne werkingen en toestanden, d. i. van het bestendige en van het veranderlijke in de wereld der verschijnselen. De volgorde, waarin de woordsoorten behandeld

zullen worden, en de opvatting, die deze volgorde motiveert, kunnen blijken uit het volgende overzicht:

I. ZELFSTANDIGHEIDSWOORDEN:

- a. Zelfstandige naamwoorden.
- b. Zelfstandige voornaamwoorden.

II. BIJVOEGLIJKE OF ADNOMINALE WOORDEN:

- a. Lidwoorden.
- b. Bijvoeglijke naamwoorden.
- c. Bijvoeglijke voornaamwoorden.
- d. Telwoorden.

III. WERKINGS- OF TOESTANDSWOORDEN:

Werkwoorden.

IV. BIJWOORDELIJKE OF ADVERBIALE WOORDEN:

Bijwoorden.

V. BETREKKINGSWOORDEN:

- a. Voorzetsels.
- b. Voegwoorden.

De nadere toelichting van deze rangschikking volgt geleidelijk bij de afzonderlijke beschouwing van elk dezer categorieën.

2. Uit de definitie van het woord in § 5 volgt, dat deze beschouwing telkens uit twee deelen zal moeten bestaan: 1°. de opsomming der diensten, die de woordsoort in den zin verricht, en 2°. de beschrijving van de beteekenis, d. i. van den aard der voorstellingen (of begrippen) of hunne elementen, die door het woord vertegenwoordigd worden.

Daartoe zij hier in herinnering gebracht, dat bij de beschouwing van den zin de volgende functies gevonden zijn:

I. GEZEGDEN:

- a. naamwoordelijke gezegden.
- b. werkwoordelijke gezegden.

II. ONDERWERPEN.

III. VOORWERPEN:

- a. lijdende voorwerpen.
- b. meewerkende voorwerpen.
- c. oorzakelijke voorwerpen.

IV. BEPALINGEN:

- a. Bijvoeglijke (adnominale) bepalingen.
- b. Bijwoordelijke (adverbiale) bepalingen.
- c. Bepalingen van gesteldheid, (praedicatieve attributen als middenvorm tusschen a en b.).

V. BETREKKINGSWOORDEN:

- a. Betrekkingswoorden (in den enkelv. zin).
- b. Verbindingswoorden (in den samengestelden zin).

3. Een belangrijk onderdeel van de beschouwing der woordsoorten is ook het onderzoek naar de wijzigingen, die de beteekenis van een

woord kan ondergaan, als het van functie verandert. Zoo krijgen de substantieven in sommige gevallen het karakter van een adjectief, b.v. in: *Zijn broer is soldaat*. Zoo heeft *wanneer* in: *Wanneer komt hij?* de beteekenis *op welken tijd?* — terwijl het in: *Wanneer uw broer komt, ga ik heen, door op den tijd dat moet vertaald worden*.

Tot hetzelfde onderzoek behooren ook de gevallen, waarin een woord zijne zelfstandigheid verliest, doordat het een deel van eene ondeelbare uitdrukking wordt. In eene uitdrukking als *in de war* b.v. is *in* geen voorzetsel en *war* geen substantief meer, maar is het geheel als een adjectief te beschouwen.

En eindelijk is aandacht te wijden aan gevallen, waarin een woord in een overgangsstadium verkeert. In *onverrichter zake* worden b.v. nog twee woorden, een participiaal adjectief en een substantief, erkend. *Blootshoofds* is eene samenstelling, maar van gelijke vorming als de voorgaande uitdrukking, en zoo doorzichtig, dat men aarzelt, ze tot de bijwoorden te brengen. Bij *rechtstreeks* daarentegen is die aarzeling geheel verdwenen en heeft de spelling reeds de *s* van het adjectief laten vallen, die er etymologisch aan toekwam. Zoo wordt *wee!* als tusschenwerpsel beschouwd, maar het is de vraag, of hetzelfde woord in: *wee den onverlaat!* al tot die categorie gebracht kan worden.

ZELFSTANDIGHEIDSWOORDEN.

ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

9. Een zelfstandig naamwoord of substantief is een woord, waaraan de voorstelling of het begrip eener zelfstandigheid verbonden is.

Voor het gewone denken valt het onderscheid weg tusschen onze voorstellingen en de verschijnselen, waarop zij betrekking hebben, en zijn de zelfstandige naamwoorden kortweg namen van zelfstandigheden.

Het begrip zelfstandigheid (of *ding*) omvat in de eerste plaats alle eenheden, die ons bewustzijn in de wereld onzer uiterlijke ervaring leert onderscheiden. Daar wij echter de dingen zelf niet kennen, maar alleen hunne eigenschappen, is eene zelfstandigheid alleen te omschrijven als een geheel van eigenschappen, dat we op grond van hunne ruimte, duur en bestendigheid in den samenhang als eene eenheid moeten erkennen. We kunnen deze zelfstandigheden zinnelijke zelfstandigheden noemen.

Dit dingbegrip wordt vervolgens ook toegepast op:

1°. de onzinnelijke zelfstandigheden, d. w. z. de eenheden, die het bewustzijn in de wereld der innerlijke ervaring leert onderscheiden;

2°. de eigenschappen, toestanden en werkingen der zelfstandigheden, d. w. z. die elementen der zelfstandigheden, welke we noodwendig als onafscheidelijke bestanddeelen er van moeten erkennen; en

3°. de ruimten, tijden en hoeveelheden, waarin we de zelfstandigheden waarnemen, d. w. z. de aanschouwingsvormen der zelfstandigheden, welke na wegdenking van al hunne eigenschappen voor het bewustzijn overblijven.

OPMERKINGEN. 1. Het begrip zelfstandigheid te definiëren gaat met vele zwarigheden gepaard. De gewone definitie: »wat een eigen, onafhankelijk bestaan heeft,» is niet anders dan eene uit het woord afgeleide synonieme omschrijving, die tegen geen nader onderzoek bestand is; een *arm* of een *been*, eene *vlek* in eene japon of een *gat* in eene plank hebben geen onafhankelijk bestaan en worden toch als zelfstandigheden erkend. Deze moeilijkheid is daaraan toe te schrijven, dat het zelfstandigheidsbegrip groote uitbreiding heeft ondergaan; eerst langzaam aan valt het te benaderen.

2. Het meest toegankelijk zijn ons de *zinnelijke* zelfstandigheden, de vaste punten, die wij in de beweeglijke wereld om ons heen onderscheiden. De vraag is, welke kenmerken ons dwingen, eene zelfstandigheid als zoodanig te erkennen. Dat zij uit eene zekere vaste, vloeibare of gasvormige stof zou bestaan, is een te beperkt kenmerk. Wij kennen de materie trouwens niet anders dan door de invloeden, die zij op onze zinnen teweegbrengt. Die invloed is eene soort van tegenstand, dien de zinnen van de buitenwereld ondervinden (vgl. Hd. *Gegenstand* voor ding of voorwerp) en die voor den tastzin en het algemeen gevoel het duidelijkst is. Maar daarachter ligt nog altijd de gesluierde oorzaak van den tegenstand. Zoo is eene zelfstandigheid voor het voorzichtige denken niet anders dan een complex van eigenschappen.

Hoe komen wij er nu toe, aan zulk een geheel van eigenschappen eenheid toe te kennen? Twee der meest constante elementen in onze aanschouwingen van zelfstandigheden zijn *ruimte* en *tijdduur*. Wat we als zelfstandigheid zullen erkennen, moet meer of minder ruimte innemen en zekeren tijd duren. Absolute kenmerken zijn dit echter niet. Met tamelijk vrije willekeur beslist ons denken, of er genoeg ruimte en genoeg duur te constateeren is, en in de begrenzing laat het ook veel speling toe. Een *punt* van eene naald, een *rimpel* of *kring* in het water, eene *golf*, een *regenbobbels*, eene *wonk*, enz. worden als zelfstandigheden erkend. Deelen van eene zelfstandigheid, waarvan de grenzen voor een deel met die van andere deelen samenvallen: een *neus*, een *oksel*, een *tak*, een *zoom*, eene *franje*, enz. zijn voor ons eveneens zelfstandigheden, en insgelijks de stoffen met hunne zeer veranderlijke begrenzingen: *zand*, *klei*, *lood*, enz.

Een derde kenmerk, hetwelk in zekeren zin de beide andere omvat, is het bestaan van *samenhang* tusschen de waargenomen eigenschappen en eene voldoende mate van *bestendigheid* in den aard van dat verband. Eene verzameling wagons, schakels, kralen, moet op eene

bepaalde wijze verbonden zijn, als men er den naam van *trein*, *ketting*, *armband* aan zal geven. Ook hier moet opgemerkt worden, dat er heel wat wisselingen in dien samenhang kunnen plaats hebben, eer het dingbegrip verdwijnt. Eene *vaas*, die in gruis valt, houdt op, een ding te zijn, maar *water*, dat *ijs* of *damp* wordt, blijft ook in dien nieuwen vorm een ding.

Zoo is de conclusie van dit betoog, dat het toekennen van den naam zelfstandigheid op tweeërlei grondslag berust: 1°. op zekere kenmerken, die aan het waargenomene eigen zijn en die zich aan ons bewustzijn opdringen, en 2°. op eene werkzaamheid van ons bewustzijn, dat beslist, — en in sommige gevallen met eene machtspreuk beslist, — of die kenmerken in voldoende mate aanwezig zijn. De definitie van eene (zinnelijke) zelfstandigheid zou dus kunnen luiden, *dat het een geheel van (zinnelijk waarneembare) eigenschappen is, hetwelk ruimte, duur en eene zekere bestendigheid in zijn samenhang vertoont.*

Voorbeelden van het feit, dat het denken soms met eene machtspreuk moet beslissen, zijn zaken als: *licht*, *trompetgeschal*, *donderslag*, *bloemengeur*, *rioolstank*, *oliesmaak*, *kaneelsmaak*, enz. De kenmerken van duur en samenhang zijn hier duidelijk aanwezig; dat van ruimte evenzeer, doch de begrenzing is zoo vaag, als men zich die maar denken kan. Toch blijft er niets anders over, dan de genoemde zaken zinnelijke zelfstandigheden te noemen, althans in al die gevallen, waarin de gewone waarneming scheiding aanneemt tusschen het waargenomene en de oorzaken er van. Bij licht, geluiden en geuren gebeurt dit eerder dan bij kleuren en smaken; toch zijn ook de laatste voor ons denken zelfstandigheden.

Intusschen moet reeds hier opgemerkt worden, hoe de taal in dit opzicht nog dikwijls bij de wetenschap ten achteren is. Voor deze b.v. zijn licht, warmte en electriciteit bewegingsvormen, voor gene zijn het nog stoffen blijkens uitdrukkingen als: *weinig warmte*, *veel electriciteit*, enz.

3. Uit het voorgaande is gebleken, hoeveel invloed het denkend bewustzijn, al heeft het vaak gedwaald, op de beslissing gehad heeft over de vraag, of we al of niet met eene zelfstandigheid te doen hebben. Zoo is het denken er ook toe gekomen, het dingbegrip mede op onzinnelijke dingen over te brengen, zoodat de zinnelijke dingen, waaraan dat begrip ontleend werd, ook volgens het spraakgebruik slechts eene *klasse* van dingen werden.

De gevonden kenmerken: ruimte, duur en samenhang, komen wel-bezien hierop neer, dat zij met hun drieën één zelfde doel helpen bereiken, nl. het trots alle wisselingen constateeren van *eenheden*, *verschillend van ons eigen zijn*. Het bewustzijn staat echter niet alleen waarnemend tegenover de dingen buiten zich, maar ook tegenover zich zelf. Zoo krijgt het buiten de uiterlijke ervaring, waarvan de zinnen de middelaars zijn, ook eene *innerlijke* ervaring, de kennismaking met eene even beweeglijke wereld in zich zelf. Ook daarin

erkent het te recht of ten onrechte vaste punten en n°. 1 in de rij dezer onzinnelijke of geestelijke zelfstandigheden is *ons bewustzijn* of onze geest zelf. Hij heeft duur, hij heeft samenhang, (behalve bij storingen), en zelfs het ruimte-kenmerk ontbreekt niet geheel, daar ons geestelijk wezen begrensd is door ons lichaam ¹⁾, al is het aan die grens niet gebonden. Toch, al is die begrenzing niet te ontkennen, nemen wij voor ons bewustzijn geen ruimtekenmerken aan. Maar die beide overige zijn voldoende om het als eene eenheid te erkennen, en al mocht iemand er bezwaar tegen maken, de taal doet het stellig niet en heeft bij de meeste volken zelfs meer dan één woord voor die eenheid.

Op dezelfde wijze zijn ook alle geloofsobjecten, die in de verschillende godsdiensten en heealbeschouwingen voorkomen en door namen onderscheiden worden, tot de onzinnelijke of geestelijke zelfstandigheden te rekenen.

In de tweede plaats worden een aantal *functiën* van het bewustzijn: *het verstand, de verbeelding, het geheugen, het oordeel, het vernuft, het gemoed, het geweten, de wil*, enz. door de taal als onzinnelijke eenheden opgevat. Of dit al of niet terecht geschiedt, is ook hier (vgl. *opm.* 1 aan het slot) van geen taalkundig belang. Evenmin als de taal rekening houdt met het stelsel van Copernicus en geregeld van het *op- en ondergaan der zon* blijft gewagen, evenmin bekommert zij zich om theorieën over materie en geest, en zijn de onderdeelen van het bewustzijn voor haar zelfstandigheden, al mag de psychologie er ook eene andere verklaring van geven. Terloops zij opgemerkt, hoe uit dit verschijnsel de noodzakelijkheid blijkt, om bij het gebruik van dergelijke woorden in een wetenschappelijk betoog nauwkeurig te omschrijven, wat er onder verstaan wordt.

In de derde plaats worden ook in den *inhoud* van het bewustzijn eenheden onderscheiden. Er is sprake van *voorstellingen* en *voorstellingsgroepen* en van de elementen dier voorstellingen: *gewaarwordingen, aandoeningen* en *begeerten*. Nadere onderscheidingen op dit gebied zijn *herinneringen, verbeeldingen, visioenen, hallucinaties, hartstochten, begeerten, voornemens, besluiten*, enz. En naast de voorstellingen worden ook als onzinnelijke eenheden beschouwd onze *begrippen*, die als samengevatte oordeelen eigenlijk geen dingen zijn, maar die, als denkproducten, in een woordklank gerepresenteerd, weer denkobjecten kunnen worden, en zoo toch den indruk van eenheden maken.

4. Bij het voorgaande is de volgende opmerking noodzakelijk. Zoodra voorstellingen betrekking hebben op objecten buiten ons, hetzij dat het herinneringen zijn van aanschouwde dingen, hetzij verbeeldingen van dingen, die we weten dat bestaan, maar die we niet door eigen ervaring

¹⁾ »Ze is heel in ieder lid», zong Vondel reeds in zijn *Lucifer* van de ziel.

kennen, zijn wij gewoon de namen van zulke voorstellingen allereerst als de namen der objecten zelf te beschouwen, en worden het daardoor voor ons gewoon denken namen van zinnelijke dingen buiten ons. Erkennen we echter zekere voorstellingen uitsluitend als verbeeldingen, dan zijn we wel in staat de wereld om ons met die fantasieën te bevolken, maar we blijven ons toch bewust, dat het slechts voorstellingen van *ons* zijn, en de namen er van blijven voor ons namen van onzinnelijke zelfstandigheden. Natuurlijk zal de eene mensch hier anders indeelen dan de ander en heeft de loop der tijden hierop invloed gehad. Er zijn tijden geweest, dat *nimfen, elfen, najaden, kabouters, nikkers* enz. als zinnelijk waarneembare wezens beschouwd werden. Voor het tegenwoordig geslacht zijn het slechts fantasieën. Nog zijn er menschen, die geen geloof weigeren aan het bestaan en de waarneembaarheid van *spoken*. En nog anderen willen aan *duivelen, engelen, geesten*, enz. geen realiteit ontzegd zien, al laten ze zich over de zinnelijke waarneembaarheid niet uit. Hoe dit zij, of iemand er geloofsobjecten uit eene bovennatuurlijke wereld, dan wel verbeeldingen van zijn eigen scheppingsvermogen in ziet, zij blijven tot de onzinnelijke zelfstandigheden te rekenen.

Eene gelijksoortige opmerking moet gemaakt worden ten aanzien van onze begrippen. Ook deze behooren niet tot de wereld puiten, maar tot de wereld in ons en dat we ze tot de zelfstandigheden rekenen, berust hierop, dat ze, in een woordklank gesymboliseerd, objecten van een innerlijk aanschouwen en overleggen en daardoor elementen van nieuw oordeelen kunnen worden. Wie aan het woord *republiek* een begrip hecht, kan allerlei min of meer belangrijke waarheden omtrent republieken vermelden, waarin het woord *republiek* telkens de samenvatting is van hetgeen de spreker onder dat woord verstaat.

Nu is echter elk begrip ontstaan uit eene voorstelling, of uit eene reeks van voorstellingen, en zoo treedt de voorstelling of de voorstellingsreeks licht naast of in de plaats van het begrip. Bij het begrip *sla* rijst het beeld van eene krop of eene schotel *sla*, bij het begrip *groente* de voorstelling van *spinazie, postelein, sla*, enz. Bij het begrip *voortbrengsel* wordt de reeks nog weer langer: *granen, vruchten, groenten, brandstoffen, fabrikaten*, enz., maar ook *boeken, schilderijen, beelden*, enz. al naar het verband, waarin het woord voorkomt. Zoo worden de begrippen hoe langer hoe algemeener, b.v. *staat, godsdienst, systeem, wet*, enz., maar altijd blijft de mogelijkheid bestaan, om, zij het ook door eene lange reeks van voorstellingen, het begrip te vervangen. En dat is de oorzaak, dat ook de namen van begrippen met objecten buiten ons in verband gebracht worden, terwijl ze toch inderdaad even als de voorstellingen onzinnelijke zelfstandigheden vertegenwoordigen.

Het resultaat van deze overwegingen is dus, dat er twee groote groepen van zelfstandigheden te onderscheiden zijn:

1°. Zinnelijke zelfstandigheden, d. z. eenheden, die de

buitenwereld ons dwingt te erkennen en waarvan we kennis krijgen door tusschenkomst onzer zintuigen, en

2°. Onzinnelijke zelfstandigheden, d. z. eenheden, die we onmiddellijk door en in ons bewustzijn en bij overdracht ook in dat van anderen moeten aannemen.

5. Het dingbegrip wordt in de derde plaats ook overgebracht op de eigenschappen, toestanden en werkingen der zelfstandigheden. Alvorens na te gaan, hoe dit geschieden kon, behooren ook deze begrippen gedefiniëerd te worden. Dit heeft al evenveel bezwaren in, als het definiëeren van het begrip zelfstandigheid, vooral ook om de uitbreiding, die deze begrippen ondergaan hebben.

Populair gesproken is eene eigenschap het *hoe* van een ding, maar deze omschrijving, hoe bruikbaar ook, is geen definitie. Om die te benaderen, moet nagegaan worden, hoe de ervaring, die ons dwingt zelfstandigheden te erkennen, ons er ook toe brengt, eigenschappen te constateeren. Terwijl wij namelijk de zelfstandigheden trots al hunne veranderlijkheid als eenheden moeten aanvaarden, worden wij genoopt om in de elementen dier complexen *geen eenheden*, maar *bestanddeelen* van zulk een geheel te zien. Dat geldt voor de eigenschappen, maar ook voor de toestanden en werkingen der dingen.

De term bestanddeel moet hier opgevat worden in eene zeer bepaalde beteekenis. Een deel van een ding, een *arm*, een *been*, een *oog* is óók een bestanddeel, maar wij aarzelen geen oogeblik, om eene scheiding dezer deelen van het geheel mogelijk te achten. Eene voltooide scheiding tusschen eene eigenschap en de zelfstandigheid, waaraan zij toebehoort, is daarentegen zelfs niet denkbaar. Alleen kan eene eigenschap geïsoleerd worden door eene abstractie, d. i. door concentratie van het bewustzijn op dat eene element van het complex en eliminatie van de rest.

Als een tweede kenmerk van eene eigenschap kan geconstateerd worden, dat zij een resultaat deels van aanschouwen, deels van denken is. *Rood, donker, schel, welluidend, hard, ruw, geurig, frisch, zoet, pikant, walgelijk, warm, zwaar, rond, lang, gebogen* zijn zinnelijke eigenschappen, die allereerst door waarneming geconstateerd worden, al is het nadenken natuurlijk niet buitengesloten. In *mooi, vroolijk, harmonieus, liefelijk, lekker, krachtig, vlug, bedrijvig, driftig, soliede* komt zoowel het aandeel van het nadenken als van het aanschouwen in het constateeren dezer eigenschappen uit. De overhand heeft het denken boven het waarnemen bij het herkennen van eigenschappen als: *nuttig, doelmatig, logisch, verstandig, werkzaam, goed, zedelijk, betamelijk, begeerlijk, eerbiedwaardig, verheven, naijverig, belastingplichtig, kiesgerechtigd, medeplichtig*, enz. Eene scherpe begrenzing dezer gevallen is niet mogelijk; nu eens staat het zinnelijke, dan weer het onzinnelijke karakter der eigenschap op den voorgrond. En aanleiding tot eene grammaticale indeeling bestaat hier allerminst,

daar b.v. de afleidingsmiddelen, ter vorming van adjectieven dienende, zoowel voor adjectieven van het eene als van het andere karakter bruikbaar zijn ¹⁾).

Het wezen der eigenschappen kennen wij evenmin als het wezen der zelfstandigheden. Wij kennen alleen de verandering, d. w. z. de gewaarwording of de combinatie van gewaarwordingen, die ze in ons bewustzijn te weeg brengen. En we kunnen eene eigenschap alzo niet anders definiëren dan als een door analyse van de voorstelling eener zelfstandigheid verkregen element, dat of eene langs den weg der zinnen ontvangen gewaarwording of een door nadenken (vergelijken) ontstaan oordeel uitmaakt. Toch mag niet vergeten worden, dat deze tweedeling geen scherpe scheiding uitmaakt. Wordt van eene kachel opgemerkt, dat zij *zwart*, *sierlijk* en *nuttig* is, dan vertegenwoordigt de eerste eigenschap een maximum waarneming met een minimum nadenken, de laatste omgekeerd een minimum waarneming met een maximum nadenken. De tweede eigenschap staat daar tusschenin. Dat hier geen scherper onderscheiding valt te maken, is daaraan toe te schrijven, dat ons gewaarworden en ons oordeelen ook niet scherp gescheiden zijn.

6. De in de vorige opmerking gegeven definitie van eene eigenschap past ook op toestanden en werkingen. Ook dit zijn door waarneming en nadenken geconstateerde elementen van voorstellingen van zelfstandigheden. Minder gemakkelijk dan deze overeenkomst, is het verschil tusschen de drie begrippen aan te geven. Meestal spreekt men van eene eigenschap, waar een blijvend kenmerk, en van een toestand, wanneer een tijdelijk en veranderlijk kenmerk bedoeld wordt. Natuurlijk zijn alle eigenschappen veranderlijk, maar er is toch verschil. Nu eens treedt het blijvende, een andermaal het tijdelijke en afwisselende op den voorgrond. Een eigenschap is dan een *van den tijd los hoe*, een toestand een *aan een tijdstip of tijdvak gebonden hoe*. *Ziekte* noemt men bij voorkeur een toestand, *ziekelijkheid* eene eigenschap. Ook kan een zelfde woord, in verschillend verband opgenomen, beurtelings het een of het ander aangeven, bv.: *De buurt is nog al stil* en *Het was stil op de markt*. Dit heeft ten gevolge, dat het moeilijk is, van een los woord te verklaren, of het eene eigenschap, dan wel een toestand beteekent. Tot eene grammaticale indeeling geeft het onderscheid in geen geval aanleiding.

Even vlottend als de grens tusschen toestanden en eigenschappen is de grens tusschen *toestanden* en *werkingen*. De groote overeenkomst komt

¹⁾ Alleen in een enkel geval, waar etymologisch gelijkbeteekenende achtervoegsels voorhanden zijn, blijkt de taal aan de eene voor zinnelijke, aan het andere voor onzinnelijke eigenschappen de voorkeur te geven, bv. *onmeetbaar* en *onmetelijk*, *onuitspreekbaar* en *onuitsprekelijk*, enz.

vooral uit bij die werkingen, die een *verkeeren in een toestand* of een *komen in een toestand* aangeven. De eerste worden uitgedrukt door *zijn* (of een aequivalent van *zijn*) met een naamwoord: *ziek zijn, verlegen zitten, of een enkel werkwoord als zijn, blijven, leven, rusten, slapen, zweven, drijven*. De tweede door een naamwoordelijk gezegde met *worden*: *ziek worden, verlegen raken*, of ook door een enkel werkwoord: *worden, vallen, rijzen, komen, gaan*, enz. Onder de vele voorstellen om door een enkel woord het gemeenschappelijk karakter van alle werkwoorden aan te geven, behoort dan ook die, om ze *toestandswoorden* te noemen. Er is echter ook verschil. Zoodra bij een toestand het element activiteit van de zelfstandigheid op den voorgrond treedt, krijgt de term *handeling* of *daad* de voorkeur, bv. *eten, drinken, werken, blaffen, bijten, denken, spreken*, enz. Zelfs werkwoorden, die eigenlijk eene verwisseling van toestand beteekenen, als *verhuizen, vertrekken, klimmen*, worden om de inspanning en het overleg, die er bij te pas komen, als een *doen* opgevat.

Wordt deze vaagheid der grenzen in het oog gehouden, dan is er echter geen bezwaar om de elementen, welke in of aan de voorstelling eener zelfstandigheid waargenomen of gevonden worden, in drie groepen te rangschikken: *eigenschappen, toestanden* en *werkingen*.

7. Deze elementen nu, die feitelijk geen eenheden zijn, worden echter door het denken en dus ook door de taal als eenheden opgevat; uit de categorie der qualiteiten alzoo verschoven naar de categorie der zelfstandigheden. Deze substantiveering geschiedt voornamelijk ten behoeve van het denken zelf. Het is een belangrijk hulpmiddel, dienende om de uitkomsten van eene op waarnemen en denken berustende abstractie, in één woord gerepresenteerd, weer als een enkel object te kunnen behandelen en in een nieuw denkverband te kunnen inlijven. Zoo wordt het mogelijk over *de hoogte* eens torens, de *ziekte* eener moeder en het *vertrek* eener loot te denken en te spreken, op gelijke wijze als men over den toren, de moeder en de boot zelf denken en spreken kan. De behoefte om dit te doen noopt soms tot de meest gewaagde substantiveeringen, bv.: *Het sprak vanzelf, dat hij de schade moest dragen. Die vanzelfs-heid wilde hij echter niet toegeven.*

8. In de laatste plaats wordt het zelfstandigheidsbegrip ook nog overgebracht op drie andere elementen, die de analyse onzer ervaringen aanbiedt. Buiten de zinnelijke en onzinnelijke zelfstandigheden en hunne eigenschappen, toestanden en handelingen, vinden wij ook *ruimte-, tijds- en hoeveelheds* voorstellingen, waarop eveneens het begrip zelfstandigheid wordt toegepast, ofschoon zij onlosmakelijk aan de eenheden, waarin zij waargenomen worden, verbonden zijn.

Het ingewikkelde vraagstuk omtrent het ontstaan dezer voorstellingen ¹⁾ kan hier buiten beschouwing blijven. Voor het gewone denken

¹⁾ Zie het *Aanhangsel*.

zijn ruimten en tijden constante elementen, die aan alle zinnelijke zelfstandigheden waargenomen worden. Het zijn resten, die overblijven, als al de eigenschappen van een ding worden weggedacht of althans verwaarloosd. Want feitelijk kunnen onze voorstellingen van ruimten en tijden een minimum van zinnelijkheid en begrenzing niet ontberen. Eene ruimte-voorstelling is niet meer dan een complex van gezichts- en bewegingsgewaarwordingen, en eene tijdsvoorstelling is te omschrijven als de herinnering aan eene zekere spanning van ons bewustzijn tusschen het begin- en eindpunt van het bestaan van een ding of van een verschijnsel, maar hoeveel men ook wegdenke of verwaarlooze van dingen of verschijnselen, waaraan dergelijke voorstellingen worden ontleend, eene kleine rest moet toch blijven, b.v. eenige lijnen bij eene ruimte-voorstelling, of een paar tikken aan het begin en het eind van een tijd. Ook moet opgemerkt worden, dat wij slechts voorstellingen van kleine ruimten en kleine tijden hebben. Van groote ruimten en tijden bezitten wij alleen symbolische voorstellingen, d. w. z. wij herleiden ze tot een kleiner of grooter aantal ruimten of tijden, waarvan wij directe ervaring hebben. Ook stelt men zich tijden als vakken (ruimten) voor, en komen omgekeerd tijdsvoorstellingen te hulp, waar men zich groote afstanden of ruimten wil voorstellen, b.v. door na te gaan in hoeveel tijd een zekere afstand af te leggen, of een vlak rond te loopen zou zijn. Maar hoe dit ook geschiede, ruimten en tijden worden tot objecten van nieuwe aanschouwingen of overdenkingen gemaakt en dus als eenheden of zelfstandigheden beschouwd.

Op gelijksoortige wijze als de ruimte- en tijdsvoorstellingen ontstaan de hoeveelheidsvoorstellingen. Het bewustzijn, dat eenheden moet erkennen, wordt ook gedwongen, die eenheden te tellen. Na wederdenking van al de eigenschappen der eenheden blijft dan de getalsvoorstelling over. Toch is het zinnelijke element hier niet geheel te ontberen en de eenvoudigste getalsvoorstelling moet toch altijd uit een zeker aantal punten of tikken bestaan, als de eenvoudigste gezichts- of gehoorseenheden, die het tellen mogelijk maken. Maar eene eenheid kan ook gemeten, gewogen of in geldswaarde uitgedrukt worden, zoodat naast de hoeveelheidsvoorstellingen ook de voorstellingen van maten, gewichten, geldswaarden, enz. gerangschikt moeten worden. De voorwerpen, die als maten, gewichten en geldswaarden dienst doen, behooren natuurlijk tot de zinnelijke zelfstandigheden, maar waar de namen dier voorwerpen alleen als namen van hoeveelheidsvoorstellingen voorkomen, b.v. in eene *kan* bier, een *pond* boter, tien *graden* vorst, een *stuiver* beschuit, enz., daar zijn het ook namen van eenheden, die alleen door het analyseerende en isoleerende denken verkregen worden.

10. Het onderzoek van hetgeen onder den naam zelfstan-

digheid verstaan moet worden, geeft aanleiding om de beteekenissen der zelfstandige naamwoorden op de volgende wijze te ordenen.

I. Namen van zelfstandigheden:

a. *Zinnelijke*, d. i. door de zinnen waarneembare: *mensch, dier, huis, zand, huisraad, franje, schaduw, kwast* (in het hout), *vlak, gat, gaslicht, trompetgeschal*, een *dichtregel*, eene *melodie, vischlucht*, enz.

b. *Onzinnelijke*, waaronder 1°. geestelijke wezens, hetzij objecten van ons kennen, hetzij geloofsobjecten: onze *ziel*, onze *geest*, ons *bewustzijn*, de *wereldziel*, *God*, de *Heilige Geest*, enz. — 2°. de functiën van het *bewustzijn*, al of niet te recht als eenheden aangenomen: *verstand, gevoel*, de *wil*, het *geheugen*, de *verbeelding*, het *oordeel*, *vernunft*, het *geweten*, enz. — 3°. de onderdeelen van den zoogenaamden inhoud van het *bewustzijn*: eene *voorstelling*, eene *gewaarwording*, eene *aandoening*, een *hartstocht*, eene *begeerte*, een *voornemen*, een *besluit*, een *oordeel*, enz. Hieronder zijn ook te brengen: alle *verbeeldingen* (*nimfen, kabouters, spoken, muzen*, enz.), *visioenen, hallucinaties*, enz. en eindelijk alle *abstracte begrippen* (d. w. z. zuivere denkobjecten, die wel zinnelijke objecten tot grondslag hebben, maar het zelf niet zijn): een *Staat*, eene *Mogendheid*, de *Kroon*, een *regeeringsvorm*, *souvereiniteit*, *gezag*, eene *wet*, een *systeem*, een *godsdienst*, eene *wijsbegeerte*, de *Romantiek*, eene *oorzaak*, een *gevolg*, een *doel*, eene *voorwaarde*, enz.

II. Namen van eigenschappen, toestanden en werkingen, hetzij door waarneming, hetzij door denken in of aan de zelfstandigheden geconstateerd: *blankheid, glans, welluidendheid, welriekendheid, weekheid, hardheid, dikte, buigbaarheid, zwaarte, liefdeid, braafheid, doelmatigheid, kostbaarheid, trouw, eerlijkheid*; — *samenhang, talrijkheid, koorts, dronkenschap, ziekte, drift, rust, slaap, verwardheid, spanning, wanhoop, toorn, schaamte, berusting*; — *ontwikkeling, groei, bloei, vermeerdering, vlucht, val, loop, sprong, stoot, wandeling, reis, vertrek, aankomst, huldiging, begroeting, mishandeling, aanval, schot, hervorming, onderwerping, beleediging*, enz.

III. Namen van ruimten, tijden en hoeveelheden: een *punt*, *lijn*, *kant*, *hoek*, *vlak*, *cirkel*, *kwadraat*, *parabool*, *prisma*, *kegel*, het *Zuiden*, het *Noorden*, een *parallel*, *breedtecirkel*, het *zenith*; eene *minuut*, *uur*, *dag*, *jaar*, *eeuw*, *periode*, *tijdkring*, de *Oudheid*, de *Middeleeuwen*, *Kerstmis*, *Paschen*; *drietal*, *tiental*, *achtvoud*, *som*, *verschil*, *product*, *quotient*, *macht*, *wortel*, *logarithmus*, *dozijn*, *gros*, *meter*, *hectare*, *liter*, *kilogram*, een *gulden* (vleesch), tien *graden* (breedte, vorst), twintig *karaat*, een *paardenkracht*, een *calorie*, een *dioptrie*, (maat voor brillen), enz.

OPMERKINGEN. 1. De talrijkheid dezer voorbeelden dient om de groote uitbreiding te doen uitkomen, die het begrip zelfstandigheid door de ontwikkeling van het denken ondergaan heeft. Daardoor is in logischen en grammatischen zin *zelfstandigheid* de gemeenschappelijke naam geworden voor al wat door het bewustzijn als eene eenheid moet erkend worden en tot subject of object van een praedicaat kan worden gemaakt. Het feit, waaruit die erkenning van eene eenheid blijkt, is dat de taal er een naam voor beschikbaar heeft. En het uiterlijke kenmerk, dat in twijfelachtige gevallen beslissen kan, of men al of niet met een *naam*, d. i. met een substantief te doen heeft, is de mogelijkheid om er al of niet een lidwoord voor te ~~kunnen~~ plaatsen, of ook wel de mogelijkheid om er een meervoud van te maken. Zoo zijn het *hoe* en het *wat*, het *waarom* en het *hoeveel*, het *waar* en *wanneer*, het *voor* en het *tegen*, enz. om gemelde reden als substantieven te beschouwen. Bij de behandeling van het lidwoord wordt op dit onderwerp teruggekomen.

2. Uit bovenstaand overzicht blijken ook de motieven, *waarom de traditioneele indeeling der zelfstandige naamwoorden in concrete en abstracte substantieven*, eene indeeling uit de logica der middeleeuwen afkomstig, *hier achterwege gelaten wordt*. Gewoonlijk worden de onder II bedoelde substantieven tot de abstracte gerekend, omdat eigenschappen, toestanden of handelingen slechts aan of in de zelfstandigheden worden waargenomen. De overige heeten dan concreet.

Naar deze opvatting beteekent abstract: *door abstractie verkregen*, — d. i. door losmaking uit een samenhang, door concentratie van het bewustzijn op sommige en eliminatie van de rest der elementen. De term concreet moet dan als tegenstelling beteekenen: *onmiddellijk als eenheid gegeven*. Deze onderscheiding blijkt echter niet houdbaar. Vooreerst zijn dan de namen van *ruimten*, *tijden* en *hoeveelheden* evenzeer namen van abstracta. Maar bovendien speelt de abstractie bij ons bewust worden van de ervaring, die uit de uiterlijke en uit

onze innerlijke wereld tot ons komt, zulk eene groote rol, dat er, filosofisch gesproken, geen enkel concreetum, en dus ook geen enkel concreet substantief bestaat. Spreken wij van deelen eener zelfstandigheid, b.v. van eene *wang*, een *boezem*, een *bochel*, dan is dit alleen mogelijk door middel van eene snel volvoerde abstractie. Evenzoo abstraheeren we een *huis*, een *boom* van den grond, waarop ze staan, de *sterren* van het uitspansel, enz. Als we van een bijzondere of eene algemeene voorstelling spreken, b.v. van *ons huis* of van *een huis*, dan vertegenwoordigen deze woorden slechts zooveel kenmerken als voor het verband, waarin deze woorden voorkomen noodzakelijk is (Vgl. § 4, *Opm.* 3). En eindelijk is het duidelijk, dat ook alle onzinnelijke zelfstandigheden, als onder I b samengevat zijn, de resultaten van abstracties zijn.

De termen *concreet* en *abstract* worden echter ook nog in een anderen zin gebezigd, nl. als het resultaat van aanschouwen en het resultaat van nadenken, als *aanschouwd* en *gedacht*. *Aanschouwen* en *denken* zijn intusschen, gelijk reeds opgemerkt is, niet zoo gescheiden, als de woorden zouden doen vermoeden. Geen aanschouwen zonder denken, en geen denken zonder aanschouwen. Hoogstens kan men zeggen: hier heeft het aanschouwen, daar het nadenken de hoofdrol. Eene beslissing over concreet en abstract in dezen zin is in de meeste gevallen dan ook eene quaestie van meer of minder. En wanneer wij die vraag met wat willekeur ten aanzien van de drie hierboven vermelde hoofdgroepen van substantieven beantwoorden, dan komen wij tot het besluit, dat er in elke groep en concreta en abstracta voorkomen. Concreet zijn dan de zinnelijke, maar ook sommige onzinnelijke zelfstandigheden, waarmede een door de fantasie geschapen vorm gepaard gaat. Concreet zijn de eigenschappen, toestanden en werkingen, die hoofdzakelijk door directe hulp der zinnen geconstateerd worden. Concreet zijn ook alle begrenste ruimten, tijden en hoeveelheden, die het bewustzijn zich werkelijk of symbolisch voorstellen kan ¹⁾. De rest is in elke groep abstract, wat ten slotte toch niet anders beteekent dan: in zeer geringe mate concreet. Want in elk begrip, hoe abstract ook, is nog altijd een gering zinnelijk element, al waren het alleen maar de woordklank en het woordbeeld, die er mede geassocieerd zijn. In dien zin wordt dan ook aan het slot van I b van abstracte begrippen gesproken. (Vgl. *Opm.* 4 bij § 9.)

3. Eindelijk zij opgemerkt, hoe steeds het verband, waarin een substantief voorkomt, beslissen moet, tot welke der drie hoofdgroepen

¹⁾ Abstracte ruimten en abstracte getallen zijn ongemeten ruimten en ongetelde getallen, die in de meetkunde en de algebra tot voorwerpen van wetenschappelijke beschouwingen gemaakt worden.

het behoort. *Hoogte, vlakke, zoetigheid*, kunnen namen van zinnelijke zelfstandigheden zijn, maar ook van eigenschappen. *Rijkdom* is de naam van een toestand, maar wordt ook gebruikt als benaming van de zaken, die den rijkdom uitmaken, en verder nog in de beteekenis van *rijke lieden*. *Vlucht* is de naam van eene werking, maar ook van eene ruimte in: *de vlucht eens adelaars*, enz.

11. Uit het feit, dat zelfstandigheden eenheden zijn en daardoor telbaar, vloeit het gevolg voort, dat bij de substantieven een vormverschil ontstaan is, waardoor uitgedrukt wordt, dat één zelfstandigheid of dat meer zelfstandigheden bedoeld worden. Deze onderscheiding van enkelvoud en meervoud bij de substantieven wordt hier echter niet verder besproken, daar zij met vormbijzonderheden in verband staat, die eerst in het *4e stuk* zullen ter sprake komen.

Eveneens wordt hier slechts voorloopig vermeld de indeeling der substantieven naar het geslacht. Reeds in de leer van den enkelvoudigen zin bleek uit de tegenstelling van onderwerp en lijdend voorwerp (I § 19 *Opm.* 2), en verder uit de tegenstelling van lijdend en meewerkend voorwerp (I § 24, *Opm.*) hoe in de taal het contrast tusschen *actief* en *passief*, *wezen* en *ding*, *persoon* en *zaak* telkens uitdrukking vindt. Herhaaldelijk zal dit ook verder in de leer van het woord blijken, inzonderheid bij de behandeling der pronomina. Het geslachtsonderscheid nu bij de substantieven, de indeeling der namen in de drie categorieën: *mannelijk*, *vrouwelijk* en *onzijdig*, is van huis uit als eene voortzetting van eerstgemelde onderscheiding te beschouwen. Na of naast de differentiëring van *wezen* en *ding*, ontstond ook eene onderscheiding van mannelijke en vrouwelijke wezens, die zich voor een deel in de namen zelf openbaarde, maar die ook, vooral in de aanduidende persoonlijke voorwrdn., tot velerlei vormverschil aanleiding gaf.

Deze onderscheiding berust in de nieuwere talen slechts voor een deel nog op logische gronden, en wordt verder hoofdzakelijk beheerscht door formeele en traditioneele invloeden, waarom dit onderwerp, dat zoo nauw in verband staat met de vormverandering der substantieven en die hunner be-

geleidende en vervangende woorden, eveneens naar de leer der vormen (4^e stuk) moet worden verwezen.

Alleen worde hier voorloopig aangeteekend — eene opmerking, die bij de behandeling der pronomina haar nut kan hebben — dat deze onderscheiding van persoon en zaak en de daarmede gepaard gaande geslachtsonderscheiding der personen zich tot het enkelvoud bepaalt en in het meervoud achterwege blijft. De verdere toelichting dezer bijzonderheid zal geleidelijk geschieden door hierna volgende beschouwingen.

12. De onderscheiding van voorwerpsnamen, stofnamen en verzamelnamen is eene indeeling, die zich tot de substantieven in engeren zin, d. i. tot de namen der zinnelijke zelfstandigheden beperkt. De drie categorieën omvatten drie verschillende soorten van eenheden, met belangrijk verschil in samenhang.

Een voorwerpsnaam is de naam van eene eenheid, die bepaalde grenzen, die een vorm, eene gestalte heeft: een *mensch*, een *dier*, een *boom*, een *huis*. Bij eene aanmerkelijke wijziging in de begrenzing en den samenhang wordt de eenheid geschonden, of er ontstaat soms een nieuw voorwerp. Verder splitsen de voorwerpsnamen zich, gelijk reeds is opgemerkt, naarmate de zelfstandigheden willend of niet-willend, actief of passief voorgesteld worden, in *wezens* en *dingen*, of gelijk de gewone benaming is, in personen en zaken.

Een stofnaam is de naam van eene eenheid zonder bepaalde grenzen, van eene vormlooze eenheid, waarvan de begrenzing en de samenhang belangrijke veranderingen toelaten, zonder dat er reden is den naam te wijzigen, als: *zand*, *kalk*, *ijzer*, *meel*, *indigo*, enz. Dit begrip breidt zich verder uit tot die zelfstandigheden, welke, zonder stoffen te zijn, toch hetzelfde kenmerk van vormloosheid vertoonen, b.v. *gaslicht*, *muziek*, *bloemengeur*, *oliesmaak*, enz.

Een verzamelnaam is de naam van eene veelheid, die als eene eenheid wordt opgevat. De onderscheiding van eenheden met bepaalde en met onverschillige begrenzing herhaalt

zich hier. Sommige verzamelnamen hebben het karakter ¹⁾ van voorwerpsnamen, als: *een volk, eene familie, een leger eene volksmassa, een troep, de legeretros, de Regeering, de Raad van State, de Volksvertegenwoordiging, het ontbijt, het middagmaal, een gebergte, een gezelschap, de jongelingsschap, het menschedom, de burgerij, eene boekerij, de visscherij, enz.* Andere hebben het karakter van stofnamen, b.v. *volk, vee, huisraad, groente, geboomte, kroost, gereedschap, naaigerij, speelgoed, leeftocht, meelkost, geld, belasting (belastingpenningen), kramerij, rommel, afbraak, afval, oudroest, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Uit hetgeen omtrent de verzamelnamen gezegd is, blijkt dat bovenstaande indeeling in drieën eigenlijk op twee beginselen gegrond is. Er zijn eenheids- en veelheidsnamen en in elke van beide groepen komt de tegenstelling *voorwerp* òf *stof*, individu òf massa, zelfstandigheid met bepaalde òf zelfstandigheid met onbepaalde grenzen voor.

Ofschoon de functie der adnominale vormwoorden (*lidwn. en bijv. vwdn.*) evenals de onderscheiding van enkel- en meervoud eerst later in bijzonderheden kan behandeld worden, moeten hier ter voltooiing van het begrip der tegenstelling: voorwerpsnaam òf stofnaam, de volgende verschillen opgemerkt worden.

1°. Voorwerpsnamen komen èn in het enkelvoud èn in het meervoud voor; stofnamen als regel slechts in het enkelvoud. Individuën toch worden geteld; massa's worden gemeten. Blijven massa's gescheiden, dan wordt de meervoudsvoorstelling uitgedrukt door vormen als: *hoopen zand of kalk, stukken ijzer, zakken of bakken meel* enz. De zeldzame meervouden van stofnamen als: *stoffen, wijnen, bieren, likeuren, theeën, kruiden, ertsen, metalen, zuren, zouten, vetten, verven, oliën, zeepen, reukwaters*, enz. beteekenen soorten van de genoemde stoffen. In den regel moet men, van zulke soorten sprekende, samenstellingen als *koffiesoorten, tabaksoorten*, enz. gebruiken. Meervouden als: *ijzers, glazen, turven*, enz. zijn geen stof-, maar voorwerpsnamen.

2°. Voorwerpsnamen kunnen in het enkelvoud als regel niet zonder lidwoord of bijv. voornwd. in een zin voorkomen; stofnamen wel, b.v.: *Breng zand en kalk*. De voorwerpsnaam zonder lidwoord: *mensch, huis*, enz. wordt eerst de naam van een individu door de aanwijzing, die in het lidwoord of bijv. voornwd. is gelegen. Hij is op zich zelf slechts de naam van eene *soort* van voorwerpen, maar kan daardoor als zóódanig ook niet anders dan in het meervoud voorkomen.

¹⁾ Deze uitdrukking schijnt juist, dan te zeggen, dat deze verzamelnamen in de genoemde gevallen voorwerps- of stofnamen *zijn*.

Is een stofnaam in het enkelvoud wèl van een lidwoord of bijv. vnvwd. vergezeld, dan dient dit 1°. om de stof te generaliseeren, d. i. alles samen te vatten, wat onder die stof begrepen moet worden: *Het goud is bestendiger van prijs dan het zilver*; 2°. om eene bepaalde hoeveelheid van de stof aan te wijzen: *de turf, die ik besteld heb*; *hier is het behangselpapier voor de achterkamer*; — 3°. om eene soort van de stof te vermelden: *voor die kamer moet gij een licht behangsel kiezen*; *dat is een wijn, dien ik zeer kan aanbevelen*.

Voor de beide eerste gevallen kunnen alleen de lidwoorden *de* en *het* gebezigd worden; voor het derde uitsluitend *een*. In dit laatste geval staat het lidwoord eigenlijk pleonastisch, en in den regel wordt er ook geen gebruik van gemaakt.

2. Het uiterlijke kenmerk van een stofnaam is dus, dat hij in het enkelvoud zonder lidwoord in een zin kan voorkomen en in het meervoud slechts kan gebruikt worden om soorten van eene stof aan te wijzen. De voorwerpsnaam daarentegen heeft in het enkelvoud in den regel een lidwoord of bijv. vnvwd. noodig en noemt dan geen soorten, maar individuen.

Deze tegenstelling van *ding* en *massa* doet zich verder ook bij alle overige categorieën van zelfstandigheden voor. Voor de verzamelnamen is dit reeds uit de voorbeelden gebleken. Maar ook bij de namen van de onzinnelijke zelfstandigheden, van de eigenschappen, toestanden en handelingen, en van de ruimten, tijden en hoeveelheden, komt de tegenstelling aan den dag. Individualiseerend spreekt men van *het verstand*, *het gevoel* en *den wil* van een persoon, maar eveneens zegt men: *hij heeft verstand* of *gevoel*. Niet echter: *hij heeft wil*. Eigenschappen en toestanden worden meestal niet, handelingen wèl geïndividualiseerd. Evenzoo is het individualiseeren regel bij de vermelding van ruimten, tijden en hoeveelheden. Bij de behandeling van het lidwoord komt dit onderwerp in bijzonderheden ter sprake, maar hier reeds kan vastgesteld worden, dat de mogelijkheid om de zelfstandigheden in ruimeren zin al of niet te individualiseeren tot geen indeeling van de hierbedoelde soorten van substantieven kan leiden.

13. Eindelijk heeft de behoefte om te individualiseeren nog eene andere tegenstelling doen ontstaan, n.l. die van soortnamen en eigenamen, eene onderscheiding, die allereerst de voorwerpsnamen betreft, bij welke gemelde behoefte het grootst is. Zij komt intusschen ook in minder talrijke voorbeelden bij de overige substantieven voor.

Een soortnaam is een *classificeerende* naam, d. w. z. een naam, die de kenmerken van eene geheele klasse van zelf-

standigheden vertegenwoordigt, als : *man, hond, stad*, enz. Uit de vorige paragraaf is gebleken, hoe een soortnaam de hulp van een lidwoord behoeft, om een individu te kunnen aanwijzen.

Een eigen naam is een *individualiseerende* naam, d. w. z. een naam, die geen kenmerken vertegenwoordigt, maar als een willekeurig onderscheidingsmiddel gebezigd wordt, als: *Jan, Van den Berg, Bello, Parijs*, enz., De toevoeging van het lidwoord is hier uit den aard der zaak overbodig. Eveneens is de meervoudsvorm in strijd met den aard van een eigenaam.

OPMERKING. Oorspronkelijk waren eigennamen in den regel geen willekeurige namen, maar was er een of ander motief voor. Vele eigennamen zijn nog zoo doorzichtig, dat de redenen waarom ze gekozen werden, licht zijn na te gaan. Een boeiend hoofdstuk uit de woordvorming is de geschiedenis van den oorsprong veler eigennamen. Eene belangrijke bijdrage op dit gebied is: J. Winkler, *De Nederlandsche geslachtsnamen in oorsprong, geschiedenis en beteekenis*.

14. De onderscheiding door middel van eigennamen geldt allereerst de voorwerpsnamen en is van oudsher inzonderheid onder de menschen gebruikelijk geweest; vandaar de voornamen en familienamen. — *Eigennamen* &

Onder de diernamen zijn het vooral de huisdieren, als honden, katten, paarden, die eigennamen dragen.

Eene derde rubriek vormen de plaatsnamen, namen van werelddelen, landen, gewesten, steden, straten, rivieren, gebergten, eilanden, enz. In verband hiermede zijn ook te vermelden de namen der sterren en sterrenbeelden.

Als eigennamen zijn mede te beschouwen de namen van boeken, tijdschriften en dagbladen, van kerken en andere gebouwen, van hotels, koffiehuisen, magazijnen, van schepen en locomotieven, enz.

Onder de verzamelnamen zijn eenige uitsluitende meervouden (*pluralia tantum* ¹⁾) tot de eigennamen te brengen, b.v. persoonsnamen uit de oudheid als: de *Atriden* (Menelaus en Agamemnon, zonen van Atreus), de *Gracchen*, enz.; geogra-

¹⁾ *tantum* = slechts.

phische namen als: *de Alpen*, *de Cycladen* en *Sporaden*, *de Pleiaden* (de dochters van Atlas, maar ook het Zevengesternte); namen van gebouwen als: *de Propylaeën*, *de Catacomben*, *de Tuilerieën*, enz. Ook een aantal enkelvoudige verzamelnamen zijn tot de eigennamen te brengen, b.v. namen van godsdienstige, wijsgeerige, artistieke, economische en andere richtingen, als: *het Buddhisme*, *het Katholicisme*, *het Spinozisme*, *het Classicisme*, *de Romantiek*, *de Manchesterschool* (voorstanders der onbelemmerde concurrentie), enz., de taalnamen: *het Grieksch*, *het Duitsch*, *het Engelsch*, enz.

Eindelijk nog komen onder de namen van tijden de eigennamen van de dagen der week, van de maanden en van een aantal feesten voor: *Maandag*, *Mei*, *Paschen*, enz.

OPMERKING. Over den oorsprong der eigennamen zullen in het hoofdstuk *Woordvorming* nadere bijzonderheden opgenomen worden. Hier worde alleen vermeld de eigenaardige rubriek van familienamen, die onder den naam van *patronymica* (vadersnamen) bekend is. Daartoe behooren bij ons namen met de genitief-*s*, als *Hermans*, *Jacobs*, *Willems*, *Dirks*; bij de Duitschers komt nu en dan de lat. genitiefs-uitgang *i* voor: *Pauli*, *Caroli*, *Ulrici*, *Benhardy*. Onder de Friezen vindt men talrijke vadersnamen op *a*, *inga*, *ma*, e. a.: *Sikko Tjaerda*, *Eyse Eysinga*, *Yke Ykema*, enz., welke uitgangen vervormingen zijn van den ouden genitief-*a* der zwakke buiging in het Friesch (thans *e*)¹⁾.

En gelijk al in het Grieksch de vadersnaam bij dien van den zoon kwam: *Ἀχιλλεύς ὁ Πηλεΐδης* = Achilles, de zoon van Peleus²⁾, *Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου* = Socrates, de zoon van Sophroniscus³⁾, komt ook in verschillende nieuwere talen de toevoeging *zoon*, op de een of andere manier voor: *Mendelssohn* (Hd.), *Johnson* (Eng.), *Erikson* (Zweedsch), *Martensen* (Deensch), en bij ons *Jansen*, *Pietersen*, enz. De Noormannen bedienden zich van de voorvoeging *Fitz* (= fr. *filis*) als in *Fitzgerald*, *Fitzwilliam*; de Schotten van *Mac* (zoon): *Macdonald*, *Macaulay*, *MacMahon*; de Ieren van het voorgevoegde *O'*: *O'Connell*, *O'Brien*; de Spanjaarden van den uitgang *ez*: *Velasquez*, *Henriquez*, enz. De Russen gebruiken *-owitsch*, *ewitsch* voor de zoons en *-owna* voor de dochters: *Nicolajewitsch*, *Anna Paulowna*. De Israëlieten hadden *Ben*: *Ben-Salomo*, *Ben-Hur*, enz.

¹⁾ Met andere overgangletters komen ook voor: *ena*, *ema*, *soma*, *sma*. Vgl. Mr. Ph. van Blom, *Bekn. Fr. spr.*, 71.

²⁾ Eene appositie, bestaande in het 1e vb. uit het lidw. en een van den vadersnaam afgeleiden vorm op (*i*)*des*, in het 2e vb. uit het lidw. met den genitief van den vadersnaam, waarbij *zoon* is onderdrukt.

15. De eigennamen kunnen het karakter van soortnamen aannemen, d. i. ook classificeerende namen worden. Een uiterlijk teeken daarvan is, dat zij in het enkelvoud van een lidwoord vergezeld worden, of in het meervoud kunnen voorkomen. De belangrijkste gevallen van dit verschijnsel zijn de volgende:

1°. De familie- of geslachtsnaam wordt gebezigd, om alle leden of een enkel lid aan te wijzen: *een Stuart, een Oranje, de Bickers, de Van Hall's* enz. Hieraan sluit zich het geval, dat de voornaam een aantal dragers van dien naam beteekent: *de oorlog der drie Hendriken; in deze klasse zitten zes Willems en vijf Maria's.*

2°. De eigennaam van een individu wordt bij wijze van *synecdoche* (gedeeltelijke aanduiding) gebruikt voor personen, die zich door eene overeenkomstige eigenschap of kenmerk onderscheiden: *een Maecenas* (beschermer van kunst of wetenschap), *een Lucullus* (fijnproever of smulpaap), *eene Xantippe, een Achitofel* (valsche raadsman), *een Amphytrion* (gastheer), enz.

3°. De eigennaam van een kunstenaar wordt bij wijze van *metonymia* (verwisseling van verwante begrippen) voor diens werk genomen: *een Vondel, een Mauve, een Thorwaldsen*, enz.

4°. De eigennamen van personen worden voor een of ander artikel gebruikt: *een voltaire* (stoel), *molières* (danssonen), *een brougham, een victoria* (rijtuig), *een garibaldi, een tudor*, (hoeden), *Mal-maison's* of tal van andere namen voor rozen, namen van gebakjes, sigaren, dranken, enz. Hiertoe zijn ook te brengen de eigennamen, die dienen om stoffen te onderscheiden: *Mocca* (koffie), *Pecco* (thee), *Varinas* (tabak), *Exminster* (tapijt), enz.

16. Na de analyse van de beteekenis der substantieven moet thans een overzicht volgen van de diensten dezer woordsoort in den zin. Dit overzicht is af te leiden uit de leer van den enkelvoudigen zin (vgl. I) en de functiën van het zelfstandig naamwoord zijn op dien grond in drie groepen te verdeelen.

I. In de eerste plaats komt het voor als onderwerp en als voorwerp:

a. als onderwerp (in den 1en nvl.): *De man komt. De man is ziek.*

b. als voorwerp:

1°. als lijdend voorwerp (in den 4en nvl.): *Ik zie den man.*

2°. als meewerkend voorwerp (in den 3en nvl. of als 4e nvl. met een voorzetsel): *Ik geef den man eene aalmoes.*

3°. als oorzakelijk voorwerp (in den 2en of 4en nvl. of als 4e nvl. met een voorzetsel): *„Mij deert des mans, die...” (Hooft). Zij is dien man niet waard. Ik ontferm mij over den man.*

II. In de tweede plaats komt het zelfstandig naamwoord voor als een deel van het gezegde:

a. als naamwoordelijk deel van het gezegde of praedicaatswoord (in den 1en nvl.): *Wees man of wees een man! Gij zijt die man.*

b. als bepaling van gesteldheid of praedicatief attribuut (in denzelfden nvl. als het substantief, waarop het attribuut betrekking heeft): *Als man was hij vergeten, wat hij als jongeling had beloofd. De tegenspoed maakte hem tot een man. Men eerde hem als den man, aan wien het stadje al zijne welvaart te danken had.*

III. In de derde plaats komt het zelfstandig naamwoord voor als adnominale of als adverbiale bepaling:

a. als adnominale (bijvoeglijke) bepaling (in een 2en nvl., in een 4en nvl. met een voorzetsel, of in een congruërenden nvl.): *'s Mans woorden rijmen niet met zijne daden. De klachten omtrent dien man houden niet op. Daar is Jan, de man van de schoonmaakster.*

b. als adverbiale (bijwoordelijke) bepaling (in een 2en nvl., of in een 4en nvl., hetzij met, hetzij zonder een voorzetsel): *Des nachts droomde hij er van, des daags streefde hij er naar. Ik stond naast den man. Den dag daarna kwam hij.*

OPMERKINGEN. 1. Uit dit overzicht kan blijken, hoe de beteekenis van het substantief in zijne verschillende functiën zich wijziget.

Op den voorgrond staat te recht de dienst van *onderwerp* en *voorwerp*. Dan vertegenwoordigt het zelfstandig naamwoord het zuiverst de voorstelling van eene zelfstandigheid, die op actieve of passieve wijze in eene werking betrokken is. Zoo komt (vgl. §10 *Opm.* 1) alle substantiveeren dan ook daarop neer, dat iets onzelfstandigs: eene eigenschap, een gebeuren, eene betrekking, enz., tot onderwerp of voorwerp van een zin gemaakt wordt. Bij uitbreiding komt zulk een gesubstantiveerd woord ook in de andere functiën voor.

2. Als *praedicaatswoord* of *praedicatief attribuut* verliest het substantief dat karakter geheel. Het krijgt dan de beteekenis van een eigenschapswoord en zoo, het praedicatieve adjectief in dienst en beteekenis naderend, komt het herhaaldelijk zonder lidwoord voor. Die verandering blijkt uiterlijk ook hieruit, dat indien een praedicatief substantief door een voornaamwoord moet aangeduid worden, daartoe, onverschillig van welk geslacht dit substantief is, steeds het vnvwd. *het* gebruikt wordt. Zoo worden de vragen: *Zijt gij de vader? Zijt gij de moeder?* even goed als de vraag: *Zijt gij ziek?* met een *Ik ben het* of *Ik ben het niet* beantwoord. Soms wordt ook het hoedanigheidswoord *zoo* of *zoodanig* als aanduiding gebezigd: *Noemt hij u oom? Ja, hij noemt mij zoo. Zijt gij als president uwer vereeniging uitgenoodigd? Ja, als zoodanig ben ik er heen gegaan.* Het adjectief *meester* in: *Zij zijn de stad meester*, waar *meester* enkelvoud blijft, schoon het onderwerp meervoudig is, biedt een voorbeeld van algeheelen overgang van substantief tot adjectief. In het Engelsch staat voor het praedicatieve *het* ook *so*: *He was a soldier, and I think he is still so.*

3. Wanneer een zelfstandig naamwoord als bepaling voorkomt, dan ondergaat zijne beteekenis in den regel ook meer of min belangrijke wijzigingen.

In de *adnominale* bepalingen vertegenwoordigt het substantief niet zelf eene voorstelling, maar wordt zijn inhoud als element in de voorstelling van eene andere zelfstandigheid opgenomen. De bijstelling heeft evenals een praedicaatssubstantief volkomen het karakter van een hoedanigheidswoord. De genitiefvorm van het substantief evenals de bijvoeglijke voorzetselbepaling hebben groote overeenkomst met een attributief bijv. nwd. en worden ook dikwijls door een adjectief vervangen, b.v.: *de stallen des konings* = de koninklijke stallen; *de wijsbegeerte van Kant* = de Kantiaansche wijsbegeerte; *onze correspondent te Londen* = onze Londensche correspondent; *eene poging uit wanhoop* = eene wanhopige poging; *eene japon met vlekken* = eene gevlekte japon, enz. In al deze voorbeelden is telkens niet van twee, maar van slechts ééne voorstelling sprake.

In de *adverbiale* bepalingen is de genitiefvorm en de enkele accusatiefvorm van het substantief uitzondering; als regel wordt hier het zelfstandig naamwoord door een voorzetsel vergezeld. Het wordt

in die gevallen met zijn inhoud in de voorstelling van eene werking of toestand opgenomen en vertegenwoordigt dan een punt of deel van de ruimte of van den tijd, eene aanleiding of gevolg van eene werking, of geeft er de qualiteit of de quantiteit van aan. In veel van deze gevallen blijft de voorstelling, in het substantief uitgedrukt, vrij ongerept, schoon bij de behandeling der bijwoordelijke bepalingen (vgl. *1e stuk* §§ 43, 47, 50 en 65) toch gebleken is, hoe in deze zinsdeelen de genitief en de praepositionale bepaling de ondergeschikte beteekenis van aanwijzers van kenmerken krijgen. Vele substantieven verliezen dan ook in deze bepalingen hun karakter als substantief. Dat getuigen b.v. de vele genitieven, die geheel tot de bijwoorden zijn overgegaan; *blootshoofds*, *goedsmoeds*, *rechts treeks*, *geenszins*, *langzamerhand*, *halverweg*, maar ook de voorzetselbepalingen, die in dat lot gedeeld hebben: *vandaag*, *terug*, *telkenmale*, *eergisteren*, *overmorgen*, *onderwijl*, *in aller ij*, *inderdaad*, enz. Andere substantieven hebben op die wijze hunne zelfstandigheid ingeboet in adjectieve of praepositionale uitdrukkingen: *op til*, *allerlei*, *velerhande*, *goedertieren*, *uit hoofde van*, *in weerwil van*, *ter zake van*, *om den wille van*, enz. Ook zijn in een aantal idiomatische uitdrukkingen substantieven geïsoleerd, die op zich zelf niet of weinig meer gebruikt worden: *in de war*, *in de weer*, *aan de kook* zijn, *op hol*, *aan den haal*, *te keer* gaan, *in den steek* laten, *aan de praat* houden, enz.

17. Tot de woorden, die een substantief kunnen vergezellen (*adnominale woorden*), behooren: de *lidwoorden*, de *bijvoeglijke naamwoorden*, de *bijvoeglijke voornaamwoorden* en de *telwoorden*. In enkele gevallen kan ook het *bijwoord* die functie overnemen: *de deur links*, enz. (vgl. I, § 38 h).

Bij de behandeling van gemelde woordsoorten zal blijken, hoe sommige dezer adnominale woorden tot de rubriek der substantieven kunnen overgaan of die kunnen naderen. Het verschil zal dan gezocht moeten worden tusschen zuivere zelfstandige naamwoorden en zelfstandig gebruikte woorden.

Eveneens zal bij de behandeling van het werkwoord het onderscheid vastgesteld moeten worden tusschen het werkwoordelijk substantief en den infinitief, welke laatste, schoon zelfstandig gebruikt, het karakter van werkwoord blijft behouden.

ZELFSTANDIGE VOORNAAMWOORDEN.

18. De voornaamwoorden nemen onder de vormwoorden, d. w. z. onder de woorden, waarin niet eene voorstelling of een begrip, maar slechts eene aanduiding of aanwijzing gelegen is, eene der eerste plaatsen in. De overige vormwoorden zijn er voor een groot deel mede verwant, b.v. *hier, her en heen* met *hij, daar en dan* met *die*, enz. Een eerste kenmerk van de voornaamwoorden is alzoo, dat zij de zelfstandigheden ¹⁾ niet noemen of beschrijven, maar *aanduiden* of *vertegenwoordigen*. Een voornaamwoord staat daarom tot een zelfstandig naamwoord als een aanwijzend tot een teekenend gebaar.

Voor de verdere definiëring der voornaamwoorden is het noodig op te merken, dat zij niet alleen zelfstandigheden aanduiden, maar ook kenmerken van zelfstandigheden. De eerste zijn *zelfstandige*, de laatste *bijvoeglijke* voornaamwoorden.

Gelijk hierna blijken zal, kan als regel gesteld worden, dat de zelfstandige voornaamwoorden primair zijn. De uitzondering is, dat er ook eenige zelfstandige vnrwdn. door het zelfstandig gebruik van bijvoeglijke vnrwdn. zijn ontstaan, b.v. *de mijne, dezulken*, enz. De *persoonlijke* voornaamwoorden, die vooraan staan in de rij der weelderig ontwikkelde pronominale vormen, zijn uitsluitend zelfstandig.

19. Een tweede algemeen kenmerk der voornaamwoorden — behoudens wederom de uitzonderingen, die later zullen vermeld worden — is hierin te vinden, dat de aanwijzing, die zoowel in de bijvoeglijke als in de zelfstandige vnrwdn. gelegen is, hoofdzakelijk dient om de zelfstandigheden, waarop deze vnrwdn. betrekking hebben, te *individualiseeren* en wel

¹⁾ Na al hetgeen in het voorafgaande omtrent dit onderwerp gezegd is, zal van hier af korthedshalve meest van zelfstandigheden, eigenschappen, werkingen en betrekkingen gesproken worden, ook als onze voorstellingen van zelfstandigheden, enz. bedoeld worden.

door eene aanwijzing, waarbij *de sprekende persoon* het uitgangspunt is. Vandaar het subjectief karakter der voornaamwoorden.

Bij het nagaan, hoe dit kenmerk zich bij de verschillende voornaamwoorden vertoont, komt tegelijkertijd uit, hoe de voornaamwoorden zich in eenige vrij scherp begrensde groepen splitsen.

1°. De uitsluitend zelfstandige persoonlijke voornaamwoorden dienen den spreker:

a. om den 1^{en} persoon, d. i. zich zelf aan te duiden, hetzij alleen, hetzij vereenigd met anderen, uit wier naam hij spreekt: *ik, mij; wij, ons;*

b. om den 2^{en} persoon, d. i. een of meer toegesprokenen aan te duiden: *gij, u; of jij, jou, jullie;*

c. om als 3^{en} persoon een of meer zelfstandigheden (personen of zaken) aan te duiden, die buiten het gesprek of de rede staan, m. a. w. die afwezig zijn of afwezig gedacht worden: *hij, zij, het, hem, haar; zij, hen, haar, ze.*

2°. De bezittelijke voornaamwoorden, die òf bijvoeglijk, of zelfstandig zijn, dienen den spreker om aan te geven, dat eene genoemde of aangeduide zelfstandigheid aan den 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} persoon toebehoort, of daarvan afkomstig is.

3°. De aanwyzende voornaamwoorden, mede òf zelfstandig òf bijvoeglijk, dienen den spreker om zelfstandigheden aan te wijzen in de volgorde, waarin ze, van hem af gerekend, voorkomen.

4°. De vragende voornaamwoorden, deels zelfstandig, deels bijvoeglijk, dienen den spreker om naar de aanwijzing van eene zelfstandigheid te vragen. Deze voornaamwoorden staan in een wederkeurig (*correlatief*) verband tot de vorige groep, wat ook blijkt uit de vormen: *wie-die, wat-dat, welke-zulke*. In den regel vragen zij naar eene individueele aanwijzing, maar *welke* kan ook naar eene classificeerende aanwijzing vragen: *Welke rozen? Roode rozen.*

5°. De onbepaalde voornaamwoorden, meest zelfstandig, maar voor een klein deel bijvoeglijk, dienen den spreker om

aan te geven, dat hij eene aangeduide of genoemde zelfstandigheid niet nader kan of wil omschrijven.

Hierbij komen nu nog de bepalingaankondigende en de betrekkelijke voornaamwoorden, die beide niets anders dan eene soort van aanwijzende voornaamwoorden zijn, gelijk hierna zal worden aangewezen.

Voorloopig is dit overzicht voldoende om te doen uitkomen, dat de voornaamwoorden, hetzij zij zelfstandigheden vertegenwoordigen, hetzij ze die bepalen, in den regel dienen om ze te individualiseeren.

OPMERKINGEN. 1. Belangrijke beschouwingen omtrent dit onderwerp zijn te vinden in eene studie van Dr. L. A. te Winkel: *Over het wezen der voornaamwoorden*, *Nieuw Ned. Taalmagazijn III*, 170; in een antwoord van Dr. Brill, IV, 37 en in de repliek van T. W., IV, 262. In het eerste opstel viel T. W. de definitie van B. aan: »Voornaamwoorden zijn woorden, die voorwerpen aanwijzen met onderscheiding van de plaats, die zij in de ruimte innemen.» T. W. wees op de dubbele functie der pronomina: *aanduiden* en *bepalen*. Dr. B. verdedigde zijne definitie, door het begrip *plaats* zeer ruim te nemen, terwijl T. W. in zijn antwoord op den voorgrond plaatste, dat het syntactisch gebruik van een woord voornamelijk de soort bepaalt, waartoe het behoort.

Dit laatste is te eenzijdig gezegd: en de logische beteekenis en de functie bepalen de woordsoort. De gemeenschappelijke beteekenis van de vele voornaamwoorden in ééne definitie samen te vatten, is niet gemakkelijk, maar die van dr. B. is toch zeer goed te verdedigen. De verhouding, die de pronomina uitdrukken, is welbeziën eene ruimteverhouding, waarbij de spreker middelpunt is. Bij de persoonlijke vnvwdn. staat de 2e persoon tegenover den 1^{en}; hij is tegenwoordig of wordt (b.v. in brieven) tegenwoordig gedacht. De 3^e persoon staat buiten de verbinding van 1^{en} en 2^{en} persoon en is afwezig of wordt als zoodanig beschouwd. Ook de verhouding, door de bezittelijke, aanwijzende en betrekkelijke vnvwdn. uitgedrukt, is eene ruimteverhouding of als zoodanig voor te stellen, en van de vragende vnvwdn. kan men zeggen, dat zij naar zulk eene verhouding vragen.

Toch gaat de definitie hier niet meer geheel op, daar het vragende *welke* naar alle mogelijke kenmerken, ook b. v. naar qualiteiten, vragen kan. Eveneens kunnen de bepalingaankondigende vnvwdn. allerlei kenmerken aanduiden. Bij de onbepaalde vnvwdn. gaat de definitie weer door, wanneer men ze beschouwt als aanduidingen van personen en zaken, van wie niet nader wordt aangewezen, waar zij te vinden zijn.

Intusschen moet wel erkend worden, dat de term *ruimte* in al deze

gevallen zeer metaphorisch is opgevat. Bij de rijke ontwikkeling der vwn. blijft het ondoenlijk een gemeenschappelijk kenmerk aan te geven, dat zonder uitzondering waar te nemen valt. Het best wordt het wezen der vwn. begrepen, door de persoonlijke als de stamsort aan te merken, en het eigenaardige van deze en alle verdere pronomina daarin te zoeken, dat zij, aanduidend of bepalend, in den regel een individualiseerend verband uitdrukken, hetzij tot den spreker, hetzij tot de beide andere spraakkunsthige personen.

2. De vraag is hier niet behandeld, in welke kenmerken het specifieke onderscheid tusschen *bijvoeglijke voornaamwoorden* en *bijvoeglijke naamwoorden* bestaat. Dit onderzoek kan eerst ingesteld worden, wanneer de behandeling der bijv. naamwoorden is afgeloopen. Om deze reden worden die pronomina, welke èn zelfstandig èn bijvoeglijk kunnen voorkomen, niet hier, maar eerst onder de adnominale woorden behandeld. Dit wordt ook gemotiveerd door de vele punten van overeenkomst, die deze voorn. met dubbele functie vertoonen.

Voorloopig worden hier dus alleen de persoonlijke voorn. besproken.

Persoonlijke voornaamwoorden.

20. De persoonlijke voornaamwoorden duiden zelfstandigheden aan met onderscheiding van den spraakkunsthigen persoon.

Door de grammaticale persoonsonderscheiding is te verstaan de verhouding, waarin een persoon of zaak in eene rede of gesprek betrokken kan zijn. Deze verhouding is, gelijk in § 19 reeds werd aangewezen, drieërlei. De 1^e en 2^e persoon zijn deelnemend in de rede betrokken, nl. als *spreker* en als *toegesprokene*; alle 3^e personen staan er als *afwezigen* of *afwezig-gedachten* buiten.

OPMERKINGEN. 1. De definiëring van den 3^{en} persoon, als »de persoon of zaak, waarvan of waarover gesproken wordt,» is in zoover onnauwkeurig, dat de spreker het ook over zich zelf en over den toegesprokene kan hebben. Toch is voor practisch gebruik de term »besproken persoon» voor 3^{en} pers. niet ondoelmatig.

21. De persoonlijke vwn. komen evenals de overige zelfstandige vwn. in grammaticale functie overeen met de substantieven. Er zijn echter enkele afwijkingen.

De personalia komen voor:

1°. als onderwerp: *Ik ga heen. Hij is ziek. Wie is de aanvoerder? Dat ben ik. Dat zijt gij. Dat is hij.*

2°. als voorwerp (lijdend, meewerkend of oorzakelijk): *De man zag mij. De vrouw gaf mij een brief. Gedenk mijner. Hij was mij zat. De man ergert zich over mij.*

3°. als bijv. bepaling: *Een vriend van mij. Mijns gelijken.*

4°. als bijw. bepaling: *Hij zit naast mij. Hij kwam na mij.*

OPMERKINGEN. 1. Het echte persoonlijke vnvwd. komt niet als naamw. deel van het gezegde, noch als bepaling van gesteldheid, noch als bijstelling voor. Dit vloeit voort uit het individualiseerend karakter der personalia. Een substantief kan het karakter van een qualiteitswoord aannemen, een pers. vnvwd. niet.

Hierop is eene uitzondering. Het pers. vnvwd. *het*, dat in de eerste plaats een onz. enkv. substantief vertegenwoordigt, kan o. a. ook eene hoedanigheid aanduiden en komt alzoo wèl in de beide eerstgenoemde functiën voor; als appositie kan ook dit *het* echter niet dienen. Voorbeelden zijn: *Hij is ziek geweest, maar hij is het nu niet meer. Ik ben nu president, maar men heeft het mij tegen mijn zin gemaakt.*

In enkele gevallen kan ook *ze* als praedicaat voorkomen: *Dat zijn ze* (de boosdoeners b. v.). Ook als voorloopige aanduiding van een gezegdezin met meervoudige beteekenis: *Dat zijn ze, die wij zoeken.* Zoodra echter het onderwerp zelf al de meervoudige bedoeling geeft, is *het* weer voldoende: *Zij* of *die zijn het, die we zoeken.*

Nog een paar meer bijzondere uitzonderingen zijn hier te vermelden, nl. de zegswijze: *Ik ben 'm, Hij is 'm*, in enkele kinderspelen en de uitdrukkingen: *Wees u-zelf, Blijf u-zelf, Ik ben me zelf niet meer.* Van Helten houdt in het eerste geval het praedicaatsvnmwd. voor een wederkeerigen datief ¹⁾. Ook in de laatste uitdrukkingen is, als men *ze* met *zich zelf gelijk blijven* in verband brengt, licht aan een datief te denken.

2. Bij 3°. en 4°. is op te merken, dat bijvoeglijk en bijwoordelijk gebruik van een pers. vnvwd. alleen mogelijk is met behulp van een voorzetsel. Een bijvoeglijke genitiefvorm komt alleen voor in de samenstellingen *mijnsgelijken*, enz.; een bijwoordelijke genitief of accusatief van het vnvwd. nooit.

Het vnvwd. *het* kan nooit door een voorzetsel worden voorafgegaan; *hij zorgt voor het geld* wordt: *hij zorgt er voor*. In het Duitsch is, schoon zeldzaam, een *über es, für es* aan te wijzen.

¹⁾ Zie het *Aanhangsel*.

Ook waar het zaken betreft, door mannelijke of vrouwelijke substantiva aangewezen, heeft de aanduiding niet door *hem* of *haar* met een voorzetsel, maar door een voornaamwoordelijk bijwoord plaats: *Hij zit op den stoel* of *in de kast* wordt: *Hij zit er op* of *er in*.

22. De persoonlijke voornwdn. komen in een rijken overvloed van vormen voor. Vooreerst worden de drie personen enkel- en meervoud door afzonderlijke stammen onderscheiden: *ik, gij (jij), hij, wij, gij (jullie), zij*. In den 3^{ea} persoon enkelvoud zijn ook afzonderlijke vormen om het geslachtsonderscheid aan te geven: *hij, zij, het*. In den 1^{ea} en 2^{ea} persoon is die onderscheiding blijkbaar overbodig geacht en in het meervoud wordt geen geslachtsonderscheid gemaakt ¹⁾. (Vgl. § 11 slot).

Verder worden deze voornwdn. uitsluitend als onderwerp gebruikt en staat er naast elk een afzonderlijke stam voor de overige functiën: *mij, u (jou), hem, haar, ons, u (jullie), hen* en *ze*. Alleen van *het* zijn voorwerps- en onderwerpsvorm gelijk.

Bovendien staat naast de vormen met den vollen toon in den regel ook een vorm voor toonloos gebruik: *'k, ge (je), i, ze, 't, we, ge (je), ze* voor de onderwerpen en voor de overige functies: *me, je, 'm, 'r*, (soms *d'r*), *'t, je* en *ze*, waarbij *u* en *ons* ongewijzigd blijven. In de leer der buiging en vervoeging worden al deze vormen met de nuanceeringen, die zij uitdrukken, nader besproken.

Dan nog is te vermelden de 1^e persoon meervoud, die als majesteitsmeervoud door vorsten wordt gebruikt: *Wij, Emma, Koningin-Regentes, enz.*; maar ook als bescheidenheidsmeervoud door schrijvers, die het gebruik van *ik*, als te weidsch en hun persoon te veel op den voorgrond dringend, willen vermijden.

En eindelijk het gebruik van *U* als beleefdheidsvorm voor den 2^{ea} persoon enkel- en meervoud, naast het eenigszins vormelijke *gij* en het vertrouwelijke en gemeenzame *jij, je, jou* en *jullie*.

¹⁾ De onderscheiding van *haar* en *hen* in den 3^{ea} p. mv. is met dezen overall opgemerkten regel in strijd en is een voorbeeld van eene slechte theorie, die zich alleen in de schrijftaal eenigszins heeft doen gelden.

[Handwritten signature]

OPMERKINGEN. 1. Het majesteitsmeervoud, de *pluralis majestaticus*, is waarschijnlijk in gebruik gekomen, nadat Diocletianus (284—305) een medekeizer aangenomen had en toen het dus nog een zuiver meervoud was. Het wordt ook verklaard, als een bewijs van schijnontzag der keizers tegenover den senaat, die dan in het *wij* mee begrepen zou geweest zijn. Het bleef in gebruik in den Romeinschen kanselarijstijl, even als aan het ceremoniële hof der Byzantijnsche keizers, en verscheen in de middeleeuwen ook in de stukken van keizers, koningen, hertogen, enz. in West-Europa.

Het bescheidenheidsmeervoud (*pluralis modestiae*) is voortgekomen uit de natuurlijke geneigdheid van schrijvers om zich met hunne lezers te vereenzelvigen: »*Wij zagen in het vorige hoofdstuk, hoe . . . enz.*» Dit gebruik is al zeer oud; het komt in het lat., het komt ook in het Mnl. voor, maar feitelijk is *wij* dan een gewoon meervoud. Zoo ook, wanneer een journalist als vertegenwoordiger der gezamenlijke redactie het bezigt. Eerst dan, als *wij* gebruikt wordt door iemand, die geheel uit eigen naam schrijft of spreekt, is de naam gepast; b.v. *Wij zijn van oordeel* voor: *Ik ben van oordeel*. In onzen tijd klinkt dit *wij* intusschen vaak nog minder bescheiden dan *ik*. Wie zijn geschrijf liefst geen persoonlijk karakter wil geven, vermijdt zooveel mogelijk den 1^{en} persoon. En waar deze niet te vermijden valt, is een bescheiden toon zoowel met *ik* als met *wij* vereenigbaar.

Nog is te vermelden het eenigszins naïef gebruik van *wij* als nationaliteitsmeervoud: *In den 2^{en} Engelschen oorlog verloren wij Nieuw-Nederland.* »*Daarom werden wij dan ook ingelijfd*» (Busken Huët). Ook nog op andere wijze komt *wij* als gemeenschapsmeervoud voor, nl. wanneer iemand als lid van een gezin, eene partij, een kerkgenootschap, enz. spreekt. Hiermede komt overeen het onbepaald gebruik van *wij* voor *alle menschen*: *wij moeten nu eenmaal sterven*, waardoor begrijpelijk wordt, hoe *we* ook geheel onbepaald in den zin van *men* wordt gebezigt, b.v.: *Als we ons best doen* voor: *Als men zijn best doet*, enz.

2. De behoefte aan een meer *vormelijk* naast een *gemeenzaam* vnvwd. van den 2^{en} pers. heeft zich al vroeg voorgedaan. In de klassieke talen nog niet: in het Latijn zegt de heer *tu* tot zijn slaaf, maar ook omgekeerd. De Middeleeuwen echter brachten den 2^{en} persoon meervoud voor den 2^{en} pers. enkv. als hoofdsche vorm bij vele volken in gebruik: uit het *wij* voor *ik* vloeide logisch *gi* voor *du* voort. In het Mnl. spraken de ouders het kind met *du* aan, het kind de ouders met *gi*. In de 16e eeuw begon *du* zeldzamer te worden, en zoo was aan het slot dier eeuw *du* uit de Hollandsche spreektaal verdrongen; alleen in geschrifte werd het nog door enkele auteurs als iets ongemeens gehandhaafd, vooral in gebeden. De Bijbelvertalers van 1618 deden *du* geheel verloren gaan, doordat zij het voor de statenvertaling ver-

wierpen; alleen de Friesche theologanten verdedigden het ¹⁾. Van toen af werd *gij* zoowel voor het enkel- als voor het meervoud gebruikt, en in het meervoud soms uitgebreid tot *gijlieden*.

Gij is van Zuid-Nederlandschen oorsprong en is in de Noordelijke gewesten hoofdzakelijk tot de schrijftaal beperkt. Men gebruikt het in brieven aan personen, met wie men zich op voet van gelijkheid voelt, zonder dat men in een gemeenzamen toon wil of durft vervallen. Ook in gebeden en in redevoeringen en toespraken wordt het op natuurlijke wijze gebruikt.

Voor den gemeenzamen omgang bezigt men sinds de 17^e eeuw, naast vele dialectische verscheidenheden: *jij* (uit *ji*, grondvorm van *ghi*), en *jou* (uit *ju* ²⁾), bijvorm van *u*). *Jou* komt al in het Mnl. voor, herhaaldelijk in *Walewein*, b.v. *Sal ic jou der waerheit lyen*. Zoowel *jou* als *jij* worden door den verzwakten vorm *je* vervangen. In het meervoud heeft men het jongere *jullie*. Deze gemeenzame vormen komen, behalve in afgebeelde spreektaal, steeds meer in vertrouwelijk geschrijf voor. *Jullie* niet zoo algemeen, omdat de vorm voor velen wat lang en onhandig is. (Voor de werkwoordelijke vormen bij *jij* en *je* zie het 4^e stuk; voor de uitvoerige geschiedenis van de voornwdn. van den 2^{en} pers. *Ned. Wdb.* op *gij* en *gijlieden*, en *Verdam, Mnl. Wdb.* op *gi*, *jou* en *ju*).

Ook *je* wordt, evenals *we* (§ 22, *Opm.* 1), in onbepaalden zin gebezigd: *Als je je best gedaan hebt, wil je ook wel wat resultaten zien*.

3. Naast den gemeenzamen vorm *je* is *U* in den 1^{en} nvl. als beleefdheidsvorm in gebruik gekomen. In de 16^e eeuw verschenen in navolging van den Romeinschen keizerstijd de eerbiedige vormen: *Uwe Majesteit*, *Uwe Hoogheid*, *Uwe Genade*, enz. en zoo begint ook te onzent de hoffelijke vorm *UEdele* in den aanvang der 17^e eeuw in deftig geschrijf voor te komen. Hieruit ontstonden *UE* en *U* en dit *u* wordt nog steeds gebezigd door jongeren tegenover ouderen en minderen tegenover meerderen, maar ook door ouderen en meerderen, die jongeren of minderen door geen gemeenzamen toon willen krenken, of ook wel zich op een afstand willen houden, kortom door elk, die uit eerbied, schroom, beleefdheid of zekere hoogheid het gemeenzame *je* vermijdt ³⁾.

De oorsprong van *U* is zoo uit het oog verloren, dat het even goed in het meervoud als in het enkelvoud gebruikt wordt, b.v.: *Dames*,

¹⁾ In het Friesch drukt een spreker met *dû* meerderheid of gelijkheid uit, en is *jij*, *je* of *jo* (oorspr. mv. en daarom met den 2^{en} p. mv. van het ww. verbonden,) de beleefdheidsvorm. (Van Blom, *Fr. Spr.* 102).

²⁾ Vgl. *nou* en *nu*, *douwen* en *duwen*, enz.

³⁾ Kinderen spreken in den regel hunne ouders met *u* aan, maar er zijn ook ouders, die in het vertrouwelijke *jij* en *je* volstrekt geen bezwaar zien.

U hebt wat moois gemist. (Vgl. voor de bij *U* passende werkwoordelijke vormen het 4e stuk).

Somtjids wordt de 2^e persoon geheel vermeden en de naam van den toegesprokene in den 3^{en} persoon gebruikt. In het enkelvoud heeft dat iets onderdanigs: *Hoe laat wil Mijnheer gewekt worden? Komt juffrouw nog eens kijken? Heeft mevrouw nog iets te belasten?* In het meervoud valt dat onderdanige weg: *Willen de sopranen die laatste phrase nog eens herhalen? Als de Heeren even willen luisteren, dan . . .* enz. In het Friesch heeft deze vorm iets vriendelijks en innigs en wordt hij o. a. door kinderen tegenover hunne ouders gebruikt: *Wol mem dat dwaen?* (Van Blom, *Fr. Spr.* 102).

23. Van zeer veelzijdig gebruik is het pers. vnv. *het*¹⁾. In overeenstemming met de definitie duidt het allereerst een onzijdig enkelvoud in den 1^{en} of 4^{en} nvl. aan: *Ik zag het paard en kocht het*; maar het komt bovendien voor in verschillende functies, die buiten de definitie liggen.

1°. *Het* kan eene eigenschap, toestand of werking aanduiden: *Hij is niet ziek, maar hij is het wel geweest. Hij houdt van wandelen, maar hij kan het zelden doen.* Hiermede staat in verband het gebruik van *het* ter aanduiding van substantieven, van welk geslacht ook, die als praedicaat of als praedicatief attriboot voorkomen: *Zij is mijne vrouw nog niet, maar zij wordt het. Hij is nu kolonel, maar ik zie het hem niet lang. Ik ben het* (de kloppende, de zich aanmeldende, enz.)

2°. *Het* kan als voorloopig onderwerp of voorwerp den inhoud van een voorafgaanden of een volgenden zin of bijzin vertegenwoordigen: *Hij heeft mij beetgenomen, maar ik zal het hem betaald zetten. Het spijt mij, dat gij niet komt. Ik heb het wel voorspeld, dat hij niet slagen zou.*

3°. *Het* kan in zinnen met een naamwoordelijk gezegde een mannelijk of vrouwelijk enkelvoud, ja zelfs een meervoud als onderwerp voorstellen, wanneer uit het naamwoordelijk deel (het praedicaatsnaamwoord) van het gezegde voldoende blijkt, welk geslacht of welk getal bedoeld wordt: *Bij mijn terugkeer stond een man, (eene vrouw) of (stonden eenige mannen) mij op te wachten. Het was een boodschapper (boodschapperster)*

¹⁾ Hoe dit is toegenomen, blijkt uit de bijzonderheid, door Grimm vermeld, dat *ita* in den geheelen Ulfilas slechts 17 maal voorkomt.

uit het kamp. *Het* (waren vluchtelingen). *Zijn het kersen?* *Neen, het schijnen bessen. Ik heb uwe neven ontmoet. Het worden aardige jongens. Het zijn deugnieten, die jongens.*

In al deze gevallen duidt *het* personen, dingen of eigenschappen aan, die met name aan te wijzen zijn, en blijft het tot de rubriek der pers. vnw. behoren.

OPMERKINGEN. 1. Bij de onder 3°. genoemde gevallen is men soms gewoon te zeggen, dat het werkwoord daar niet met het onderwerp, maar met het praedicaatswoord congrueert, en beschouwt dit dan als eene uitzondering op den regel, dat onderwerp en gezegde in getal overeenstemmen. Van eene uitzondering behoeft hier echter geen sprake te zijn. Het werkwoord schikt zich ook hier naar het onderwerp, maar naar het psychologisch onderwerp, dat enkelv. of meerv. door *het* vertegenwoordigd wordt. *Het* (de besproken persoon) *is mijn neef. Het* (de besproken personen) *zijn kooplieden.*

2. In het Engelsch mag in de onder 3°. bedoelde gevallen geen *it* gebruikt worden, maar is het door het natuurlijk geslacht vereischte voornw. noodig: *Have you seen that gentleman or that lady before? He is or she is one of our first authors.* Zoo is te verklaren eene vraag, uit de Transvaal een paar jaren geleden aan een onzer tijdschriften toegezonden, nl. of in den zin: *Ik ontmoette gisteren avond uw neef; het is een goed patriot en een echt Afrikaander, het gespatieerde het geen hij moest zijn.* Het laatste vermoeden ontstond natuurlijk onder den invloed van het Engelsch.

24. In de volgende gevallen houdt het vnw. *het* geheel op, een uitdrukkelijk aan te wijzen persoon of zaak te vertegenwoordigen. Het heeft hier de functie van *loos onderwerp* of *loos voorwerp* (vgl. I, § 12 en § 21 b) en gaat over tot de categorie der *onbepaalde* voornw.:

1°. als *loos* onderwerp bij onpersoonlijke werkw.: *Het rookt, het walmt, het hagelt, het dondert,* enz. Ook in onpersoonlijke uitdrukkingen als: *Het is tijd, het is marktdag, het is vandaag Hemelvaartsdag,* enz.

2°. als *loos* voorwerp in een aantal idiomatische uitdrukkingen: *Hij schreeuwt, (gilt, schatert, giert, proest) het uit van plezier. Hij heeft het op u voorzien, (gemunt, begrepen). Hij heeft het warm (koud, mis, goed, slecht, gemakkelijk, hard te verantwoorden, enz.) Hij legt het er op aan (toe), u te benadeelen.*

Hij heeft het er slecht afgebracht. Hij heeft het ver gebracht. Hij liet het te ver komen. Hij heeft het leelijk laten liggen. Hij heeft het afgelegd. Hij laat het er bij. Hij kan het niet met zijn compagnon vinden. Hij zette het op een loopen. Hij neemt het er van. Hij zag het sneeuwen, hoorde het donderen, voelde het regenen.

OPMERKINGEN. 1. In I § 12 is er reeds op gewezen, dat alle pogingen om *het* als loos onderwerp op een uitdrukkelijk te noemen logisch onderwerp terug te brengen, moeten worden geacht mislukt te zijn. In die talen, waarin de persoonsaanwijzing bij het vermelden van eene werking in den uitgang van het werkwoord lag, kwamen evenzeer een groot aantal impersonalia voor, maar dan volstond het werkwoord met zijn uitgang, b.v. lat. *pluit* (het regent), *fulgurat* (het bliksemt), *tonat* (het dondert), *vespercit* (het wordt avond), got. *rignida svibla* (3e nv.) *jah funin* (3e nv.) *us himina* [het regende (met) zwavel en (met) vuur uit (den) hemel] ¹⁾. Toen het later gewoonte werd, het subjectsvnwd. afzonderlijk te noemen, werd het vnwd. van den 3^{en} pers. onz. enkv. de algemeene aanduiding voor onnoembare onderwerpen. Hoofdzakelijk kwamen die voor op het gebied der geheimzinnige natuur; *het regent, het sneeuwt, het daagt, het zomert*, enz.; verder op het gebied der on- of minverklaarbare verschijnselen in het algemeen: *het spookt, het kraakt, het ritselt, het plast* en *klettert*, enz., en eindelijk ook op het gebied van het niet minder geheimzinnige menschelijk leven, zoowel in stoffelijk als in geestelijk opzicht. De daartoe gebruikelijke werkwoorden kwamen in het Mnl. echter meer zonder, dan met het vnwd. *het* voor: *mi hongert, hem dorstet, u dromet*, enz. en werden bovendien door later te bespreken oorzaken of persoonlijk, of slechts schijnbaar onpersoonlijk. In maar enkele uitdrukkingen van dezen aard komt *het* nog echt onpersoonlijk voor: *Het is hem te moede, als ging hij zijn dood te gemoet. Het was hem, alsof hij door den grond zou zinken.*

Buiten deze gevallen komt dit *het* nog in onpersoonlijke spreekwijzen voor, als: *Het spreekt gemakkelijk in die zaal. Het woont hier aardig*, enz. Of ook: *Het is hier lastig spreken. Het is hier aardig wonen*, eene constructie, die eveneens in eenige spreekwoorden voor-

¹⁾ Daarnaast kwam ook het persoonlijk gebruik van zulke werkwoorden voor: *Jove tonante fulgurante comitia populi habere nefas* = Jupiter donderend en bliksemend, is volksvergaderingen houden zonde; got. Matth. 5, 45: *jah rigneith ana garaihtans jah ana invindans*, = en hij (uw vader in den hemel) regent over gerechten en over ongerechten (lett. *verdraaiden*).

komt: *Het is goed riemen snijden van een andermans leer. Met groote heeren is het kwaad hersen eten. Met onwillige honden is het kwaad hazen vangen, enz.*

2. Van de onder 2° vermelde looze voorwerpen zijn nu en dan de logische voorwerpen, die zij vertegenwoordigen, wèl aan te wijzen. Evenals fr. *l'emporter sur* staat voor: *emporter la victoire sur, le céder* voor: *céder le pas* of *la place*, kan men zich *Hij heeft het afgelegd* ontstaan denken uit: *Hij heeft het leven afgelegd; Hij brengt het hem toe* uit: *Hij brengt hem den dronk toe; Hij liet het te ver komen* uit: *Hij liet het kwaad, den twist, enz. te ver komen*. In andere gevallen zijn deze uitdrukkingen niet zoo doorzichtig, en werden zij in het algemeen waarschijnlijk geboren uit de zucht om, op goede verstaanders rekenend, met een half woord te volstaan. De meeste zijn dan ook echte spreektaal-uitdrukkingen.

Hierbij valt op te merken, dat ook andere voorwrdn. bij dit spreken met halve woorden in min of meer onbepaalden zin gebruikt worden: *ze en 'm* en vooral de pronominale bijwoorden *er van, er op, enz.*, b.v.: *Hij heeft ze achter de mouw. Hij poetst 'em. Hij lust 'em. Hij heeft 'em staan. Het zit 'em niet in de dikte. 't Bestaat 'em niet in 't bidden* (Jan Rap). *Het ligt er toe. Je bent er bij. Dat zit er op* (van gedaan werk sprekend). *Hij kneep er tusschen uit. Hij ging er van door. Het gaat er van door. 't Zit er 'an, enz.* Ook hier is enkele malen wel te gissen, waar het aanduidende woord op slaat, b.v. in de drie eerste voorbeelden: *streken, plaat, borrel*, maar in den regel toch niet.

3. Verdwenen is uit ons nieuw-Nederlandsch het onbepaalde gebruik van *het* ter aanduiding van een na te noemen enkelvoudig of meervoudig onderwerp, onverschillig van welk geslacht: *Het viel regen. Hets* (het is) *gheboren een prophete. Het quamen drie ruiters gheloopen. Het waren twee coninxkinderen, enz.* In al zulke gevallen staat in nnl. *er*, waar het nhd. nog *es* heeft. Een zeldzaam voorbeeld van dit verdwenen *het*, geeft Potgieter (Florence VIII, terz. 38).

Het knaapje roep' — wat waant gij dat hij 't hoort?

Het jammert door die buien ander klagen

Dan hagel steent in 't onherbergzaam oord.

25. Als een bijzondere vorm onder de pers. vvwrdn. is te vermelden het voorwrd. *zich*. Wanneer een 1^e of 2^e persoon als onderwerp voorkomt, en tegelijk in zijn eigen werking of toestand als voorwerp of bepaling betrokken is, dan worden daarvoor de gewone voorwerpsvormen (3^e en 4^e nvl.) gebezigd: *mij* en *u* of *je* (niet *jou*) in het enkel-, en *ons*, *u* of *je* (niet *jullie*) in het meervoud. Wanneer echter het onderwerp

een 3^e persoon is, dan wordt in deze gevallen *zich* gebruikt: *Hij schaamt zich. Hij stelde zich dat mooier voor. Hij houdt dat voor zich*, en evenzoo in de overige geslachten en in het meervoud: *Zij, het kind schaamt zich, Zij schamen zich*, enz.

In het meervoud bestaat dan mogelijkheid op misverstand, waardoor al vroeg eene nadere onderscheiding noodig is geworden. *Zij beklagen zich* kan beteekenen: elk van deze lieden is het voorwerp van zijn eigen klachten, en: elk van deze lieden is het voorwerp van de klachten der anderen. In het laatste geval is het in onze taal regel geworden, *elkander* of *malkander* te gebruiken.

Dit onderscheid wordt aangewezen, door *zich* terugwerkend of wederkeerend (*reflexief*) vnvwd. en *elkander* wederkeerig (*reciproque*) vnvwd. te noemen.

OPMERKINGEN. 1. Het vnvwd. *zich* is maar één van de geslachtslooze bijvormen, die in de oudgermaansche dialecten voor reflexief gebruik bij subjecten van den 3^{en} persoon in gebruik waren. De genitief *zijns* in den 3^{en} persoon mann. en onz. is er ook een. ¹⁾ In het got. en in de noorsche en nederduitsche dialecten komt het met de keelontploffing: *sik* of *sic*, in de opperduitsche met de keelschuring voor: *sih*, *sig* of *sich*. In het oudsaksisch, (de taal van den *Heliand*) het oudfriesch en het angs. is het ondergegaan. In de oud-nederfrankische Karolingische psalmen vindt men zoowel *sig* als *sic*. Ons Oost-Geldersch heeft *zik*.

Dit *sich* is een accusatiefvorm en komt als zoodanig in het mhd. geregeld voor; in het nhd. is het ook als datief in gebruik gekomen. Te onzent verschijnt het eerst in het laat-mnl., en blijktens zijn *ch* als een geïmporteerde opperduitsche vorm. Regel is in het mnl., dat bij reflexieve ww. *hem* voorkomt, soms bij een vr. subject *haar*: *God, die hem cruceu liet. Si hadde hare vermeten des*, dat . . . enz. *Si wapenden hem (mv.) metter spoot*. Wanneer enkele malen *sich* voorkomt, is dit als een mnl. germanisme te beschouwen. Was de vorm aan ons Dietsch eigen geweest, dan zou men, even als *mijns mi* en *dijns di* naast zich heeft, naast het straks vermelde *zijns* een vorm *si*

¹⁾ Dat *zijns* een ongewone vorm is, blijkt uit het volgende. Terwijl nl. naast *mijns* de 3^e en 4^e nvl. *mij* en naast *dijns* *dij* staat, heeft *zijns* den vorm *hem* als 3^e en 4^e nvl. bij *zich*. (mnl. ook *hen* als 4^e nv.)

verwachten, die in zeldzame gevallen ook werkelijk verschijnt: *hi mach si* (= zich) *ontschuldichen*. (*Mnl. Wdb.* III, 421).

In het overgangstijdperk van het mnl. tot het 17^e-eeuwsch begon het gebruik van *zich* toe te nemen: Marnix en Spieghel namen het aan, Coornhert en Roemer Visscher niet. Cats gebruikte het nog zelden, maar door den invloed der Statenvertaling kreeg *zich* ten slotte het burgerrecht. In die kringen, waar de spreektaal weinig onder den invloed der schrijftaal staat, hoort men nog: *Hij schaamt 'em. Hij snijdt z'n eigen*¹⁾. Overigens is *zich* een doelmatig onderscheidingsmiddel gebleken en slechts bij uitzondering ontstapt in de schrijftaal een *hem* of *hen* als reflexief vnv. aan de pen, b. v. bij Potgieter: *Indien hij de maatschappij vijandig tegenover hem had gezien. Floor zag opgeruimde gezichten om hem henen*. Meest komt dit in voorzetselbepalingen voor — (als voorwerp zal men niet licht *hem* of *hen* in plaats van *zich* schrijven), — en vooral in eene tegenstelling: *Hij bedelde om een kleine gift Voor hem en voor zijn aap*. (De Rop). *Zij gebruiken goud noch zilver, noch voor hun zelve noch voor hun goden*. (aang. bij Heeris, *Cac.*) *Hij vindt het lastig, niet voor hem, maar voor zijne vrouw*. Misschien is dit hieraan toe te schrijven, dat *zich* minder klemtoon dan *hem* verdraagt.

2. In enkelvoudige zinnen, waarin zinsdeelen voorkomen, die tot een bijzin ontwikkeld kunnen worden, beslist de ontwikkeling van zulk een bijzin, of men *hem* of *zich* zal gebruiken. Zoo zegt men: *Hij wou de kinderen op zijn verjaardag bij zich zien* (dat *hij* ze bij *zich* zag), maar: *Hij verzocht, de kinderen op zijn verjaardag bij hem te brengen* (dat *men* ze bij *hem* bracht). Evenzoo: *De kapitein beval den oppasser zich wat te haasten en hem de brieven te brengen*. Bij *laten* + een *infinitief* ontstaat soms eenige twijfel. Niet in: *Hij liet den storm over zich heen gaan*, maar wel in: *Zij liet de kinderen over zich den baas spelen*, waar *over haar* natuurlijker klinkt. *Zij liet de kinderen voor haar zorgen*, verschilt echter in beteekenis met: *Zij liet de kinderen voor zich zorgen*, en de bedoeling moet hier over de keus tusschen *haar* en *zich* beslissen.

Geheel overbodig is het gebruik van *zich*, wanneer het terugslaat op een substantief, dat niet als onderwerp, maar in eene voorzetselbepaling staat: *De middelen, door God aangewend om de menschen tot Zich* (voor tot *Hem*) *te brengen*. *De kosten van drukken en papier worden door den uitgever in rekening gebracht zonder eenige winst voor zich* (voor *hem*) *zelf*. *De componist werd door H. M. bij zich ontboden* (voor: *werd bij H. M. ontboden*).

Herinnerd zij hier, hoe, terwijl in onze taal het gebruik van *zich* uit-

¹⁾ *Zijns* en *zich* worden teruggebracht tot skr. *sva*, waarvan de bet. eveneens als »eigen» wordt weergegeven.

breiding en vastheid verkregen heeft, in het Fransch daarentegen het gebruik van *soi* na de 17^e eeuw zich heeft ingekrompen tot onbepaalde personen, en tot zaken mits die niet in het meervoud voorkomen. Het Engelsch en het Friesch hebben in 't geheel geen reflexief vnvwd.

3. De samenstellingen *elkander* en *malkander* in onze taal zijn voor wederkeerige of onderlinge werkingen en toestanden algemeen gebruikelijk geworden, terwijl in het Duitsch *einander* alleen voorkomt bij gevaar van dubbelzinnigheid. Dat intusschen dichters aan het kortere *zich* voor *elkander* nog weleens de voorkeur geven is niet te verwonderen, b.v. »*De honderdduizenden ontmoeten zich en botsen*» (Da Costa). Overigens is het verwaarloozen van het onderscheid tusschen *zich* en *elkander* vooral in proza niet aan te bevelen.

Achter voorzetsels wisselt *elkander* af met *één*: *bij elkander en bijeen, aan elkander en aaneen*. Het laatste drukt een inniger verbinding uit dan het eerste: twee jassen worden *aan elkander* gebonden, de banen eener vlag *aaneengenaaid*.

Wanneer het onderwerp een collectief is, klinkt *elkander* soms zonderling: *De menigte ging uit elkander. Het gezelschap kwam bij elkander. Uiteen en bijeen verdienen dan de voorkeur*. In het algemeen is het gewenscht, dat *elkaar* terugsla op een meervoud. In verband met *men*, b.v. *men plaagt elkaar*, komt het echter herhaaldelijk voor.

26. In weerwil dat het voornvd. van den 3^{en} pers. in het enkelvoud verschillende vormen voor die geslachten heeft, is er toch nu en dan gevaar voor twijfel of dubbelzinnigheid, nl. wanneer twee derde personen van hetzelfde geslacht en getal in één zin door vnvwdn. worden aangeduid, b.v.: *Jan (Marie) bezocht zijn (haar) vriend(-in), eer hij (zij) op reis ging*. Het ligt voor de hand dit *hij* of *zij* met het onderwerp van den voorafgaanden hoofdzin in verband te brengen. Wordt er de in de tweede plaats genoemde vriend of vriendin mee bedoeld, dan pleegt men dit door het gebruik van *die* of *deze* aan te wijzen.

OPMERKING. Deze vervanging van het pers. vnvwd. door het aanwijzende behoort hoofdzakelijk tot de nauwkeurigheden der schrijftaal. In het spreken, waarbij spreker en hoorder beiden op de hoogte van het onderwerp zijn, en waarbij eene mogelijke misvatting dadelijk hersteld kan worden, zal men er zelden of nooit gebruik van maken. Zelfs in vertrouwelijk geschrift is niets in te brengen tegen een zin als dezen: *Mijn broer heeft gehoord, dat uw neef naar het buiten-*

land gaat, maar hij hoopt hem toch nog eens te ontmoeten, voor hij vertrekt. Doch in elk geschrift, waarin nauwkeurigheid een vereischte is, zou het verwaarloozen van den aangegeven regel tot tal van dubbelzinnigheden aanleiding kunnen geven, b.v.:

De Directeur controleert het geheele beheer van den boekhouder en houdt nauwkeurig toezicht op de naleving der instructie, voor deze vastgesteld.

De boekhouder dient wekelijks aan den Directeur een staat in, volgens een door deze vastgesteld model. . . . enz.

Getuige verklaart, dat toen hij den beklagde op het Spui ontmoette, deze hem om vuur vroeg.

27. Wat den overgang der persoonlijke voorwvdn. tot andere categorieën betreft, is alleen op te merken, dat er een paar onder zijn, die echte substantieven kunnen worden. Men spreekt van *het lieve ik*, terwijl *het ik* en *het niet-ik* een paar bekende philosophische termen zijn voor ons bewustzijn en al het daarbuiten gelegene. Verder van *een hij* of *een zij* voor een jongen of een meisje.

Hij en *zij* kunnen ook het karakter krijgen van bepaling-aankondigende vnvvdn., die met de overige zelfstandige voorwvdn. besproken zullen worden, als in de volgende hoofdgroep de bijvoeglijke voorwvdn. aan de orde komen.

BIJVOEGLIJKE OF ADNOMINALE WOORDEN.

28. Bij de bespreking der bijvoeglijke bepalingen (I, § 38 e.v.) is gebleken, hoe deze bepalingen in de eerste plaats dienen om de voorstelling eener zelfstandigheid te *beperken*, hetzij door die te *classificeeren*: *Friesche schaatsen, mooie schaatsen*, of door ze te *individualiseeren*: *mijne schaatsen, deze schaatsen*; en hoe zij verder ten aanzien van zulk eene voorstelling secundaire mededeelingen kunnen doen, die niet als beperkend onderscheidingsmiddel dienen, maar als eene terloopsche *uitbreiding* dienen van den zin: *Die vervelende schaatsen doe ik weg*.

Verder is gebleken, dat deze bijvoeglijke bepalingen van zeer uiteenlopenden vorm en beteekenis kunnen zijn en alzoo in eenige rubrieken gesplitst worden. Daartoe behoorden de *substantieven*, hetzij in den genitiefvorm, hetzij voorafgegaan door een voorzetsel, hetzij in een met het bepaalde woord congrueërenden nvl. (*appositie*), en verder ook enkele onveranderlijke woorden (*bijwoorden*): *de deur links, de dag daarna*, enz. Maar in de eerste plaats behoorden daartoe eenige categorieën van woorden, wier gemeenschappelijk kenmerk is, dat zij als regel vóór het bepaalde woord geplaatst worden en door een congrueërenden naamvalsform hunne betrekking tot dat woord uitdrukken. Dit zijn de *lidwoorden*, de *bijvoeglijke naamwoorden*, de *bijvoeglijke voornaamwoorden*, de *telwoorden* en van de naamwoordelijke vormen der werkwoorden de *deelwoorden*. De

laatste worden in het hoofdstuk over de werkwoorden ter sprake gebracht; de eerstgenoemde worden hier onder de rubriek bijvoeglijke of adnominale woorden achter-eenvolgens besproken.

In het algemeen moet omtrent deze woorden opgemerkt worden, dat zij voorstellingen van eigenschappen of van betrekkingen vertegenwoordigen, die elementen van de voorstelling eener zelfstandigheid zijn. Het uiterlijke kenmerk is, dat zij in den regel door congrueerende vormen of door hunne plaats hunne verbondenheid met het substantief aangeven.

De meeste hunner kunnen intusschen ook, met een werkwoord verbonden, het praedicaat helpen vormen, in welk geval zij eigenlijk hun adnominaal karakter verliezen.

LIDWOORDEN.

29. Het lidwoord verdient in de rij der adnominale woorden het eerst besproken te worden, daar het de meest voorkomende begeleiding van het substantief uitmaakt en er zoo innig mede verbonden is, dat het, daarvan gescheiden, niet bestaan kan. Alle andere bijvoeglijke woorden kunnen ook zonder volgend substantief voorkomen, het lidwoord alleen niet.

Toch zijn ze van jonger vorming dan de overige. *De, het en een* (*n*) zijn verbleekte vormen van de aanw. *vnwdn. die* en *dat* en van het telwoord *één*, en ofschoon de beide eerste onder de bepalingaankondigende, het laatste onder de onbepaalde *voornwdn.* zou kunnen gerangschikt worden, is de functie van dit drietal woorden toch van zoo eigenaardige beteekenis, dat ze in eene eigen categorie vereenigd verdienen te blijven.

OPMERKING. In het Latijn komt geen lidwoord voor; in het Grieksch alleen het bepaalde lidwoord. In het Got. wordt het aanw. *vnwd. nu* en *dan* (niet geregeld) van reeds genoemde of bekende zaken als bep. lidw. gebruikt, b.v. Matth. V, 25: *Sijais vaila huggjands andastavin theinamma sprauto* [= Zijt welgezind tegenstander uwen haastelijk], *und thatei is in viga mith imma* [= zoolang (gij) zijt. op

weg met hem], *ibai hvan atgibai thuk sa andastana stauin* [= opdat niet soms overgeve u de tegenstander (den) rechter], *jah sa staua thuk atgibai andbahta* [= en de rechter u overgeve (den) dienaar], *jah in karkara galagjaza* [= en in (den) kerker (gij) geworpen wordt]. In dezen zin blijft het lidwoord weg bij het eerste *tegenstander*, bij *weg*, bij het eerste *rechter*, bij *dienaar* en *kerker*, maar het verschijnt bij de herhaling van *tegenstander* en van *rechter*. Een onbepaald lidwoord kent het Got. nog niet; om uitdrukkelijk de eenheid aan te wijzen wordt het telwoord *ains* gebruikt. In het Ohd. komen beide soorten van lidwoorden voor, maar ook nog niet regelmatig. In den *Héliand* (Ouds.) worden zij ook meer gemist, dan dat zij voorkomen ¹⁾. In het Mnl. zijn *die* (of *de*) en *et* (zelden nog de vorm *het*) benevens *een* al zeer gebruikelijk.

In het algemeen kan men zeggen, dat bij het afslijten der buigingsuitgangen het gebruik van de lidwoorden is toegenomen, en deze de onderscheidingen zijn gaan aangeven, die aan het substantief niet meer uitgedrukt werden.

30. In §§ 12 en 13 is gebleken, dat een substantief op zich zelf — met uitzondering van de eigennamen — slechts een soortbegrip vertegenwoordigt. De lidwoorden zijn daarom te definiëren als adnominale woorden, die vóór een substantief staande, aanwijzen, dat men met eene begrensde eenheid, d. i. met een individu te doen heeft. Zoowel *de* en *het* als *een* dienen alzoo in de eerste plaats om te individualiseeren ²⁾.

Verder geven *de* en *het* aan, dat de eenheid bekend of bepaald is, en *een*, dat de eenheid nog niet is genoemd, en niet nader is bepaald, dan dat ze een uit velen is. Zoo zegt men: *Op een oud kasteel woonde een edelman*. Maar verder: *De edelman had het kasteel van een bloedverwant geërfd*, enz.

De bepaaldheid van de door *de* of *het* aangewezen zelfstandigheid kan ook gelegen zijn in eene bepaling, die op het substantief volgt: *De tuin van mijn buurman is te koop*. *Het amendement-Mackay*. *De steen voor dat monument*. *Het vee van dien boer*.

¹⁾ In de 25 eerste regels van den *Héliand* komt het lidw. 5 maal voor en blijft het 14 maal weg.

²⁾ In I, bl. 83, is ten onrechte gezegd, dat *een* dient om te classificeeren. Men gelieve aldaar r. 2 na *is* en verder r. 3—5 te schrappen.

Eindelijk kan *de* of *het* gebruikt worden, zonder dat de bepaalde zelfstandigheid vooraf genoemd is of door eene bepaling gevolgd wordt, wanneer die zelfstandigheid ééinig is: *de aarde, het heelal, het Onze-Vader*, enz. of wanneer de bepaaldheid voldoende uit het verband blijkt: *De burgemeester is niet te spreken. De kapitein was in zijne hut en de stuurman stond op de brug*, enz.

Op grond van de vermelde onderscheiding heeten *de* en *het* bepaalde lidwoorden, een het onbepaalde lidwoord.

OPMERKINGEN. 1. In § 12, Opm. 2 is aangewezen, dat de tegenstelling individu (of ding) tot stof (of massa), ofschoon aan het contrast tusschen voorwerpsnamen en stofnamen ontleend, ook in de andere categorieën van substantieven zich voordoet. Dit vermogen der lidwoorden om het individueele van eene zelfstandigheid uit te drukken, bepaalt zich intusschen tot het enkelvoud. In het meervoud vervalt de tegenstelling, omdat een woord met het karakter van een stofnaam niet in het meervoud kan gebracht worden, zonder dat karakter te verliezen. Aan een meervoud toch is noodwendig de voorstelling van begrensde zelfstandigheden verbonden, anders waren ze niet telbaar. De rol van het lidwoord bepaalt zich daarom *in het meervoud* tot zijne tweede functie, nl. het onderscheiden van de bepaaldheid of de onbepaaldheid der zelfstandigheden; voor het eerste dient uitsluitend *de*, het laatste geschiedt door weglating van het lidwoord.

2. De termen voor de beide soorten van lidwoorden zijn o. a. door Dr. L. A. te Winkel (*Nieuw Ned. Taalmag.* I, 27) aan critiek onderworpen. *Bepalend* en *onbepalend* zijn zeker onverdedigbaar, daar de lidwoorden niet zelf bepalen of onbepaald laten, maar als exponenten, aanwijzers van bepaaldheid of onbepaaldheid te beschouwen zijn. *Lidwoord van eenheid*, gelijk T. W. voorstelde, voor een alleen is onnauwkeurig, daar *de* en *het* even goed de eenheid aanwijzen. *Lidwoord van bepaaldheid en van onbepaaldheid* is zeker correct, maar *bepaald* en *onbepaald* lidwoord evenzeer. Deze vormen zijn analoog met *onbepaalde* voorwrdn., *onvoltoide* en *voltoide* tegenw. of verl. tijden, waar het attributieve woord door eene zekere metonymia aan het volgende substantief wordt toegevoegd, evenals in *een zittend leven, eene staande receptie*, enz. (Vgl. hiervoor § 41).

31. Is de eerste functie der lidwoorden, dat zij individualiseeren, en de tweede, dat zij bepaaldheid of onbepaaldheid uitdrukken, eene derde functie is, dat zij soms dienen om te genera-

liseeren, d. w. z., om in een enkelvoudig substantief alles samen te vatten, wat onder dien naam te brengen valt. Dit verschijnsel komt in bijna alle categorieën van substantieven voor en in de eerste plaats dienen de bepaalde lidwoorden daartoe b.v.: De mensch is sterfelijk. De leeuw is de koning der dieren. De stoom en het gas hebben de wereld van gedaante doen veranderen. De artillerie speelt eene belangrijke rol in de moderne oorlogen. De Staat en de Kerk zijn ten allen tijde kampende machten geweest. Het gevoel heeft meer directen invloed op het willen dan het verstand. De verdraagzaamheid is in den loop der tijden toegenomen. De dronkenschap eischt tallooze offers. Het kunnen gaat boven het weten. De samen-trekking is eene soort van ellips. De bijwoordelijke bepaling drukt allereerst de verhouding eener werking uit tot de ruimte en tot den tijd. Bij het toenemen der beschaving zijn de mid-delen om het getal en de maat der dingen te bepalen nauw-keuriger geworden.

Bij uitzondering wordt ook het lidwoord *een* nu en dan generaliseerend gebruikt: *Een mensch wil weleens veranderen. Dat is geen kost voor een zuigeling, enz.*

Tot deze generalisatie is ook te brengen dat geval der *synecdoche*, waarbij het enkelvoud staat om het meervoud aan te duiden:

*De kleurige aster tooit de gaarde;
De krekkel zingt in 't groen.
Reeds geelt het fijne berkenblad
En kleurt al hier en daar het pad:
't Spreekt al van 't naseizoen.*

Het generaliseerend gebruik van *de* en *het* sluit zich aan bij de aan het slot van § 30 genoemde gevallen, waarin het bepaalde lidwoord bruikbaar is, zonder noodig te hebben op iets te wijzen, dat volgt of voorafgaat.

32. Het gebruiken of weglaten van een lidwoord bij substantieven is eene zaak, die hoofdzakelijk door het taalgevoel beslist wordt. Dat onbewust of halfbewuste taalgevoel heeft ook op dit punt zijne grilligheden, maar in de meeste gevallen zijn de oorzaken, waardoor het beheerscht wordt, vrij duidelijk waar te nemen. Indien bij een substantief het lidwoord achter-

wege blijft, dan is dit in den regel aan een der vier volgende oorzaken toe te schrijven:

1°. de aard der door het substantief genoemde zelfstandigheid sluit individualisatie uit; (3 zinnen)

2°. het gebruik van het lidwoord is overbodig, omdat de individualisatie al op andere wijze geschiedt; *bij lijnen*.

3°. de grammaticale functie van het substantief veroorzaakt de weglating;

4°. de weglating is het gevolg van taalspaarzaamheid.

33. De eerstgemelde oorzaak, onmogelijkheid van individualisatie, geldt bij de stofnamen en verder bij alle substantieven uit de overige groepen, die blijvend of tijdelijk het karakter van stofnaam, d.i. van onbegrensde vertoonen (vgl. § 12 opm. 2). Dus niet alleen: hij heeft *goud en zilver*, hij koopt *huisraad en vee*, maar ook: hij heeft *karakter en geweten*, hij verlangt naar *rijkdom, eer, macht en aanzien*, er kwam *verandering* in den toestand, *verbetering* in de zaken, hij heeft *ruimte*, hij heeft *overvloed van tijd*, enz.

Voorwerpsnamen zijn hier uit den aard der zaak uitgesloten, tenzij in scherts, als b.v. in den bekenden kwinkslag van den antropophaag, die „een portie *zendeling*“ bestelt.

Intusschen kan in sommige gevallen (vgl. § 12, opm. 1) bij stofnamen en hunsgelijken in de volgende gevallen wel een lidwoord noodig zijn:

1°. om te generaliseeren het bep. lidw., vooral vaak om een paar tegengestelde begrippen wat meer relief te geven: *De margarine bederft het debiet van de boter. De list wint het vaak van de sterkte. De liefde hoopt alle dingen.* (Vgl. de verdere voorbeelden in § 31);

2°. om eene bepaalde hoeveelheid van eene stof of een bepaald geval of voorbeeld van eene onbegrensde zelfstandigheid aan te wijzen eveneens het bep. lidw.: *de boter voor het gasthuis, de ruiterij en het voetvolk, de deugd van Hambroek, de deugd der verdraagzaamheid, de gezondheid onzer troepen, de beweging in de zaal*, enz.

3°. om eene soort van de stof of de als zoodanig opgevatte

zelfstandigheid aan te wijzen het onbep. lidw.: *een fijnere wijn, eene vluchtige olie, eene hoogere deugd, een modern heidendom, een lijdelijk verzet*, enz. Van dit laatste geval zijn weinig voorbeelden en meestal kan het lidw. even goed wegblijven, aangezien het feitelijk pleonastisch staat.

OPMERKING. In het mnl. kwam vóór stofnamen, vooral in vergelijkingen, het lidwoord *een*: *zoete als een honich, roet als een bloet, wit als een snee*, enz. Bilderdijk heeft: *blond als een vlas* (Verdam, *Mnl. Wdb.* II, kol. 533).

Merkwaardig is ook het gebruik van *een* voor een infinitief: *Hij zette het op een loopen, Toen ging het op een smullen, Het kwam bijna tot een vechten*, en dergelijke zeldzame gevallen. Ook hiervan zijn in het mnl. meer voorbeelden te vinden: *Men ginc daer pogen om een slapen* (*Mnl. Wdb.* t. a. p.).

34. De tweede oorzaak, overbodigheid van het lidwoord, doet zich allereerst voor bij de eigennamen, aangezien dit (vgl. § 13 en 14) individuenamen zijn en van generaliseeren hier ook geen sprake kan wezen. Worden zij op een der aangegeven manieren als soortnamen gebruikt (vgl. § 15), dan wordt het lidwoord weer regel: *een Cicero, een Israëls*, enz.

Er is echter één geval, waarin bij een echten eigennaam toch een lidw. wordt gebruikt, nl. wanneer daaraan een attriboot toegevoegd moet worden. Niet, wanneer die bepaling een blijvend deel van den eigennaam wordt: *Oud-Holland, Wit-Rusland, Steenachtig-Arabië, Mooi Kaatje, Klein Klaasje*, enz., maar wél, wanneer de toevoeging tijdelijk is. Meestal zijn het dan geen beperkende, maar uitbreidende bepalingen, nl. epitheta ornantia: *het drukke Rotterdam, het stille Delft, de wijze Salomo*, enz. of gemoedsattributen: *de goede Willem, de trouwe Fidel*, enz. In het laatste geval wordt in plaats van het lidw. bij voorkeur het aanw. vnvwd. gebruikt: *die drommelsche Jan*. Op te merken is hierbij de bekende vorm der historische attributen: *Filips de Goede, Karel de Stoute*, enz.

OPMERKINGEN. 1. Onder de eigennamen zijn er vele, die hun oorsprong uit soortnamen nog duidelijk doen blijken, doordat het lidwoord in den eigennaam opgenomen is: *De Ruyter, De Tijdspegel, Den Haag, Den Helder, De Krim*, enz. Het lidw. is dan een deel van

den naam, houdt daarom op lidwoord te zijn, en er is dus geen reden om het, als sommigen doen, te verbuigen b. v.: *in De(n) Gids*, enz.

2. Onder de geographische eigennamen houden de namen van *zeeën, straten, rivieren, meren, gebergten, bergen, passen*, enz. wel het lidwoord: *de Zwarte zee, de Hellespont, de Donau, het Como-meer, het Schwarzwald, de Jungfrau, de Furca*, enz. Deels is hier de soortnaam een deel der samenstelling, anderdeels doet die blijkbaar zijn invloed nog gelden, ook waar hij wegvalt. /

Ook de eigen-verzamelnamen, aan het slot van § 14 genoemd, worden geregeld van het lidwoord vergezeld.

Onder den invloed der eigennamen is het lidwoord in de tweede plaats overbodig geworden bij eenige soortnamen, die gewoonlijk individualiseerend gebruikt worden. Allereerst is dit het geval, waar verwantschapsnamen, titels en sommige bedrijfsnamen dienen om aan te spreken: *Vader! Moeder! Oom! Vriend! Koopman! Koetsier! Schipper! Kaptein! Kolonel! Burgemeester! Professor! Dominé! Meester!* enz. Onder familieleden kunnen de verwantschapsnamen ook in den 3^{en} persoon gebezigd worden, hetzij al, hetzij niet gevolgd door den eigenaam: *Vader, Oom, Neef*, enz. *komt van middag hier. Hij gaat naar Tante Jans, Nicht Kee*, enz. Van de overige aanspraakwoorden geldt hetzelfde, mits de eigenaam volge: *Schipper Veenstra, Kapitein Bruins, Burgemeester Meinesz, Professor Pierson*, enz. Soortnaam + eigenaam vormen hier een geheel. |

Het opgemerkte geldt *niet* van verwantschapsnamen en titels, die niet in den vocatief gebruikt worden: *schoonmoeder, stiefvader, schoonzuster, wethouder, hoogleeraar, predikant, onderwijzer*, enz. Men zegt: *de hoogleeraar Pierson, de wethouder Treub*, enz.

In de derde plaats is het lidwoord overbodig als de individualisatie door een ander vóórgeplaatst bijvoeglijk woord geschiedt. Dit is het geval, wanneer het substantief vergezeld wordt van een bijv. vnwd. of telw.: *mijn boek, die man, welke vrouw, zeker man, menig mensch, elke vrouw*, enz.; — of van eenig ander aanwijzend woord: *bedoeld artikel, genoemde minister, gemelde brochure, gezegde maatregel*, enz.; — of door een vóórgeplaatsten genitief: *Mina's boek, Hollands glorie, 's Menschen bestemming, der mannen glorie*, enz.

OPMERKING. Eene afwijking vertoonen *welk* en *zulk*, die in sommige gevallen door een onb. lidw. van het substantief gescheiden worden: *welk* (ook *wat*, *wat voor*) *een man*, *zulk een man*, wat verklaarbaar is, omdat met *welk*, *wat* en *wat voor* naar een classificeerend attribuut gevraagd en met *zulk* een dergelijk attribuut aangeduid wordt. In *dezelfde*, dat met *zulk* gelijk staat, is het lidwoord een deel van de samenstelling geworden; in *een zelfde* blijft het zijne zelfstandigheid bewaren.

35. De derde oorzaak van weglating van het lidwoord, het karakter der grammaticale functie, staat in verband met het verschijnsel, in § 16, *Opm. 2* vermeld, dat het substantief als naamw. deel van het gezegde, als bepaling van gesteldheid en als bijstelling de beteekenis van een hoedanigheidswoord krijgt, „en zoo, het praedicatieve adjectief in dienst en beteekenis naderend, herhaaldelijk zonder lidwoord voorkomt.“

Dit verschijnsel is intusschen van eenigszins samengestelden aard. Er zijn namelijk ook substantieven, die uit anderen hoofde, nl. uit kracht van hun karakter als stofnaam, in het praedicaat zonder lidwoord voorkomen: *Dit is goud. Dat is vee van mijn buurman. Dat noem ik deugd. Het wordt ruzie. Ik vind dat huichelen* of *huichelaarij*, enz. Deze blijven hier buiten beschouwing.

Maar duidelijk komt het verschijnsel uit bij persoonsnamen. Hierbij ontmoet men nl. in gevallen als de volgende geregeld weglating van het lidwoord: *Hij is timmerman, boekhouder, hoogleeraar, burgemeester*, enz. maar ook: *hij is vrijgezel, weduwnaar, vader, peet, getuige, president, lid, commissaris*, enz. Daarentegen vindt men in de volgende qualificaties regelmatig het lidwoord; in de ongunstige: *hij is een bedrieger, een schurk, een klaplooper, een dweper, een gek*, enz., zoowel als in de gunstige: *hij is een redenaar, een philanthroop, een edelman, een vredebode, een heilige*, enz., maar ook in neutrale: *hij is een huisvriend, een twijfelaar, een optimist, een melancholicus*, enz.

Als men bedenkt, dat de praedicaten, evenzeer als de bepalingen, dienen om óf iets algemeen, óf iets bijzonders van eene zelfstandigheid te vermelden, m. a. w. dat ze die classificeeren of individualiseeren, dan mag uit de vergelijking van boven-

staande gevallen zeker deze regel afgeleid worden, dat een kwalitatieve persoonsnaam in het praedicaat het lidwoord mist, wanneer de qualificatie een algemeen karakter heeft, maar dat het, zijne eerste en voornaamste functie getrouw, weer voor den dag komt, als de qualificatie individualiseerend is.

OPMERKING. Deze regel wordt ook bevestigd door het feit, dat men gemeenlijk zegt: *Hij is een Engelschman, een Franschman*, enz. als het alleen te doen is om iemand door zijne nationaliteit te onderscheiden. Daarentegen: *Hij is Engelschman*, wanneer b.v. de vermelding grond is tot eene uitsluiting of tot het doen gelden van eenig recht.

Niet onbelangrijk is het ook, de onbewuste fijngevoeligheid op te merken, waarmede het taalgevoel in dezen bij religieuse en politieke onderscheidingen te werk gaat. *Hij is (een) Christen, (een) Mohammedaan, (een) Buddhist*, zegt men met of zonder lidwoord, naarmate men dit als een bijzonder of een algemeen kenmerk beschouwd, met ongeveer gelijke bedoelingen, als zoo even bij de vermelding der nationaliteit werden aangegeven. Meer in eigen kring blijvend, heet het ter aanwijzing van algemeen erkende richtingen: *Hij is Katholiek* ¹⁾, *Protestant, Remonstrant, Doopsgezind* ¹⁾ of wel: *Hij is liberaal* ¹⁾ of *conservatief* ¹⁾, *vrijhandelaar* of *protectionist*. Daarentegen heet het nog dikwijls met een zweem van afkeuring of geringschatting: *Hij is een spiritist, een vrijdenker*, of ook: *een radicaal, een sociaal-democraat, een anarchist*, maar eveneens bij wijze van vergelding *Hij is een oud-liberaal, een conservatief, een reactionair*, enz.

Uit de overeenkomst van praedicaat en praedicatief attriboot volgt, dat in laatstgenoemde functie het verschijnsel zich herhaalt, b.v. *Ik vond hem directeur. Ik zie hem nog eens kolonel*, maar: *Ik acht hem een edelman. Ik houd hem voor een luiaard*. Of ook: *Men maakte hem president. De koning benoemde hem tot burgemeester*, enz.; daarentegen: *Dat verleidelijk leventje maakte hem tot een bedrieger*, enz. Alleen wanneer de bep. van gesteldheid door het voegwoord *als* ingeleid wordt, blijft het lidwoord in beide gevallen weg: b.v. *iemand als koning huldigen, als voorzitter respec-*

¹⁾ Deze namen zijn wederom bewijzen voor de verwantschap van sommige substantieven en adjectieven (Vgl. § 16 *opm.* 2).

teeren, als directeur vertrouwen, maar ook als vriend bejegenen, als vijand behandelen, als bedrieger ontslaan, enz. De reden hiervan is, dat eene dergelijke bepaling van gesteldheid door voorvoeging van het lidw. een de beteekenis van eene bijwoordelijke bepaling van vergelijking zou krijgen: *als een koning huldigen, als een vijand behandelen, enz.*

Al deze voorbeelden zijn beperkt tot substantieven zonder nadere bepaling. Komt die er bij, dan kan daardoor in sommige gevallen weer een lidwoord vereischt worden: *Wij beschouwen hem als den grootsten vijand van onze maatschappij. Hij was een beroemd schilder, enz.*

Door volkomen dezelfde overwegingen wordt de keus tuschen gebruik of weglating van het lidwoord bij kwalitatieve persoonsnamen in bijstellingen beheerscht: de algemeene qualificaties hebben het lidw. niet, de bijzondere wèl, b.v.: *De heer A, notaris te B.*, maar: *de heer A., een sportliefhebber, enz.* De invloed van bijkomende bepalingen kan evenwel ook hier den algemeenen regel te niet doen: *De heer A., de notaris op ons dorp, of: een notaris met veertigjarige practijk, enz.*

36. Eindelijk zijn de tallooze gevallen van weglating te vermelden, die voor een groot deel overblijfselen zijn uit den tijd, toen het gebruik van het lidwoord nog zeldzaam was, en die uit zucht naar korthed bewaard of nagebootst en uitgebreid zijn. Als tweede oorzaak komt er dan gewoonlijk bij, dat de overgrootte meerderheid vaste formules, staande uitdrukkingen of spreekwijzen zijn, waarbij de duidelijkheid geenerlei gevaar kan loopen. De voornaamste gevallen van dit achterwege blijven van het lidw. zijn de volgende:

1°. in snelle opsommingen: *Man, vrouw en kind ging te water. Jas, broek en vest van dezelfde stof. Koffer, hoededoos, handtaschje, parapluie, stok en reisdeken moeten mee in den wagon.*

2°. in korte adverbiale bepalingen; waaronder enkele van *hoedanigheid: te paard, te voet, naar wensch, in druk, op muziek; of van tijd: over dag, bij nacht, bij maneschijn, (vgl. ook samenstellingen als: voormiddag, eergisteren, vandaag, maar voor het meerendeel van plaats: in huis, uit huis, naar*

huis, van huis, naar bed, aan tafel, naar school, op les, op stoel (van een predikant), op stal, op zolder, op weg, naar stad [in den mond van dorpsbewoners ¹⁾], op zee, aan boord, op dek, aan wal, aan land, op strand, op stroom voor anker, enz. Meestal zijn dit namen van plaatsen, die in den mond van wie ze gebruikt, eene voldoende aanwijzing geven. Op kleine plaatsen, waar maar één kerk is, zegt men soms ook: naar kerk.

3°. in bekende samenkoppelingen, voor een groot deel allite-reerend of rijmend: *vader en zoon, moeder en dochter, bruid en bruijom, aarde en hemel, koning en vaderland, met huid en haar, huis en hof, huis en haard, hart en hand, hel en hemel, kind noch kraai, keuken en kelder, lijf en leven, licht en lucht, man en muis, trommel en trompet, vorst en volk, vriend en vreemd, wind en weer, wel en wee; goed en bloed, met raad en daad, met pak en zak, steen en been, heg nog steg, door merg en been, achter slot en grendel, na jaar en dag, enz. Hierbij sluiten zich aan zegswijzen als *man aan man, hand aan hand, zij aan zij, slag op slag, ramp op ramp, enz.**

4°. in kommando's: *Hoed af! Linkerbeen voor! Geweer over! enz.*

5°. in sommige spreekwoorden: *Eigen haard is goud waard. Nood breekt wet. Schijn bedriegt. Oefening kweekt kennis, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Bij herhaling moet hier opgemerkt worden, dat in al deze gevallen het taalgevoel voldoende leiding geeft en het onderzoek der verschillende gevallen uitsluitend bedoelt, de meestal onbewuste motieven, waardoor dat taalgevoel bestuurd wordt, zooveel doenlijk op te sporen.

2. Niet vreemd is het, dat in literaire taal nog nu en dan het lidwoord wegblijft in gevallen, die aan vroegere soberheid in het gebruik van het artikel herinneren. Dat geschiedt vooral in praepositionale uitdrukkingen, b. v.: *En stack zijn zwaert in scheê* (Vondel). *Die heet gekloncken wiert door zwaeren beuckelaer* (Dez.). *Tot hij... de ballingschap verduurde op barre rots* (Potg.). *Napoleon, in tucht des weerspoeds groot getogen* (Dez.). *Meer morgenlandsche pracht te aanschouwen, Dan flonkerde op patricisch keurs* (Dez.). *Gelijk de dronkne, wien na wilden nacht De kille morgen op de leden viel* (Kloos). *Maar leeft ooit schoonheid lang, te teer voor wet?* (Van Eeden). *En koele meren onder blauwen dom* (Dez.). *Want dan*

¹⁾ Ook bij Hooft: *Naa stadt, tot aan stad toe.*

is in onneembre citadel mijn liefde en vreugd (Dez.). *Flonkende wijn uit gouden kan* (Gorter).

Deze weglating in voorzetselbepalingen is blijkens de voorafgaande voorbeelden uit de omgangstaal niet zoo zeldzaam. Wel het weglaten van het lidwoord voor een subject of object, waarbij er naar den regel een verwacht zou kunnen worden; b.v.:

*De hand, die nog het roer zou houden,
Wanneer beginsel buigen mocht.* (Potg.)

*Gij zijt het Aardsche kind, dat dorst te schenden
Wat Kind niet weet en op het hoofd zich plaatst...* (Kloos).

*Dat ik weet' veilig, in des harten schrijn,
juweelschat dezer vredige gedachten.* (v. Eeden).

*Dan drijft in effen vlak en bed rivier
En spiegelt rots en boomen.* (Gorter).

*Daarop verscheen midden in het sneeuwijs
Van blakend stof en rots, blankrood lichaam
Van een jong God.* (Dez.)

Dit herinnert aan veel dergelijke voorbeelden in het Mnl.: *Hi es dul, die vos betrouwet. Tonge lieget, maar therte niet*¹⁾; maar ook in het 17^e-eeuwsch: *Matroos die roovers ras sou aersling* (= ruggelings) *klommen leeren* (Vondel).

Nog zeldzamer is de volgende weglating: *En het laatste* (schilderstuk) *ter zoldering streeft, hooger dan ooit reus reiken kon* (Potg.). *Van't eeuwig koel, waarop nooit lach ontbloeit* (Kloos). Beide voorbeelden lijken gallicismen (*Jamais prince ne fut...* etc.), maar het zijn archaïsmen. In het Mnl. komt in zinnen met *noit* en *oit* hetzelfde verschijnsel voor: *Noit volck en was so blide, Metter zoetster spise, die oit man rooc*¹⁾. Vgl. ook bij Vondel: *Noit droegh winter witter verwe. Verbeet oit wolf een lam verwoeder?* (Vgl. ook Van Helten, *Vondels taal* § 235).

37. De volgende bijzonderheden zijn ten slotte nog aan te teekenen:

a. Om een persoon of zaak bij uitnemendheid te individualiseeren, wordt soms op het lidwoord een sterke klemtoon gelegd, b.v. *Zwijg maar van andere oplossingen; dit is de oplossing van het vraagstuk.* — „*Kan ik een rijtuig krijgen?*“ — „*Zeg liever het rijtuig; we hebben er maar één op het dorp.*“

b. Eigenaardig is het gebruik van het lidwoord in uitdrukkingen als de volgende: *een jaar of vier, een dag of acht,*

¹⁾ Stoett, *Mnl. Synt.*, § 240, 1°. en 2°.

een kleine acht dagen, hij is in de dertig, hij loopt tegen de veertig, hij heeft er bij of over de honderd, een stuk of tien, drie gulden de Meter, enz.

c. Het lidwoord is niet voor zelfstandig gebruik vatbaar; alleen zij vermeld, hoe het meegewerkt heeft tot de vorming van de zelfst. possessiva *de mijne*, enz., van de zelfst. vnvwd. *degene, hetgene, dezulken* en het betr. vnvwd. *het welk*, waarnaast de vorm *dewelke* het lidw. verloren heeft.

d. Geen lidwoord is te zien in de spreektaal uitdrukkingen: Hij komt 'n *Zondag*, 'n *Maandag* voor *a. s. Zondag*, enz. Dit 'n voor *en* is de toonlooze vorm van het voorz. *in*, die in het mnl. als zelfstandig voorzetsel voor de aanwijzing van een bepaalden dag gebruikt werd: *en sonnendage, en witten dondersdage*. Spoedig werd het al met *een* verward en schreef men ook: *een woensdaghe, een goeden vrydach*. Zelfs werd het zeer onlogisch met een tijdbepalenden genitief verbonden: *en tsaterdaechs*. (Vgl. Verdam, *Mnl. Wdb.* II. kol. 632).

Evenmin is *het* in den praedicatieven superlatief van het bijv. nwd.: *hij is 'smorgens het vlugst*, en in een adverbialen superlatief: *hij loopt het vlugst*, als lidwoord te beschouwen. Ook dit *het* is waarschijnlijk van praepositionalen oorsprong, vgl. Eng. *at happiest*.

OPMERKING. Dit *het*, dat herhaaldelijk in verschillende spraak-kunsten een lidwoord wordt genoemd, schijnt in verband te brengen met een oud voorzetsel (ohd. *az* of *iz*, ags. *ät*, fr. *et* of *it*), dat oorspr. locale, maar ook temporale beteekenis had. In enkele Germ. dialecten ¹⁾, ofschoon de superlatief als regel onverzeld voorkwam, diende het om superlatieven te versterken, vgl. ohd.: *az êrist*, of verbogen: *az iz êristen, iz untarôstin* (het onderst), ags. *ät siðestan* (ten laatste), os. *at erist, at latstan*, en nu nog staat het voor praedicatieve en adverbiale superlatieven in het eng. en in het nieuwfriesch: *it hirdst* (het hardst), *it djypst* (het diepst). ²⁾ Nader wordt dit onderwerp behandeld in het 4e stuk bij de bespreking der trappen van vergelijking.

e. Bij nevensgeschikte substantieven wordt het lidwoord herhaald of niet herhaald. De niet-herhaling komt in beteekenis

¹⁾ Braune, *Althochdeutsche gramm.*, 189.

²⁾ Buitenrust Hetteema, *T. en L.* II 21.

overeen met de asyndeton (II, § 7) en is een *versnellend* stijlmiddel om de bijeenbehoorendheid beter te doen uitkomen: *Men onderwijst er de Fransche, Duitsche en Engelsche taal. De bloedverwanten en vrienden van den overledene.* De herhaling werkt evenals de polysyndeton *vertragend* en dient hoofdzakelijk om de veelheid te doen uitkomen en om op de afzonderlijk genoemde personen of zaken de aandacht te vestigen: *Hij bestudeert de Fransche, de Hoogduitsche en de Engelsche taal te gelijk. De bloedverwanten, de vrienden en de bureu wed-ijverden in hartelijkheid jegens het gouden echtbaar.*

De niet-herhaling komt intusschen meer in het meervoud dan in het enkelvoud voor. In het enkelvoud verzet in de eerste plaats het vormverschil in de lidwoorden er zich nu en dan tegen; en is verder uit den aard der zaak het uitdrukkelijk individualiseeren meer regel, maar bovendien heeft daar de niet-herhaling eene eigenaardige beteekenis. Zij is nl. onmisbaar als twee of meer volgende namen een zelfden persoon aanwijzen: *De oom en voogd moet de verklaring teekenen. Jacques, de koetsier, kok en huisknecht van Mr. Harpagon.*

BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

38. Indien aan de lidwoorden de eerste plaats in de rij der bijvoeglijke woorden is afgestaan, dan is daarmee niet ontkend, dat er ook zeer wichtige redenen zijn aan te voeren, om de adjectieven als hoofdvorm der attributieve woorden voorop te plaatsen. Staat het lidwoord door zijn veelzijdig gebruik vooraan onder de individualiseerende bijv. woorden, voor de adjectiva is hoofdzakelijk het *classificeeren* weggelegd: *wijze mannen* zijn eene onderrubriek van mannen, *drinkbaar water* is eene soort van water, enz. Behoudens de na te noemen uitzonderingen is daarom het eerste kenmerk der adjectieven, dat zij het soortbegrip, door een substantief uitgedrukt, tot een enger soortbegrip terugbrengen.

De bedoelde uitzonderingen zijn de gevallen, waarin een

adjectief als epitheton ornans of als gemoedsattribuut voorkomt: *de grim mige Noordenwind, die dekselsche jongen*; of waarin een tot het wezen van een persoon of zaak behoorend kenmerk in eene tegenstelling op den voorgrond gesteld wordt: *de gestrenge Gabriël en de zachtmoedige Rafaël*; of wanneer een kenmerk in den vorm eener bijv. bepaling eigenlijk eene oorzaak of reden aangeeft: *De hongerige knaap keek begeerig naar de welvoorzienne tafel*. In de opgesomde gevallen dienen de adjectieven niet om te classificeeren of te onderscheiden, maar zijn het secundaire gezegden, die ter uitbreiding van de mededeeling dienen. (Vgl. I, § 40a).

Individualiseeren doen de adjectieven in onze taal hoogst zelden.

OPMERKINGEN. 1. Onderzoekt men, waarin het classificeeren der adjectieven bestaat, dan is de slotsom deze: het substantief (b.v. *man*) vertegenwoordigt eene zekere som van kenmerken, waaraan een zeker aantal personen of zaken beantwoorden; het adjectief (b.v. *wijs*) voegt er een kenmerk bij, ten gevolge waarvan het nieuwe begrip op een kleiner aantal individuen toepasselijk is. De som der kenmerken wordt grooter, maar de omvang van het begrip wordt beperkt.

Bij de uitbreidende bepalingen geschiedt het volgende. In eene versiering noemt het adjectief een kenmerk, dat reeds in de door het substantief vertegenwoordigde som van kenmerken begrepen is, maar dat nu door een opzettelijk noemen meer in het oog valt. In een gemoedsattribuut en in eene verklarende bepaling wordt een kenmerk vermeld, dat inderdaad de som der kenmerken van het substantief met een nieuw element vermeerdert, maar dat als onderscheidingsmiddel overbodig is en alleen voor het in de beide genoemde termen aangegeven doel dient.

2. Indien een adjectief individualiseeren kon, zou het de betrekking van de bepaalde zelfstandigheid tot een individu moeten uitdrukken. In het Duitsch gebeurt dat soms. Men spreekt, schoon het afgekeurd wordt, van »*ein Lessingscher Ausdruck*» en van »*Schillersche Gedichte*». In Amsterdam heeft men de »*Seyffardsche Buchhandlung*» en werd onlangs door eene letterkundige vereeniging *eene Vondelsche voorstelling* (t. w. van een stuk van Vondel) aangekondigd. Aan onze taal zijn dergelijke vormingen geheel vreemd; wij hebben niet als enkele andere talen *adjectiva individualia* en gebruiken in dergelijke gevallen de genitieven der eigennamen of hunne omschrijving: *Vondels verzen, de winkel van Sinkel*, enz. Wel zijn er enkele adjectieven, die van eigennamen afgeleid zijn: *de Socratische leervorm, de Siegenbeeksche spel-*

ling, maar deze adjectieven vertegenwoordigen de eigenschappen van dien leervorm en van die spelling en zijn daarom ook classificeerend. Waar het Duitsch nog van »*Kantsche und Hegelsche philosophie*» en van »*Schillersche Gedichte*» (in den trant van Schiller) spreekt, heeft onze taal de vormen *Kantiaansch, Hegeliaansch, Vondeliaansch*, enz. waarvan de namen der volgelingen en vereerders de grondwoorden zijn en die dus duidelijker nog doen uitkomen, dat het classificeerende of specificieerende woorden zijn.

39. In de tweede plaats behoort nagegaan te worden, van welken aard de kenmerken zijn, waarmede de bijvoeglijke naamwoorden classificeeren. De beteekenissen der adjectieven zijn intusschen zoo rijk en zoo uiteenlopend, dat er niet aan te denken valt, die in categorieën te brengen. Maar in het algemeen kan men zeggen, dat zij deels eigenschappen (qualiteiten), deels betrekkingen (relaties) uitdrukken.

I. Als qualitatieve adjectieven zijn te noemen:

1°. de adjectieven, die *eigenschappen* en kenmerkende toestanden en werkingen beteekenen: *eene zwarte kachel, eene krijschende stem, een bittere drank, eene geurige sigaar, eene ruwe oppervlakte, een zware steen, eene trapsgewijze opklimming, een mooi boek, eene doelmatige kast, eene aanzienlijke som, bijzondere tevredenheid, een dronken man, een geharnast ridder, mijn ziek paard, eene slaande klok, hangende tuinen, een reizend tooneelgezelschap, een bindend voorschrift*, enz.

2°. de adjectieven, die de *stof* aangeven, waaruit de zelfstandigheden bestaan (zg.: *stoffelijke* bijv. *nwdn.*): *eene ijzeren brug, eene matten zitting, eene duffelsche jas*, enz.

II. Tot de adjectieven van betrekking zijn te rekenen:

1°. de adjectieven, die eene betrekking van *plaats of richting, tijd of duur* aangeven: *voorste, achterste, onderste, bovenste, uiterste, middelste, rechtsche, linksche, voorwaartsche, achterwaartsche, ruggelingsche, zijdelingsche, verleden, vroegere, voormalige, gewezen, tegenwoordige, huidige, hedendaagsche, aanstaande, toekomstende, toekomstige, jaarlijksche, dagelijksche, driejaarlijksche, driejarige, tachtigjarige, eeuwige*, enz.

2°. adjectieven, die den oorsprong der zelfstandigheden vermelden, door ze met eene *plaats* of een *persoon* in verband te

brengeu: *Transvaalsche boeren, Fransche wijnen, Haagsche hopjes, Deventer koek, Rotterdamsche Courant, Ciceroniaansche welsprekendheid, de Spinozistische wijsbegeerte, Geisslersche buizen, het Torricellische ledig*, enz.

3°. de adjectieven, die als plaatsvervangers van attributieve genitieven en voorzetselbepalingen zijn te beschouwen: *vaderlandsche geschiedenis* (g. des v.), *aardrijkskundig leerboek* (l. over de a.), *wiskunstig betoog* (b. uit de w.), *eene wanhopige poging* (p. uit w.), *op bijbelschen grondslag* (op gr. van den b.), *de koninklijke goedkeuring* (g. des k.), *de ouderlijke woning* (w. der o.), *de spraakkunstige persoon* (p. in den zin der spraakkunst), enz.

OPMERKINGEN. 1. Wat de begrippen *eigenschap* en *toestand* betreft, deze zijn omschreven in *Opm.* 5 en 6, en zoo kan hier eene verwijzing daarheen volstaan. Herinnerd zij alleen, dat de eigenschappen elementen bleken, die uit de analyse onzer ervaring van zinnelijke en onzinnelijke zelfstandigheden afgeleid worden, en dat deze eigenschappen deels het resultaat van aanschouwen, deels van denken en gevoelen zijn. Met dit voorbehoud evenwel, dat er geen aanschouwen zonder denken is, zoodat men op zijn hoogst onderscheiden kan: eigenschappen van meer zinnelijken en eigenschappen van meer onzinnelijken aard. Tot eenig grammaticaal verschil geeft dit geen aanleiding. Alleen kan men opmerken, dat onder de eerste de meeste stamadjectieven zijn, onder de laatste de meeste afgeleide.

Er bestaat verder nog een opmerkenswaard verschil tusschen attributief gebruikte-deelwoorden, die hunne werkwoordelijke natuur echter bewaren, en zulke deelwoorden, die geheel het karakter van adjectieven aangenomen hebben. Dit verschil wordt besproken bij de behandeling der werkwoorden.

2. De onmogelijkheid om de adjectieven naar hunne beteekenis in groepen te verdeelen is hieraan toe te schrijven, dat evenals het zelfstandigheidsbegrip (vgl. § 9 *Opm.* 3) ook het eigenschapsbegrip zich hoe langer hoe meer heeft uitgebreid en bij voortduring geneigd blijft zich uit te breiden. Een voorbeeld daarvan zijn vele adjectivische neologismen onzer jongste literatuur, waarvan de tijd zal moeten leeren, hoeveel er van zal overgaan in de omgangstaal, maar die menigmaal bewijzen, wat lust in woordschildering en drang tot heftige gevoelsuiting vermogen, als rijk taalgevoel dien drang bestuurt, doch ook wat er van komt, als dit een knutselend zoeken wordt.

De bovenstaande opsomming is dan ook geen indeeling, maar eene poging om eene scheiding te maken tusschen de onder I opgenomen echte adjectieven, en die onder II, welke laatste hoofdzakelijk daarin overeenkomen, dat zij betrekkingen, welke door een bijwoord, genitief

of voorzetselbepaling, plegen te worden uitgedrukt, *op de kortste wijze door een bijv. nwd. weergeven*. In het algemeen moet opgemerkt worden, hoe evenwel in talloze gevallen de relatie het karakter krijgt van qualiteit. De categorieën geven in dit opzicht aanleiding tot enkele afzonderlijke aantekeningen.

I, 1°. Dat de stoffelijke bijv. nwdn. afzonderlijk genoemd worden, is hieraan toe te schrijven, dat zij ook met voorzetselbepalingen verwant zijn: *van goud*, enz., en dat die op *en* (vroeger *ijn* of *ine*) hunne voormalige buigbaarheid verloren hebben. Een dergelijk adjectief vertegenwoordigt eigenlijk het complex van al de eigenschappen, welke aan eene bepaalde stof gemeen zijn.

II, 1°. De meeste dezer adjectieven geven niets anders dan eene locale of temporale betrekking aan. In enkele gevallen slechts is er een *hoe* in uitgedrukt, dat meestal op een verschil in belangrijkheid neerkomt: eene *jaarlijksche* vergadering b.v. is gewoonlijk gewichtiger dan eene *maandelijksche*. De meeste zijn van bijwoordelijken oorsprong en in den regel komen zij bij verbale substantieven voor.

Onder de nieuwwormingen van den jongsten tijd behooren ook pogingen om andere bijwoorden van plaats en tijd adjectivisch te gebruiken. Een mooi voorbeeld daarvan is:

De boomen dorren in het laat seizoen

En wachten roerloos den nabijgen winter... (Kloos).

Maar in gewoon proza van *de hedene courant*, de *voorhene* ^{gebeurtenissen} te spreken, geeft aanleiding tot zulke dwaze navolgingen, dat voor dergelijke neologismen op geen lang leven te rekenen is. In de omgangstaal spreekt men van een *toehuis* (= geen winkel) en zegt men: hij kwam voor een *toe-deur*, maar tot echte adjectieven hebben dergelijke bijwoorden, die als praedicaatswoorden kunnen voorkomen: *aan, op, weg, uit*, enz., zich niet ontwikkeld.

II, 2°. De oorsprong der dingen bepaalt zeer dikwijls hunne eigenschappen, zoodat ook de meeste der hierbedoelde woorden qualiteiten uitdrukken. Een der hoofdquaestiën in het Amsterdamsche gasproces is, of de term *Fransche brander* de nationaliteit of de hoedanigheid van den brander aanwijst. En bij de onlangs in den Duitschen Rijksdag behandelde wet tegen oneerlijke concurrentie werd beslist, dat *Mainzer zuurkool* en *Frankforter worstjes* onder die namen in den handel mogen gebracht worden, mits ze slechts op de te Mainz en Frankfort gebruikelijke manier bereid zijn.

II, 3°. De verwantschap tusschen genitief en adjectief is zeer groot, zoodat het vermoeden voor de hand ligt, dat er ook verwantschap tusschen den vorm van den genitief en het adjectief bestaat ¹⁾. Mogen dan ook de met genitieven en voorzetselbepalingen gelijkstaande adjectieven oorspronkelijk iets individualiseerends hebben, doordat zij eene

¹⁾ Vgl. Hübschmann, *Zur Casuslehre*, 104 e. v.

zelfstandigheid met een persoon of zaak in betrekking brengen, in den regel vloeit hier eene eigenschap uit voort: *vaderlandsche* wordt de tegenstelling van *algemeene* geschiedenis, een *wiskundig* beteekent dikwijls een *streng-logisch* betoog. Vooral de adjectieven op *lijk* krijgen hierdoor soms eene dubbele beteekenis: een *woord van een koning* is niet altijd een *koninklijk* woord, de *strijd van een ridder* niet altijd *ridderlijk*. Het gebruik van woorden op *lijk* in individualiseerende beteekenis te gaan uitbreiden en te gewagen van het *burgemeesterlijke diner*, of van eene *kantonrechterlijke beslissing* is niet aan te bevelen. *Waarom niet de mechanische manier?*

40. Met de beteekenis der adjectieven staat een verschijnsel in verband, dat tot vormverandering aanleiding geeft. Evenals de zelfstandigheden niet onveranderlijk zijn, evenmin zijn het de eigenschappen. Het *hoe* kan zich wijzigen, nl. de duur en de uitgebreidheid van dit *hoe*, maar ook de intensiteit er van. Dit laatste geeft aanleiding tot vergelijking (*comparatie*) en het resultaat daarvan heeft vormen doen ontstaan, die trappen van vergelijking genoemd worden. Het is een verschijnsel, dat alleen bij de echte kwalitatieve adjectieven zich voordoet, maar waarvan het nadere onderzoek het best in de leer der vormen (*4e stuk*) kan geschieden.

41. De uiteenlopende beteekenissen van het adjectief, ofschoon zij niet tot bepaalde categorieën zijn te brengen, kunnen toch meer in bijzonderheden worden nagegaan, wanneer in de leer der woordvorming (*5e stuk*), de vorming der adjectieven ter sprake komt. Hier zij alleen gewezen op een eigenaardig verschijnsel bij sommige adjectieven, mede (vgl. § 39, *Opm.* 2 al. 2) voortkomende uit de zucht om op de kortste wijze een kenmerk van eene zelfstandigheid te vermelden.

Regel is het, dat een adjectief eene eigenschap noemt, die in het geheel van eigenschappen, door het substantief vertegenwoordigd, opgenomen (*inherent*) is, en alzoo direct met de bepaalde zelfstandigheid in betrekking staat: *een gezond mensch*, *een boos mensch*, enz. Er zijn echter ook verscheidene gevallen, waarin op snelle wijze aan eene zelfstandigheid eene eigenschap wordt toegevoegd, die er slechts op indirecte wijze mede in betrekking staat: Zoo b. v.: *gezonde kost* (kost, die den gebruiker gezond maakt), *op booze wegen* (waar booze dingen

geschieden), *eerlijke wegen*, *eene droevige gebeurtenis* (die droefheid verwekte), *eene vroolijke vergadering*, *eene geleerde verhandeling*, *een benauwd vertrek* (dat iemand benauwd maakt), *de Fransche les* (in de Fransche taal), enz. Da Costa spreekt in zijn *Slag bij Nieuwpoort* van „een schaar,” die „op eens *bewustelooze handen* aan beeld en kunst gewaagd had.”

Dit metonymisch ¹⁾ gebruik der adjectieven komt ook in een aantal bekende gevallen bij deelwoorden voor. Gelijk men in het Fransch van een *café chantant*, een *thé dansant* spreekt, en in het Engelsch van een *dining-room*, een *sleeping-car*, zoo spreken wij ook van een *zittend leven* (d. i. het leven van iemand, die veel zit), *lopend werk* (dat men lopend afdoet), *eene staande receptie* (waarbij de ontvangenden en de bezoekers staan), *eene wandelende boterham*, *eene lezende* ²⁾ *mis* (waarbij alleen gelezen = gebeden wordt), *eene zingende mis* (waarbij gezongen wordt), *eene blijvende plaats* (waar men blijft), *de vallende ziekte*, (waarin de lijder telkens neervalt), *eene ijlende koorts* (waarin de lijder ijlt), *eene razende pijn*, (die den lijder razend maakt), *eene duizelende vaart*, *een wakende droom*, *eene stilziggende voorwaarde*, *een lachend antwoord*, *eene schertsende opmerking*, enz. Dr. A. Pierson, van het onbewogen, afgezonderde leven van een Duitsch professor in eene kleine academiestad sprekende, zegt: „*Gun hem zijn zwijgend glas bier!*”

Worden in al de genoemde gevallen eigenschappen en toestanden van personen op zaken overgebracht, in de volgende wordt de actieve beteekenis met de passieve verwisseld: *eene rijdende batterij* (die gereden wordt), *zijne onderhebbende manschappen* (die hij onder zich heeft, die door hem aangevoerd worden), *de heer A. en bijhebbend gezelschap* (dat hij bij zich heeft, dat door hem meegenomen wordt), *roerend goed* (dat intr. *roeren*, bewegen, d. i. van plaats veranderen, dus vervoerd worden kan; vgl. Hd.: *fahrender Habe*), *brekende waar* (dat intr. *breken*, d. i. gebroken worden kan), enz.

¹⁾ De metonymia is een verwisseling van verwante begrippen.

²⁾ Deze onderscheiding dateert reeds uit de middeleeuwen, vgl. Verdam, *Mnl. Wnb.* op *lezen*.

OPMERKING. Slechts in enkele gevallen komen in onze taal adjectieven voor, die alleen op het eerste deel eener samenstelling betrekking hebben, als *wilde kastanjeboom, bolvormige driehoeksmeting, de Engelsche taalmeester, de Grieksche oudheidkunde* en dergelijke. Van dezelfde gewaagde constructie zijn: *Nederlandsche spraakkunst* en *Middelnederlandsch woordenboek*. Ons groote Woordenboek heet, van vreemde smetten vrij: »*Woordenboek der Nederlandsche taal.*»

42. De bijvoeglijke naamwoorden kunnen in de volgende functies voorkomen:

1°. als bijvoeglijke bepaling: *De zieke man.*

2°. als deel van het gezegde:

a. als *naamwoordelijk deel* van het gezegde (praedicaatswoord):
De jongen is, blijft, lijkt, heet of wordt ziek.

b. als bepaling van *gesteldheid* (praedicatief attribueert): *Ziek kwam hij thuis. Ik beschouw hem als ziek. De drukte maakte hem ziek.*

In het onder 1°. genoemde geval heet het adjectief *attributief*, in de onder 2°. genoemde gevallen heet het *praedicatief* gebruikt.

OPMERKINGEN. 1. Voor de beteekenis van het adjectief in deze functiën wordt verwezen naar I § 40a, § 7 *Opm.* 1 en §§ 70—75. Samenvattend is het volgende te constateeren.

Het *attributieve* bijv. nwd. noemt een element, dat met de elementen van eene zelfstandigheidsvoorstelling een geheel uitmaakt en daardoor de soort tot eene ondersoort brengt. Het wekt dan eene tegenstelling op, waardoor het als onderscheidingsmiddel dienst doet, of het dient alleen om een of ander element van de voorstelling meer te doen uitkomen.

Het *praedicatieve* bijv. nwd. dient als naamw. deel van het gezegde om een dergelijk element als uitkomst van een oordeel uitdrukkelijk te vermelden. Het vormt dan met de ww. *zijn* of *worden* of een aequivalent daarvan eene soort van samenstelling, waarvan het werkwoordelijk deel dient om de verhouding van het geheel tot den tijd aan te geven.

Wanneer een adjectief als *praedicatief attribueert* voorkomt, dan dient het allereerst om, in het gezegde opgenomen, een element van eene zelfstandigheid te vertegenwoordigen, maar dat tegelijk invloed op de voorstelling van de in het gezegde vermelde werking of toestand heeft. *Ziek kwam de man thuis*, geeft ook den aard van het thuiskomen aan, wat *De zieke man kwam thuis*, niet doet. Of in de tweede plaats vermeldt het adjectief eene eigenschap, die het resultaat is van een oordeelen of een doen (*logische* of *reële factitief*; vgl. I § 75 *Opm.*).

2. Regel is het in de tegenwoordige taal, dat het attributief adjectief

tief vóór het bepaalde woord staat. Gelijk in de Germaansche dialecten staat het ook in het Mnl. dikwijls achter het substantief en soms nog verbogen: *die moeder goede, in penitencien swaren*, enz., maar meest onverbogen: b. v. *die ridder goet, ons heren almachtech, met stenen groot*, enz. Ook kwam het adjectief als postpositum bij eigennamen, evenals nog nu met een lidwoord voor: *Karle die grote, Karle den groten*, enz. In de »letterkunstige vergaderingen, die Hooft in 1623 met Vondel, Reael en Antonius de Hubert hield, werd o. m. besloten, het attributieve adj. ook in verzen niet meer achteraan te plaatsen, en niet langer te schrijven: *leeuw verwoet, Dyn ghericht rechtvaardigh, God barmhertig, schapen ruig*, enz., eene constructie, die in het proza reeds geheel verdwenen was. Enkele uitdrukkingen uit de tegenwoordige taal herinneren aan deze plaatsing van het adjectief: *God almachtig, Staten-Generaal, Moederlief*, enz., maar deze zijn, op het eerste voorbeeld na, samenstellingen geworden, waarin het bijv. nwd. niet meer als een afzonderlijk element gevoeld wordt. Ook komt ze archaïstisch nu en dan in verzen voor: b. v. bij Van Eeden: *vlinder wispelturig, van hunnen val gezwind, dropjes teer, wanhoop fel, in reinheid scherp, oasen groen*, enz.

43. In verband met hun dienst komt bij de bijv. nwdn. eene vormverandering (buiging) voor, die in de leer der vormen (*4e stuk*) nader zal worden besproken. Deze vormverandering geldt uitsluitend het attributieve adjectief; het praedicatieve bijv. nwd. dat in de oudere talen verbogen werd, heeft zijne buiging geheel verloren en verschijnt geregeld in onverlengden vorm.

Terwijl bij de substantieven de buiging bepaald wordt door eigen beteekenis en functie, wordt die der adjectieven beheerscht door den aard en de functie der substantieven, waarbij zij behooren. Zij wordt van de eerste, de *primaire buiging*, onderscheiden als *secondaire buiging* of *congruentie*.

OPMERKINGEN. 1. In strijd met de tot regel geworden gewoonte, om in het gezegde een onverbogen adjectief te gebruiken, zijn constructies als de volgende: *De gelegenheid was een gunstige. Men kan de onderneming niet bepaald een winstgevende noemen.* Noodig zijn deze navolgingen van ook in het Hd. veroordeelde zinswendingen niet en fraai zijn ze evenmin. Is het te doen om alleen de eigenschap te vermelden, dan is de vorm: *De gelegenheid was gunstig* beschikbaar, en is het er om te doen, door het adjectief eene tegenstelling te wekken, dan kan dit geschieden door den vorm: *'t Was eene gunstige gelegenheid.* De natuurlijkheid dezer vormen blijkt hieruit, dat ze nooit bespottelijk klinken, terwijl belachelijke

navolgingen van eerstgemelde constructie bij massa's voor de hand liggen: *De man was een dikke, De appel was een zure*, enz. ad infinitum.

2. De volgende voorbeelden van een verbogen deelwoord als praedicatief attriboot zijn als gevolgen van rijmdwang, of liever: rijmdoel, te verklaren: *En dies, wat weelde uw disch ook bië, Geef ze ongedeelde, In harmonie* (Potg.). *Toen 'k die kuste, Hief, bewuste, Zij het hoofd* (Dez.). *Doch al schoorden Die verstoorden Van weerszij Den bedaagde, Luid beklagde Zwijmde hij*. Het verkregen zangerig klankeffect wettigt hier de genomen vrijheid.

44. Niet alle adjectieven kunnen èn attributief èn praedicatief gebruikt worden. Het dubbel gebruik is gemeen aan alle echte eigenschapswoorden (vgl. § 39 I); alleen de stoffelijke bijv. nwdn., die in het mnl. nog praedicatief voorkwamen, b. v.: *die colommen selverijn waren ende fijn guldijn; eenen outhaer* (altaar), *die houten was*, enz., worden thans uitsluitend attributief gebezigd. Dit zal wel hieraan toe te schrijven zijn, dat de gewoonte om in het praedicaat het onverbogen adjectief te gebruiken, den schijnbaar verbogen vorm der stoffelijke bijv. nwdn. daar plaats deed maken voor de omschreven vormen *van goud, van hout*, enz.

Maar uit kracht van hun wezen zijn uitsluitend attributief al de in § 39 onder II 1°, 2°. en 3°. bedoelde adjectieven, die hoofdzakelijk relaties beteekenen. Dit is zeer natuurlijk. Immers deze jongere adjectieven zijn hoofdzakelijk ontstaan uit de behoefte om een adverbiaal of substantief begrip bij wijze van attriboot te kunnen gebruiken (vgl. § 39 *Opm.* 2). Het is dus niet te verwonderen, dat in het praedicaat die nu overbodige adnominale vorm weer losgelaten wordt voor de adverbiale uitdrukkingen, welke in het gezegde plegen gebruikt te worden. Alzoo niet *een wenk, die zijdelingsch was; eene verkooping, die jaarlijksch was; koek, die Deventer is*, enz.; maar: *een wenk, die zijdelings gegeven werd; eene verkooping, die jaarlijks plaats had; koek, die uit Deventer afkomstig is; buizen, die naar Geissler genoemd werden, eene geschiedenis, die over het vaderland of een leerboek, dat over aardrijkskunde handelt*, enz. Het tijdelijk karakter dezer adjectieven is dus de oorzaak van hun uitsluitend attributief gebruik.

OPMERKING. Slechts één enkele uitzondering is hier te vermelden. Men zegt nl. geregeld: *De bruiloft is aanstaande*. Wél zegt men ook: *Hij is de voorste, de achterste, de middelste*, enz. maar deze superlatieven zijn hier slechts schijnbaar praedicatief, daar zij elliptisch staan.

45. Er zijn ook eenige bijv. nwdn., die uitsluitend praedicatief, d. i. tot het gezegde beperkt zijn. De oorzaak daarvan is tweërlei:

1°. Zij vormen, nauw verbonden met een werkwoord, eene soort van samenstelling, en zijn daaruit niet meer los te maken: *afhandig* (maken), *brak* (liggen), *diets* (maken), *gelegen* (komen), *gestand* (doen), *gewaar* (worden), *handgemeen* (raken), *kond* (doen), *kwalijk* (nemen), *kwijt* (raken of zijn) en (zich) *schrap* (zetten).

2°. Zij maken deel uit van een naamwoordelijk gezegde, waarbij *onafscheidelijk* een oorzakelijk voorwerp behoort, hetzij als genitief of accusatief, hetzij in een praepositionalen vorm:

<i>afkeerig</i> zijn (van)	<i>gewoon</i> zijn (4 ^e nv. of aan)
<i>behept</i> " (met)	<i>indachtig</i> " (2 ^e , 4 ^e nv. of aan)
<i>bedacht</i> " (op)	<i>ingenomen</i> " (met)
<i>bedacht</i> " (voor)	<i>klaar</i> " (met)
<i>begaan</i> " (met)	<i>machtig</i> " (2 ^e of 4 ^e nv.)
<i>berieuid</i> " (naar)	<i>meester</i> " (id.)
<i>beroid</i> " (tot of op)	<i>moede</i> " (id.)
<i>besloten</i> " (tot)	<i>opgewassen</i> " (tegen)
<i>bestand</i> " (tegen)	<i>ontbloom</i> " (van)
<i>betrokken</i> " (bij of in)	<i>prat</i> " (op)
<i>beu</i> " (4 ^e nv. of van)	<i>tak</i> " (op)
<i>bewust</i> " (van)	<i>vatbaar</i> " (voor)
<i>z. bewust</i> " (2 ^e of 4 ^e nv.)	<i>verdacht</i> " (op)
<i>bijster</i> " (4 ^e nv.)	<i>verdiept</i> " (in)
<i>deelachtig</i> " (2 ^e of 4 ^e nv.)	<i>vervuld</i> " (van)
<i>gedachtig</i> " (id.)	<i>verzot</i> " (op)
<i>geneigd</i> " (tot)	<i>vrij</i> " (van)
<i>gereed</i> " (tot)	<i>vars</i> " (van)
<i>getroost</i> " (4 ^e nv. of in)	<i>waard</i> " (2 ^e of 4 ^e nv.)
<i>gewend</i> " (4 ^e nv. of aan)	<i>zat</i> " (4 ^e vn.)
<i>gewis</i> " (van)	<i>zeker</i> " (4 ^e nv. of van)

en wellicht nog enkele meer. Hieraan kunnen toegevoegd worden: *leed* (zijn), dat met een datief, *woonachtig* (zijn), dat met een plaatsbepaling onafscheidelijk verbonden is, en *aangedaan* d. i. licht ontroerd (zijn), dat wel geregeld zonder oorz. voorwerp voorkomt, maar er toch aan een met *door* of *over* doet denken.

OPMERKINGEN. 1. Een zekere tegenzin van ons Nederlandsch taalgevoel voor langademige attributieve bepalingen schijnt in de meestder onder 1°. en 2°. vermelde gevallen belet te hebben, het adjectief met zijn aanhang als attribuut te bezigen. Toch is daartegen in sommige gevallen geen bezwaar; b.v.: *het braak liggende veld, de handgemeen geraakte jongens, de van dwang afkeerige opvoeder, de op zijn voordeel bedachte koopman, de bij het wetsontwerp betrokken minister, de tot verzoening geneigde partij, de aan weelde gewende vrouw, de in haar roman verdiepte jonge dame, het op muziek verzotte publiek*, en licht is hier nog een enkel geval aan toe te voegen. Maar mooi zijn dergelijke uitdrukkingen niet en meestal geeft men aan eene andere wending de voorkeur. Eene afwijking, die zich sterk heeft uitgebreid, is het attributief gebruik van *betrokken* in uitdrukkingen als: *de betrokken minister, de betrokken autoriteiten*, enz. Potgieter waagt iets dergelijks, als hij spreekt van: *ingenomen ouders*, en de redacteur van *De Kroniek* (P. L. Tak) gewaagde onlangs van *geneigde lossers* (bereid om schepen te helpen lossen). Het is zeer begrijpelijk, dat de afkeer van overbodig lange bepalingen nu en dan zulke afwijkingen uitlokt.

2. Enkele van de onder 2°. vermelde adjectieven, of soms daarnaast staande homoniemen, worden in andere beteekenis of in absoluten zin wel attributief gebruikt; *het begane kwaad, eene besloten vergadering, de bewuste diefstal, gereed (contant) geld, eene gereede (voor de hand liggende) aanleiding, de getrooste moeder, een gewisse ondergang, de gewone prijzen, klare wijn, de machtige vorst, met ontbloot hoofd, de verdachte bediende, een vervulde wensch, vrije burgers, een zeker bericht*, wat intusschen aan den opgemerkten regel niet afdoet. Ook *leed*, de grondvorm van *leelijk* (leedlijk), komt attributief voor in de uitdrukking: *met leede* (van weerzin getuigende) *oogen*. In het mnl. zijn daarvan nog meer voorbeelden: *die lede* (hatelijke) *duvel, die lede* (nare) *buuc, dat leede* (leelijke) *woort*, enz.

3. Nog zijn te noemen als uitsluitend attributief *jammer* en *schuld* (*hij is er schuld aan, dat . . .* enz.), waar de oorzaak stellig in hun oorspr. karakter van substantieven ligt. Verder *wel* en *onwel*, wier oorspr. bijwoordelijke natuur vermoedelijk het attributief gebruik belet heeft.

46. Wanneer twee of meer adjectieven vóór een substantief staan, dan zijn twee gevallen mogelijk :

1°. Beide of alle adjectieven voegen achtereenvolgens kenmerken aan den inhoud van het substantief toe en worden door eene komma of door een voegwoord gescheiden: *een hecht en sterk huis; een dikke, vette jongen; lange, rechte straten, een lange, magere man; hooge, schaduwrijke boomen; eene zachte, treurige melodie; wilde, woeste accoorden; de wegsleepende, kwijnende tonen; een onafzienbare, golvende vlakke; vaste, onveranderlijke wetten; een valsch, terugstootend uiterlijk; de oude, afgeleefde man; de driftige, vurige jongeling; het smachtend, het vurig, het luidschallend lied* (Alb. Thym), enz.

2°. Het onmiddellijk met het substantief verbonden adjectief vormt daarmede één begrip, dat door het vooropgestelde adjectief nog weer nader bepaald wordt; de verbinding door *en* is dan onmogelijk en de komma wordt weggelaten: *goede roode wijn, hare laatste roode stralen, eene piepende hooge C, een leelijke bittere smaak, een lekkere zure appel, eene nieuwe zijden voering, een afgekrabbeld zwart leeren kussen* (v. Deysse), *de lange zilveren baard, een vierkante mahoniehouten tafel, een stevige vierkante tafel, prachtige lange lijzen, het weelderige Aziatische leven, zwaar geestelijk lijden, grievend huiselijk leed, de aanstaande driejaarlijksche tentoonstelling, de tegenwoordige liberale partij; de eerste mooie dag, de noodlottige eerste April, de kritieke negende dag*, enz.

OPMERKINGEN. 1. In het eerste geval wordt de volgorde gewoonlijk veilig door het taalgevoel gevonden. In vele gevallen wordt dit beheerscht door de traditie: *hecht en sterk, lang en mager, dik en vet*; òf de zucht naar climax bestuurt het: *diepe, plechtige, heilige stilte*; òf de volgende eigenschap vloeit voort uit de vorige: *een langdurige, kostbare ziekte*; òf de volgorde is vrij onverschillig: *frisch, helder weer of helder, frisch weer*. Ook de klank heeft natuurlijk, vooral in literaire taal, grooten invloed: *Jonge, lieve, nieuwe blaadjes* (Huygens); *o Wang van witte en roode rozen* (Beets); *Van 't kalm en lang herkauwen in de zon* (Kloos); *Dat maakt u heilig, goede, schoone Dag*. (v. Eeden); enz.

2. Bij de onder 2°. bedoelde verbindingen is het natuurlijk, dat voor het aangeven van ondersoorten vooral de adjectieven met objectieve beteekenis in aanmerking komen, d. w. z. eigenschappen, die hoofdzakelijk op waarnemen berusten: kleuren en andere zintuiglijke ge-
waarwordingen, stoffen, vormen en soms ook afmetingen: *malsche*

grote boonen (voor *tuinboonen*), *beste lange turf*, *dure hooge laarzen*, en verdere kenmerken, die naar een vast criterium geconstateerd kunnen worden. Deze adjectieven zijn het dan, die het dichtst bij het substantief komen te staan. Daaraan vooraf gaan de meer subjectieve adjectieven, die op denken, vergelijken, oordeelen berusten, en dus niet zoo licht tot een algemeen erkende indeeling leiden. Soms volgen twee objectieve kenmerken op elkaar: *lage zwarte ronde hoedjes* (Van Deyssel), *dikke zwarte wollen kousen*, en dan beslist het gebruik, welk van de twee als soortaanwijzend onmiddellijk bij het substantief staat. Soms kan eenzelfde adjectief zoowel in het eene als in het andere geval voorkomen, vgl. b.v.: *eene nieuwe lange pijp*, *de lange nieuwe waterweg*, enz.

3. Het verschil tusschen de onder 1°. en 2°. bedoelde gevallen wordt ook aangegeven door verschil in klemtoon. In het eerste geval krijgen beide of alle adjectieven den klemtoon, b.v.: *eene verstandige, politieke* (d. i. beleidvolle) *daad*; in het tweede geval krijgt het voor het substantief staande adjectief geen klemtoon, maar verspringt deze op het substantief: *eene verstandige politieke daad* (d. i. een daad van verstandige politiek). Dit volgt hieruit, dat in het eerste geval beide adjectieven de gedachte aan eene tegenstelling opwekten, en in het laatste geval alleen het eerste.

47. Het is zeer natuurlijk, dat door eene voor de hand liggende ellips een aantal adjectieven hun adnominaal karakter hebben verloren en dat van nomina zijn gaan aannemen. Dit is een verschijnsel, dat al zeer vroeg begonnen is en het blijft steeds eene aannemelijke onderstelling, dat de meeste namen van dingen in den aanvang gesubstantiveerde attributen zijn geweest. Bij een aantal substantieven blijkt dit reeds uit een eenvoudige analyse van de letterlijke beteekenis, b.v. *band* = het bindende, *bond* = het gebondene.

Wanneer echter van substantivering van bijv. *nwdn. sprake* is, dan wordt daarmee het verschijnsel bedoeld, dat sommige adjectieven onmiddellijk, d. i. zonder tusschenkomst van afleidingsuitgangen, als substantieven kunnen gebezigd worden. De twee thans nog gebruikelijke manieren daartoe zijn de volgende:

1°. de verlengde vorm van het adjectief geldt, hetzij op de wijze van een meervoudig substantief op *en*, hetzij in het enkelvoud door de voorvoeging van het lidwoord *de* of *een*,

ter benoeming van personen, die de uitgedrukte eigenschap bezitten, b.v.: *armen, rijken, boozen, *goeden, zieken, gezonden, rechtvaardigen, *onrechtvaardigen, *droeven, *lijdenden, stervenden, wilden, blinden, dooven, lammen, kreupelen, doofstommen, *gehuwden, *ongehuwden, vermogenden, on- en minvermogenden, *werkloozen, *dakloozen, *onbehuisden, aangeklaagden, veroordeelden, gevangenen, *belegerden, teleurgestelden, ontevredenen, *onverzoenlijken, enz.*, van welke namen een deel ook in het enkelvoud kunnen voorkomen: *een arme, een rijke, de booze* (voor: de duivel), *de zieke, de rechtvaardige, een wilde*, enz., maar b.v. *{niet die, welke van een * voorzien zijn, enkele mogelijke uitzonderingen niet meegerekend.*

2°. de verlengde vorm van het adjectief geldt, voorafgegaan door het lidw. *het* ter benoeming van al wat in het bijzonder of in het algemeen onder het begrip van het adjectief kan gebracht worden: *het aardsche, het hemelsche, het ware, het schoone, het liefelijke, het goede, het verhevene, het goddelijke, het platte, het ruwe, het gemeene, het gewenschte, het mogelijke, het gevraagde, het beloofde, het bepaalde, het weetbare, het onkenbare, het onuitsprekelijke, enz.*

Wel te onderscheiden van deze adjectivische substantieven zijn adjectieven, die elliptisch voorkomen en die hun aard blijven behouden, omdat zij op een te voren genoemd of soms na te noemen zelfstandigheid slaan, b.v.: *Zijn dit uwe leerlingen? Wil dan aan de oudere opdragen, om wat op de jongere te letten. Hij wees den vlugste van de tien leerlingen als voorman aan.*

OPMERKINGEN. 1. Wat de gevallen onder 1°. betreft, is niet uit het oog te verliezen, dat *volstrekt niet alle adjectieven* op deze wijze als persoonsnamen kunnen dienst doen en dat het gebruik hier beslist. Zoo spreekt men niet van *dikken, mageren, wreeden, luien, gierigen, verkwistenden, matigen, enz.*, maar van *een dik mensch, of een dikkerd*, van een *luiaard* of een *verkwister*, enz., deels omdat de aangeezenen niet als eene categorie zijn te beschouwen, deels omdat er andere woorden beschikbaar zijn. Ook zijn de gevallen van meervoudig gebruik talrijker dan die van het enkelvoudig.

Deze zelfstandig gebruikte adjectieven, die in het Mnl. nog als adjectieven, in het 17^e-eeuwsch afwisselend als adjectief of als sub-

stantief behandeld werden, worden in de tegenwoordige taal als de gelijken der substantieven gevoeld en hunne schrijfwijze wordt daarnaar geregeld. De nadere bijzonderheden hieromtrent komen ter sprake in de leer der vormen (*4e stuk*).

Toch is het noodzakelijk de vraag te stellen, of deze als substantieven gebruikte adjectieven inderdaad geheel als substantieven te beschouwen zijn.

Allereerst zij opgemerkt, dat het hier besproken geval van substantiveering van geheel anderen aard is, dan het behandelen van eene eigenschap als eene zelfstandigheid, als in § 9 *Opm.* 5 en 7 besproken is. Daartoe zijn de bekende achtervoegsels voorhanden, waarvan *de (te)* en *heid, dom, nis* en *schap* de voornaamste zijn: *koude, ziekte, gezondheid, rijkdom, droefenis, gevangenschap*, enz. Hier zijn de substantieven de namen van de werkingen of toestanden.

De substantief gebruikte adjectieven daarentegen hebben niet zoo zeer het karakter van *namen*, dan wel van *aanduidingen*. Zij duiden nl. *personen* aan, die eene eigenschap bezitten of in een toestand verkeeren: *Men heeft meer last van oppervlakkigen dan van onwetenden*; òf zij stellen de eigenschap als eene algemeene of als eene bijzondere zaak voor: *Van het verhevene tot het belachelijke is maar één schrede. De meesten hebben meer oog voor het belachelijke dan voor het verhevene in de figuur van Don Quichot*. Om deze aanduidende beteekenis der substantief gebruikte adjectieven zou het wellicht de voorkeur verdienen, in dit geval van *pronominaal* gebruik te spreken, wat hier in het vervolg bij wijze van proef nu en dan zal geschieden. Ook bij de pronomina komt het telkens — gelijk hierna blijken zal — op *persoons-* òf *zaakaanduiding* neer: *die - dat, wie - wat, diegene - datgene, iemand - iets*, enz.

De grens tusschen de pronominaal gebruikte adjectieven en de echte substantieven is niet scherp te trekken. De geleidelijke overgang wordt duidelijk uit de volgende trappen:

1°. Het verst van de substantieven staan die pronominale adjectieven, die alleen voor meervoudig gebruik in aanmerking komen: *goeden, nalatigen, onrechtvaardigen*, enz. Dit zijn zuivere aanduidingen van *personen* en de meervouds-*n* is hier bijzonder in het oog te vatten, daar zij in het vervolg meermalen als uiterlijk merk van eene *persoonsaanduiding* verschijnen zal. Van eene nadere geslachts onderscheiding is hij deze groep in het minst geen sprake.

2°. Op den tweeden trap staan die pronominale adjectieven, die ook individualiseerend, d. i. in het enkelvoud bruikbaar zijn, en waarbij dan door middel van de begeleidende woorden nadere geslachts onderscheiding mogelijk wordt: *De woorden van den stervende. De toestand der zieke, Het gebabbel der kleine*, enz.

3°. Op den derden trap staan enkele — en hier schijnt de volkomen gelijkheid met het echte substantief bereikt, — die geen

algemeene aanduiding meer inhouden, en waarvan de bijzondere beteekenis uit een eigen geslacht blijkt: *De raadsbesluiten des Almachtigen. Verlos ons van den Booze. De woorden van den geestelijke. De valstrikken dezer schoone*, en enkele voorbeelden meer. Ook zijn hiertoe te rekenen partijnamen als: *blauwen, gelen, witten, zwarten*, enz.

2. Er zijn verder tal van echte substantieven, die uit den onverlengden vorm van een adjectief zijn ontstaan, o. a.

1°. de persoonsnamen *een dwaas, een gek, een nar, een vrek, een zot* of een diernaam als: *een jong*. In het mnl. was deze manier regel na het lidwoord *een*: *een ziec, een arm, een out, een beseten, eens traechs*, enz. (Verdam, *Mnl. Wdb.* II, kol. 531). Bij Potgieter komt dit voorbeeld voor: *Ter slinke een grijs* (Vondel), *Wiens stoute wijs Het Paradijs gebiedt: Herrijs!* Eveneens zijn de namen van godsdienstige en politieke partijen hier te noemen: *een Katholiek, een Protestant, een liberaal*, en evenzoo: *een groen*.

2°. de zaaknamen als: het *goed* (bezitting, stof en tal van andere beteekenissen, vgl. *Ned. Wdb.*), het *bitter* (sterke drank), *een zuur, een vet, een diep, een hol, een lek, het ruim* (van een schip), *een vierkant, een vlak*, enz., waaronder ook de namen van kleuren en kleurstoffen: *het rood, een mooi blauw, in het wit*, enz.

3°. namen met collectieve beteekenis, zooals de taalnamen: het *Fransch, het Noorsch*, enz.; en collectieve hoedanigheidsnamen als *het recht, het onrecht, lief en leed, het kwaad*, het in de laatste jaren in zwang gekomen *dit mooi, zijn eigen mooi*; en uit partitieve genitieven ontstane substantieven: *dit nieuws, dit moois*, enz.

In eenige staande uitdrukkingen, als: *oud en jong, arm en rijk, edel en onedel, Roomsch en Onroomsch, gelijk bij gelijk, hoog en laag, van klein af*, enz., hebben de adjectieven wel het vermogen om zelfstandigheden te vertegenwoordigen, maar blijven zij toch als adjectieven te beschouwen, daar zij geen enkel uiterlijk kenteeken der substantieven vertoonen: geen lidwoord, geen meervoud, en geenerlei adnominale begeleiding.

48. Behalve de overgang van adjectief tot substantief is nog te vermelden de geleidelijke overgang der bijvoeglijke naamwoorden tot de categorie der bijwoorden, waar het geldt de wijze der werking aan te geven: *snel varen, mooi schrijven, vlijtig verzamelen*, enz. Van logisch verschil is hier eigenlijk geen sprake. In *snel varen* is de verhouding tusschen bijwoord en werkwoord logisch volkomen dezelfde als in *eene snelle vaart* de verhouding tusschen adjectief en substantief. Maar wel bestaat er grammaticaal verschil, daarin gelegen, dat

het adjectief in de bijwoordelijke functie geen behoefte meer heeft aan congruentievormen en alzoo zijne buigbaarheid verliest.

Van het omgekeerde verschijnsel is reeds besproken de overgang van substantief (§ 16 *Opm.* 2 en § 35) en die van bijwoorden tot adjectieven (§ 39 II 1° met *Opm.* 2). Onder het werkwoord zal moeten besproken worden de overgang van deelwoord tot adjectief (vgl. § 39 *Opm.* 1) en bij de behandeling der voorzetsels de praepositionale uitdrukkingen, die het karakter van adjectieve samenstellingen krijgen en als deel van een naamwoordelijk praedicaat kunnen voorkomen: *bij de hand, aan den gang, aan den haal, aan of van de kook, in of door de war, in de weer, in of uit de mode, op de been, op de hoogte, op den loop, op het spoor, op til, onder de jaren, uit den tijd, van de wijs, om te stelen, enz.*

OPMERKING. Onder deze uitdrukkingen heeft *bij de hand* zich het meest als adjectief ontwikkeld. Het wordt nl. met verscherping der *d* attributief gebruikt: *een bij - de - hante jongen*, en heeft zelfs trappen van vergelijking: *bij - de - hanter* en *bij - de - handst*.

VOORNAAMWOORDEN.

49. In de §§ 18 en 19 is het algemeen karakter der voor-naamwoorden omschreven, nl. dat het vormwoorden zijn, d. i. *aanduidende* en geen *noemende* woorden, en dat zij als regel *individualiseeren* en slechts bij uitzondering *classificeeren*. Dit laatste kenmerk bepaalt ook het innerlijke onderscheid tusschen bijv. *voornwdn.* en bijv. *naamwoorden*, aangezien de laatste gelijk gebleken is, als regel *classificeeren*, en de eerste, gelijk thans blijken zal, in den regel *individualiseeren*.

OPMERKING. Men heeft indertijd (vgl. Terwey, *Ned. Spr.* 1^e druk § 105) het onderscheid tusschen bijv. *vnwdn.* en bijv. *nwdn.* daarin willen zoeken, dat de eerste *toevallige*, de laatste *blijvende* kenmerken zouden aangeven. Deze formulering van het verschil is niet houdbaar. Tal van eigenschappen, door adjectieven uitgedrukt, zijn wisselbaar en vergankelijk. Daarentegen kan een bijv. *vnwd.* wel degelijk een blijvend kenmerk uitdrukken, b.v. *m i j n lichaam, m i j n kind*, e. d.

Ook de tegenstelling *toevallige* kenmerken en kenmerken „die in den aard der zelfstandigheden gelegen zijn,” (vgl. Terwey, *N. S.* 4^e dr.) gaat niet op, daar de laatste omschrijving geheel buiten de meerderheid der in § 39 onder II 1°—3° bedoelde adjectieven omgaat, die kenmerken uitdrukken, welke niet in den aard der dingen, maar in de eene of andere betrekking gelegen zijn. Een *Amsterdamsch professor* b.v. verandert niet van aard, als hij een *Leidsch professor* wordt.

50. Een uiterlijk verschil tusschen de adjectieven en de bijv. voornwdn. is het volgende. De eerste kunnen attributief en praedicatief voorkomen; de laatste in den regel slechts attributief: *Onze koningin. Deze vorst. Zulke maatregelen. Welke maatregelen? Zekere maatregelen. Wij lazén majoor Frans, welke roman.... enz.*

De uitzondering is, dat de bijv. bezittelijke voornwdn. archaïstisch als naamw. deel van het gezegde kunnen voorkomen: *Uw is het koninkrijk. „Ach, (u we) niet alleen was 't opzet om... enz.”* (Da Costa). *„Maar uwe, o Korcischiet! was de Oostersche natuur.”* (Dez.).

De God der goden heeft gesproken:

Mijne is de bodem, waar ge op drukt!

*Mijne is de damp, die gij doet rooken,
en in wiens kracht gij voorwaarts rukt!*

Mijne is die schepping vol van wondren,

Mijne is de dag, de maat, de duur! (Dez.)

Nog eene uitzondering vormen de vnwdn. *dezelfde* en *welke*, die met ellips van het substantief als praedicaatswoorden kunnen voorkomen: *De moeite is dezelfde. Welke zijn uwe voorwaarden?*

OPMERKING. Het praedicatief gebruik der bijv. bezittelijke vnwdn. was in de vroegere taal minder zeldzaam; vgl. Van Helten, *Vondels taal* § 118, waaraan de volgende voorbeelden ontleend zijn: 1°. uit het nlnl. en het 16^e eeuwsch: *Hemelrike es hare. Dine es de mesdaet. Dus is de schult mijne*; 2°. uit Vondel (zonder e): *Al 't vee is uw. De bruit is mijn*; 3°. uit den Statenbijbel (met e): *Mijne is de wrake. Al het mijne is uwe*. Voor het hedendaagsche taalgevoel zijn deze praedicaatswoorden meest tot datieven of voorzetselbepalingen overgegaan, of de bez. vnwdn. door persoonlijke vervangen: *Mij is de wraak. De schuld is aan u. Al het mijne is van u*. Ook Vondel schreef reeds: *Die wraeck is u*.

51. De wijze, waarop de hier te behandelen voornaamwoorden, waarvan de indeeling in § 19 gegeven is, zelfstandig voorkomen, is niet in alle gevallen dezelfde. Sommige worden gesubstantiveerd door toevoeging van het lidwoord; andere kunnen in denzelfden vorm en zelfstandig, en bijvoeglijk gebruikt worden; nog andere zijn deels zelfstandig, deels bijvoeglijk. Dit wordt nader aangewezen bij de afzonderlijke behandeling van elk der categorieën.

Bezittelijke voornaamwoorden.

52. De bezittelijke voornaamwoorden verhouden zich tot de genitieven der persoonlijke vnvwdn.: *mijns*, (*dijns*), *zijns*, *haars*, *onzes* (of *ons*), *uws*, *huns*, als sommige bijvoeglijke naamwoorden (vgl. § 39, II. 3°), b.v. *vaderlandsche*, *koninklijke*, enz. tot den genitief van hun grondwoord. Zij zijn dus als geadjectiveerde pers. vnvwdn. te beschouwen, en dienen den sprekenden persoon om eene genoemde of aangeduide zelfstandigheid te individualiseeren, door te vermelden, of die met hem zelf, dan wel met een 2^{en} of 3^{en} persoon in eene betrekking van bezit of oorsprong staat: *mijn huis*, *zijne verzen*; *het mijne*, *de zijne*.

De bijvoeglijke bez. vnvwdn. zijn de oudste; voor den 1^{en} pers.: *mijn* en *ons*; voor den 2^{en} pers., zoowel in verband met *gij*, als met den beleefdheidsvorm *u*: *uw* (enk. en meerv.) of gemeenzaam: *jou* of *je* en *jullie* of *je*; voor den 3^{en} persoon met onderscheiding van het geslacht: *zijn*, *haar* en *hun*, *haar*.

OPMERKINGEN. 1. De termen *bezit* en *oorsprong* geven slechts op algemeene wijze den aard der betrekking aan, die door het possessief wordt uitgedrukt. Het verband, waarin een possessief voorkomt, doet den aard van zulk eene betrekking gewoonlijk het best begrijpen. Zoo is in: *Zijn juk is zacht*, van een door hem opgelegd juk sprake; daarentegen in: *Hij wierp zijn juk af* van een door hem gedragen juk.

Oorsprong en *bezit* maken de twee voornaamste beteekenissen van

den bijvoeglijken genitief uit (I, § 40 e). Maar ook de betrekking van den onderwerps- en voorwerpsgenitief kan door het bez. vnvwd. uitgedrukt worden. Bij verbale substantieven van onovergankelijke ww. is het natuurlijk steeds de subjectsbetrekking, die aangegeven wordt: *mijn vertrek, mijn vlucht, mijn opkomst*, enz. Bij die van transitiva is het nu eens de onderwerpsbetrekking: *mijn goedkeuring, mijn beschuldiging, mijn overwinning*, maar meer nog die van voorwerp: *mijn redding, mijn bevordering, mijn belooning, mijn benoeming*, enz. ¶ Soms is het nu eens de eene, dan weer de andere betrekking: *Mijn aanbeveling baatte hem niet veel*, en: *Wat kon ik tot zijne aanbeveling zeggen, Mijn dienst is afgeloopen*, en *Hij trad in mijn dienst*. Het verband voorkomt in den regel de dubbelzinnigheid van b.v. een zin als: *Mijn dienst is niet zwaar*. Vgl. ook in Potgieters *Aan New-York: Verwacht hun groote Geest* (d. i. der Roodhuiden) *geduldig u woordeel daar*, d. w. z. dat gij, Amerikanen, gedeeld zult worden.

2. Met *du* is ook *dijn* verloren gegaan, nog over in: *het mijn en het dijn*. *Jou* komt als bez. vnvwd. (§ 22, *Opm.* 2) reeds in het mnl. voor: *Maer jou ghebod willic niet laten* (Walewein). Opmerkelijk is het, dat het, adjectivisch gebezigd, nooit verbogen wordt, wat eene reden kan zijn om het niet, gelijk sommigen doen, als *jouw* te schrijven.

3. Te vermelden is hier nog het gebruik van *zijn* of *d'r* achter een substantief in de plaats van een genitief: *Jan zijn boek. Mina d'r lei*. In gemeenzame spreek- en schrijftaal komt dit veel voor. Ook nu en dan in alledaagsch geschrijf bij werkelijken of vermeenden afkeer van een genitiefvorm. Toch schijnt deze vorm weinig kans te hebben, den genitief of zijne omschrijving uit de schrijftaal te verdringen. In een vers van den Schoolmeester: „*Want ach, hoe menig arme man zijn zontje proeft daar*”¹⁾ *nimmer van*”, is deze populaire constructie meer op hare plaats dan wanneer *Bilderdijk* zingt: *Thans gaan we in 't open veld Natuur h a a r schat doorzoeken*.

53. Het in § 26 besproken verschijnsel, dat als twee derdepersonen van hetzelfde geslacht en getal in één zin door vnvwdn. worden vertegenwoordigd, de 3e persoon, die geen onderwerp is, liefst door een aanwijzend vnvwd. wordt aangeduid, doet zich ook bij de possessiva voor. Zoo zegt men om dubbelzinnigheid te vermijden: *Jan zocht zijn vriend op, toen diens zaken in de war waren. De directeur zond zijn broer en diens zoon naar Indië*.

¹⁾ D. i. van een boterham met Sint-Niklaas.

OPMERKING. Wanneer van twee vrouwelijke substantieven sprake is, dan gaat deze vervanging niet door, omdat de vr. gen. *dier* geen gebruikelijke vorm is. Sprekend zal men zeggen: *De directrice zond de eerste verpleegster en die 'r* (of *d'r*) *zuster naar het tooneel van het ongeval.* Er zou geen bezwaar zijn dit ook te schrijven, maar ook de volgende wending is mogelijk: *en de zuster van deze.*

54. Het zelfstandig gebruik dezer vormen geschiedt door aan den verlengden vorm het bepaalde lidwoord *de* of *het* toe te voegen: *de mijne, de uwe, de jouwe, de zijne, de hare, de hunne* of: *het mijne, het uwe,* enz. Toch worden deze vormen nog niet als substantieven gevoeld en behandeld (vgl. § 47, *Opm.* 1), wanneer zij op te voren genoemde zelfstandigheden betrekking hebben, b.v. *Mijne leerlingen en de zijne, Zijne onkosten en de onze.* Eerst dan is dit regel geworden, en komt de meervouds-*n* der substantieven voor den dag, wanneer van personen sprake is, die tot den 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} persoon in eene betrekking staan, die niet nader behoeft te worden aangewezen. Dit geldt in religieusen zin voor de betrekking van het Opperwezen tot zijne uitverkorenen: *De Heer kent de Zijnen;* voor de betrekking van vader of moeder tot de kinderen en verdere leden van het gezin: *Hij gaat met de zijnen op reis;* voor de betrekking van een aanvoerder of voorman tot zijne aanhangers en volgelingen: *Calvijn en de zijnen;* en in verband met het nationaliteitsmeervoud (vgl. § 22, *Opm.* 1) voor de vaderlandsche troepen: *De onzen hebben gezegevierd.* De nadere bijzonderheden van dit verschil behooren tot de leer der vormen.

Aanwijzende voornaamwoorden.

55. De aanwijzende voornaamwoorden zijn *die* en *dat*, benevens *gene*, waarvan de bijvorm voor het onzijdig geslacht verloren is gegaan. Verder het iets jongere uitsluitend Germaansche *deze*, samengesteld uit twee aanwijzende stammen, en naast *dat* een bijvorm *dit*.

Zij komen meest bijvoeglijk voor en dienen den spreker

allereerst om eene ruimte-verhouding tusschen hem en de aangewezen personen of zaken uit te drukken: *deze tafel, die tafel, deze zijde, gene zijde, dit boek, dat boek*, enz. Het gebruik van *gene* is zeer afgenomen en dikwijls wordt het vervangen door den adjectivischen vorm van het bijwoord *ginds*, die ook voor onz. substantieven bruikbaar is: *deze rij, die rij* en *gindsche rij*; *dit gebouw, dat gebouw* en *gindsch gebouw*. Het meest wordt *gene* nog gebruikt, als de aanwijzing niet alleen ten aanzien van den spreker geschiedt, maar ook in verband met een ander aangewezen ding in de ruimte: *aan deze of aan gene zijde van het standbeeld, deze of gene kant van de rivier*, enz.

De ruimte-verhouding kan ook figuurlijk opgevat worden, nl. als tijdsbetrekking: *deze week, dit jaar* en *dien dag, dat jaar*. *Gene* is hier niet bruikbaar.

Wanneer de aanwijzende vnw. niet in tegenstelling voorkomen, verzwakt hunne aanwijzende kracht meest tot eene terugwijzing naar eene te voren genoemde en daardoor bekende zelfstandigheid: *Deze volken leefden van de veeteelt. Die menschen zijn niet te vertrouwen*.

OPMERKINGEN. 1. Terwijl *gene* een meer verwijderd ding dan *die* aanwijst, is het jongere *deze*, (dat nog niet in het got. voorkomt, maar zich later is gaan uitbreiden,) als eene versterking van het nabijheidsbegrip naar den kant van den spreker toe te beschouwen. Zoo staat *die* in het midden en is de tegenstelling *die*: *gene* minder gebruikelijk geworden dan *deze*: *die* met de bijvormen *dit*: *dat*.

2. Bij uitzondering kan *deze* ook nu en dan vooruitwijzen, b.v.: *De nieuwe burgemeester stelt deze voorwaarden: hij moet....* enz. *De zaak is deze: de beide partijen kunnen het niet eens worden over de vraag...* enz. Zoo ook bij Potgieter: *Aan Twente*, str. 5:

Streelt u deez' dank niet, dierbre schim ¹⁾?

Gij zaagt de kim

Slechts zachtkens blozen, —

't Is dag,

En waar de heideplag

Verdorrende in het stuifzand lag,

Ontluiken leliën en rozen.

¹⁾ Willem de Clercq, die den stoot gaf tot de ontwikkeling der Twentsche katoenindustrie.

De dank is dus hierin gelegen, dat uit een klein begin iets groots is voortgekomen. Het aanw. v.nwd. krijgt in zulke gevallen bijzonderen nadruk. Ook *die* wordt op gelijke manier soms vooruitwijzend gebruikt; vgl. Huygens *Oogentroost* r. 572: *Wij waren oock eens jongh: maer onder die gebreken* (d. w. z. de gebreken, die volgen) *en lagen wy noyt sieck.*

56. De aanwijzende voornwdn. kunnen ook zelfstandig staan. De functiën blijken uit het volgende overzicht:

1°. Onderwerp: *Reken niet op mijn broer; die is verhinderd. Er is een amendement van den heer N. ingekomen; deze stelt voor.... enz. Dat is niet waar. Dit bevalt mij niet. De conservatieven zoowel als de radicalen waren tegen het ontwerp: dezen omdat het te weinig, genen omdat het te veel gaf. Kooper en verkooper bekeken het geval van verschillend standpunt: deze glimlachte, gene bromde.*

2°. Praedicaatswoord of praedicatief attriboot: *Zoekt gij den vaandrig? Die of (dat) ben ik! Hij is tooneelspeler, maar hij is dit tegen den zin zijner familie geworden.*

3°. Voorwerp: *Dien (deze, dat, dit) heb ik niet gezien. Dien (dezen) heb ik het opgedragen. Dien (deze, dat of dit) ben ik al lang zat. Dezen gaf hij hulp en steun; genen liet hij links liggen.*

4°. Bijv. bepaling. *Diens kind is ziek. Eene zuster van deze(n). Schrijver dezes (= van dit).*

5°. Bijw. bepaling: *Om dien laat hij het niet. Met dien heeft hij veel last. Bij dezen of door dezen (= bij of door dit) heb ik de eer u te melden,... enz.*

Bovendien kunnen *dit* en *dat* in al de in § 23 opgesomde gevallen staan, waarin het pers. v.nwd. het ook kan dienen: *Hy is bedlegerig, hij is dat (dit) al een maand of drie. Hij houdt niet van wandelen; dat (dit) vermoeit hem te zeer. Hij heeft mij bedot, maar ik zal hem dat (dit) betaald zetten. Dat was een boodschapper van den generaal. Dat zijn kersen. Dat zijn aardige jongens.*

OPMERKINGEN. 1. Het zelfstandig staan van *deze* komt meer in de schrijftaal dan in de spreektaal voor. Het wordt meer adjectivisch

dan als een substantief woord gevoeld, wat ook blijkt uit de soms voorkomende uitdrukking *den deze*, b.v. *Wat zeg-je van den deze?* Daardoor heeft het ook iets ongemeens, wanneer het bij uitzondering in plaats van *dit* of *dat* als onderwerp van een naamwoordelijk praedicaat voorkomt: *Waarlijk, deze was Gods zoon!*

2. *Gene* komt alleen zelfstandig voor, in het geval dat *deze(n)* en *gene(n)* tegenstellend staan voor *laatstgenoemde(n)* en *eerstgenoemde(n)*. De meervouds-*n* versterkt hier soms de persoonsaanduiding, wat bij *die* nooit gebeurt.

De volgende verzen geven een voorbeeld, hoe afwijking van de regel dat *deze* op *laatst-* en *gene* op *eerstgenoemde* substantiva slaat, het verstaan van eene gedachte belemmeren kan:

Geloof noch weten tuigt van gloed
Waar deze in kille tempelhoven
Ons van 't versteende vrucht beloven,
Of gene, Leer en Schrift te boven
Een stemme ontzeggen aan 't gemoed. (Potg.).

Deze slaat hier terug op de mannen van het geloof, *gene* op den mannen der wetenschap. Dit zou sneller in 't oog vallen, als *deze* en *gene* hier van plaats wisselden.

3. In zinnen als: *De voorwaarden zijn deze*, of *De oplossing is deze*, is het demonstratief niet als praedicaatswoord te beschouwen. De zaak is, dat hier eene inversie plaats heeft en *deze* als vertegenwoordiger staat van het onderwerp, dat daarna uitvoerig beschreven wordt.

4. Al oud is het gebruik om na een onderwerp het demonstratief te laten volgen: *Jan die sloeg Lijsje en Lijsje die sloeg Jan.* *Het meel dat wou niet rijzen.* *Daar gingen drie wijffjes al over een brug, en de eene die heette vrouw Biba.* Zoo ook in het mnl.: *Ferguut die quam daer sciere* (Vgl. mnl. Wdb. op *die*). In de spreektaal komt het herhaaldelijk voor. *Deze* wordt in zulk een geval nooit gebruikt.

5. Wanneer *dit* of *dat* door een voorzetsel zouden moeten voorafgegaan worden: *Hij rekt op dit, Hij is met dat tevreden*, dan geeft men de voorkeur aan de pronominale bijwoorden met *hier* en *daar*: *hierop, daarmede*, enz.

57. Het adjectivische woord *zelf*, dat om zijne eigenaardige beteekenis moeilijk in eene der categorieën is thuis te brengen — is het best onder deze rubriek te vermelden als een bijv. aanwijzend woord met de bijzondere bestemming om de identiteit van een individu uit te drukken en de gedachte aan een mogelijken plaatsvervanger uit te sluiten. Men kan het met Dr. L. A. te Winkel, een uitsluitend aanw. vnvwd. noemen.

Die identiteits-aanwijzing kan alleen bij bepaald aangewezen

individuën noodig zijn, zoodat *zelf* hoofdzakelijk bij eigennamen : *Jan zelf*, bij soortnamen, voorafgegaan door een bepalend woord : *de koning zelf*, *mijn broer zelf*, of bij een pers. vnvwd.: *ik zelf*, *wij zelf* gebruikt wordt. En daar het steeds als postpositum staat, heeft de onverbogen vorm meestal de voorkeur.

OPMERKING. 1. *Zelf* is een speciaal Germaansch voornwd., waarvan de oorsprong in het duister ligt. Tot de veronderstellingen daaromtrent behoort, dat het eene samenstelling zou zijn, en het eerste gedeelte daarvan met *zich* verwant is (§ 25 *Opm.* 1 noot). De beteekenis is meest weer te geven door *in eigen persoon*, *in eigen gedaante*.

2. Van dit *zelf* is de versteende genitief *zelfs* het bijwoord geworden, dat dient om eene persoon of een zaak, maar ook allerlei andere elementen van een zin sterker te doen uitkomen : *Zelfs de moeder*. *Hij lachte zelfs*. *Zelfs hier was men ontevreden*, enz.

58. Eene bijzondere groep van aanwijzende vnvwdn. vormen die demonstrativa, welke gewoonlijk onder den naam van *bepalingaankondigende* of *determinatieve* vnvwdn. vereenigd worden, op grond hiervan dat zij steeds eene volgende bepaling doen verwachten. Daar dit kenmerk niet altijd opgaat, wordt er dan bijgevoegd, dat die bepaling soms in de gedachte aan te vullen is. Dit zwakke punt in de definiëring is daaraan te wijten, dat hier ten onrechte getracht wordt, woorden van vrij uiteenlopende functie onder een gezichtspunt te brengen. Het is daarom raadzaam eenig onderscheid te maken.

Tot ééne reeks behooren : *zulke*, *zoodanige*, *dusdanige*, *dergelijke*, *diergelijke* en *soortgelijke*. Het bijzondere van deze woorden is, dat zij niet individualiseerend, maar classificeerend zijn, dat zij die classificeerende kenmerken niet noemen, maar aanduiden, en dat zij in den regel terugwijzend zijn. In het enkelvoud worden zij, vóór substantieven met het karakter van voorwerpsnamen, door het onbepaalde lidwoord vergezeld; vóór stofnamen en soortgelijke namen staan zij zonder lidwoord : *Zulk een maatregel*, *een zoodanig besluit*, *een dergelijk voorstel*, enz. of : *zulk hout*, *zoodanige gezindheid*, *dergelijk verzet*, enz. In het meervoud blijft eveneens het lidwoord weg : *Zulke maatregelen*, *dergelijke besluiten*,

soortgelijke bepalingen, enz. Al deze woorden duiden dan kenmerken aan, die uit het voorafgezegde zijn af te leiden.

Is dit laatste niet het geval, dan worden deze woorden vooruitwijzend of bepalingaankondigend, en moeten bedoelde kenmerken gegeven worden door een bijw. bijzin van vergelijking (II, § 102—104) of van graadaanwijzend gevolg: (II, § 105). *Zulk een tooneel, als wij nu bijgewoond hebben. Een zoodanig voorstel, dat niemand er vrede mee kon hebben.*

Eenigszins op zich zelf staat het bijvoeglijke *dezelfde*, onz. *hetzelfde*. Het komt met de vorige woorden hierin overeen, dat het meestal terugwijst, maar het verschil is, dat het individualiseert en bepaalt, door gelijkheid (identiteit) met een of meer bepaald aangewezen personen of zaken uit te drukken: *dezelfde man, dezelfde boeken*, enz. De oorzaak hiervan ligt in het bep. lidwoord, dat het eerste deel dezer samenstelling uitmaakt.

Wanneer *dezelfde* vooruitwijst, dan kan er ook een bijw. zin van vergelijking volgen: *dezelfde maatregel, als het vorige jaargenomen is*, of — wat weer eene kleine afwijking is — een bijvoeglijke bijzin: *dezelfde maatregel, die het vorige jaargenomen werd*. Op gelijke wijze kunnen ook de bijw. aanw. vnvwdn. *deze, die, dit* en *dat* vooruitwijzend staan vóór een substantief, dat door een volgenden bijzin nader bepaald wordt: *Hij heeft de betrekking aangenomen, maar onder deze voorwaarde, dat hij meer hulp krijgt. Hij heeft het werk gedaan, doch niet met die nauwkeurigheid, welke hem anders eigen is. Beiden zijn schuldig, met dit (dat) verschil, dat de een aanlegger is en de ander zich heeft laten meeslepen.*

OPMERKING. 1. *Zulk* (uit *zoolijk* = zoo gevormd, zoodanig) is etymologisch de tegenstelling van het straks te bespreken *welk* (vgl. § 60) uit *wielijk* = hoe gevormd, hoedanig.

Dezelfde staat in bet. gelijk met den hyperbolischen superlatief *de eigenste*. In het Vlaamsch hoort men nog *dezelfste*.

2. Waar *zelfde* noch terug-, noch vooruitwijst en alleen de beteekenis *gelijk, gelijkvormig* of *gelijksoortig* heeft, wordt het ook door het onb. lidw. voorafgegaan; het vormt daarmede dan tengevolge van die zelfstandige beteekenis geen samenstelling: *Hun beiden weer-*

voer een zelfde lot. Jas, broek en vest van eene zelfde kleur. Het verschil wordt veelal niet gevoeld en dikwijls gebruikt men in zulke gevallen ook *dezelfde* en *hetzelfde*.

59. Eene tweede reeks onder deze bijzondere demonstrativa vormen de substantivisch (pronominiaal) gebruikte; nl. ter aanduiding van één of meer personen: *degene* of *diegene* en *degenen* of *diegenen*; voor zaken verder: *datgene* en *hetgene*. Deze voornwdn. zijn steeds vooruitwijzend en worden altijd gevolgd door een bijv. bijzin, waarvan zij het antecedent uitmaken: *Degene, die zijn plicht doet. Diegenen, die inlichtingen wenschen. Datgene, wat gij zoekt*, enz. Achter *hetgene* komt nooit een betr. vnnwd.: *hetgeen gij zoekt*, zoo dat het de functies van antecedent en relativum in zich vereenigt.

Op gelijke wijze worden de pers. vnnwdn. *hij* en *zij* en het aanw. vnnwd. *dat* vooruitwijzend gebruikt: *Hij, die zijn plicht doet. Zij, die inlichtingen wenschen. Dat, wat gij zoekt*.

OPMERKINGEN. 1. Van de in § 58 genoemde woorden kan ook *zulk* op dezelfde wijze substantivisch gebruikt worden, doch alleen om personen aan te wijzen en uitsluitend in het meervoud: *De zulk en zijn niet te vertrouwen. De zoodanigen* komt zelden meer voor.

2. De vraag kan gesteld worden, of er reden is om de laatstvermelde substantivisch gebruikte demonstratieven, waarvan het eerste lid *de* of *die* is, zoo uitsluitend ter aanduiding van personen te bestemmen. Potgieter b.v. zegt, van de *straatkreten* sprekende: *om eerst van diegene te gewagen, welke streelender gewaarwordingen opwekken*, of als hij het over een Oostindievaarder heeft: *Aan honderd derzulk en hangt het lot van duizenden*. Wanneer men echter de voorbeelden uit de vroegere taal nagaat, dan blijkt, hoe *die gene* (*die gone*) en *dieselke* steeds van personen werden gebruikt en het tegenwoordig taalgevoel is daarmede nog geheel in overeenstemming. Daarom zou in bovenstaande voorbeelden *die* of *zulk* voor *diegenen* en *van deze* voor *derzulk en* zeker de voorkeur verdienen.

3. Ook *dezelfde* wordt in enkele gevallen substantivisch gebruikt. Niet, wanneer het elliptisch (vgl. § 47 slot) staat, b. v.: *Welke bediende heeft u geholpen? Dezelfde van gisteren*, of wanneer het als naamw. deel van het gezegde voorkomt: *De toestand is dezelfde*. Wel, wanneer het terugziet op een of meer te voren al genoemde of op een andere manier duidelijk aangewezen personen; b. v. *Het eerst werd onder den hamer gebracht een groot doek van Mesdag. Van denzelfde werden nog geveild*, enz. *Tot leden van het armbestuur werden benoemd*

de hh. A., B. en C.; tot commissarissen der bank van leening *de z e l f- d e n*. Voor *de z e l f d e n* (d. i. voor hen, die »schrift" hoofdzaak en »klank" bijzaak achten) *z e l f s* geldt. . . . enz. (Buitenrust Hetteema, *T. en L.* VI, 105.)

4. Ten slotte is nog even te vermelden het in onbruik geraakte *de z e l v e* en *h e t z e l v e*, ter vervanging van de personalia *hij* en *het* en hunne vormen. Het kwam in deze functie in het mnl. voor, maar tegelijk ook in die van *de z e l f d e*. Thans wordt het alleen nog een enkele maal schertsend-deftig gebruikt: *Het bruidspaar en d e z e l f s* *getuigen hadden allen wat te diep in het glaasje gekeken*. — *Met mijn zieken echtgenoot gaat het goed vooruit. D e z e l v e* *ligt op het oogenblik zijn sigaartje te rooken*, enz. In ernstig geschrijf zijn er demonstrativa genoeg voorhanden, die deze stijve vormen overbodig maken.

Vragende voornaamwoorden.

60. De vragende voornwdn. zijn: *wie* en *wat*, die zelfstandig, en *welke*, *wat voor* en *hoedanig*, die bijvoeglijk zijn.

Tusschen *wie* en *wat* bestaat dezelfde tegenstelling als tusschen *die* en *dat*, *diegene* en *datgene*, *hij* en *het*, nl. de tegenstelling van *persoon* en *zaak*, waarbij de onderscheiding mannelijke of vrouwelijke persoon in de meeste gevallen op den achtergrond blijft. In *Wie gaat daar?* of *Voor w i e n* *is dat bestemd?* ligt alleen de verwachting, dat het antwoord de naam van een persoon zal zijn.

Welke (uit *wielijk* = hoe gevormd), *wat voor* en *hoedanig*, soms ook enkel *wat*, worden adjectivisch gebruikt en vragen naar eigenschappen of andere kenmerken. *Welke* voor een substantief vraagt ook wel naar een naam, b. v. *Welke koning regeerde toen in Frankrijk?* Antwoord: *Lodewijk XIV*, of naar een kenmerk, dat in een samengesteld woord kan gegeven worden: *Welk licht?* *Gaslicht*. Meestal echter vraagt het naar eene individualiseerende bepaling: *Welk huis?* *Mijn huis*, *dit huis*, *het hooge huis*, *het laatste huis*. In het meervoud ook wel naar eene classificeerende onderscheiding: *Welke spijzen?* *Zware spijzen*, *gezonde spijzen*.

Dit laatste doen *wat voor* en *hoedanig* altijd; *wat voor een hoed*, *hoedanige maatregelen* vragen steeds naar qualiteiten.

Ook het adjectivische *wat* komt zoowel in zeer gewone taal: *Wat menschen zijn dat?* als in literaire taal voor: *Wat wond're gril is dit?* „*Wat beste en slimste tongen zijn?*“ In het laatste voorbeeld staat *wat* elliptisch-adjectivisch.

Welk en *wat* worden ook in uitroepen gebezigd: *Welk een geduld!* *Wat een leven!*

OPMERKING. In het Germaansch bestond oorspronkelijk bij de interrogativa alleen de tegenstelling van *persoon* en *zaak* en ontbraken afzonderlijke vormen voor het vrouwelijk geslacht. Eerst later zijn die zich in analogie van de vrouwelijke vormen der demonstrativa gaan ontwikkelen. In het Mnl. wordt in de oudere teksten nog nu en dan *wies* en *wien* van vrouwen gebezigd. Naast *wie z'n* en *wie d'r* staat tegenwoordig in de min-alledaagsche spreektaal en de schrijftaal wel *wiens*, maar het vragende *wier* is een zuiver theoretische vorm geworden, d. w. z. noch in spreek-, noch in schrijftaal gebruikelijk. Als betr. vnvwd. komt *wier* wel voor.

61. Daar *wie* en *wat* zelfstandig zijn, komen hunne functiën evenals die van het zelfstandige *die* en *dat* in het algemeen met die der substantieven overeen.

Wie kan als onderwerp: *Wie is daar?* — in de drie functiën van het voorwerp: *Wie(n) ziet gij?* *Wie(n) geeft gij het?* *Op wie(n) vertrouwt gij?* — als praedicaatswoord: *Wie zijt gij?* dienst doen, en verder in den genitief als bijv. bepaling, en met een voorzetsel als bijw. bepaling voorkömen. In de spreektaal wordt de genitief meest vermeden door *wie z'n*, *wie'r* of *wie d'r* te gebruiken.

Het gebruik van *wat* is veel meer beperkt, hoofdzakelijk tot de functie van onderwerp, van lijdend voorwerp en van naamw. deel van het gezegde. Het heeft geen genitief en kan niet met een voorzetsel verbonden worden: in het laatste geval staan in plaats van *voor wat*, *door wat*, *met wat*, enz. de voornaamwoordelijke bijwoorden: *waarvoor*, *waardoor*, *waarmede*, enz.

De bijvoeglijke interrogatieven komen naar hun adjectivischen aard alleen als bijv. bepalingen voor. Als praedicaatswoorden kunnen zij niet dienen.

OPMERKINGEN. 1. *Welke* staat eene enkele maal in plaats van

wat als onderwerp: *Welke zijn uwe voorwaarden?* Hier geldt hetzelfde, wat in *Opm.* 1 en 3 van § 56 omtrent *deze* als onderwerp gezegd is.

2. Herinnerd worde hier aan de belangrijke functie der vragende voornwdn. in *afhankelijke vragen* van de 2^e soort, (II § 41 b), die, gelijk t. a. p. uitvoerig is aangewezen, kunnen voorkomen als onderwerpszinnen (II § 43b): *Wie den ploeg heeft uitgevonden, is onbekend*; als lijdende (II § 50b) en oorz. voorwerpszinnen (II § 57b): *Hij vroeg mij, wat ik eigenlijk wilde. Ik ben nieuwsgierig, door welke leugen hij zich nu weer zal zien te redden*, en als bijv. bijzinnen (II § 62, 2^ob): *Het onderzoek, wie den brand het eerst ontdekt had*. Aangewezen werd toen, dat het uiterlijk kenmerk, waaraan de interrogativa in deze gevallen herkenbaar zijn, hierin bestaat, dat er *of* op kan volgen: *wie of, wat of, door welke leugen of* . . . enz.

Betrekkelijke voornaamwoorden.

62. Wat er omtrent beteekenis, dienst en gebruik der betrekkelijke vwnwdn. te zeggen valt, is in hoofdzaak af te leiden uit hetgeen in de leer van den samengestelden zin, omtrent de bijv. bijzinnen van het type *d* is opgemerkt (II, § 62d en § 63). Het hier volgende is daarvan eene beknopte samenvatting.

De betrekkelijke vwnwdn. zijn naar hunne beteekenis aanwijzende voornwdn., die tegelijk het karakter van verbindingswoorden hebben. Het zijn, òf vormen van de aanw. woorden *die* en *dat*, òf ook van de vragende woorden *wie* en *welke*, die echter, zoodra zij betrekkelijke vwnwdn. worden, hun vragend karakter voor dat van demonstratieven wisselen: *Hier is de bode, die het pakje gebracht heeft* of *wien gij het pakje gegeven hebt. Hij was een staatsman, wiens eerlijkheid nooit betwijfeld werd. Hij heeft het contract geteekend, hetwelk gij ontworpen hadt. Hij gebruikte argumenten, welke ongepast schenen.*

OPMERKINGEN. 1. De term *betrekkelijke vwnwdn.* drukt zeer gebrekkig het karakter dezer pronomina uit. Elk zelfstandig vwnwd. heeft natuurlijk betrekking op eene zelfstandigheid, die het vertegen-

woordigt. *Verbindend* of *conjunctionaal vnvwd.* zou eene juistere benaming zijn, maar de bestaande term is te zeer geijkt, om hem te willen vervangen.

2. De gelijkheid in beteekenis van aanw. en betr. vnvwdn. blijkt, wanneer de samengestelde zinnen, waarin een bijv. bijz. met een betr. vnvwd. voorkomt, opgelost worden. De bovenstaande b.v. worden dan: *Hier is de bode; die heeft het pakje gebracht, of: dien hebt gij het pakje gegeven. Hij was een staatsman; diens eerlijkheid werd nooit betwijfeld. Hij heeft het contract geteekend; dat hadt gij ontworpen. Hij gebruikte argumenten; die schenen ongepast.*

3. Hoe aanw. en vragende voorvwdn. tot betrekkelijke vnvwdn. werden, wordt toegelicht door eene reeks van voorbeelden, bij Verdam, Mnl. Wdb. op dat (voegw.) II, kol. 84. Daaruit blijkt, dat evenals het voegwoord *dat*, zelf uit het aanwijzende *dat* ontstaan, tot de vorming van een aantal onderschikkende voegwoorden heeft medegewerkt (vgl. II § 70, *Opn.* 1), ditzelfde woord ook aan *die*, *wie* en *welke* en hunne vormen de conjunctionale functie heeft medegedeeld en hier eveneens gediend heeft, om eene oorspronkelijk nevenschikkende verbinding tot eene onderschikkende te maken. Ofschoon nl. het mnl. relatief pronomen in den regel reeds zonder volgende conjunctie voorkomt, zijn er ook voorbeelden, waarin deze bewaard is, b.v.: *Hy slacht der bye, die dat hoenich uuttrecket uut den bloemen. Diens dochter dat hi getrouwt hadt. Die bisscop, die dat een deel van Mechelen toebehoorde. In een utghehouwen graf, in dien dat noch niemant gheleit was. Haers sceppers, met wien dat si kerent ter gloriën. Dier leven dat ic uten latine maken wille in dietscher sprake.*

Dit zou dan in overeenstemming zijn met de wijze, waarop in het gotisch uit de demonstratieven *sa*, (m) *sô*, (vr.) *thata* (onz.) door smelting met het voegwoord *ei* (ook een woordje met oorspr. aanwijzende beteekenis), de relatieven *saei*, *sôei*, *thatei* ontstonden.

Van bedoelde oorspr. nevenschikkende verbinding vertoont het mnl. ook nog overblijfselen. Eene oudere manier nl. om in het mnl. een substantief door een zin te bepalen, was dat het gezegde van den bepalanden zin er eenvoudig nevenschikkend aan toegevoegd werd: *Enc dode hinne, hiet¹⁾ Coppe* (die C. heette). *Dat deed sconincs sone, was jonc* (die jong was). Eerst later ontstond de onderschikkende verbinding en woordschikking. Zo lang echter dergelijk syntactisch verloop in de oudere taal historisch niet beter is toegelicht, als tot dusver het geval is, kan er slechts met voorbehoud van gesproken worden ²⁾.

4. Het vragend voorvwd. *welk* werd in het mnl. relatief gebruikt in de vormen *welc* en *welke* of in de gesubstantiveerde vormen

¹⁾ Ook: *ende hiet Coppe.* ²⁾ Zie het *Aanhangsel.*

de(die)welk of *de(die)welke* en *hetwelc* of *hetwelke*. Dien gesubstantiveerden vorm heeft de tegenwoordige taal alleen nog in het onzijdige *hetwelk*. Hoe ook bij deze pronomina het voegwoord *dat* voorkwam, toonen de volgende voorbeelden (*Mnl. Wdb.* t. a. p.): *Die welc dat een grave was. Die wile in dewelke dat alle . . . sullen horen de stemme.*

63. Niet alleen *die* en *dat*, maar ook *welke* en *hetwelk* worden zelfstandig gebruikt en hebben vormen voor de functie van onderwerp en voorwerp; bovendien *die* en *dat* ook voor die van naamw. gezegde: *De luitaard, die hij is! Het onbeduidende der toelusteraars, dat de ouden van dagen, dat vader en moeder plegen te zijn* (Potg.); en alle vier verder weer voor die van bijv. en bijw. bepaling: *De knaap, wiens gedrag zoo tegenviel. De bloemen, welker geuren het vertrek vervulden. De man, naast wien ik stond, enz.*

Voorloopig moet opgemerkt worden, dat van *die* en *wie* de *d*-vormen voornamelijk voor onderwerp en de *w*-vormen in het bijzonder voor de genitieven, datieven en voorzetselbepalingen in gebruik zijn gekomen. Nadere bijzonderheden omtrent deze vormen komen in het *4e stuk* ter sprake.

In het algemeen kan gezegd worden, dat *welke* en zijne vormen meest schrijftaaltvormen zijn, die bij voorkeur van zaken gebruikt worden en vooral dan, als een schrijver de herhaling van den klank *die* of *dat* wil vermijden: *De zaak is niet behandeld met die zorg, welke ik van hem gewoon ben. Wij vernemen, dat het antwoord, hetwelk de deputatie van den minister ontvangen heeft, zeer bevreemdend luidt.*

Aan de genitiefvormen *wiens* en *wier* en de datiefvormen *wien* en *wie* is eigen, dat ze inzonderheid aan personen of aan personificaties doen denken. Daarom worden, wanneer van zaken sprake is, in die gevallen meest vormen van *welke* verkozen, of omschrijvende voornaamwoordelijke bijwoorden, als *waarvan* en *waaraan*. Waar *welke* of *hetwelk* door een voorzetsel zou worden voorafgegaan, *met welke*, *tot welke*, *in hetwelk*, enz., daar hebben ook voornaamwoordelijke bijwoorden met *waar* de voorkeur: *waarmede*, *waartoe*, *waarin*, enz.

OPMERKING. In een zin als: »op den vloed, aan wiens oever Nieuw-Amsterdam verrijzen zou, (Potg.) is in *wiens* eene lichte personificatie voelbaar, even als in: *de aanstaande eeuw, door de kier van wier deur de Goncourt heeft gekeken* (Van Deyssel). In een vers als: *dan in den gloed, van wien de kimmen gloren* (Potg.), zou men daarentegen aan *waarvan* de voorkeur geven, als het woord voor een versregel niet wat dof was. Vgl. intusschen Van Helten, *Vondels taal*, § 224, waar aangetoond wordt, hoe Vondel in plaats van de meer gebruikelijke omschrijving met *waar* of *daar*, ten aanzien van zaaknamen ook meermalen nog verbogen *w*-vormen van het betr. vnvwd. bezigde: *de zuil op wien, de kop om wien, de ziele om wie, het Beeckje, op wiens oever*, enz.

Hoe intusschen een woord als *welke*, al komt het in de spreektaal niet voor, in literaire taal gewaardeerd kan worden, blijkt uit eene uittaling als de volgende van een gevoelig woordspecialiteit als Van Deyssel, waar hij spreekt over »lief-nietige woordjes" als *het, die, welke* (*N. Gids* 1888 II, 215): »*Het*" wordt wit en stug met iets plankerigs en palerigs, »*die*" rood, mollig en vochtig, »*welke*" krijgt iets van verflensend, smeltend glas." — Inderdaad is *welke* een woord, dat den klank van een zin aangenaam wijzigen kan.

64. Alleen *welke* kan als betr. vnvwd. bijvoeglijk voorkomen (vgl. II. § 62), als het aan een substantief voorafgaat, waardoor het antecedent onder een zelfden of onder een anderen naam herhaald wordt: *Hij had het alweer over de ramp, die hem getroffen heeft, welke ramp voor hem een waar melkkoetje schijnt te moeten worden. Wij lazen Gijsbrecht van Amstel, welk drama...* enz. Er lagen *tollen, zweepen, fluitjes en tal van andere dingen, welk speelgoed altemaal vorden kerstboom bestemd was*. Soms slaat het dus herhaalde antecedent op eene eigenschap of werking, in het gezegde van den voorafgaanden zin vermeld, of op den geheelen inhoud van dien zin: *Hij is wat driftig, welk gebrek hij moet zien te overwinnen. Het debiet van het boek is beperkt, welke omstandigheid op den prijs invloed moet hebben. Hij heeft mij een lafaard genoemd, welke belediging ik hem niet licht vergeven zal.*

OPMERKING. Er wordt soms beweerd, dat *welke* in deze gevallen toch een zelfstandig pronomen zou zijn, en de herhaling van het antecedent als eene appositie op te vatten is. Deze beschouwing is

kwelijk te verdedigen. Lost men de samengestelde zinnen, waarin voorbeelden van dit geval voorkomen, in enkelvoudige zinnen op, (vgl. § 62, *Opm.* 2), dan wordt bij elk dier herhaalde antecedenten een *bijvoeglijk* demonstratief noodig, als: *die ramp, dat drama, dit speelgoed, dat gebrek*, enz. En een tweede argument tegen de gewraakte opvatting is dit, dat *welke* in zulke gevallen in zijne verbuiging congrueert met het volgende substantief, b.v. *De heer A. werd niet gekozen, welke n uitslag de bladen al voorspeld hadden*, wat afdoende aantoont, dat het als een attributief woord gevoeld wordt.

65. Nog twee belangrijke bijzonderheden omtrent het gebruik der betrekkelijke vnvwdn., die hier herinnerd moeten worden, zijn de volgende:

1°. het gebruik van *wat* en *hetgeen*, als het antecedent een geheele zin is: *Hij liet mij een half uur wachten, wat (hetgeen) mij niet gemakkelijk weer zal overkomen.* (Ook *hetwelk* is hier bruikbaar, als er geen gevaar is voor dubbelzinnigheid; vgl. II § 63).

2°. het gebruik van *die*, *wie*, *wat* en *hetgeen* en hunne buigingsvormen in *bijzinnen zonder uitgedrukt antecedent* (bijzinnen type c, vgl. II § 41c), die dienst kunnen doen: 1°. als onderwerpszinnen (II § 43c): *Die het gezegd heeft, kan het niet bewijzen. Wie vaart leert bidden*, enz.; 2°. als gezegdezinnen (II § 48): *Hij is niet wie hij schijnt*, enz.; 3°. als voorwerpszinnen (II § 50c, § 53 en § 57c); 4°. als bijvoeglijke bijzinnen (II § 62): *De belangen van wie hem het naast aan het hart liggen*, enz., en 5°. als bijw. bijzinnen (II § 70c): *Hij houdt vol, ondanks hetgeen hem in weg gelegd wordt*, enz.

OPMERKINGEN. 1. *Hetgeen* is eigenlijk een bepalingaankondigend voornwd. (vgl. § 59), dat relatief is geworden door de functie van het volgende relatief *dat* tot zich te trekken: *Hetgeen (dat) ik zeg is waar. Wat* daarentegen is een relatief, dat de functie van het voorafgaande determinatief in zich heeft opgenomen: *(Dat) wat ik zeg, is waar.*

Uit *hetgeen* hier omtrent de bet. van *hetgeen* gezegd is, volgt dat het geen aanbeveling verdient om, gelijk Potgieter vaak deed, *hetgeen* bij een genoemd onzijdig enkv. antecedent in plaats van *dat* of *hetwelk* te gebruiken: *O schemeruur, 't geen iedre heugenis van moederlief deed in zijn borst ontwaken.* (Potg.) *En in dat loof, 't geen ruischend*

schaduw leent . . . enz. (Dez.) Een vast en vlug hoofd, het geen te ieder oogenblik waarheid van leugen weet te schiften. (Dez.) Er is niets, het geen onze gissing waarschijnlijk maakt. (Dez.) Er is niets zoo ongerijmds, het geen niet door eenig filosoof wordt voorgestaan. (Heeris, Cac.)

2. Voor het verschil tusschen het vragende *wie* en *wat* en het betrekkelijke *wie* en *wat*, zij verwezen naar II § 46; voor het verschil tusschen de relatieven *wie-wat* en *die-hetgeen* aan het hoofd van bijzinnen type *c.* naar II § 43 *Opm.* 4.

66. Ofschoon het antecedent van een bijv. zin nu en dan in een niet-zelfstandig begrip kan gelegen zijn, nl. eene eigenschap, eene werking of den geheelen inhoud van een zin (vgl. § 64 en 65), is het toch regel, dat een antecedent uit den naam of de aanduiding van eene zelfstandigheid bestaat. Opmerking verdient hierbij, dat een antecedent, om den bijzin te kunnen dragen, ten volle het karakter van substantief hebben moet. Is het een woord met het karakter van een stofnaam, dan kan het lidwoord of eenig ander individualiseerend woord wel wegblijven, b. v.: *Dit is wij n, die spoedig zuur wordt.* Is het een substantief met het karakter van een voorwerps- of eenheidsnaam, dan is de individualiseerende begeleiding — tenzij het een eigennaam is: *Napoleon, die . . . enz.* — onontbeerlijk. Zoo kan men zeggen zonder lidwoord: *Hij is timmerman, Hij heeft diefstal gepleegd, Hij werkt met ijver, Gedraag u als man! enz.*; maar volgt er een bijzin, dan wordt het: *Hij is een timmerman, die goed zijn werk verstaat. Hij heeft een diefstal gepleegd, die groote verontwaardiging wekt. Hij werkt met een ijver, die boven onzen lof verheven is. Hij gedroeg zich als een man, die het ongeluk van nabij kent.*

Is het antecedent een pers. vnvwd., dan zijn de toonlooze vormen *'k, me, ge, je, i, 'm, ze, 'r* enz. uitgesloten. Het is altijd: *ik, die; gij of jij, die; hem of haar, die, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Eene afwijking van den eersten regel geven de volgende verzen:

Noem 't ook geen waan, als men heeft toegesproken

God als een mensch en hem a'ansmeeking deé,

Wier gunning met geen Godsbestaan kon strooken. (v. Eeden.)

hij . . . Ae

In het volgende wordt van den tweeden regel afgeweken:

*Bewaar me er voor, o Heer, die mij 't gelaat bedekke,
Dat immer, hem gelijk, ik me aan den strijd onttrekke,* (Potg.)

en bestaat dan ook gevaar, dat de lezer het antecedent *me* over het hoofd ziet.

2. Bij het gebruik van betr. vnvwdn. komt, vooral in poëzie, een verschijnsel voor, dat zich ook bij andere pronomina voordoet en een onderdeel uitmaakt van het algemeene verschijnsel, bekend onder den naam van *synesis* of *constructie naar de beteekenis*. Het bestaat daarin, dat een aanduidend woord terugslaat op een voorgaand woord, dat de spreker of schrijver wel in zijne gedachten heeft, maar dat niet in den vereischten woordvorm is uitgedrukt.

Bij de pers. vnvwdn. is dit b.v. regel geworden bij het aanduiden van onzijdige persoonsnamen; van een *Jantje* of *Mietje* spreekt men als van een *hij* of *zij*; evenzoo is *het lid* van een of ander college, een *hij*, enz.

Een tweede geval, dat echter liefst te vermijden is, doet zich voor, wanneer een pers. of bez. vnvwd., op een collectief terugslaande, in het meervoud gebracht wordt: *Het volk verzamelde zich op den Dam en daarna gingen zij de Kalverstraat in. Ik mag het paar, dat met een opgeruimd gelaat de komst van hunne kinderen en kleinkinderen verbeidt.* (Potg.)

Een bez. of aanw. vnvwd. kan ook terugzien op een substantief, dat in het voorafgaande slechts in adjectivischen vorm of als eerste lid eener samenstelling voorkomt: *De Madridsche correspondent van dit blad schrijft, dat het in die stad thans volkomen rustig is. — „Wanneer dat er eens bij was gekomen” zei de andere, terwijl hij mischien zuchtende, de rekening van den schoolmeester wegborg. Verg hem niet, dat hij zijn kroost op die der armen zende, enz.* (Potg.)

Geen poëzie, als die van 't moederharte

Wanneer zij bij de wieg haars eerstlings zit. (Dez.)

Eindelijk komt het ook voor, dat het antecedent van een betr. vnvwd. verborgen is in een bijv. bez. vnvwd., dat een voorafgaand substantief vergezelt: *En stel mij in Zijn hand, die recht van onrecht scheidt* (Vondel); d. i. in de hand van *Hem*, die... enz. *De hemel is hun loon, die voor den hemel vechten* (Bild.); d. i. het loon van *hen*, die... enz. *Hun kring is mij het wereldrond, die met mij hart en inborst deelen* (Dez.) *Maar dat in uw bereik toch ligt, wier jeugd alom haar schreden richt* (Potg.).

En denk u al het bittere van mijn beker,

Die, aangerand door laster en door lust,

Geen vriend tot schuts, geen gade heb tot wreker (Dez.)

Omschittert heel het eilandrijk zijn glorie (Shakespeare), *die later kunst de trouwste leidstar werd.* (Dez.)

Deze laatste constructie komt herhaaldelijk ook bij Shakespeare voor:
b. v. Julius Caesar I. 1. 55:

*And do you now strew flowers in his way,
That comes in triumph over Pompey's blood?*

Twelfth Night I. 5. 305:

Love make his heart of flint, that you shall love;

All's well that ends well III. 4. 27:

Unless her prayers, whom heaven delights to hear, etc. ¹⁾

Onbepaalde voornaamwoorden.

67. De onbepaalde voornaamwoorden zijn voor een deel zelfstandig, voor een ander deel bijvoeglijk.

De eerste dienen om personen of zaken aan te duiden, waaromtrent de spreker geen nadere aanwijzing kan of wil doen. Met *men*, dat alleen als onderwerp voorkomt, wordt in den regel meer dan één persoon bedoeld, maar soms ook één persoon: *Men heeft beweerd, dat... enz. Iemand* duidt steeds één persoon aan, en *iets en wat* eene zaak; dit *wat* is alleen als onderwerp bruikbaar, wanneer het niet vooraan in den zin staat: *Hier is wat te zien*. Vooropgeplaatst zou het den zin tot eene vraag maken. Daarbij komen verder de ontkenningen *niemand* en *niets*.

Het is als onbepaald vnvwd. te beschouwen in al de gevallen, waarin het een *loos onderwerp* of een *loos voorwerp* aanduidt. Deze gevallen zijn door voorbeelden toegelicht in § 24 onder 1° en 2°.

Ook *een* is een zelfstandig onbepaald vnvwd., wanneer het, zonder klemtoon, door een partitieven genitief gevolgd wordt: *een mijner vrienden* (= 'n vriend van mij), *op een der grachten*] (= op 'n gracht). Met den klemtoon is het een substantief telwoord (§ 70, 3°): *Slechts één mijner vrienden had bezwaren*.

¹⁾ En strooit gij nu bloemen op *zijn* weg, *die* terugkeert triomfeerend over Pompejus' bloed? — De liefde make *zijn* hart tot steen, *dien* gij eens minnen zult. — Tenzij *haar* gebeden, *die* de Hemel zoo gaarne verhoort, enz.

Een als equivalent van *iemand* komt in onze taal zelden voor: *Nooit bouwt een zo vreugdevol, die bouwt voor zich zelven* (Van Eeden). *Dan weer* (was 't) *of een schonk flonkende wijn uit gouden kan* (Gorter). In den bekenden regel: *Eén is er, die u hoort en ziet*, mist *één* het kenmerk der onbepaaldheid en is dus nog zelfstandig telwoord.

Ook de ontkenning *geen* staat herhaaldelijk in de beteekenis van *niemand*, soms alleen: *Geen wou er van weten*, maar in den regel door een genitief vergezeld: *Geen der aanwezigen*. Toch blijft ook dit *geen* als telwoord op te vatten, als er nadruk op valt.

Eindelijk zijn nog te vermelden de uitdrukkingen: *deze en gene, dezen en genen, deze of gene, de een of ander*.

OPMERKINGEN. 1. Bij de behandeling der pers. vnvwd. is gebleken, hoe ook *je* in onbepaalden zin kan gebezigd worden: *Je doet je best en je krijgt ondank voor loon*. Ook *wij* en *we* als algemeen menschelijk meervoud (§ 22, Opm. 1) krijgt onbepaalde beteekenis: *Wij gaan slechts dwalend vooruit*. Verder is ze gebruikelijk voor eene meervoudige onbepaalde aanduiding: *Wat kunnen ze toch iemand gauw zwart maken!* Soms dient het aanwijzende *dat* in smalenden zin als min of meer onbepaalde aanduiding: *Dat laat violen maar zorgen. Dat rijdt en rost er maar op toe*.

2. *Men* is uit *man* (mensch) ontstaan (gelijk fr. *on* uit *homme*). *Iemand* en *niemand*, mnl. *iemān* en *iet* (uit *iewet*) zijn ontstaan uit eene samenstelling *ie* (germ. *eo* = een of ander) met *man* of met *wiht* = ding, nog over in ons tegenwoordig *wicht* (kind).

3. *Men* is in 't gebruik een lastig woord, omdat het alleen als onderwerp kan voorkomen. Dit komt het meest uit, wanneer er een bez. vnvwd. op slaan moet. Staan beide in een zelfden enkelv. zin, dan kan *zijn* daartoe dienen: *Men doet zijn best*, enz. Wordt echter zulk een zin voortgezet, dan voelt men dat *zijn* in een volgenden zin niet meer bruikbaar is en dan komt meest een *ons* of *uw* voor den dag: Als *men voor anderen zijn best heeft gedaan en ondank is dan ons* (of *uw*) *loon, dan gaat de lust er uit*. Wil men dergelijke onregelmatigheden vermijden, dan doet men beter *iemand* of *wij* als onderwerp te kiezen. Zoo zou ook *iemand* beter als onderwerp passen in den volgenden zin: „*Immers, hoe houdt men het anders uit geld te tellen, dat ons niet toebehoort. Hoe verflauwen (de liefhebberijen), wanneer men het hoofd vol heeft van de ellenden van een berooid gezin. Om ernstig te spreken, hoe zwaar wordt de taak en hoe hard valt de plicht voor de zijnen te zorgen, als het vooruitzicht op de verbetering van ons lot met de droomen der jeugd verdwenen is, als zelfs de flauwste hoop ons niet meer prikkelt, schraagt, troost.*“ (Potg.)

Ten slotte zij hier de scherts van den ouden heer Smits in herin-
nering gebracht, die *men* geen onbepaald vnvwd., maar »bepaald een
voornaam woord» achtte. Los van dezen kwinkslag is op te merken,
dat *men* dikwijls ten onrechte gebruikt wordt, als nauwkeuriger aandui-
ding mogelijk is. In strijd met ons taalgebruik zijn ook navolgingen van
het Fransch als: *Men klopt. Men speelde kaart*, enz., waar wij gewoon
zijn een onpersoonlijk passivum te gebruiken: *Er wordt geklopt. Er
werd kaart gespeeld*, enz.

4. Wanneer geen adjectivisch staat: *Hij is geen domoor*, enz., dan
is het als *ontkennend lidwoord* te beschouwen. Deze term blijft ook ge-
past in die gevallen, waarin bij het wegblijven der ontkenning het lid-
woord ontbreekt: *Hij gebruikt geen alcohol. Ik heb geen sigaren bij mij*.

5. *Wie, wat* en ook het bijvoeglijke *welke*, aan het hoofd van bijw.
bijzinnen van toegeving voorkomende, die slechts een enkel zinsdeel als
onverschillig toegeven (II § 97), zijn in dat geval ook als onbepaalde
vvnwd. te beschouwen: *Wie ook kome. Wat ook gebeure. Welke
maatregelen hij ook aanwende*, enz. Vgl. ook de noot bij II § 97.
Opm. 2, waar aangegeven is, hoe niet valt uit te maken, of de *h-* en
*w-*vormen oorspr. interrogativa dan wel indefinita geweest zijn.

68. Tot de bijvoeglijke indefinita zijn te rekenen: *Zeker, eenig, de een of ander, deze en gene, de eerste de beste*. Deze
bijv. voorvwdn. laten alle nadere kenmerken in het midden:
*zeker koning; te eeniger tijd; de eerste de beste
sigarenwinkel*, enz. Soms wordt *zeker*, eene navolging van
het Fr. *certain*, door het lidwoord *een* voorafgegaan, vooral bij
eigennamen: *een zekere Van der Putte*. In dergelijke functie
komt ook voor *eene*, niet alleen voor vrouwelijke, maar ook
voor mann. woorden: *Ken-je eene mijnheer Van der Putte?*

Eenig is behalve van het adjectief *eenig*: *zijn eenig kind*,
ook te onderscheiden van het onb. telwoord *eenig*. Als onb.
vvnwd. is het te vervangen door *een of ander*, als telw. door *een
weinig*; vgl. *Hebt gij eenig bericht? Kent gij eenig middel?*
tegenover: *Leen mij eenig geld. Het zal eenigen tijd duren*.

OPMERKING. Het is niet onnatuurlijk, dat er eenige neiging bestaat
om woorden als *ieder, elk, een iegelijk, menig* ook onder de onb.
vvnwd. te brengen. Het hoeveelheidsbegrip staat hier evenwel op
den voorgrond en daarom schijnt het verkieslijk, ze onder de onbe-
paalde telwoorden te rangschikken.

TELWOORDEN.

69. De telwoorden zijn woorden, die de *hoeveelheid* en de *rangorde* der dingen aangeven. Op dien grond worden zij verdeeld in hoofdtelwoorden (*cardinalia*) en rangtelwoorden (*ordinalia*). De laatste hebben van huis uit adjectivische natuur; de eerste verraden nog vrij sterk, dat zij voor een groot deel van substantieven oorsprong zijn. Daardoor zijn de hoofdtelwoorden, ook nadat zij adjectivisch geworden zijn, in menig opzicht van de overige bijvoeglijke woorden afgeweken, o. a. doordat zij voor een deel niet congruëeren.

Eene tweede indeeling is die in bepaalde en onbepaalde telwoorden, eene indeeling, die voor de hoofd- en de rangtelwoorden beide geldt.

OPMERKING. Door de bovenstaande definiëring worden de verschillende hoeveelheidswoorden, die in later tijd uit de hoofdtelwoorden zijn voortgekomen (de *herhalings*-, *verdubbel*- en *soortgetallen*) van deze rubriek uitgesloten; als beter onder de bijwoorden, substantieven en adjectieven te rangschikken, gelijk hierna blijken zal. ~~Het is zeer waarschijnlijk, dat de Germanen alleen de cardinalia en ordinalia uit Azie hebben medegebracht.~~

70. Tot de bepaalde hoofdtelwoorden zijn te rekenen:

a. de namen van alle geheele getallen: *een, twee, drie, tien, twintig, honderd, tweehonderd* ¹⁾, *duizend, drie duizend* ¹⁾, *tien duizend, honderd duizend, een millioen, drie millioen* ¹⁾, *driehonderd vijf en twintig duizend zeshonderd vijf en zeventig, enz;*

b. *beide en geen* (in den zin van *niet één*);

c. de breukgetallen: *een half, twee derde, drie zestiende, enz.*

Deze bepaalde hoofdtelwoorden komen 1°. meest in adjectieve stelling voor, d. i. als bij v. bepalingen: *Eén*

¹⁾ Dat *drie duizend, drie millioen, enz.*, niet als *driehonderd, enz.* aaneengescreven worden, vindt zijn grond, al is die een weinig willekeurig, in het feit, dat vóór *duizend* en *millioen* zooveel langere getallen kunnen voorkomen dan vóór *honderd*.

man. Twee, dertig, honderd mannen. Beide mannen. Een derde appel. Twee derde kapitaal, enz.

Verder kunnen zij nog op de volgende manieren gebruikt worden:

2°. Zij staan elliptisch-bijvoeglijk: *Hoe vindt gij deze schilderijen? Deze twee vind ik de mooiste.*

3°. Zij staan in substantieve stelling, gevolgd door een genitief of voorzetselbepaling: *Twee der mannen. Een uit den hoop, enz.*

4°. Zij worden substantivisch (d.i. pronominaal of aanduidend) gebruikt, niet alleen ter aanduiding van personen: *Honderden, duizenden lijdten er onder enz.*, maar ook ter aanduiding van sommige bekende zaken: *In vieren (stukken of deelen), snijden, scheuren, vouwen, verdeelen, enz. Het is bij zessen (uren). Je raadt het in geen tienen (keeren). Het bedrag loopt in de honderden, duizenden, miljoenen (munteenheden). Twee derden (deelen) is gelijk aan vier zesden.*

5°. Zij verliezen geheel hun karakter van telwoorden en worden echte noemwoorden of substantieven, hetzij namen van hoeveelheden: *tienen, honderden, enz.*; of voorwerpsnamen: *vieren (cijfers), vieren (kaarsen), enz.*

— waarvan 2 1/4 in't pond gaan.

OPMERKINGEN. 1. De cardinalia (van lat. *cardo* = *duim* van een hengsel of *as*, en dus figuurlijk *voornaamste*, d.i. waarom de rest draait.) bieden eenige moeilijkheden aan, wanneer men wat eenheid in de beschouwing er van wil brengen. »*The Cardinal Numerals*», zegt Mason in zijn *English Grammar* met vermakelijke overdrijving, »present some perplexing problems.» Het »verbijsterende» van deze problemen schuilt daarin, dat de hoofdtelwoorden, gelijk hierboven opgemerkt is, beurtelings als substantieve en als adjectieve woorden gevoeld worden en de grens niet altijd even duidelijk te herkennen is.

Allereerst schijnt dit hieraan toe te schrijven, dat de getallen (vgl. § 9 *Opm.* 7), even als de ruimten en tijden, *aanschouwingsvormen* en geen eigenschappen van de zelfstandigheden zijn. De betrekking, die er tusschen eene ruimte, een duur, eene maat of hoeveelheid en hunne respectieve inhouden bestaat, is wel eene betrekking van zeer nauw bijeenbehooren, maar van eenigszins andere natuur dan de betrekking van inhaerentie, ineensmelting of toebehooren,

die er bestaat tusschen eene eigenschap en de zelfstandigheid, waarvan zij een element uitmaakt (Vgl. § 113, IV). Bedoelde betrekking wordt bij ruimten en tijden meest uitgedrukt door een genitief, door een voorzetsel of door eenvoudige appositie: *een stapel gouds, eene kan met melk, een hectare bouwland*; of *een dag sporens, een uur van onbedachtzaamheid, eene week vacantie*, enz.

De meening, dat de verhouding der hoeveelheidsbegrippen tot de zelfstandigheden, waarmede zij in betrekking staan, van gelijken aard is als de hier beschrevene, wordt gesteund door het verschijnsel, dat in de oudere Germaansche dialecten het op een hoeveelheidswoord volgend substantief, in den regel als partitieve genitief voorkomt. Daarnaast vindt men dan ook wel en bij toeneming andere gevallen, waarin het telwoord in adjectieve stelling een substantief vergezelt, soms in verbogen, maar meestal in onverbogen vorm; zoo b. v. Ohd. *forzug tagô* (2e nvl.) naast *for tagâ* (1e of 4e nv.), Os. *fiartig dagô* (2e nv.) naast *fiwartig dagun* (3e nv.), of Ondfr. *sehs penningô* (2e nv.) naast *sehs penningâ* (4e nv.) of enkel *fier penning* ¹⁾). En ofschoon de geschiedenis van syntactische verhoudingen in het algemeen en die van den oorsprong en het gebruik der telwoorden in het bijzonder nog veel duisters oplevert, is het toch zeer aannemelijk, dat het gebruik van een genitief achter het telwoord in den regel ouder is dan de adjectieve verbinding, dat dus het hoeveelheidswoord aanvankelijk *als een substantief woord is gevoeld*, waarvan de volgende genitief eene bepaling was. Door eene soort van rolverwisseling, als in I § 40 g beschreven is, werd echter het telwoord na verloop van tijd meer als bepaling en het substantief als hoofdwoord aangemerkt, zoodat dit laatste den door de functie vereischten buigingsvorm aannam en het eerste het karakter van een *voor* of *achter* geplaatste appositie kreeg, die slechts in enkele gevallen congrueërend meêverbogen werd.

Intusschen behoeft het *niet-adjectief* karakter der cardinalia niet enkel uit de begeleiding door een partitieven genitief afgeleid te worden. Hoe duister de geschiedenis der eerste telwoorden ook zij, vast staat het, dat *tig* (= tiental, got. meerv. *tigjus*), *honderd* (samenstelling uit *hund* = 100 en een tweede lid, dat tot got. *rathjan* = tellen behoort, dus *honderdtal*) en *duizend* (= het krachtige honderd, vermoedelijk eene samenstelling van *hund* met een voorgesmaansch *tús* = sterk) substantieven zijn, waarvan derhalve alle telwoorden boven 20 optellende of vermenigvuldigende samenstellingen vormen. Blijven alzoo slechts over de grondtelwoorden *een* tot *tien* ²⁾, omtrent

¹⁾ De hier gegeven voorbeelden zijn zoo gekozen, dat de 2e nvl. niet door hunne betrekking als zinsdeel, maar alleen door hunne verhouding tot het telw. gemotiveerd zijn. De twee eerste voorbeelden zijn b. v. ontleend aan Matth. 4 : 2 en Joh. 11 : 17.

²⁾ Elf tot negentien zijn samenstellingen.

welker oorspronkelijke beteekenis alleen vermoedens bestaan. Onder die gissingen behoort echter ook, dat sommige dier telwoorden zinnelijke beteekenis zouden gehad hebben, — *vier* is met *ruit*, *vijs* met de *vingers der uitgestrekte hand* in verband gebracht, — maar vast staat het, dat *vijs* tot *tien* »van huis uit onbuigbaar”¹⁾ zijn geweest, wat zeer aannemelijk maakt, dat althans het meerendeel dier eerste hoofdtelwoorden van oorsprong zelfstandige woorden waren.

Met weglating van alle verdere bijzonderheden, die beter in de leer der vormen (*4e stuk*) en der woordvorming (*5e stuk*) op hunne plaats zijn, is alzoo omtrent de hoofdtelwoorden te constateeren, dat zij geen zuiver adnominale woorden zijn, maar nu en dan nog duidelijk hunne substantieue natuur doen blijken. Nochtans is de adjectieve stelling ook voor deze hoofdtelwoorden regel geworden, maar daarbij is het opmerkelijk, dat zij wel de plaats der adnominale woorden innemen, doch de gebruikelijke congruentie-vormen der adjectieven missen.

2. Na deze algemeene uiteenzetting zal de volgende uitbreiding van het in deze paragraaf gegeven overzicht er toe kunnen leiden, de verschillende manieren, om de hoofdtelwoorden te gebruiken, wat meer uiteen te houden.

1°. Het telwoord staat in adnominale (of adjectieve) stelling, maar blijft onverbogen: *twee mannen, drie vrouwen*, enz. In die stelling kan het evenwel zijne oorspronkelijke zelfstandigheid doen blijken, doordat het met een vermenigvuldigend telwoord eene verbinding aangaat, waarin echter de enkelvoudsvorm behouden blijft: *tweehonderd menschen, drie duizend soldaten, vier millioen inwoners*. Er is hier alle reden om deze samenstellingen of verbindingen *telwoorden* te blijven noemen, daar zij volkomen op dezelfde wijze gevormd zijn als de samenstellingen: *twintig* (got. *twái tigjus*, ohd. *zuein-zug*, os *twéntig*, oudfr. *tuéntich, tuénteg*, mnl. *twintich*), *dertig, veertig*, waarin overal de substantieue stam *tig* (= dekade of tiental) verscholen is.

2°. Het telwoord staat adjectivisch, maar elliptisch, d. i.: het voorafgaande lidw. of ander determinatief wijst duidelijk op een onderdrukt substantief: *Die noten kosten een kwartje de honderd. Geef mij van die afleveringen deze zes mee. Die twee zitten braaf te smullen.*

3°. Het telwoord toont zijn substantief karakter door de begeleiding van een partitieveu genitief of voorzetselbepaling: *twee der knapen, tien van de aanwezigen*, enz. Hier aan eene ellips achter het telwoord te denken, is ongerijmd. Hoe meer men teruggaat, hoe meer deze begeleiding voorkomt, vaak ook met het telwoord achter den genitief:

1) Streitberg, *Urgerm. grammatik*, 217.

mnl. *jonger sonen achte, jonger dochter sevene, der jare tiene, drie der nachte, twaelfhondert miere* (= minere) *man, sevenhondert miere baroene*, enz. Nog wat oudere voorbeelden zijn: ondf. *fieri endi thrithich kiesô* (kazen; ô = genitiefuitgang); os. *fiar endi antahtôda wintrô* (84 winters of jaren), *fsiluber-skattô tvé hund* (200 zilverlingen), *gumonô ff thúsundig* (5000 mannen), enz. Ook in de hier bedoelde gevallen blijft de naam telwoord gepast, maar er kan bijgevoegd worden, dat het *zelfstandig staat* of *is*, in tegenstelling met het onder 4° volgend *zelfstandig* (pronominaal) *gebruikt*.

4°. Het telwoord wordt substantivisch (pronominaal) gebruikt ter aanduiding van *personen* of *zaken*. Uit de voorbeelden, in de § vermeld, blijkt dat dit substantief gebruik ten opzichte van zaken tot enkele meervouden beperkt is, die eenigermate als staande uitdrukkingen beschouwd kunnen worden. Zij zijn dan ook slechts zelden voor vermenigvuldiging vatbaar. De meervouds-*n*, die anders alleen voor persoonsaanduidingen regel is, blijft hier ook, waar het de aanduiding van zaken als: *uren, stukken, keeren*, enz. geldt.

Een bijzonder geval hiervan is, dat de telwoorden in meervoudsvorm bij wijze van appositie achter een meerv. pers. vnvwd. staan: *Wij tweeën* (ook *beiden* en *allen*). *Jullie drieën*. *Hij heeft ons drieën geinviteerd*. *Ik heb het hun drieën opgedragen*. In het Mnl. komt *wi twe*, *si twe*, *zy twee ochte* (of) *zy drie*, *si hondert* voor, naast *wi viere*, *si achte*. In de Kar. Ps. (ondf.), staat een voorbeeld *sie tuêne*, in den Héliand (os.) verscheidene: *sia fiori, si fibi, thiu fibi, si twelibi*.

Uit het gebruik van de voorzetsels *met* en *onder* voor vergezellende omstandigheden ontstonden verder uitdrukkingen als: *met ons tweeën* (ook *beiden* en *allen*), *onder u drieën*, *met je* of *jullie vieren*, *met hen* (hun) *tiene*, *met 'r twintigen*, enz. De voornwdn. zijn hier duidelijk personalia. Dit wordt bevestigd door voorbeelden uit het mnl.: *onder ons tweeën, onder hen drieën, onder hem* (= hen) *tweeën, met hem drieën, met u tiene* ¹⁾, enz. [Vgl. ook os. *mid them fiwarium* (Hél. 1190) = met die vieren]. Deze oorspronkelijke adverbiale bepalingen zijn verder ook als bijv. bepalingen en als praedicaatsuitdrukkingen gebezigd: *De wethouders met hun vieren, Wij met ons drieën, Je was met je tiene*, enz. En daar het pers. vnvwd. licht voor een bezittelijk vnvwd. aangezien werd, kreeg niet alleen *hun* de voorkeur boven *hen*, maar ontstonden ook »knoeiuitdrukkingen" (Van Helten) als *met u w tiene*, *met z'n achten*, die kwalijk meer te weren, maar toch liefst te vermijden zijn. *Waarom?*

¹⁾ Wanneer in het Mnl. *met* gebruikt wordt, is echter tweeërlei bet. mogelijk: *met hem drieën* kan beteekenen *met hem nog drie*, d. i. met *hun vieren*, maar ook: *met hun drieën*. Vgl. voor de geschiedenis der uitdrukking, Stoett, *Mnl. Synt.* §§ 246—251, Van Helten *Vondels taal* § 232.

5°. Het telwoord is als een echt zelfstandig naamwoord te beschouwen.

Het eerste geval daarvan is, dat het als een hoeveelheidsnaam (vgl. § 10, 8°) voorkomt: 'n honderd, 'n duizend gulden ($\pm 100, 1000$ gld.); vijf gulden het honderd of het duizend; de rang der eenen, tien, honderden, duizenden, enz.; honderden, duizenden menschen, millioenen Christenen; eenige honderden bezoekers, ettelijke duizenden exemplaren, vele millioenen inwoners, enz. Het gebruik van het lidwoord, van den meervoudsvorm en nog meer de begeleiding door een ander adjectief woord zijn duidelijke teekenen, dat honderd, duizend, millioen hier niet anders dan als echte substantieven op te vatten zijn. De betrekking tusschen deze woorden en het volgende substantief is dan van appositioneelen aard, evenals in een last rogge, ankers wijn, ettelijke mudden tarwe, waarbij het van den zin afhangt, welk der twee substantieven als bepaling is aan te merken (I § 40 g 3°). Uit de neiging om honderde, duizende menschen te schrijven, blijkt hoe deze woorden toch veelal als attributen gevoeld worden.

Het tweede geval, waarin telwoorden echte noemwoorden worden, is dat, waarin ze als voorwerpsnamen staan: eene vijf, twee zevens (voor cijfers); er slapen twee zessen (dominosteenen); hij gooide twee zessen en een vijf (oogen op een dobbelsteen); vieren en zessen (kaarsen van 4 of 6 in een pond); het uitsluitend meervoud de twaalven (apostelen), een der twaalven, evenals mnl. die achte (voor een college van 8 personen), waarnaast een achte voor één lid (Vgl. Verdam, *Mnl. Wdb.*), enz.

Van de hier behandelde gevallen is alzoo in de vier eerste de naam telwoord wèl, in het laatste niet meer gepast.

3. *Beide*, (verwant met het parende got. adj. *bai* naast het telw. *twai*), beteekent ook twee, maar met het bijbegrip: *bijeenbehoorende*. Zoo is er verschil tusschen: twee jongens en beide jongens gingen de school in. In het laatste geval moet er eenige betrekking, hoe gering ook, tusschen hen bestaan. Het woord staat *bijvoeglijk*, maar wordt ook *zelfstandig* (pronominaal) gebruikt, en neemt in het laatste geval, als het personen aanduidt, de meervouds-*n* der substantieven in den 1^{en} en 4^{en} nvl. aan: *Beiden* gingen uit. Daarentegen: *Het huis en de winkelzaak zijn beide* te koop (Vgl. ook *Opn.* 2, 4°). Nog eene bijzonderheid is, dat *beide*, op een paar eigenschappen of werkingen terugwijzende, het werkw. in het enkelv. achter zich heeft: *Beloven en dreigen, beide is bedenkelijk.* *Zien en feitelijk alternatief*

Geen (uit *nech-een* = zelfs niet één), komt als telwoord of *adjectivisch*, of *zelfstandig* gebruikt (pronominaal) voor. In het eerste geval onderscheidt het zich door den klemtoon van het ontkennend lidwoord en staat het liefst vóóran in den zin; vgl.: *Géén Amsterdammer zal u dat toestemmen*; met: *Hij is geen Amsterdammer*. Zelfstandig staande onderscheidt het zich door hetzelfde middel van het onbep. vnvwd., vgl.:

Geén der aanwezigen was bereid. Ik heb er géén meer over, met: Geen, die u iets verwijten kan. (Vgl. § 67). In het zelfstandig gebruik is de tegenstelling intusschen niet zoo sterk als in het adjectivische. Om bijzonder te doen uitkomen, dat het gezegde van niet één persoon geldt, gebruikt men ook: *geen een*.

4. Van de breukgetallen is de teller een hoofdtelwoord en is de noemer uit de rangschikkende telwoorden ontstaan, maar in hun geheel behooren zij toch, daar zij eene hoeveelheid uitdrukken, onder de hoofdtelwoorden gerekend te worden. Het zijn verkortingen van de samenstellingen: *derde-deel, vierde-deel* (vgl. Hd. *drittel, viertel* voor *dritteil, vierteil*, en lat. *tertia, quinta* voor: *tertia pars, quinta pars*, enz.) en zij worden meest adjectivisch gebruikt: *twee derde kapitaal*, of staan ook wel zelfstandig met een omschreven genitief: *twee derde van het kapitaal*. Pronominaal komen de breukgetallen slechts dan voor, wanneer de breuken onbenoemd zijn: *twee derden is vier zeden*. Echte substantieven daarentegen zijn *halven, kwarten, achtsten, zestienden* in de muziek, en evenzoo *tienden* van veldgewas, (waarvan een onz. enkv. *het tiend*).

Half (voor zelfst. gebruik *de helft*) is niet uit een ranggetal ontstaan. Het is een oud germ. woord, vermoedelijk verwant met *halve* (kant of zijde) in *mijnenthalve*. De wijze van verwantschap is niet geheel opgehelderd, maar *half* wordt verklaard als: *een van de twee gelijke kanten van een ding*.

Ook de bekende manier om *anderhalf, derd'half* te zeggen voor *een en een half, twee en een half*, enz. is oud-Germaansch. Vgl. ohd. *anderhalb, dritte-halb*, onfr. *other half hunderod hōneró* (150 hoenders), mhd. *drizēenthalphundert* (1250), enz.

Om de ongedeeldheid van een ding uit te drukken, worden *geheel* (*heel*) en *gansch* gebruikt, beide oorspr. *gaaf* en *gezond* beteekenend. Wil men deze woorden onder de telwoorden brengen, dan behooren zij als tegenstelling van de breuken onder de bepaalde hoofdtelwoorden opgenomen te worden. Er is ook reden om ze met het *Ned. Wdb.* tot de bijv. nwdn. te rekenen, daar het arithmetisch gebruik slechts op een der vele onderbeteekenissen berust, en er zoowel een bep. als een onb. lidw. voor kan staan. *Heel* heeft de bijzonderheid, dat het door het lidw. van het substantief gescheiden wordt: *heel de stad*.

71. De onbepaalde telwoorden vormen eene eenigszins bonte groep van adnominale woorden, die niet zoo zeer de *hoeveelheid*, als wel de graden van *veelheid* (geringheid, veelheid of compleetheid) der dingen uitdrukken. Zij hebben deels het karakter van bijv. nwdn., deels van voornwdn., d. i. zij zijn classificeerend of individualiseerend, en sommige zijn

eerder m a a t- dan hoeveelheidswoorden. Een ordelijk overzicht is het best te verkrijgen door na te gaan, vóór welke categorieën van substantieven zij in den regel geplaatst worden.

a. Vóór voorwerpsnamen (eenheidsnamen) in het enkelvoud staan: *een enkel, menig, elk, ieder en een iegelijk*, b.v.: *een enkel woord, menig vorst, elke maatregel, iedere poging*, en in zeer zeldzame gevallen ook adjectivisch: *een iegelijk mensch*. Anders komt *een iegelijk*, op zich zelf al verouderd en weinig gebruikt, meestal slechts pronominaal voor: *een iegelijk doe zijn plicht*.

b. Vóór stofnamen (massanamen) en de als zoodanig beschouwde substantieven staan: *Wat, eenig, weinig, luttel, genoeg, veel, al (de) of al (het) en alle*; b.v.: *wat zand, eenig huisraad, weinig zuinigheid, luttel hoop, genoeg beweging (of beweging genoeg), veel vacantie, al de boter, al het geld, alle hout, alle macht, enz.*

c. Vóór alle substantieven, die een meervoud toelaten, staan: *wat, enkele, eenige, weinige, luttele, ettelijke, sommige, verscheidene, vele, al de en alle*, b.v.: *wat aard-appelen, enkele oliën, eenige families, sommige aanvallen, ettelijke opmerkingen, verscheidene kilometers, vele jaren, al de soldaten, alle soldaten, enz.*

De hier verzamelde woorden worden in de eerste plaats adjectivisch, en wel attributief gebruikt. Slechts *vele* en *weinige* komen eene enkele maal en alleen ten aanzien van een meervoudig onderwerp als deel van het praedicaat voor: *De liefhebbers zijn vele. De oogst is groot, maar de arbeiders zijn weinige.*

Zij staan echter ook zelfstandig (vgl. § 70. Opm. 2, 3°), d. i. vergezeld van een genitief of voorzetselbepaling. Uit groep a.: *elk der gasten, ieder van de aanwezigen*; uit groep b.: *wat moois, eenig goeds, weinig zaaks, veel snaps, praats genoeg, luttel tijds*; en uit groep c.: *enkele, eenige, sommige, vele der of onder de aanwezigen, verscheidene onzer kennissen, sommige mijner bezwaren. Hebt ge ook programma's noodig? Ik heb er (2e nv.) nog wat, nog enkele, enz. Van*

vormen als *moois*, *nieuws*, *praats*, enz. is langzamerhand uit het oog verloren, dat het genitieven zijn (vgl. *dit moois*, *al die praats*), en zoo beschouwd, staan de telwoorden, die er bij komen, dan weer adjectivisch.

Nu en dan staan deze telwoorden ook bij voeglijk-elliptisch: *Er zijn nog een twintigtal exemplaren van dat boek over; enkele zijn wat beschadigd, sommige wat verkleurd, maar alle nog zeer goed bruikbaar. Tien kandidaten zijn afgewezen: eenige(n) schoten te kort in het rekenen, sommige(n) in de aardrijkskunde en alle(n) in de Nederlandsche taal.*

Substantivisch (pronominaal) gebruikt zijn: *Elk* (of *elkeen*), *ieder* (of *iedereen*), *menigeen* spreekt er van. Ook hyperbolisch: *Elk-en-een-ieder*, *elk-en-een-iegelijk* is er van overtuigd. Verder ook: *Sommigen* beweren, dat... enz. *Velen*, *enkelen*, *allen*, *zijn* tegen het voorstel.

OPMERKINGEN. 1. Het verschil tusschen *al*, gevolgd door een lidw., een bijv. vnvw. of een genitief: *al het geld*, *al die moeite*, *al's menschen gezwoeg*, en den verlengden vorm *alle*, onmiddellijk toegevoegd aan een substantief, bestaat hierin, dat het laatste generaliseert: *Alle boter staat hem tegen. Alle zuinigheid is niet te loven. Hij had een afkeer van alle verzet. Alle menschen moeten sterven*, enz., terwijl het eerste door het bepalende lidw. of bijv. vnvw. de uitdrukking der totaliteit tot een bepaald aangewezen massa, eigenschap, werking of hoeveelheid beperkt: *al dit geld*, *al haar ijver*, *al zulk twijfelen*, *al dergelijke maatregelen*, *al de menschen*, enz. Voorheen echter stond vóór een determinatief ook wel *alle*.

2. Het plaatsen van de *n* achter de onb. telwoorden van groep *c*. berust niet op eene streng logische onderscheiding. Waar deze meervouds-*n* (vgl. § 47, *Opm.* 1.) een kenteeken voor meervoudige aanduidingen van noch vooruit, noch later genoemde *personen* is geworden, zou het eigenlijk alleen rationeel zijn, om de vormen *allen*, *velen*, *sommigen* tot het zuiver pronominaal gebruik te beperken. Immers waar deze woorden elliptisch staan, is er geen enkele afdoende reden om ze anders dan als adjectieve woorden te behandelen. Toch is de in de voorbeelden tusschen haakjes geplaatste *n* algemeen gebruikelijk geworden. Komt er intusschen bij deze woorden een partitieve genitief, dan wordt er gearzeld in het plaatsen der *n*. De telwoorden *staan dan zelfstandig* en eenmaal op den verkeerden weg, is het niet vreemd, dat men ook in dat geval geneigd is, het meervoudsteeken aan te brengen. Daar dit teeken, de *n*, bij pronominaal gebruikte woorden

intusschen hoofdzakelijk als persoonsaanwijzing dient, voelt men toch ook dat het overbodig is, aangezien die persoonsaanwijzing al voldoende in den volgenden genitief ligt, en zoo blijft men — en terecht — meestal schrijven: *Vele mijner kennissen. Enkele van zijne tegenstanders.*

Voor het overige wordt de verdere bespreking dezer vormquaestie tot het 4e stuk uitgesteld.

Het telwoord *alle* heeft nog eene bijzondere functie, waarin de overige woorden niet deelen. *Allen* komt nl. als bep. van gesteldheid of onmiddellijk achter een zelfstandig vnvwd., of als deel van het praedicaat voor: *Wij allen. Die allen. De gevangenen werden allen verlost. De huizen worden alle verkocht.* Evenals bij beide in deze functie (§ 70, *Opm.* 3) dient in dit geval de meervouds-*n* als persoonsaanwijzing. In het spreken en in gemeenzaam schrijven krijgt echter in dezen zin het bijwoord *allemaal* de voorkeur.

72. De rangschikkende telwoorden zijn hoofdzakelijk van de hoofdtelwoorden gevormd en hebben den uitgang *de* of *ste*. Alleen *eerste* is een superlatief van den stam *eer* (= vroeg), en naast *tweede* staat *ander*, maar de overige zijn regelmatig: *derde, vierde*, enz. De uitgang *de* komt voor bij *derde* tot *zevende*, en bij *negende* tot *negentiende*. *Achtste* en *twintigste* en voorts alle volgende ordinalia hebben weer den superlatief-uitgang *ste*.

Verder zijn slechts enkele *onbepaalde* rangschikkende telwoorden te vermelden: nl. *middelste* en *laatste*, alsmede het vragende *hoeveelste* met de algemeene tegenstelling *zooveelste*.

Al deze woorden zijn adnominaal en kunnen uitsluitend attributief gebruikt worden. Zij blijven dit karakter houden, ook als zij elliptisch staan: *Er staan nog eenige onbetaalde posten in het boek: de eerste zijn van Januari, de laatste van October. De luitenants zijn in twee rangen verdeeld: de eerste hebben twee, de tweede hebben één sterretje aan de kraag.*

In enkele gevallen komen de rangschikkende telwoorden pronominaal voor. *De eerste(n)* en *de laatste(n)* duiden de eerstgenoemde en de laatstgenoemde dingen (personen) an: *de Guelfen en de Gibellijnen: de eersten aanhangers van den Paus, de laatsten van den Keizer.* Ook in het bekende bijwoord heet het: *De eersten zullen de laatsten zijn.* Onder

derden verstaat men: buiten twee contractanten of partijen staande personen. *Anderen* staat tegenstellend tegenover *enkelen*, *eenigen*, *sommigen* of *velen*, gelijk *de ander* tegenover het aanwijzende *de een*, en *een ander* tegenover *een* of *iemand*.

OPMERKING. Van tijd tot tijd keert in de tijdschriften de vraag terug, of men zeggen en schrijven zal: *de drie eerste* of *de eerste drie*. Tegen de zoogenaamde nauwkeurigheid, die aan het laatste de voorkeur geeft, omdat er, zoo het heet, maar één eerste kan zijn, is dit aan te voeren, dat men dan ook niet zou mogen spreken van: *de eerste dagen der week*, *de eerste huizen van het dorp*, enz. evenmin als van *de drie grootste jongens* en *de drie vetste koeien*. Uit de grondbetekenis van *eerste*, nl. *vroegste* of *voorste* is het gebruik van *de drie eerste* zeer goed te verklaren. *De eerste drie* zou slechts van pas zijn, wanneer van bij drietallen ingedeelde dingen sprake was: *In de eerste drie maanden van het jaar worden meer bestellingen gedaan dan in de laatste drie*. *De eerste zeven koeien in Jozef's droom waren vet en de laatste zeven mager*.

Mason in zijn *English Gr.* p. 183 zegt over deze quaestie met gemakkelijke ergernis: »A good deal of hypercriticism has been wasted on such phrases as »*The three first verses of the chapter*,« &c. We are told that this is incorrect, because there is only one first verse«. Zulke puristen raadt hij aan, om dan ook niet meer te zeggen: »*The last days of Pompeii*«, aangezien er maar één laatste dag was. En hij acht het »het toppunt van pedanterie »*His two eldest sons*« te willen veranderen in: »*His eldest two sons*«.

73. De overige groepen, die vaak tot de rubriek der telwoorden gebracht worden, maar beter naar andere rubrieken verwezen worden, zijn de volgende:

1°. De herhalingsgetallen zijn samenstellingen van telwoorden met de substantieven *maal* (oorspr. *tijd* of *tijdstip*), *keer* (van *keeren* = wenden) en *werf* (van *werven*, ook oorspr. in de bet. van draaien, wenden). Dit zijn bijwoorden (*adverbia numeralia*), die onder de bijwoorden van tijd de herhaling (*frequentie*) van eene werking aangeven (I, § 46, 4°), of onder de bijwn. van intensiteit te brengen zijn: *Hij is hier drie maal geweest*. *Drie werf gelukkig hij, die...* enz.

2°. De verdubbeltallen zijn substantieven op *voud*: *een achtvoud*, of ook adjectiva en adverbia op *voud*, *voudig* of *vuldig*:

Het drievoudig verbond. Het veelvuldig gebruik. Honderdvoud beloonen. De uitgangen zijn verwant met *vouwen* (uit oorspr. *falden*).

3°. De soortgetallen zijn samenstellingen van meerv. genitieven der telwoorden met de substantieven *lei* (soort, manier, van ofr. *lei*, wet, soort, manier, nfr. *loi*) en *hande* (ook soort of manier ¹), misschien evenals *hand*, lichaamsdeel, van een oorspr. *hindan* = vangen): *drieërlei*, *vierderlei*, *allerlei*, *velerlei*, *menigerlei*, *allerhande*, *velerhande*, enz. Zij zijn als onverbuigbare adjectieven te beschouwen, schoon die op *lei* nu en dan nog wel verlengd worden: *Ziet gij dat dundoek wapp'ren Met drieërleie baan?*

¹) Vgl. ook *langzamerhand*, *stormenderhand*, *gewapenderhand*, mnl. *werenderhant*.

WERKINGS- OF TOESTANDSWOORDEN.

WERKWOORDEN.

74. In § 4 zijn als eene derde hoofdgroep onder onze voorstellingen en begrippen die van werkingen vermeld. Bij de ontwikkeling van het begrip zelfstandigheid (§ 9, *Opm.* 1—8) is echter gebleken, welk een nauw verband er bestaat tusschen eigenschappen eenerzijds en toestanden en werkingen aan den anderen kant. Verder ook (*Opm.* 6), hoe toestanden en werkingen bij belangrijke punten van verschil toch ook zeer vele punten van overeenkomst hebben en de grens tusschen beide zeer vlottend is. En eindelijk, hoe eigenschappen, toestanden en werkingen weer in nauw verband staan met de zelfstandigheden of dingen zelf, nl. dat zij steeds als elementen van zelfstandigheids-voorstellingen zijn te beschouwen, maar ook dat zij door het denken op hunne beurt weer als zelfstandigheden opgevat kunnen worden.

Aan de orde is nu te onderzoeken, op welke wijze de taal in dien logischen samenhang scherper scheiding te voorschijn doet komen, zoodat het mogelijk wordt uit te maken, welke woorden tot de grammaticale categorie der werkwoorden te brengen zijn. Nader licht verschaft hier de leer van den enkelvoudigen zin en in het bijzonder de leer van het gezegde. (Vgl. I § 3—9). Terwijl de substantieve woorden hoofdzakelijk in de functie van subject en object, en de adjectieve woorden voornamelijk in die van adnominale bepaling voorkomen, zijn de werkwoorden in hoofdzaak gezegdewoorden, d. w. z.

woorden, die eene werking of toestand niet enkel noemen, maar die vermelden als aan ruimte (d. i. aan eenig ding) en aan tijd gebonden. Daardoor is het werkwoord het voornaamste en tegelijk het veranderlijkste deel van een zin geworden. In rijke verscheidenheid van vormen heeft deze categorie van woorden zich in de zinnen ontwikkeld, tal van onderscheidingen uitdrukkelijk, waarvan persoons- en tijdsverschil de voornaamste zijn. Deze persoonsvormen staan bij de beschouwing van het werkwoord op den voorgrond.

Op den tweeden rang staan de naamwoordelijke (nominale) vormen van het werkwoord, (*infinitief* en *deelwoorden*), vormen, waardoor de werking als eene zelfstandigheid of als eene eigenschap kan worden voorgesteld, en die dus het werkwoord tot de beide eerste hoofdgroepen: de zelfstandigheidswoorden en adnominale woorden, doen naderen. Toch blijven deze naamwoordelijke vormen in de zoogenaamde samengestelde tijdvormen ook aan de functie van gezegdewoord deelnemen.

Een ander verschil, dat op de orde van behandeling eenigen invloed heeft, is het volgende. De regel is, dat een werkwoord op zichzelf volstaat om het gezegde uit te drukken. Deze werkwoorden zullen in de volgende beschouwingen met den naam van zelfstandige werkwoorden onderscheiden worden. Er zijn echter ook eenige werkwoorden, die daartoe eene verbinding hetzij met een naamwoord, hetzij met een ander werkwoord moeten aangaan, en die bekend zijn onder den naam van koppel- en hulpwerkwoorden. Het zal blijken, dat de grondbeteekenis dezer werkwoorden in den regel min of meer verbleekt is, zoodat ze het karakter van vormwoorden krijgen en voor een deel buiten het algemeene begrip „werkwoord“ vallen.

Op grond van de aangewezen verschillen zal daarom de volgorde deze zijn:

- 1°. het werkwoord in zijne hoofdfunctie van *gezegdewoord* of *zelfstandig werkwoord*;
- 2°. de *koppel- en hulpwerkwoorden*;
- 3°. de *naamwoordelijke vormen* van het werkwoord.

Het werkwoord als gezegdewoord.

75. Een werkwoord is een woord, dat door min of meer belangrijke wijzigingen van zijn vorm eene werking voorstelt als verbonden aan eene genoemde of aangeduide zelfstandigheid en aan eenig punt in den tijd.

Het begrip werking omvat in grammaticalen zin alle doen of bewegen, alle gebeuren of veranderen (= anders worden), dat wij aan of in de zelfstandigheden onzer uiterlijke en innerlijke ervaring waarnemen. Door dit verband tusschen de zelfstandigheden en de werkingen heeft de tegenstelling tusschen *wezen* en *ding*, *persoon* en *zaak* (vgl. § 11) ook eene tegenstelling bij de werkingen ontwikkeld: de wezens *doen* of *handelen*, de dingen *worden* of *komen in een toestand*.

Een doen stellen wij ons nl. voor als een uitwerksel van innerlijke kracht; een worden of in een toestand komen als het gevolg van uiterlijke of geheel buiten het willen liggende invloeden. Hierbij is intusschen niet uit het oog te verliezen, dat ook van wezens een *veranderen* kan vermeld worden, terwijl de dingen herhaaldelijk mede als *doende* worden voorgesteld.

En eindelijk nog, dat er bovendien eenige werkwoorden zijn, die noch een doen, noch een veranderen, maar alleen het *zijn* en *blijven* in een zekeren toestand uitdrukken.

Alzoo zijn de beteekenissen der werkwoorden in overeenstemming met de indeeling der beteekenissen van het gezegde (vgl. I § 3) in de volgende groepen te verdeelen:

1°. Werkwoorden, die een doen of handelen, d. i. een met meer of minder duidelijk willen gepaard zinnelijk of onzinnelijk bewegen beteekenen: *loopen, rijden, vliegen, kruipen, zien, hooren, voelen, ruiken, proeven, lichten, schijnen, klinken, piepen, geuren, smaken, drukken, waaien, stroomen, vriezen, kennen, begrijpen, denken, gevoelen, treuren, haten, willen, begeeren, enz.*

2°. Werkwoorden, die een niet-doen of niet-veranderen, d. i. een verkeeren in een toestand beteekenen: *zijn* (bestaan of zich bevinden), *blijven* (niet weggaan), *staan, zitten, liggen,*

rusten, hangen (hangend zijn), *drijven, zeeven, droomen, slapen, suffen, gloeien, leven*, enz.

3°. Werkwoorden, die een veranderen, d. i. het overgaan in een anderen staat of toestand beteekenen: *vallen, stijgen, rijzen, dalen, aankomen, vertrekken, groenen, verdroren, smelten* (vloeibaar worden), *verteren* (te niet gaan), *vermeerderen, verminderen, veranderen* (meer, minder, anders worden), *korten, lengen*, enz.

De tegenstelling tusschen de eerste en de derde groep, waartusschen de tweede als overgangsgroep gelegen is, wordt ook door grammaticaal verschil uitgedrukt; het voltooide doen wordt met behulp van het werkwoord hebben, het voltooide veranderen met behulp van het werkwoord zijn vermeld: *getoopen, gehoord, gekend, begeerd, hebben*, enz. tegenover: *gevallen, aangekomen, veranderd zijn*, enz.

Het komt intusschen voor, dat een werkwoord met meer beteekenissen tot verschillende groepen kan behooren. *Bedaren* kan beteekenen *bedaald maken* (1°) en *bedaald worden* (3°); *trouwen* is in het *huwelijk treden* (3°); maar ook in het *huwelijk verbinden* of *bevestigen* (1°); *koken* is in kokenden toestand verkeeren (2°), maar ook *kokend maken* (1°); *smelten, verbranden*, enz. is in een toestand brengen (1°) of in een toestand komen (3°), enz. Ook de meeste bewegingswerkwoorden *loopen, rijden, varen, wandelen, kruipen, springen*, enz., beteekenen nu eens een doen, dan weer een van plaats veranderen, enz.

OPMERKINGEN. 1. De naam *werkwoord* en de definitie van het begrip *werking* hebben in den loop der tijden tot heel wat geschrijf aanleiding gegeven ¹⁾. Wat dien naam betreft, de opmerking in § 5, *Opn. 2*, dat in een naam »maar een enkel kenmerk ligt opgesloten en in den regel niet eens het voornaamste,« kan er toe leiden, om er niet aan te tornen en zich tevreden te stellen, met aan den klassieken naam eene zoo juist mogelijke beschrijving van zijne beteekenis te verbinden. Namen als *toestandswoord, tijdwoord, gezegdewoord* zijn even onvoldoende, omdat zij ook niet meer dan een enkel kenmerk uitdrukken, en alzoo niet de minste kans hebben om een geijkten naam te verdringen.

¹⁾ Zie het *Aanhangsel*.

Wat de beteekenis der werkwoorden aangaat, ook hierbij moet men er van afzien, die door een enkel woord of eene enkele uitdrukking te willen weergeven. Of men eene werking beschrijft als een *doen*, een *handelen*, een *zijn* of *blijven* op eene plaats of in een toestand, een *worden* of komen in een toestand, een zinnelijk of onzinnelijk *bewegen*, *veranderen* of *gebeuren*, enz. telkens omvatten dergelijke termen slechts een gedeelte van de werkingen, die we ons kunnen voorstellen. Dit is een noodzakelijk gevolg der veelzijdigheid van het begrip werking. Reeds Aristoteles was, gelijk bleek (§ 7, *Opm.* 2), genoodzaakt om het in vier categorieën te splitsen: *doen*, *ondergaan*, *hebben* en *liggen*. Er valt dus niet anders te doen, dan door analyse het begrip werking te begrenzen.

2. Het werkingsbegrip is de tegenstelling van het zelfstandigheidsbegrip. Het allervoornaamste kenmerk van het laatste (vgl. § 9, *Opm.* 2) is absolute of relatieve *bestendigheid*. Tot het wezen van eene werking behoort het kenmerk *beweging* of *verandering*. Als de dingen niet waarneembaar veranderden, waren er geen werkingen. Maar hieruit volgt ook, dat alle bewegen of veranderen steeds verbonden is aan een ding.

De eerste uitbreiding van het werkingsbegrip, is deze, dat het niet-bewegen of niet-veranderen der dingen blijkens het bestaan van een aantal werkwoorden óók als werking opgevat wordt: *zijn* als tegenstelling van *worden*, *blijven* van *heengaan*, *liggen* van *staan*, *rusten* van *werken*, *zweven* van *dalen* of *stijgen*, *drijven* van *stijgen* of *zinken*, enz.

Verder volgt het werkingsbegrip de splitsingen en uitbreidingen van het dingbegrip. Er zijn *zinnelijke* en *onzinnelijke* werkingen, zooals er zinnelijke en onzinnelijke zelfstandigheden zijn: natuurbewegingen, zoowel als menschelijke en dierlijke bewegingen, maar ook bewegingen in ons bewustzijn (vgl. de voorbeelden). En de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat die werkingen tot een zeker aantal grondbegrippen zouden kunnen teruggebracht worden. Dit is echter uit een grammaticaal oogpunt van geen belang, al zal het in de volgende beschouwingen nu en dan noodig zijn een of andere groep werkwoorden aan te wijzen, door de gemeenschappelijke beteekenis te vermelden, b.v. werkwoorden, die een *waarnemen* beteekenen: *zien*, *hooren*, *ruiken*, *voelen*, *vinden*, enz.; of *bewegings*werkwoorden: *loopen*, *rijden*, *varen*, *springen*, *kruipen*, enz. Alleen in de leer der woordvorming wordt het noodig de beteekenissen der werkwoorden tot zekere groepen te brengen en verder behoort de synoniemiek der werkwoorden tot het woordenboek.

Er is intusschen in de werkingen een verschil, dat aanleiding geeft tot de grammaticale scheiding, aan het slot der paragraaf vermeld. De natuurwetenschap onderscheidt mechanische en organische bewegingen, de eerste door uitwendige, de laatste door inwonende

krachten veroorzaakt. De taal, schoon wat populairder en ruwer, (vgl. § 9, *Opn.* 2, slot en *Opn.* 3, 1° al.), maakt eene soortgelijke onderscheiding: eene werking is een *doen*, eene uiting van activiteit, van eigen energie, of zij is een *veranderen*, de overgang van den eenen toestand in een anderen. Het bewegen of veranderen wordt derhalve opgevat *als een zich, of iemand, of iets bewegen of veranderen*, of eenvoudig als een *anders worden*, of ook wel als een *bewogen worden*. Voor het laatste zijn echter geen afzonderlijke werkwoorden voorhanden; daartoe moet de later te bespreken lijdende vorm der werkwoorden dienen.

Deze onderscheiding openbaart zich in een grammaticaal verschil bij het uitdrukken der voltooide werking. In het eerste geval is er sprake van een *bewogen* of *veranderd hebben*, in het tweede geval van een *veranderd* of *bewogen zijn*. Eigenlijk geeft dit onderscheid dus alleen tot eene indeeling in twee groepen aanleiding. Het is echter wenschelijk nog eene tusschengroep aan te nemen voor enkele werkingen, die men zich noch als een doen, noch als een veranderen, maar als een *verkeeren* of *volharden* in een toestand voorstelt. Meestal wordt dit laatste uitgedrukt door een naamwoordelijk gezegde met de koppelww. *zijn* of *blijven* of hunne aequivalenten, maar er zijn tot dat doel ook een beperkt aantal werkwoorden beschikbaar. Toch wordt ook van deze werkwoorden de voltooide werking met het werkwoord *hebben* uitgedrukt: *gezetten, gerust, geslapen hebben*, enz., en behooren zij feitelijk tot de eerste groep; zij zijn daarvan ook niet scherp te scheiden en bij vele werkwoorden, b.v. *lichten, schijnen, blinken, luiden, geuren*, e. a. twijfelt men, of dit nu een *doen* of een *verkeeren* in een toestand moet geacht worden.

Nogmaals moet dan ook herinnerd worden, dat eene taalkundige onderscheiding als deze eene zeer populaire en dikwijls naïeve onderscheiding is, die volstrekt niet altijd met de wetenschappelijke onderscheidingen overeenkomt. Vooral geldt dit voor de onzinnelijke werkingen: voor de taal blijft b.v. *onthouden, vergeten, haten, liefhebben, verlangen* een doen, onafhankelijk van de verklaringen, die de psychologie van deze innerlijke processen geeft.

76. Uit de beteekenissen der werkwoorden vloeit nog eene tweede onderscheiding voort. Is het bewegen of veranderen noodwendig verbonden aan eene zelfstandigheid, er kan ook meer dan ééne zelfstandigheid noodzakelijk in betrokken zijn. Dit geeft aanleiding (vgl. I, § 16 en 17) tot de verdeling der werkwoorden in:

1°. Subjectieve werkwoorden, die werkingen be-

teekenen, waarin geene andere zelfstandigheid betrokken is, dan het onderwerp, en

2°. Objectieve werkwoorden, die werkingen beteekenen, waarin buiten het onderwerp noodzakelijk nog een en soms twee wezens of dingen betrokken zijn, waarvan de vermelding slechts bij wijze van uitzondering achterwege kan blijven.

Tot de subjectieve werkwoorden behooren vooreerst meest alle werkwoorden der tweede en derde groep, d.z. die, welke een *verkeeren* of *komen in een toestand* beteekenen, maar verder ook een aantal werkwoorden der eerste groep, n.l. die een *doen* beteekenen, dat geheel tot het subject beperkt is: *loopen, wandelen, schijnen, klinken, blaffen*, enz.

Tot de objectieve werkwoorden behooren alle werkwoorden, die van een lijdend, meewerkend of oorzakelijk voorwerp vergezeld worden: *iemand of iets zien, hooren, waarnemen, brengen, halen, voortbrengen, vernietigen*, enz.; *iemand iets geven, ont-nemen, weigeren, beletten*, enz.; *op iemand of iets vertrouwen, naar iemand of iets verlangen, zich over iemand (zijner) ontfermen*, enz.

Dit verschil tusschen subjectieve en objectieve werkwoorden wordt intusschen niet aan de werkwoorden zelf, maar door de begeleiding uitgedrukt. De objecten zijn accusatief-, datief- of genitief-objecten, of de betrekking tusschen werking en object wordt door een voorzetsel uitgedrukt. Uitvoerig is een en ander behandeld in I, §§ 15—34.

OPMERKINGEN. 1. Bij de behandeling van de leer der voorwerpen is gebleken en bij de behandeling van de vormen (*4e stuk*) zal het opnieuw blijken, hoe het logisch gevoel voor en de uitdrukking van de betrekking tusschen werking en object velerlei veranderingen ondergaan heeft en nog ondergaat. De logische betrekking wordt in verschillende talen verschillend opgevat: zij wordt in eene vroegere periode anders opgevat dan later; soms is in eene zelfde periode bij verschillende schrijvers verschil van opvatting te ontdekken; het logisch verschil wordt nog gevoeld, maar het verschil in uitdrukking wordt langzamerhand verwaarloosd, enz. Voorbeelden van een en ander zijn te vinden in I § 23, § 28 a, b en c, § 33 en *Aanhangsel*, bl. 146.

2. In de paragraaf is gezegd dat *meest* alle werkwoorden der tweede en derde groep subjectief zijn. De uitzondering is, dat in de toestanden, door deze werkwoorden uitgedrukt, toch wel nu en dan een oorzakelijk voorwerp (praepositionaal object) en soms zelfs een meewerkend of ondervindend voorwerp (datief-object) betrokken kan zijn, b. v.: *aan het leven hangen, van geluk droomen, voor recht en waarheid gloeien*; en ook: *op den vijand losgaan, aan eene taak beginnen, met een werk voortgaan, ophouden of eindigen, met iemand trouwen, het over iets eens worden, enz.*, welke laatste werkwoorden blijkens hunne vervoeging met *zijn* alle tot de derde groep behooren en toch objectief zijn. In zinnen als: *Hij slaapt mij te lang, De boot vertrekt hem te vroeg*, komt een datief-object voor, zonder dat de werkwoorden *slapen* of *vertrekken* kunnen gezegd worden, daardoor objectief te worden.

Intusschen is het gezegd, dat een toestand uitdrukt, waarin een ondervindend of veroorzakend object betrokken kan zijn (vgl. I § 24 b, § 26 b en § 30 met § 31, 3°) meestal een naamwoordelijk gezegde, waaraan niet het werkwoord, maar het adjectief of deelwoord het objectieve karakter geeft, b. v.: *De zaak is mij duister*.

77. Onder deze objects-betrekkingen heeft echter de voornameste, d. i. die van het *lijdend voorwerp*, aanleiding gegeven tot eene onderscheiding, die van meer grammaticaal belang is. Er vertoonen zich namelijk bij de werkwoorden nog verdere gevolgen van de in § 75 herinnerde tegenstelling tusschen de actieve wezens en de passieve dingen.

In de eerste plaats is als zoodanig te beschouwen de onderscheiding van de werkwoorden der eerste groep in transitieve (overgankelijke) en intransitieve (onovergankelijke) werkwoorden.

Tot het wezen van een *transitief werkwoord* behoort, dat het een doen, een zinnelijk of onzinnelijk bewegen beteekent, hetwelk uitgaat van een actief subject, een wezen of persoon, of een als persoon gedacht ding, en waardoor een passief-object, een ding of zaak, of een als ding gedacht wezen, voortgebracht of vernietigd, of in een anderen staat of toestand wordt gebracht: *scheppen, stichten, tot stand brengen, verwoesten, vernietigen, vernielen, plaatsen, stellen, wegnemen, breken, scheuren, verbergen, kwetsen, plukken, eten, drinken, zien, hooren, ruiken, proeven, voelen, aanraken, bewegen, groeten, kussen,*

begrijpen, beminnen, bewonderen, vereeren, begeeren, enz., enz.
 Dat het onderwerp steeds een persoon of eene gepersonificeerde zaak, en het lijdend voorwerp steeds eene zaak of een als zaak gedachte persoon is, wordt toegelicht door de vergelijking van voorbeelden als: *Het volk omringt het paleis* en *Eene muur omringt het paleis*, *Hij werpt den stoel omver* en *Hij werpt den man omver*.

Tot het wezen van een *intransitief werkwoord* behoort, dat het een doen beteekent, hetwelk van een actief subject uitgaat, maar dat zich tot dit subject beperkt, b. v.: *lichten, luiden, blaffen, geuren, wandelen, zwerven, denken, mijmeren, peinzen*, enz. Intusschen zijn in dit begrip ook opgenomen alle werkwoorden der tweede en derde groep, die een verkeeren of komen in een toestand beteekenen, en verder alle objectieve werkwoorden, die uitsluitend van een meewerkend of oorzakelijk voorwerp vergezeld kunnen zijn, als: *gehoorzamen, gelukken, betamen, gedenken, uitzien naar, rekenen op*, enz. Een gevolg daarvan is, dat de termen *intransitief* en *subjectief* werkwoord veelal voor en door elkaar gebezigd worden.

OPMERKING. Onder verwijziging naar I, § 21 wordt hier herinnerd:

1°. hoe transitieve werkwoorden absoluut, d. i. zonder de vermelding van een lijdend object kunnen voorkomen: *Wij eten om 12 uur, Men bouwt hier druk, Hij rookt en hij drinkt niet meer*, enz.

2°. hoe een intransitief werkwoord tijdelijk overgankelijk kan worden in drie gevallen:

a. wanneer het vergezeld wordt van een zelfstandig of bijv. nwd., waardoor het product of resultaat der werking aangegeven wordt terwijl het werkwoord de algemeene beteekenis van *maken of bezorgen* aanneemt: *Hij praatte mij doof, Hij viel zich een gat in het hoofd*.

b. wanneer een onpersoonlijk werkwoord door een lijdend voorwerp als product der werking vergezeld wordt: *Het regende complimentjes en kersen in ieders schoot*¹⁾.

c. wanneer, gelijk met enkele intransitiva het geval is, een verbaal substantief, dat dezelfde werking als het werkwoord uitdrukt en meestal van een attribuut vergezeld is, aan het werkwoord wordt toegevoegd: *Een zwaren strijd strijden, Den heldendood sterven*, enz.

¹⁾ Tegelijk een voorbeeld van gewaagde samentrekking (vgl. II, § 26).

78. In den regel zijn de transitieve en de intransitieve werkwoorden van verschillenden oorsprong; bij de behandeling der woordvorming zal blijken, dat de meeste subjectieve of intransitieve werkwoorden wortelwerkwoorden zijn, en de meeste transitiva tot de afgeleide behooren. Er zijn echter ook een aantal werkwoorden, die zoowel transitief als intransitief kunnen gebruikt worden. De volgende zinnen geven van de meest voorkomende een overzicht:

Hij bakt het brood.
De kok bederft de spijsen.
Hij begon zijne toespraak met...
Hij bewoog den arm.
De meid braadt het vleesch.
Hij brandt gas.
Hij breekt een glas.
Hij buigt de staaf.
Hij draait het rad.
Zij drogen de visch.
De wind drijft de boot naar zee.
Hij eindigde zijn verhaal.
Hij genas vele lijdens.
Hij gewende mij aan orde.
Hij hangt de jas aan den muur.
Dat heet ik liegen.
De wind jaagt de wolken.
Hij klemt zijn vinger.
De zon kleurt de wolken.
De wind knakt het riet.
Zij kookt het water.
Hij laat zijn haar korten.
Hij kraakt eene noot.
Hij heeft het papier gekreukt.
Hij zal het laken eerst krimpen.
Zij kroest (krult) het haar.
Hij kruit den last voort.
Zij kruimelt hare beschuit.
Uw brief heeft den mijnen gekruist.
God neigt de harten.
De kleermaker zal u de jas komen passen.

De taart bakt in den oven.
Het vleesch bederft.
De strijd begon.
Het gordijn bewoog even.
Het vleesch braadt aan het spit.
De kachel brandt.
Het glas brak.
Het riet buigt.
Het rad draait.
Het goed droogt.
De boot drijft naar zee.
Hier eindigde het verhaal.
De wond genas spoedig.
Hij gewende aan orde.
De jas hangt aan den muur.
Hij heet Willem.
De wolken jagen.
De deur klemt.
De wolken kleuren.
Zijne vingers knakken.
Het water kookt.
De dagen korten.
De deur kraakt.
Zoo zal de jurk kreuken.
De stof is erg gekrompen.
Zijn haar kroest (krult).
Het ijs begint te kruien.
Het brood kruimelt.
Het schip kruit in de Noordzee.
De zon neigt ter kimme.
De jas past u niet.

De wind rukte een tak van den boom.

Hij heeft de vechtenden gescheiden.

Hij scheurt zijne kleederen.

Hij schikt de leerlingen in eene rij.

Hij schoot hem in het oog.

Zij schuimt de soep.

Hij schuift de slee over het ijs.

Hij slaat het paard.

Zij sleepen hem naar huis.

Hij slingerde den steen naar mijn hoofd.

Hij sluit de deur.

Hij smaakte veel genoeg.

Zij smelt de boter.

Hij heeft zijn slachtoffer gesmoord.

Hij splijt het blok in tweeën.

Hij stalt zijn paard bij zijn zwager.

Zij stooft de groenten.

Hij trekt kruiden.

Hij trouwt eene rijke vrouw.

De burgemeester heeft hen getrouwd.

Dat verandert den toestand.

Dat zal u niet verarmen.

Hij verbrandt de brieven.

Hij verdrinkt de katten.

Hij vergadert schatten.

Dat verkoelt de maag.

Dokter A. heeft haar verlost.

Hij vermeedert zijne inkomsten.

Dat vermenigvuldigt de kansen.

Hij vermindert de uitgaven.

Hij verschrikte er van.

Hij vlekt het papier.

Hij weegt de steenkolen.

Hij weidt zijne schapen.

De vijand rukt te velde.

Zij zijn in vrede gescheiden.

De grond scheurt.

De knaap schikt naar voren.

Het mes schoot uit zijne hand.

De soep schuimt.

De slee schuift over het ijs.

Het geweer slaat geweldig.

De japonnen slepen.

Het touw slingert.

De deur sluit niet.

Dat smaakt naar meer.

De boter smelt.

Hij smoort van dorst.

De muren splijten.

Zijn paard stalt in de kazerne.

De groente moet lang stoven.

De thee staat te trekken.

Hij trouwt met zijne nicht.

Zij trouwen in de kerk.

De toestand verandert niet.

Hij verarmt met den dag.

De brieven verbranden.

De matroos verdrinkt.

De commissie vergadert op Woensdag.

Hunne vriendschap verkoelt.

Zij verlost van een zoon.

De gewone inkomsten verminderen.

De gelegenheden vermenigvuldigen.

De uitgaven verminderen.

Dat verschrikte hem niet.

Die teere stof vlekt licht.

De lasten wegen zwaar.

De schapen weiden achter de woning.

Hierbij sluiten zich aan enkele paren werkwoorden met vormverschil, waarvan het eene de intransitieve beteekenis heeft van *eene werking verrichten*, en de andere de transitieve beteekenis van *eene werking of toestand bij eene andere zelfstandigheid te weeg brengen*, nl. *drinken en drenken, zitten en zetten, liggen en leggen, zuigen en zoogen, waken en wekken*. De laatste werkwoorden dezer paren heeten *causatieven*, d. i. bewerkende of veroorzakende werkwoorden.

Van nog andere causatieve werkwoorden is de verwantschap met een intransitief werkwoord minder of meer uit het taalgevoel verdwenen, b.v. van *wenden* naast intr. *winden* (= draaien); van *leiden* naast een oud. intr. *liden* (= gaan); van het bovenvermelde trans. of intr. *neigen* naast intr. *nijgen* (alleen nog gebruikelijk voor lett. *een buiging maken*); van *klooven* naast een oud intr. *klieven* (= splijten); van *voeren* naast intr. *varen* (in zijne vroegere bet. van *rijden*), enz.

OPMERKINGEN. 1. De verklaring van het ontstaan dezer differentiëring in de beteekenis van een aantal werkwoorden behoort tot de afdeling *Woordvorming* en is van zoo ingewikkeld aard, dat ook dan nog voor de bijzonderheden naar de etymologische woordenboeken moet verwezen worden. Van de hoofdoorzaken kan het volgende een algemeen denkbeeld geven.

a. Het eenvoudigst is het verschijnsel te begrijpen bij werkwoorden, die naast adjectieven zijn ontstaan. Deze beteekenen *eene eigenschap aannemen* of *eene eigenschap aanbrengen* (vgl. *groenen* en *witten*). Zoo is het duidelijk, dat *drogen, gewinnen, korten, kroezen* zoowel *droog, gewoon, kort, kroes worden* als *maken* konden beteekenen. Hetzelfde geldt voor vele afgeleide werkwoorden met *ver*: *veranderen, verarmen, vergaderen, verkoelen, verlossen, vermeerderen, verminderen, vermenigvuldigen*, enz.

b. Bij werkwoorden, die naast substantieven zijn ontstaan, zijn de beteekenissen tot een grooter aantal rubrieken te brengen en is het nog lichter mogelijk, dat twee beteekenissen zich aan één woordklank hechten; b.v. *kleuren, krullen, kreukelen, scheuren, vlekken*, die *kleur, krullen, kreukels, scheuren, vlekken krijgen* of *hebben*, of *van kleur, krullen, kreukels, scheuren, vlekken voorzien* beteekenen; *stallen* en *weiden* = in een stal of weide *zijn* of *doen zijn*; *kruimelen, pluizen* = tot kruimels of pluizen *maken* of kr. of pl. *voortbrengen*; *schuimen* = schuim *voortbrengen* of van schuim *ontdoen*; *knakken* en *kraken*, knakkend of krakend geluid geven of doen geven, enz.

c. Bij een aantal werkwoorden stuit men teruggaande op paarsgevijs verwante werkwoorden, in den trant als de aan het slot der paragraaf vermelde, waarvan meest één sterk en intransitief en het andere, het causatieve, zwak en transitief is. Het vermogen om causatieven te maken was in de germ. dialecten nog zeer levendig en die, welke in de tegenwoordige taal nog voorkomen, zijn er slechts eene schrale rest van. Door verschillende veranderingen — die voor elk geval in het bijzonder zijn na te gaan — konden dan de twee tot een worden, b.v.: etymologisch verschillende werkwoorden vielen in den praesensstam samen en werden voor de rest der vormen ook gelijk; of de eene vorm werd in sommige gevallen voor beteekenissen van den anderen gebruikt en verdrong dien ten slotte geheel; of eene nieuwvorming verdrong beide, enz. Enkele voorbeelden zijn de volgende:

Bederven; vgl. mhd. *verderben* (st. ww.) = te gronde gaan; *verderben* (zw. ww.) = te gronde doen gaan. In het mnl. komt st. *bederven*, *bedorf*, *bedorven*, in beide beteekenissen voor, maar in de laatste beteekenis ook een zwak: *bederven*, *bederfde*, *bederft*. De zwakke vormen zijn ondergegaan en de sterke hebben beide beteekenissen in zich vereenigd.

Bewegen en *wegen*. De geschiedenis dezer werkwoorden is bijzonder ingewikkeld, daar niet alleen een st. intr. *wegen* (got. (*ga*)-*wigan*, ohd. *wëgan*) en een zwak causatief *wegen* (uit een verondersteld **wagjan*, ohd. *wegen*, *wecken*) ten grondslag liggen, maar ook nog andere verwante oudere en jongere vormen invloed gehad hebben. Het zwakke mnl. *bewegen* (*beweegde*, *beweget*) was al transitief en beteekende: in sterke beweging, in beroering brengen. Ten slotte hebben st. *bewegen* en *wegen* alle beteekenissen in zich vereenigd.

Buigen (uit *biugan*) is oorspr. st. intr., maar komt ook al vroeg tr. gebruikt voor. Daarnaast ontwikkelde zich een zwak tr. *bougan*, waaruit een mnl. *bogen* (= *doen buigen*, vgl. *zoogen* en *zuigen*). Ook dit *bogen*¹⁾ werd mede trans, gebezigd, maar ging onder; ons *bogen* = op iets roemen, is er eene herinnering aan. Het sterke *buigen* heeft getriomfeerd en heeft behalve de intransitieve beteekenis ook de transitieve aangenomen.

Drifven. In het Got. vindt men naast een st. *dreiban* een zw. causatief *draibjan*. Hier wordt echter zoowel het sterke als het zwakke ww. reeds transitief gebruikt en bestaat dus de mogelijkheid, dat de gewone verhouding tusschen het sterke en het zwakke ww. al vroeger verstoord is, of misschien nooit bestaan heeft²⁾. Intusschen is het zw. ww. zonder nakomelingen gebleven en heeft het sterke intr. en tr. beteekenis gekregen.

¹⁾ Vgl. Verdam, *Mnl. Wdb.* I, 1349.

²⁾ Vgl. Wilmanns, *Deutsche Gr.* II 52.

Genezen. In het Got. komt voor een st. intr. *ganasjan* (= gezond, behouden worden) en een zw. tr. *ganasjan* (= gezond maken). Het sterke ww. heeft beide beteekenissen aangenomen en aan het causatief beantwoordt alleen het zeldzame (zich) *generen*, hd. (sich) *nähren*, n zijn onderhoud voorzien.

Op ongeveer gelijke wijze vindt men ook voor *hangen* (ohd. st. *hâhan* en zw. *hangén*), *krimpen* (mnl. st. *crimpen*, zw. tr. *crempen*, waarvan het eerste ook al intr. en tr. voorkomt), *smelten* (ohd. st. *smêlzan* en zw. *smelzen*) dubbele vormen, waarvan in onze taal de sterke den zwakken verdrongen heeft met overneming van de transitieve betekenis er van.

Voor *branden* vindt men in de vroegere taal een st. *brinnen* en een zw. *brennen*, maar beide zijn in onze taal ondergaan, (alleen *barnen* is er eene herinnering aan), en *branden* is terug te brengen tot een met de vorige ww. verwant naamwoord *brand* met de substantieve betekenis *brand*, *vlam* of de adjectivische *brandend*, *vlammeud*, zoodat de beteekenissen *brandend zijn* of *brandend maken* (vgl. a) hieruit licht duidelijk worden.

d. Voor de zwakke werkwoorden *draaien*, *jagen*, *klemmen*, *koken*, *kruien*, *passen*, *rukken*, *schikken*, *smoren*, *stoven*, *trouwen* en de sterke *bakken*, *beginnen*, *braden*, *breken*, *heeten*, *scheiden*, *schieten*, *schuiven*, *sluiten*, *splijten*, *trekken*, *verdrinken* en *verschrikken* vindt men teruggaande slechts een enkelen vorm, hetzij met oorspr. transitieve, hetzij met oorspr. intransitieve betekenis. Hoe nog eene andere oorzaak aan te wijzen is, waardoor de intr. of tr. betekenis zich daarbij voegde, zal in § 82, *Opm.* 2 besproken worden.

Ten slotte zij er nogmaals op gewezen, dat deze voorbeelden slechts dienen om van de hoofdinvoeden, die hier gewerkt hebben, in het algemeen eene voorstelling te geven. In meer bijzonderheden te treden is de taak der woordenboeken.

2. Na het voorafgaande is het begrijpelijk, dat er in de vroegere taal transitieve ww. voorkomen, die nu intransitief, en intr. ww., die thans omgekeerd transitief zijn.

Voorbeelden van het eerste geval zijn de mnl. ww.: (jongen) *aezen* (van voedsel voorzien); iemand of iets *bezwijken* (verlaten; nog heden hoort men: *hij bezwijkt mij niet*); iemand *biechten* (de b. afnemen); *sinken* (doen zinken; nog bij Bilderdijk: *zinkt de schepen, damt de kil.*); *herbergen* (hier of daar *herbergen* = logeeren); *rusten* (doen rusten; vgl. grafschriften met: *hier is gerust . . .*); kostbaarheden *vluchten* (in veiligheid brengen); iemand *toornen*, *vervaren*, *versagen* (toornig, verwaard, versaagd maken), enz.

Voorbeelden van het tweede geval zijn: *belgen* (boos worden), *blusscen* (uitgaan van vuur), *bekeren* (tot het ware geloof, tot inkeer komen), *ontsluiten* (opengaan), *rumen* (van zijn stede *rumen*; vgl. nog: *de wind ruimt*); *opheffen* (*de ark hief up*), *verbliden*, *verwarmen* (blij,

warm worden), enz. Vgl. verder Verdam, *Mnl. Tekster.*, Van Helten *Vondels Taal*, Stoett, *Mnl. Synt.* §§ 385 en 386.

3. Sommige werkwoorden zijn transitief geworden, doordat zij, voorheen vergezeld van een genitief, datief of een accusatief van plaats, door verloop van beteekenis een transitief *doen* zijn gaan beteekenen, b.v. *vergeten*, *volgen*, *navolgen*, *opvolgen*, *ontmoeten*, *bijstaan*, *dienen*, *helpen*, *hinderen*, *naderen*, *nazitten*, enz. Hierdoor wordt duidelijk, waarom sommige nog met *zijn* vervoegd worden. Vgl. voor verdere bijzonderheden I § 23 en § 28.

79. Uit de tegenstelling van *persoon* en *zaak* (actief subject en passief object) bij de transitiva heeft zich bij deze werkwoorden een vorm ontwikkeld, de lijdende vorm of het passivum, waardoor het mogelijk wordt, het lijdend voorwerp, wanneer het psychologisch onderwerp, d. i. onderwerp van de gedachte is (vgl. I § 14), ook tot grammatisch subject, d. i. tot onderwerp van den zin te maken.

In onze taal, gelijk in andere germ. talen, bestaat deze lijdende vorm sinds de 8^e of 9^e eeuw uit een vorm van de werkwoorden *worden* of *zijn* het voltooid deelwoord: *Het varken wordt geslacht*, *Het varken is geslacht* ¹⁾.

De mogelijkheid om een lijdend voorwerp tot lijdend onderwerp te maken, is in de meeste gevallen een uiterlijk kenmerk voor de transitiviteit van het werkwoord. De uitzonderingen hierop zijn vermeld in I § 22.

Enkele intransitiva kunnen zonder de vermelding van een onderwerp in den lijdenden vorm voorkomen: *Er wordt gedanst*. *Er wordt gebabbeld*. *Er wordt bij den zieke gewaakt*. *Er wordt maar op gezondigd*, passiva van de actieve vormen: *Men danst*, *Men babbelt*, enz. Deze lijdende vormen zijn beperkt tot de intransitiva, die een doen beteekenen, maar komen ook voor bij enkele transitiva: *Er wordt druk gebouwd*, *Hier wordt overgezet*, enz. Bij de werkwoorden, die een zijn of overgaan in een toestand beteekenen komen ze niet voor; dus niet: *Er wordt gerust*, *Er wordt gevallen*, enz. *Waken* in het bovenstaande

¹⁾ De met *geworden* versterkte vormen: *het varken is (was) geslacht geworden*, kwamen eerst na de 13^e eeuw in gebruik.

voorbeeld is niet: *wakker zijn*, maar drukt daar een *doen* uit.

Deze lijdende vormen der intransitiva worden *onechte passiva* genoemd; men kan ze ook *onpersoonlijke passiva* noemen.

OPMERKINGEN 1. Oorsponkelijk moet in het Indo-Germaansch geen passivum bestaan hebben: het eenvoudig naast elkaar stellen van subject en praedicaat blijkt zoowel gediend te hebben om de passieve als om de actieve verhouding uit te drukken. Later heeft zich in enkele talen b.v. in het Grieksch en in het Latijn een passivum ontwikkeld, dat uit werkwoordelijke vormen bestond, waarvan de uitgang de passieve beteekenis aangeeft, vgl. b.v. *amo* (ik bemin), *amas* (gij bemint), *amat* (hij bemint), met: *amor* (ik word bemind), *amāris* (gij wordt bemind), *amātur* (hij wordt bemind), enz.

Tot recht begrip van hetgeen straks over het verband tusschen het reflexivum en het passivum gezegd zal worden, zijn eenige bijzonderheden omtrent deze oudere passiefvormen niet overbodig.

Het Grieksche *passivum* is, wat zijn voornaamste vormen betreft, gelijk aan het *medium*, een stel vormen, waardoor eene handeling uitgedrukt wordt, die tegelijk op eene of andere wijze op het subject terugwerkt; het onderwerp is dan tegelijk belanghebbend of ook wel lijdend in zijne eigene handeling betrokken, b.v.: *porizomai*, ik verschaf mij, *trepomai*, ik wend mij. Ook heeft dit medium dikwijls geen terugwerkende beteekenis, maar drukt het uit, dat het subject een zeer levendig, een zeer intens aandeel aan de handeling heeft; b.v. *skopo* = ik zie, maar *skopomai* = ik beschouw aandachtig, ik onderzoek. Evenzoo gebruikt men voor *verschaffen*, *nemen*, *vrijmaken* het gewone activum, voor: de meer intense begrippen: *uit eigen middelen verschaffen*, *aangrijpen*, *loskooopen* het medium.

Omtrent dit medium nu, waarvan ook voorbeelden in het got. voorkomen, maar dat verder in de germ. talen is ondergegaan, wordt aangenomen, dat de uitgang niet anders dan een reflexief pronomen, en de uitgang van den 1en pers. *mai* = *me* (mij) zou zijn.¹⁾ Het aan het medium gelijke passivum zou dus, wat zijne etymologische beteekenis betreft, met een reflexivum gelijk gesteld moeten worden.

Evenzoo wordt de *r* in de uitgangen van het latijnsche passivum²⁾

¹⁾ Vgl. Paul *Principien* 234. De hypothese wordt echter ook bestreden.

²⁾ Vgl. Speyer, *Lat. Sprkk.* I, § 191. Ook deze onderstelling vindt tegenspraak.

Voortgezet onderzoek zal dus hieromtrent nader uitspraak moeten doen. Maar vast staat het, dat in het slavisch het reflexivum en passivum één zijn (*datissü* = *z. geven*, maar ook *gegeven worden*). Ook de passiva der noorsche talen zijn niet anders dan reflexiva, b.v. zw. *lāras* = *z. leeren* = geleerd worden.

als uit een reflexief pronomen ontstaan, verklaard, »zoodat ook dit passivum dus aanvankelijk uitsluitend reflexieve beteekenis moet gehad hebben.« (Speyer).

Hoe dit ook zij, het gezegde is voldoende om eenigszins duidelijk te maken, dat waar de lijdende vorm door een enkelen vorm van het werkwoord wordt uitgedrukt, de analyse van dien vorm in den regel tot resultaat heeft, dat er aan eene versmelting van het werkwoord met een wederkeerend voorw. gedacht moet worden. Hoe het mogelijk is, dat de wederkeerende vorm en de lijdende vorm in beteekenis zoo nauw aan elkander grenzen, zal in § 82, blijken.

2. Herhaald worde hier, wat reeds in I § 22. *Opm.* 2 is uiteengezet, dat de lijdende vorm van een zin met een transitief gezegde niet volkomen aequivalent is aan den bedrijvenden vorm. Ofschoon deze vormen dikwijls voor en door elkander gebruikt worden, is er toch een logisch verschil aan te wijzen. Als men voor de schilderij van Arie Scheffer, *Jesus Redemptor*, een ndl. titel moest kiezen, zou het niet zijn: »De blinden worden door Jezus genezen en de gevangenen verlost,« maar: »*Jezus geneest de blinden en verlost de gevangenen.*« Immers Jezus is hier het psychologisch onderwerp. Voor de schets van Rubens, in het Rijksmuseum aanwezig, waar men den lijdenden Christus naar Golgotha ziet voeren, zou echter een titel als: »De krijgslieden leiden Jezus naar Golgotha« onjuist zijn; alleen het passivum: »*Jezus wordt naar Golgotha geleid*« geeft de bedoeling van den schilder weer.

80. Uit de verhouding van subject en object tot de werking is ook de onderscheiding der zoogenaamd wederkeerende (*reflexieve*) werkwoorden voortgevloeid. Deze onderscheiding geeft tot geen veranderingen in de werkwoorden zelf aanleiding; de reflexieve beteekenis wordt uitgedrukt door de begeleiding en de term *wederkeerend werkwoord* moet dus verstaan worden als *werkwoord in wederkeerenden vorm (reflexivum)*. Deze vorm ontstaat door toevoeging aan het werkwoord van den objectsvorm (3^e of 4^e nv.) van het pers. vwd., dat met het onderwerp correspondeert. Is het onderwerp een 3^e pers. enkv. of mv., dan wordt de bijzondere vorm *zich* gebezigd (vgl. § 25).

De wederkeerende vorm heeft twee zeer uiteenloopende beteekenissen :

1°. Hij drukt uit, dat het van het subject uitgaande doen tot dat subject terugkeert en het als object in zijn eigen doen betrokken is;

2°. Hij drukt uit, dat een doen of een toestand alleen tot het subject beperkt is.

Dit onderscheid, dat gewoonlijk aangegeven wordt door de termen *toevallig-reflexief* en *noodzakelijk-reflexief*, is beter te karakteriseeren door de termen: transitief-reflexief en intransitief-reflexief.

81. De transitief-reflexieve werkwoorden zijn gewone overgankelijke werkwoorden, waarbij de wederkeerende vorm alleen de bijzonderheid uitdrukt, dat het onderwerp tegelijk actief en passief in het doen is betrokken: *Hij wascht zich, scheert zich, kleedt zich, voedt zich, wondt zich, verbindt zich, bedwelmt zich, oefent zich, *heft zich op, bevrijdt zich, verlost zich, ontdoet zich, beschuldigt zich, verontschuldigt zich, verbergt zich, beschermt zich, *hoedt zich, misleidt zich, *bedriegt zich, *verbetert zich, *onteert zich, enz.*

Hierbij sluit zich aan een tweede geval, waarin het onderwerp slechts als tweede object in zijn eigen doen betrokken is, en niet passief, maar als belanghebbende voortkomt. En ofschoon bij de pers. vnwdn. de datief en de accusatief geen vormverschil vertoonen, wordt hier het reflexief vnwd. duidelijk in de datief-betrekking gevoeld: *Hij heeft z i c h iets besteld, z. iets veroorloofd, z. iets onthouden, z. iets verweten, z. iets herinnerd, enz.* Een beperkt aantal werkwoorden kunnen niet anders dan met dezen reflexieven datief voorkomen: *zich iets aanmatigen, z. iets inbeelden, verbeelden of voorstellen, z. iets toeëigenen, z. iets verwerven, zich iets aanschaffen.* De beide laatste ww. komen ook zonder refl. vnwd. voor: *iemand's goedkeuring verwerven, een boek aanschaffen.*

OPMERKINGEN. De in de eerste plaats vermelde transitief-reflexieven (die met het pron. in den 4n nv.) vormen geen afgesloten groep. Er komen er nl. onder voor, waarbij de voorstelling, dat het onderwerp zich zelf eene werking doet ondergaan, verbleekt, en het voorwerp een *loos voorwerp* (vgl. I § 21 b en c) begint te worden. *Hij kleedt zich* of *ontkleedt zich*, wekt levendig de voorstelling op van eene bewerking, waaraan iemand zich zelve onderwerpt, maar dit is niet zoo levendig het geval meer bij zinnen als: *Hij beweegt zich, Hij buigt zich.* Deze vatten wij niet op als de mededeeling, dat de besproken

persoon zich zelf in beweging, in een gebogen toestand brengt, maar dat hij *zelf beweegt*, *zelf buigt*, dat hier alzoo sprake is van een intransitief *bewegen* en *buigen*. Hierdoor wordt duidelijk, hoe de wederkerende vorm een middel kon worden om de uitdrukking der intransitieve of subjectieve werking, waar het noodig was, scherp te scheiden van die der transitieve werking, en hoe de eerste groep der reflexieven vervloet in die der tweede groep.

Onder de voorbeelden zijn reeds enkele met een sterretje aangegeven, bij wie dit verschijnsel zich voordoet. *Hij beschermt zich tegen den regen*, *Hij hoedt zich voor tocht*, zijn zuiver-transitieve reflexiva. *Hij hoedt zich* krijgt echter nu en dan ook de intransitieve beteekenis van *Hij is op zijn hoede*, *hij zorgt*, *hij past op*. *Hij misleidt zich* is de vermelding van een meer of minder opzettelijk zelfbedrog, en ook *zich bedriegen* kan in dien zin gebezigd worden, b. v.: *Hij bedriegt zich door geflatteerde balansen*. Maar zegt men b. v.: *Hij bedriegt zich, als hij meent mij te kunnen verlokken*, dan wordt *zich bedriegen* intransitief-reflexief met de beteekenis: *in dwaling zijn*. (Ook: *hij verbetert zich*, *hij onteert zich*, vat men eerder op als een intransitief: *hij wordt een beter mensch*, *hij wordt eerloos*, dan als een transitief: *hij maakt zich beter*, *hij maakt zich eerloos*.)

Zoo gaan een aantal transitieve werkwoorden, wanneer zij wederkerend voorkomen, tot de volgende groep, die der intransitief-reflexieven over: vgl. ook buiten de met sterretjes gemerkte voorbeelden: z. *haasten*, z. *spoeden* (haast, spoed maken), z. *bewegen* (beweging maken), z. *draaien*, z. *wentelen*, (een draai, eene wenteling maken), enz.

Soms verzwakt ook het karakter van het reflexieve voorwerp slechts in een zeer bijzonder geval, b. v.: *Zij kleedt zich voor het bal*, is zuiver transitief-reflexief, maar niet: *Zij kleedt zich bespottelijk*, waar het gezegde de beteekenis krijgt van: *gaat of is bespottelijk gekleed*.

82. De intransitief-reflexieve werkwoorden zijn die wederkerige vormen, welke uitdrukken, dat een doen of een toestand zich geheel tot het subject beperkt. Het voornaamwoord in den accusatief is dan geheel een loos voorwerp geworden en slechts als een exponent, een merk der intransitiviteit te beschouwen. Deze intr.-reflexiva zijn daaraan licht te herkennen, dat de meest voor de hand liggende omschrijving hunner beteekenis eene intransitieve uitdrukking is.

In het volgende overzicht van de voornaamste gevallen is bij de rangschikking eenigszins op de verwantschap naar de beteekenis gelet:

zich bevinden, z. *ophouden* (ergens zijn, vertoeven), z. *opdoen*,

z. *voordoën*, z. **vertoonēn* (ergens komen, verschijnen), z. *begeven*, z. *verwijderen*; z. **verspreiden*, z. *wegpakken*, z. *wegscheren* (heengaan), z. **verzamelen*, z. **vereenigen*, z. **verzoenen* (samenkomen, één worden), z. *verliezen* (verdwijnen, verloren gaan);

z. *bevljigten*, z. *beijveren*, z. *benaarstigen* (vljigtig, ijverig enz. zijn), z. *inspannen* (ingespannen zijn), z. *onderwinden*, z. *vermeten*, z. *vermannen*, z. **verkloeken*, z. **uitputten*, enz.

z. **ontspannen*, z. *vertreden*, z. *verpoozen*, z. *vermeien*, z. **verlustigen*, z. **vermaken*, z. **vervelen*; z. *vergenoeēgen* met, z. *behelpen*;

z. *houden*, z. *gedragen*, z. *aanstellen*, z. *toedragen* (van zaken); z. *voegen*, z. *schikken*, z. *verzetten*, z. *verweren*;

z. *bemoēien*, z. *inlaten*, z. *afgeven*, z. **bezighouden* met, z. *bekommeren*, z. *bekreunen* om, z. *gelegen laten liggen*, z. *storen* aan, z. *kwijten*, z. *afmaken van*, z. *beroepen*, z. *steunen*, z. *gronden*, z. *verlaten op*;

z. *bedenken*, z. *beraden*, z. *bezinnen* (nadenken), z. **belgen*, z. **ergeren*, z. **vertoonēn*, z. **verontwaardigen* (boos zijn of worden), z. **verblijden*, z. **verheugen*, z. **bedroeven* (blij of bedroefd zijn of worden), z. **verbazen*, z. **verwonderen*, z. **ontstellen*, z. **beangstigen* (verbaasd of bang zijn of worden), z. *erbarmen*, z. *ontfermen* (medelijden hebben of krijgen), z. *schamen* (beschaamd zijn of worden), z. *verheffen* (trotsch zijn), z. *beroemen*, enz.

z. *verzien*, z. *verspreken*, z. *verpraten*, z. *vergissen*, z. *verschrijven*, z. *vergrijpen*, z. *verrekenen*, z. *vertellen*, z. *verslikken*, (verkeerd zien, spreken enz.), z. *verrekken*, z. *vergapen* (lett. en fig.), z. *verslapen* (te veel of te ver rekken, gapen, enz.); z. *bedrinken*, z. *overeten*, z. *overwerken*, z. *overloopen*, enz.

De met een * gemerkte werkwoorden komen ook transitief voor, maar in hun reflexieven vorm zijn ze intransitief. *Hij verbaast de omstanders* beteekent: *Hij maakt de omstanders verbaasd*, maar: *Hij verbaast zich* beteekent: *Hij is verbaasd*.

Dit verbleeken der zelfstandige beteekenis van het begeleidende voorw. bij de intransitief-reflexieven heeft het natuurlijk gevolg, dat dit v. w. bij enkele w. nu eens wel, en dan weer niet gebruikt wordt: *De drenkeling beweegt (zich). Het gordijn*

beweegt (zich). De aarde draait, wentelt (zich) om de zon. De deur draait (zich) naar buiten. Hij draait, keert (zich) om. Hij buigt (zich) voor zijne meerderen. Hij bukt (zich) om den brief op te rapen. Laten wij (ons) een oogenblik verpoozen. De kelk sluit (zich). Men went (zich) aan alles, enz.

Een nog verder stadium van ontwikkeling in de wederkeerige vormen is het verdwijnen van het bewustzijn, dat de van het subject uitgaande werking door toedoen van dat subject geschiedt. Een voorbeeld daarvan leveren de tweede en de vierde zin uit de voorgaande groep. Als *een drenkeling beweegt* of *zich beweegt*, en *de aarde draait* of *zich draait*, dan denkt men aan een den drenkeling of de aarde inwonende kracht, die oorzaak is van het bewegen en het draaien. Als *het gordijn (zich) beweegt* en *de deur (zich) draait*, dan denkt men aan een invloed buiten het subject als oorzaak. De laatste zinnen naderen dus zeer dicht in beteekenis tot: *Het gordijn wordt bewogen* en *De deur wordt naar buiten gedraaid*. In zulke gevallen, die in onze taal vrij zeldzaam zijn, is er reden om van een passief-reflexief te spreken. Meestal is het subject dan een zaaknaam en doet de wederkeerige vorm van het werkwoord aan eene personificatie denken, b. v.:

De stad breidt zich naar alle kanten uit. (= wordt uitgebreid). *De gelegenheid biedt zich aan om....* (= wordt aangeboden). *Het gezag van den lord-mayor beperkt zich tot de city. Het gerucht heeft zich bevestigd. De ongeregelheden hebben zich niet herhaald. De feesten dier vereeniging kenmerkten zich door groote opgewektheid. Het gordijn vouwt zich onder het ophalen. De rivier splitst (verdeelt) zich hier in verschillende armen. De onderneming ontwikkelde zich geleidelijk. Die dialecten hebben zich vermengd. Het schip hief zich op en raakte vlot, enz.*

In al deze gevallen is er van geen eigen toedoen van de zijde van het subject sprake. Op zijn hoogst wordt door den wederkeerigen vorm uitgedrukt, dat het onderwerp door zijne gesteldheid zich gemakkelijk tot het vertoonen van de werking leent, b. v. *Baleinen buigen zich gemakkelijk. De suiker lost*

zich op onder het roeren. De zuurstof verbindt zich met de stikstof, enz. Dit laatste wordt ook in eenige gevallen uitgedrukt door een vorm van *laten* met een reflexieven infinitief: *Dat laat zich hooren, laat zich begrijpen, laat zich verklaren, laat zich wel smaken, laat zich wel gebruiken, enz.*; daarentegen Hd. *Das versteht sich, Das schmeckt sich, enz.*

De slotsom van een en ander is alzoo, dat indien een wederkeerende vorm intransitieve beteekenis heeft, de beperking van de werking tot het subject van actieven of passieven aard kan zijn, al naarmate van *wel* of *geen* eigen toedoen bij het onderwerp sprake is. Zelfs kan deze dubbele beteekenis bij een zelfden vorm voorkomen: *De oproerstokers verspreidden zich* en *Het gerucht verspreidde zich, Die schrijver herhaalt zich* (vervalt in herhalingen) en *Het geluid herhaalde zich, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Hoe de in deze paragraaf vermelde werkwoorden aan hunne intransitief-reflexieve beteekenis gekomen zijn, is een verschijnsel, waarvan de verklaring in elk bijzonder geval aan de woordenboeken moet overgelaten worden. In sommige gevallen vindt men in de vroegere taal een meer concrete beteekenis, die het wederkeerend gebruik verklaart: b.v. *zich schamen*, (dat door Kluge en Uhlenbeck ¹⁾ verklaard wordt als »zich bedekken«, z. *kwijten* (= z. vrij, los maken van iets), z. *begeven* (eerst met een separatieven genitief: *der wereld begeven* = van de wereld afstand doen, de wereld verlaten, later z. *begeven*, van zich zelf afstand doen, in een klooster gaan, eindelijk eenvoudig »ergens heengaan«, z. *belgen* (*belgen* = opzwellen, kwaad worden, vgl. nog »zich dik maken«, enz. Al zeer vroeg vindt men echter, dat de wederkeerende vorm vaak geen ander doel heeft, dan het intransitief gebruik van een werkwoord te scheiden van het transitief gebruik. De mogelijkheid bestaat dan, dat het werkwoord oorspr. transitief blijkt te zijn, of dat het oorspr. intransitief is, maar transitief is geworden, of ook wel dat de transitieve en de intransitieve beteekenis beide etymologisch aan het werkwoord eigen zijn. Dikwijls wordt het hierdoor onmogelijk, het historisch verloop met eenige zekerheid vast te stellen. Bovendien wordt het proces soms nog meer samengesteld, doordat blijkbaar menige wederkeerende vorm in analogie met een gelijkbeteekenend werkwoord ontstaan moet zijn, b.v.: *zich verpoezen* onder den invloed van *zich ontspannen*, — z. *vertoornen*

¹⁾ Vgl. Uhlenbeck. *Etym. Wdb. der Got. spr.* 1896. Door Franck (*Et. Wdb. der N. t.*) wordt echter de juistheid dezer verklaring betwijfeld.

onder dien van *zich boos maken*, enz. Het is daarom niet te verwonderen, dat zelfs gezaghebbende woordenboeken den gang van het verloop meestal in het midden laten.

Toch kan in het algemeen aangenomen worden, dat in zeer vele gevallen, de intransitief-reflexieve werkwoorden ontstaan zijn *als tegenstelling tot een transitief gebruik dezer werkwoorden*. Zoo is mnl. *hem* (= zich) *biechten*, *hem rusten* te verklaren als tegenstelling van *biechten* (= de biecht afnemen), *rusten of resten* (= doen rusten), *hem vervaren*, *hem versagen* als tegenstelling van *iemand vervaren*, *iemand versagen*, en in analogie hiermede ook een refl. *hem vresen*, *hem schroomen*, *hem duchten*, *hem eysen*, enz. Voor meer werkwoorden, die vroeger reflexief voorkwamen en nu niet meer, zij verwezen naar Stoett, *Mnl. Synt.* § 387.

2. Uit hetgeen in de paragraaf gezegd is omtrent het verbleeken der zelfstandige beteekenis van het begeleidende voornwd. bij de intransitief-reflexieven, in die mate dat dit voornwd. herhaaldelijk geheel wegvalt, wordt thans begrijpelijk, hoe een groot aantal van de in § 78, *Opn.* 1 onder *d* genoemde werkwoorden naast hunne transitieve beteekenis ook eene intransitieve beteekenis gekregen hebben. De laatste is nl. in vele gevallen te verklaren uit een intransitief-reflexief, dat als overgang tusschen de transitieve en intransitieve beteekenis voorkomt of vroeger voorkwam. Het duidelijkst is dit het geval met werkwoorden als:

draai en, eene deur draaien, de deur draait zich, de deur draait;
klem men, iets vastgrijpen, de deur klemt zich, de deur klemt;
sluiten, eig. met slot en sleutel sluiten (het oudere woord is *luiken*), de wonde sluit zich, de wonde sluit.

Niet minder duidelijk is deze overgang voor Germaansche huishoudelijke woorden als *bakken*, *braden*, *breken*, *smoren*, *stoven* en het uit het latijn overgenomen *koken* (lat. *coquere*), waarvan de reflexieve vormen wel niet altijd in het mnl. of in de nederduitsche dialecten, maar dan toch in het nhd. of de opperduitsche dialecten voorkomen. Ons jonger *trekken* (van thee of kruiden) sluit er zich bij aan.

Scheiden en *splijten* schijnen reeds oorspronkelijk zoowel intransitieve als transitieve beteekenis gehad te hebben, maar toch komt de tusschen beide gelegen reflexieve vorm zelfs tegenwoordig nog veel voor: *Onze wegen scheiden zich. De zaadlob splijt zich.*

Jagen, *kruien*, *schuiven*, *rukken* zijn bewegingswerkwoorden, die bij *bewegen* en *draaien* aansluiten en waarbij ook hier en daar de refl. overgangsvorm verschijnt.

Toch kan in al deze gevallen slechts met veel voorbehoud aangenomen worden, dat de reflexieve vorm *altijd* de overgangsvorm is geweest. Vooreerst is het volstrekt niet altijd uit te maken, of de transitieve beteekenis dan wel de intransitieve bet. van een ww. de oudste is. *Schieten* b.v. schijnt oorspr. intr. bet. gehad te hebben,

nl. die van *vooruitspringen*, en hier moet *doen vooruitspringen* de afgeleide beteekenis zijn. *Slaan* daarentegen schijnt oorspr. transitief, maar het is zeer aannemelijk, dat de vele afgeleide intr. beteekenissen voortvloeien uit de bet.: *eene slaande beweging maken*. Noch in het eene, noch in het andere geval is het aannemen van een reflexivum als tusschenvorm noodzakelijk.

Verder is het zeer denkbaar, dat waar bij enkele werkwoorden de overgang op de aangegeven wijze geschiedde, het verschijnsel zich bij jongere werkwoorden zonder overgang herhaalde; b.v. uit het transitieve *kruiden* of *thee trekken* kan direct: *De thee, de kr. trekken* ontstaan zijn, in analogie met de andere huishoudwoorden: *koken, bakken*, enz.

Ook het werkwoord *heeten* is eene waarschuwing om niet te absoluut te zijn in het aannemen van een reflexieven tusschenvorm. De overgang *heeten* (noemen), *zich heeten* (z. noemen) en eindelijk *heeten* (genoemd worden) klinkt zeer aannemelijk en toch wordt het ontstaan der passieve bet. van *heeten* verklaard als het gevolg van een passivo-medialen vorm (vgl. § 79, *Opm.* 1), die naast het activum in het Got. en Ags. voorkwam ¹⁾.

Met het voorbehoud echter van een en ander, dat hier is opgemerkt, kan in het algemeen aangenomen worden, dat de wederkeerende vorm bij den overgang van transitieve beteekenissen tot intransitieve eene overwegende rol heeft gespeeld.

Ten slotte moet worden opgemerkt, hoe het Hd. in menig geval nog het reflexivum heeft, waar het Nederlandsch dien vorm mist, b.v.: *Die Wellen brechen sich am Felsen. Die Lichtstrahlen brechen sich. Aeste biegen sich unter der Last der Früchte. Er bog sich zum Fenster hinaus. Die Thüre klemmt sich* (ook: *klemmt*). *Unsere Wegen scheiden sich. Das Papier hat sich geschoben. Das Kleid schiebt sich in die Höhe. Eine Thür, ein Deckel, eine Klappe schliesst sich. Er trieb sich allerwegen Gebirg und Wald entlang* (Uhland), enz. Daarentegen mist het Engelsch dikwijls den wederkeerenden vorm, waar het Nederlandsch dien wel vertoont, *to bend* (buigen en z. buigen), *to extend* (uitbreiden en z. uitbreiden), *to feed* (voeden en z. voeden), *to incline* (neigen en z. neigen of geneigd zijn), *to join* (verbinden en z. vereenigen), *to keep* (vasthouden en z. ophouden of verblijven), *to mix* (mengen en z. vermengen met), *to prepare* (voorbereiden en z. voorbereiden), *to rejoice* (verheugen en z. verheugen,) *to set* (zetten en z. vast-zetten, b.v. van ijs), *to settle* (nederzetten, vestigen, en z. vestigen), *to turn* (draaien en z. draaien), enz. Het Nederlandsch staat hier, gelijk bij meer taalverschijnselen, b.v. de verbuiging, tusschen het Hd. en het Eng. in.

¹⁾ Vgl. § 91, *Opm.* het 1^e, 7^e en 8^e voorbeeld.

3. Door het slot der paragraaf wordt duidelijk, hoe het reflexivum en het passivum, wat hunne beteekenis betreft, ineenvloeiën. Beide vormen beperken de werking tot het subject, maar de eerste drukt als regel eigen toedoen van het subject uit en de tweede niet. Verdwijnt dit denkbeeld van eigen toedoen, dan kunnen de beteekenissen van beide vormen samenvallen. Het gevoel voor het passieve element in den wederkeerenden vorm, heeft dan ook in het Fransch bij de reflexieve werkwoorden aan het hulpww. *être* het overwicht verzekerd: *il s'est défendu*. In het oudere Fransch kwam ook vervoeging met *avoir* voor: »*Mais Conan s'a bien défendu*« (Roman de Brut).

Zoo wordt het ook begrijpelijk, hoe in verschillende talen hier voorkeur voor den passieven, elders voor den actieven vorm blijkt: fr. *je suis surpris* = ik verbaas mij, *je suis étonné* = ik verwonder mij, eng. *I am ashamed* = ik schaam mij, enz. Daarentegen fr. *cela se voit, s'entend*, hd. *das versteht sich* = dat is te zien, dat is te begrijpen. *Le seigle se sème en automne* = De tarwe wordt in den herfst gezaaid, enz.

83. Eene bijzondere soort van intransitieven zijn de onpersoonlijke werkwoorden (*impersonalia*), wier eigenaardige beteekenis beter zou aangewezen worden door den term „*subjectlooze werkwoorden*.“ Het gezegde, waarin zulk een werkwoord voorkomt, heeft alleen de werking als aan tijd en plaats gebonden te vermelden, terwijl het onderwerp of niet te noemen is, of in het midden wordt gelaten. Als loos onderwerp staat dan in den regel het onb. vnw. *het* (vgl. §24 en I § 12). Ook komt het voor, dat door een begeleidend pers. vnw. in den objectsvorm de persoon wordt aangeduid, diede werking bij zich zelf ondervindt of waarneemt: *mij hongert*, enz.

Deze werkwoorden komen voor:

1°. op het gebied der *natuurverschijnselen*: *het regent, het sneeuwt, het hagelt, het dondert, het bliksemt, het vriest, het ijzelt, het rijpt, het waait, het stormt, het ebt, het mist, het schemert, het daagt, het morgent en het avondt* (Piet Paaltjes), waarbij zich aansluiten: *het kraakt, het ritselt, het plast, het klettert, het echoot, het spookt*, enz.

2°. op het gebied van *het stoffelijke en geestelijke leven*: *mij hongert, mij dorst, mij huivert, mij schrikt, mij groouwt van 't handgeklap* (Potg.), enz.

Hieraan kunnen toegevoegd worden eenige werkwoorden, die regelmatig met een genoemd of aangeduid subject voorkomen, maar tijdelijk ook wel onpersoonlijk gebruikt worden: *Het rookt, het walmt, het stinkt, het riekt hier lekker, het tocht, het trekt, het rommelt*, enz.

Ook zijn er eenige uitdrukkingen, die als onpersoonlijk moeten beschouwd worden: *Het is dag, Het is Paschen, Het is vier uur, Het slaat vier uur, Het gaat hem goed, Het loopt hem tegen, Het is met hem gedaan. Het kwam tot een vechten. Het zingt hier gemakkelijk* (vgl. § 24 Opm.). *Het is goed riemen snijden van andermans leer, Het ontbreekt, (faalt, mangelt, hapert) hem aan moed, Het scheelt hem in het hoofd*, enz.

Eindelijk zijn nog tot deze groep te brengen de onpersoonlijke passiva, besproken in § 79: *Er wordt geklopt. 's Zondags wordt hier niet verkocht*, enz.

OPMERKINGEN 1. Nu en dan (vgl. § 77 Opm. 2o b en I § 21) komt een onpersoonlijk werkwoord ook transitief voor: *Het regende adressen, Het hagelde pijlen*, enz. Het voorwerp is dan als product van de werking te beschouwen.

2. Omtrent den objectsvorm van het pronomen bij de werkwoorden onder 2o. is in I § 28 c uiteengezet, hoe de opvatting van dien vorm als een datief logisch het aannemelijkst is, hoe echter reeds in het oudst bekende Germaansch (got en ohd.) bij verschillende impersonalia een accusatief voorkomt, terwijl in het nhd. de accusatief zoowel als de datief aangetroffen worden; hoe echter in ons mnl. de datief regel schijnt te zijn: *Salich zijn die ghene, die n hongert ende dorst nader gherechticheit*, enz., en ons taalgevoel nog geneigd blijft er een actief (nl. waarnemend of ondervindend) object in te erkennen, schoon de onderscheiding bij het gelijk worden onzer datieven en accusatieven geen practisch belang meer heeft.

Het aantal werkwoorden van deze rubriek is zeer afgenomen en zij komen eigenlijk alleen in literaire taal nog voor. In het mnl. waren er veel meer (vgl. Stoett. *Mnl. Synt* § 399): *Mi dromet, mi ghedinct, mi gruwet, mi griset, mi eist, mi verdriet, mi twifelt, mi wondert*, enz. Soms kwam er buiten de aanduiding van den ondervindenden persoon door den begeleidenden datief nog eene vermelding van de oorzaak der werking bij, hetzij in een (causalen) genitief, hetzij in eene voorzetselbepaling: *Hem gedachte sijnre barmhartigheit. Des wondert den ghesellen dan. Mi ghedinct van enen vreden here. Den goeden mach daer wel of gisen*; hetzij met een oorz. voorwerpszin: *Ghedincti niet*

wale des wat God zeide tote Moyses, lichtelijk overgaande tot een onderwerpszin: *Mi droemde ends dochte, dat tot mi een enghel quam*, enz. Mettertijd geraakten deze vormen in onbruik en werd het gewoonte, om hetzij den ondervindenden persoon, hetzij den naam van de oorzaak der werking tot onderwerp of tot een onderwerpszin te maken: *Ik honger, dorst, huiver, schrik, gruw, droom, gedenk, griezelen, ik walgt daarvan of dit walgt mij, ik verwonder mij daarover of dit verwondert mij, Mij heugt, dat ik . . ., Het spijjt mij, dat ik . . .* enz. Op die wijze zijn een aantal van deze werkwoorden echt persoonlijk geworden, en er is geen reden om ze, gelijk soms geschiedt, »schijnbaar onpersoonlijk« te noemen.

84. Indien men de vermelde onderscheidingen in de beteekenis der gezegde werkwoorden in een kort overzicht wil samenvatten, dan komt dit neer op het volgende:

De beteekenis der werkwoorden is *subjectief* of *objectief*, al naarmate er in de werking alleen een subject, of ook een of meer objecten betrokken zijn.

De objectieve ww. splitsen zich in *transitiva* (met een lijdend voorwerp en meestal de vorming van een passivum toelatend) en de *intransitiva*, waartoe behalve alle objectieve werkwoorden, die slechts met een meewerkend of oorzakelijk voorwerp (datief- genitief- of praepositionaal object) kunnen voorkomen, ook alle subjectieve werkwoorden te rekenen zijn.

Eene variëteit van de *transitiva* zijn de *transitief-reflexieve werkwoorden*, en variëteiten van de *intransitiva*: de *intransitief-* (soms *passief-*) *reflexieve* werkwoorden en de *impersonalia*.

OPMERKING. Door de groote veranderlijkheid van het werkwoord en zijne menigvuldige beteekenissen zijn in de oudere grammatica een aantal kunsttermen ontstaan, die nu en dan gemakshalve nog weleens gebruikt worden, maar die bij het onderwijs gewoonlijk het overzicht eer verduisteren dan verhelderen. Met het oog op de vorming is sprake van *denominativa* en *deverbativa* (van naamwoorden en van werkwoorden afgeleide ww.) en naar aanleiding van de beteekenis splitsen de laatste zich weer in andere categoriën, nl. die een veroorzaken der werking (*causativa*), eene herhaling (*iterativa*), eene versterking (*intensiva*), eene wordende of beginnende werking (*inchoativa* b.v. *ontbranden*), enz. uitdrukken. Soms worden dergelijke termen nog op doelmatige wijze gebruikt, waartegen geen bezwaar bestaat, mits wel bedacht worde, dat het oude termen zijn, die niet altijd overeen-

stemmen met den tegenwoordigen stand van het historisch onderzoek omtrent den oorsprong der werkwoorden. In de leer der woordvorming (*5e stuk*) komt dit onderwerp nader ter sprake.

Nog andere termen zijn in de Lat. gr. aan de beteekenis ontleend: b.v. *verba sentiendi et declarandi* (die een zinnelijk of onzinnelijk waarnemen of uiten beteekenen), *verba voluntatis* (die een willen of wenschen uitdrukken), *verba affectuum* (die een gemoedstemming aanduiden), enz. Op gelijke wijze wordt in de volgende paragrafen nu en dan van *bewegingswerkwoorden*, *waarnemingswerkwoorden*, *zegen* en *denk* werkwoorden enz. gesproken. Dergelijke termen hooren niet in eene logische indeeling thuis, maar dienen alleen voor het gemak.

85. De werkwoorden zijn als gezegdewoorden zeer veranderlijk. Zij drukken persoons-, tijds- en modusverschil uit, d. w. z.:

- 1°. hun vorm verwijst meer of minder duidelijk naar een 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} pers. enkelv. of meerv. als onderwerp,
- 2°. hij drukt uit, in welke betrekking de werking staat tot het oogenblik van het spreken of tot een vroeger tijdstip, en
- 3°. hij drukt uit, of de werking als eene realiteit is op te vatten, dan wel als een product van denken en gevoelen, dat al of niet werkelijkheid kan of moet worden, d. i. al of niet mogelijk of noodzakelijk is.

De bijzonderheden van deze veranderlijkheid der werkwoorden behooren evenals die omtrent de veranderlijkheid der naamwoorden (vgl. § 11) tot de leer der vormen (*4e stuk*).

OPMERKING. De persoons- of subjects-aanwijzing brengt de werking in betrekking tot een punt in de ruimte, zooals de tijdsaanwijzing het doet tot een punt in den tijd. In beide gevallen is de spreker het uitgangspunt der aanwijzing, n.l. de plaats, waar hij zich bevindt, en het tijdstip, waarop hij spreekt. De bijw. bepalingen van ruimte en tijd, doen niet anders dan deze primitieve aanwijzingen uitbreiden.

De modaliteitsaanwijzing, later uitvoeriger te bespreken (*4e stuk*), is in verband te brengen met de causaliteitsgroep. Alle modusbetrekkingen zijn verhoudingen tot de werkelijkheid en deze verhoudingen worden bepaald door het al of niet voorhanden zijn of het zich al of niet voorhanden denken van de oorzaken, die tot het te voorschijn roepen eener werking noodig zijn.

Het werkwoord als koppel- en hulpwerkwoord.

86. Ook onder de werkwoorden zijn er, wier beteekenis als begripswoord verbleekt is en die alleen beteekenis hebben in verbinding met een ander begripswoord. Hiertoe behooren in de eerste plaats de koppelwerkwoorden, die in den regel met een naamwoord, en de hulpwerkwoorden, die met een naamwoordelijken vorm van het werkwoord (infinitief of deelwoord) eene verbinding aangaan.

87. Omtrent de koppelwerkwoorden is uitvoerig gehandeld in de leer van den enkelvoudigen zin, bij de bespreking van het naamwoordelijk gezegde (I § 6, *Opm.* 1—3). Het zijn de werkwoorden *zijn* en *worden* met enkele aequivalenten van beide, die in eenige vaststaande uitdrukkingen voorkomen.

Met *zijn* komen overeen: *staan* (bekend staan, te bezien staan), *vallen* (zwaar, moeilijk vallen) *zitten* (in de war, verlegen zitten).

Met *worden* zijn gelijkwaardig: *raken* (vast-, los-, in de war raken), *loopen* (vol-, leeg-, in de war loopen), *stroomen* (vol-, leeg stroomen), *gaan* (kapot, stuk, verloren gaan), *schieten* (vol schieten), en licht nog enkele andere.

Verder staat naast *zijn* nog: *blijven* (voortdurend zijn), en krijgen de werkwoorden *schijnen*, *lijken*, *blijken*, *heeten*, *dunken* en *voorkomen* mede het karakter van koppelwoorden, wanneer zij nl. niet door *te zijn* gevolgd worden; b. v. *Hij schijnt, lijkt, blijkt* of *heet een eerlijk man. Dat dunkt mij verkeerd. Dat komt mij bedenkelijk voor.*

In het algemeen kan men zeggen, dat de koppelwerkwoorden dienen, om met zelfst. of bijv. naamwoorden of met adjectieve of adverbiale uitdrukkingen verbale verbindingen te vormen, die in beteekenis gelijk staan met de werkwoorden der 2e en 3e groep (vgl. § 75) en dus het verkeer en het komen in een staat of toestand beteekenen.

OPMERKING. In de leer der woordvorming (5e *stuk*) zal blijken, dat over het algemeen in het oudere Germaansch het vormen van een

werkwoord van of naast ¹⁾ een substantief, adjectief of adverbium meer tot de levende taal behoorde dan thans. Wel worden door dichters nu en dan — vgl. *kransend trouw* (Bogaers), *wolkend staf* (Potg.) — en vooral in de jongste literaire taal veel nieuwe denominatieven gebruikt (*plekken, stalen, donkeren*, vgl. I § 6 noot), maar zij dringen zelden in de omgangstaal door. Hierbij komt nog, dat reeds in de oudere taal de vorming van denominatieven zich toch ook al hoofdzakelijk beperkte tot eenlettergrepige stammen; die van twee- of meer lettergrepige stammen afgeleid, zijn zeldzaam ²⁾.

Bovendien komen er in die oudere taal wel vele denominatieven voor, die een *worden* beteekenen, maar weinig die een *zijn* uitdrukken, als b.v. got. *sipōnjan* (discipel zijn) naast *sipōneis* (discipel); *veitvōdjan* (getuige zijn) naast *veitvōds* (getuige); *balthjan* (koen zijn) naast een verondersteld got. **balths*, ohd. *bald* (koen); *gairnjan* (begeerig zijn) naast *gairms* (begeerig), enz. Ook in het tegenwoordige Nederlandsch zijn er evenzeer maar weinig: *beunhazen, dokteren* (voor dokter spelen), *kwakzalveren, schoolmeesteren, rentenieren*, enz. en naast adjectieven *suffen, dartelen* en misschien nog enkele.

Intusschen drukken zelfs deze weinige denominatieven toch altijd meer een doen dan een zijn uit. *Kwakzalveren* = als een kwakzalver te werk gaan en *suffen* = van sufheid blijk geven; voor de eenvoudige vermelding van de qualiteit, zal men meest de voorkeur geven aan: *hij is een kwakzalver, hij is suf*. Zoo ook zal men ons werkwoord *getuigen* eerder vertalen door „getuigenis afleggen”, dan door „getuige zijn”.

Een en ander verklaart voor een goed deel, hoe, om het verkeeren in een toestand of het bezitten van eene qualiteit uit te drukken, de naamwoordelijke gezegden met *zijn* of zijne aequivalenten zich hebben uitgebreid en in overeenstemming daarmede ook die met *worden*, al was daaraan door het bestaan van gelijkbeteekende werkwoordelijke gezegden ook niet zooveel behoefte; vgl. *hij wordt arm, met hij verarmt; de dagen worden kort, met de dagen korten*, enz.

Toch blijft in al deze gevallen groote overeenkomst bestaan tusschen de naamwoordelijke gezegden en deze soort van denominatieven, en mag men de koppelwerkwoorden beschouwen als eene soort van vormwoorden, die op analytische wijze hetzelfde helpen uitdrukken, wat de directe afleidingen synthetisch doen.

¹⁾ Deze laatste uitdrukking verdient de voorkeur, omdat zij voorzichtiger is. De geschiedenis der denominatieven bevat nog veel duisters, en waar een zwak werkwoord naast een naamwoord staat, is het volstrekt niet altijd uitgemaakt, dat het eerste direct van het laatste gevormd is.

²⁾ Wilmanns, *D. Gr.* II 49.

88. Het karakter der hulpwerkwoorden is reeds in het licht gesteld in I § 78 na de beschrijving der functies, die de infinitief in een zin kan hebben. Eene vollediger behandeling van dit onderwerp is eerst op hare plaats in de leer der vormen (*4e stuk*) na de beschouwing van de verschillende wijzen, waarop (vgl. § 85) *tijds-* en *modusverschillen* kunnen worden uitgedrukt. Toch kunnen in het volgende overzicht reeds eenige meerdere bijzonderheden gegeven worden.

De hulpwerkwoorden zijn eene soort van vormwoorden, die op analytische wijze, — d. i. door hulpwerkwoorden en niet door uitgangen (vgl. I § 31 *Opm. noot*) — van eene werking, door een volgend deelwoord of infinitief vermeld, helpen uitdrukken: 1°. de *voltooidheid*, 2°. de *toekomstigheid*, 3°. de *modaliteit*, 4°. het *lijdend geslacht* (passivum).

Die, welke voor het onder 1° en 2° genoemde doel dienen, worden gewoonlijk *hulpwerkwoorden van tijd* genoemd, die voor 3°. *hulpww. van modaliteit*, en de beide werkwoorden, die voor 4°. gebruikelijk zijn, (*worden* en *zijn*) *hulpww. van den lijdenden vorm*.

89. Van de hulpwerkwoorden van tijd dienen *hebben* en *zijn*, om met een voltooid deelwoord de voltooidheid der werking uit te drukken, het eerste waar het een doen, of verkeeren in een toestand geldt (1e en 2e groep), het tweede, wanneer van een overgaan in een toestand sprake is (3e groep).

Zullen dient om met een infinitief de toekomstigheid eener werking uit te drukken.

De eigenlijke tijdsaanwijzing, d. i. de betrekking tot het oogenblik des sprekens of tot een verleden tijdstip geschiedt in het eene en het andere geval door de vervoeging van het hulpwerkwoord: *Hij heeft gewerkt, Hij had gewerkt; Hij is vertrokken, Hij was vertrokken; Hij zal werken, Hij zou werken.*

Als hulpwerkwoorden van tijd in ruimeren zin zijn aan te merken: *gaan, loopen, blijven* (in twee beteekenissen), en *komen* (+ *te*), in zinnen als: *Hij gaat slapen. Hij loopt het gauw vertellen. Hij blijft van nacht logeeren. Hij blijft doorpraten. Hij komt eten. Hij kwam te overlijden.* Ook *zijn* met een volgenden

Hulpwerkwoorden van tijd

infinitief kan als zoodanig dienst doen: *Hij is boodschappen doen. Hij is wezen zwemmen.*

OPMERKINGEN. 1. Het minst verbleekt is het begrip *hebben* (= bezitten) in gezegden, waarin een transitief werkwoord voorkomt met een voorwerp, dat nog in het bezit van het onderwerp is, b.v.: *Hij heeft een appel geschild, Hij heeft zijn boog gespannen.* Hier kan men zich nog zeer goed voorstellen, hoe *geschild* en *gespannen* oorspronkelijk als attributen van *appel* en *boog* moeten gevoeld zijn, en deze beide als voorwerpen van *hebben*. De laatste zin komt in het ohd. voor in dezen vorm: »*Er habet gespannenen sinen Bogen*«¹⁾, waar de verbogen vorm van *gespannen* nog meer doet uitkomen, hoe het besef, dat het deelwoord bij het object behoorde, nog levendig was.

Eerst toen het begrip van *heeft* (= bezit) verdwenen was, kon ook gezegd worden: *Hij heeft een appel weggegeven, Hij heeft zijn boog vernietigd.* Hier werd alleen het afgeloopen zijn der werking uitgedrukt. En zoo wordt het duidelijk, hoe *hebben* ook gebruikt kon worden bij werkwoorden, die een *intransitief doen* beteekenen: *De hond heeft geblaft*, en bij ww. der 2e groep: *Hij heeft geslapen.*

Volkomen logisch is het gebruik van *zijn* bij werkwoorden, die een overgaan in een toestand beteekenen: *Hij is vertrokken.* Het deelwoord is hier te beschouwen als een naamw. deel van het gezegde, wat bevestigd wordt door het feit, dat het in de oudere taal ook verbogen werd, b.v.: ohd. *Arganganâ wârun ahtû tagâ* = Voorbijgegaan waren acht dagen.

In het got. hestond nog geen omschreven voltooide tijd. De verleden tijd (praeteritum) diende voor onv. verl. tijd, volt. tegenw. en volt. verl. tijd, zoodat *nam* kon beteekenen: *ik nam, ik heb genomen, en ik had genomen.* In het ohd. komen omschreven vormen, ofschoon zeldzaam, al enkele malen voor, maar dan meer met het ww. *eigan*

¹⁾ Notker VII, 13. Nog een ander voorbeeld is: „*Phigboum* (4e nv.) *habêta sum giflanzôtan* (4e nv.) *in sinemo wingarten* (Tatian) = (Een) vijgeboom had iemand geplant in zijnen wijngaard. Het deelwoord kwam echter ook in onverbogen vorm voor. Hetzelfde treft men in het os. aan; in de volgende regels (*Hél.* 53—56) is het eerste en tweede deelwoord onverbogen, het derde verbogen:

Than habda thuo drohtin god

Rômanô- liudeon farliwan rikeô mêsta,

habda them heri-skipie herta gisterkid,

that sia habdon bithwungana thiodô gihwilika —

d. i.:

Toen had de Heere God

(den) Romeinen verleend (van het) rijk het grootste deel,

(en) had dien lieden (het) hart gesterkt,

(zoo)dat zij hadden bedwongen elk der stammen.

(= hebben) dan met *haben*. In de 10e eeuw begon het gebruik van *hebben* als hulpww. meer algemeen te worden.

2. Het begrip van *zullen* = »verplicht zijn«, is nog duidelijk in »*Gij zult niet doodslaan*«, *Hij zal gehoorzamen*. Hieruit is ligt af te leiden, hoe het een hulpww. voor de toekomstige tijden worden kon. Wat verplicht is, is toekomstig.

Ook het gebruik van dit hulpww. heeft zich eerst langzamerhand ontwikkeld, nadat de Germanen uit elkander gegaan waren. In het got. wordt bijna geregeld het praesens als futurum gebruikt, wat nog tegenwoordig veel voorkomt, vgl.: *ik ga morgen op reis*. Nu en dan echter wordt om de toekomstigheid nadrukkelijk te doen uitkomen, van *skulan* (verplicht zijn) gebruik gemaakt, of ook wel van *haban*¹⁾ of *duginnan* (beginnen). Ook in het ohd. is een omschreven futurum nog zeldzaam; het wordt dan met *sculan* of *wellan* (willen) gevormd. Eerst in het mhd. komt *werden* voor: eerst gevolgd door een deelwoord (*wirt dienende* = zal dienen), later in het nhd. door een infinitief (*wird dienen*).

In het Engelsch zijn *willen* en *zullen* voor den toekomstigen tijd in gebruik gebleven. De voor een vreemdeling lastige onderscheidingen in dit gebruik vloeien in beginsel voort uit het verschijnsel, dat het futurum of een voorspellend, of een belovend karakter kan hebben.

In het Fransch zijn de vormen van het werkwoord *hebben* tot uitgangen voor de toekomstige tijden overgegaan: *je donnerai* = ik te geven heb, *tu donneras* = *gij te geven hebt*, enz.; *nous donnerons* staat voor *nous donner-avons*, enz.

3. Bij de hulpww. van tijd in ruimeren zin geven *gaan*, *loopen*, en het eerste *blijven* iets toekomstigs aan de werking. Het tweede *blijven* wijst eene voortdurende werking aan. *Komen* + *te* komt slechts in zeldzame gevallen voor en drukt dan eene bereikte toekomst uit: *Hij komt te weten* = hij verneemt, wordt bekend met iets, dat hij zoekt. *Hij kwam te overlijden* = het sterven werd voorzien en nu gebeurde het. *Dat komt op veel geld te staan* = Dat begint duur te worden, of: is duur geworden, enz.

Het is duidelijk, dat bij deze ruimere opvatting van het begrip *hulpww. van tijd* de grenzen der groep niet scherp te trekken zijn. *Beginnen te* of *met te*, en *ophouden* of *eindigen met te*, *op het punt staan te* en dergelijke zouden er eveneens toe te brengen zijn, in het algemeen al zulke werkwoorden, die een begin, duur, voleinding of herhaling van eene door een volgenden infinitief uitgedrukte werking aangeven. Ook in andere talen ontbreken voorbeelden daarvan niet, vgl. fr. *Il va partir*, *Il doit arriver*, *Il vient d'arriver*; eng. *I happened to meet him* (ik ontmoette hem daar juist), hd. (in de volkstaal) *Er ist fischen gewesen*, enz.

¹⁾ Joh. VI: 7: „Want deze Judas zou hem verraden“, luidt in het got.: *sa auk habaida ina galeujan*, d. i. *die ook* (= namelijk) *had hem* (te) *verraden*.

90. Ook de hulpwerkwoorden van modaliteit (vgl. § 85 3°) vormen geen afgesloten groep.

Bij eene beperkte opvatting van den term zijn tot deze categorie de werkwoorden *kunnen*, *zullen*, *moeten*, *mogen*, *willen* en *laten* te brengen, wanneer hunne beteekenis zoodanig is verbleekt, als het geval is in zinnen gelijk de volgende: *Hij kan*, *zal*, of *moet onderweg opgehouden zijn* (= Het is *mogelijk*, *waarschijnlijk*, of *noodzakelijk*, dat hij opgehouden is). *Hij mag wel voortmaken* (een wensch). *Hij mag doen, wat hij wil* (toelating). *De koning moet zeer tevreden geweest zijn*. (Het gerucht gaat, dat... enz.) *Dat middel wil wel eens helpen*. (De *mogelijkheid* bestaat, dat... enz.) *Laat hij voortmaken*. (Hij make voort).

OPMERKING. 1. Uit dit overzicht blijkt reeds, dat zich hier zeer uiteenlopende gevallen voordoen, die moeilijk logisch zijn te rangschikken. Bovendien is het niet altijd uitsluitend het hulpww., dat de modaliteit uitdrukt; soms komt een bijwoord meehelpen, b.v. *wel*, *wel eens*, *zeker*, enz. En eindelijk heeft ook de vorm invloed op de wijzigende kracht van het hulpww., b.v. *Hij kan* of *kon wel wat mooier schrijven*. *Zal* of *zou hij slagen*? *Zou dat waar zijn*? *Moge hij slagen*. *Mocht hij slagen*. *Ik wil hem niet weerzien, of hij moet excuus vragen*. *Ik wil hem niet weerzien, of hij moest excuus vragen*. *Het moest eens misloopen*. Daarom is ook deze beschouwing slechts voorloopig en moet dit onderwerp opnieuw ter sprake komen, als in de leer der vormen (4e stuk) de wijzen behandeld zijn.

Bij uitbreiding zijn de werkwoorden *kunnen*, *mogen*, *moeten*, *zullen* (= verplicht zijn), ook als hulpww. van modaliteit te beschouwen, wanneer hunne beteekenis minder verbleekt is, en zij met werkwoorden als: *durven*, *dienen*, *behooren*, *behoeven* eene groep vormen, waardoor uitgedrukt wordt, dat eene volgende werking of in het vermogen ligt van het onderwerp (*kunnen* = in staat zijn, *mogen* = verlof hebben, *durven* = moed hebben), of tot de verplichtingen van het onderwerp behoort (*moeten*, *zullen*, *dienen*, *behooren*, *behoeven*). Het motief tot deze uitbreiding is, dat de op deze werkwoorden volgende infinitief kwalijk als een voorwerp of bepaling is op te vatten, zoodat

hulpww. en infinitief te zamen als het praedicaat zijn te beschouwen. (Vgl. verder § 95 IV).

Om dezelfde reden zijn ook *schijnen, lijken, blijken, heeten* — wanneer het geen koppelwerkwoorden zijn (vgl. § 87) — tot de modaliteitswerkwoorden te rekenen. Ook zij drukken de verhouding van de volgende werking tot de werkelijkheid uit: *Hij schijnt of lijkt, blijkt, heet hard te studeeren.* (Het heeft den *schijn*, het is *bewezen*, het is een *gerucht*, dat hij hard studeert.)

OPMERKINGEN. 2. Herinnerd worde hier aan I § 78 *Opm.*, waar met eenigen nadruk betoogd is, hoe in de opvatting der verhouding tusschen infinitief en voorafgaanden persoonsvorm zeer veel subjectiefs gelegen is, zoodat al te besliste uitspraken ten aanzien van dit onderwerp misplaatst zijn. Als regel kan men stellen, dat zoodra een infinitief niet als een subject of object van den persoonsvorm, noch als attribuut van een in den zin vermeld naamwoord, noch als bijw. bepaling bij dien persoonsvorm te beschouwen is, de persoonsvorm als hulpwerkwoord wordt gevoeld, hetzij dan van tijd, hetzij van modaliteit.

3. De aan het slot der paragraaf vermelde zinnen kunnen ook in dezen vorm voorkomen: *Het schijnt, het blijkt, het heet, dat hij hard studeert.* Hoe in dit geval de ww. *schijnen*, enz. noch als koppelww., noch als modaliteitswoorden, maar als zelfstandige gezegde-
werkwoorden moeten beschouwd worden, is betoogd in II § 48 *Opm.* 3. Ze staan dan voor: *schijnt te zijn, blijkt te zijn*, enz., en moeten als zelfstandige werkwoorden beschouwd worden.

Op dezelfde wijze zijn de zinnen: *Hij kan, zal, moet opgehouden zijn*, in beteekenis gelijk met: *Het kan zijn, het zal zijn, het moet zijn, dat hij opgehouden is.* Hier echter kan *zijn* niet gemist worden, behalve soms in het eerste geval: *Het kan, dat hij opgehouden is.*

91. De hulpwerkwoorden van den lijdenden vorm zijn *worden* en *zijn*, het eerste voor de onvoltooide tijden: *Het loon wordt betaald, Het loon werd betaald.*, het laatste voor de voltooide tijden: *Het loon is betaald, Het loon was betaald.*

Onjuist is de voorstelling, dat de met vormen van *zijn* gevormde passiva door ellips van het deelwoord *geworden* zouden ontstaan zijn. Eerst later, na de 13e eeuw, werd dit deelwoord bij wijze van versterking toegevoegd. *Die ellips geeft zelf eenmaal ontstaan, maar gemist zijn, dan is de ellips niet te vergeten het deelwoord wordt*

Ook is het niet het hulpwerkwoord, dat aan een lijdend gezegde de passieve beteekenis geeft. Dat geschiedt door het voltooide en in dit geval passieve deelwoord; het hulpww. drukt slechts uit het komen (*worden*) of het geraakt zijn (*zijn*). in den toestand, door het deelwoord vermeld.

OPMERKING. In § 79 *Opm.* 1 is een weinig toelichting gegeven omtrent het vervoegde passivum, zooals dit in de klassieke talen voorkomt en de vermoedelijke verwantschap van het als passivum gebruikte gr. medium en het lat. passivum met het reflexivum. Aan het slot van § 82 en de daarbij behoorende *Opm.* 3 is verder het natuurlijke dier verwantschap aangetoond. Hier volgt thans nog eenige aanvulling van het daar gezegde.

In het Gotisch komt nog nu en dan een medio-passivum voor, maar alleen voor de *tegenwoordig* werkelijke of mogelijke handeling (indic. of conj.). Een lijdende vorm in den *verl. tijd* wordt ook daar reeds omschreven met *varth* (werd) of met *vas* (was). Eenige licht te volgen ¹⁾ voorbeelden mogen van het geval eene voorstelling geven.

Matth. V: 19: *Ith saei nu gatairith
aina anabusne thizo ministono . . .
. . . . minnista haitada in
thiudangardjai himinê.*

Alzo wie ontbindt (vernietigt)
een gebod dezer kleinste . . .
. . . . (de) minste geheeten
wordt in (het) koninkrijk (der)
hemelen.

VI: 2. *Than nu taujais armaion,
ni haurnjais faura thus, svasvê thai
liutans taujand in gaumthim jah
in garunsim, ei hauhjaindau
fram mannâ.*

Wanneer dan (gij) doet aalmoes,
(dat gij) niet hoornt (trompet) voor
u, gelijk de huichelaars doen in
(de) vergaderingen en in (de)
straten, opdat (zij) verhoogd
(geprezen) worden van (de)
mensen.

VI: 5. . . . *ei gaumjaindau
mannâ.*

. . . . opdat (zij) opgemerkt
worden (door de) mensen.

VI: 15. . . . *ei gasaihvaindau
mannâ fastandans.*

. . . . opdat (zij) gezien wor-
den van de mensen vastende.

¹⁾ Door de letterlijke vertaling zal het voor hen, die niet aan de studie van het got. gedaan hebben, toch mogelijk zijn het verschijnsel na te gaan. De infinitieven der passiva zijn: *haitan*, *hauhjan*, *gaumjan* (waarnemen, vgl. nml. *goom nemen*, letten op iets, in velerlei beteekenissen), *ga-saihvan* (zien), *us-maitan* (uithouwen), *ga-hailjan*, (heelen), *in-sandjan* (heenzenden), *bi-gitan* (vinden, krijgen, vgl. *to get*).

VII: 19: *All bagmé ni taujandané akran god usma itada jah in fon atlagjada.*

Ieder (der) boomen, niet voortbrengende goede vrucht, wordt uitgehouwen en wordt in het vuur gelegd.

VIII: 13: *... Jah gahailnoda sa thiunagus is in jainai hveilai.*

... En genezen is de dienstknecht zijns in gene wijle.

Luc. I: 26: *Thanuh than in menoth saihstin insandiths vas aggilus Gabriel fram gutha in baurg Galeilias sei haitada Nazaraith.*

Toen dan in (de) zesde maand was gezonden (de) engel Gabriel van Gode in (eene) stad Galilea's, dewelke wordt (of is) geheeten Nazareth.

I: 60: *Jah andhaffjandei so aithai is gath: ne, ak haitaidau Johannes.*

En antwoordende de moeder zijns sprak: neen, maar (hij) worde geheeten Johannes.

Rom. X: 20: *... bigitans varth thaim mik ni gasokjandam.*

... gevonden werd (ik) door die mij niet zoekenden.

Het blijkt dus, dat in het got. de vorming van een lijdend gezegde met *worden* en *zijn* in den verl. tijd reeds bestond en dus het passivum blijkbaar ook beschouwd werd als een *geraken* of *geraakt zijn* in een toestand, uitgedrukt door het deelwoord. Alleen moet opgemerkt worden, dat tusschen een vorm met *werd* en een met *was* niet altijd het verschil bestond van onv. en volt. verl. tijd, dat zich later heeft vastgezet. *Varth* werd menigmaal voor een doen en *vas* meer voor een toestand gebruikt.

In het ohd. is het vervoegde passivum geheel verdwenen en worden ook in den teg. tijd vormen van *worden* en *zijn* gebezigd. Aanvankelijk is ook daar het onderscheid niet vast: zoowel *ist ginoman* als *wirdit ginoman* staat voor *wordt genomen*, en zoewel *was ginoman* als *ward ginoman* voor *werd genomen*. Na de 9e eeuw werd het echter meer en meer regel om in het passief met *wirdu* en *ward* de onvoltooide, met *bin* en *was* de voltooide tijden te vormen, wat ook regel is in de taal van den *Héliand* (os.) en der *Karolingische psalmen* (ondfr. of oudlimb.). In deze dialecten wordt aanvankelijk het deelwoord nog vaak in overeenstemming met het lijdend object verbogen, maar komt daarnaast ook de onverbogen vorm voor, tot deze ten laatste de overhand behoudt. In het mnl. is het overgangsproces afgeloopen en wordt de lijdende vorm op dezelfde wijze samengesteld als tegenwoordig. Eene bijzonderheid is, dat daar in enkele gevallen *bliven* het passivum vormt, vooral om het voortduren van een geworden toestand uit te drukken: *Ende hi bleef van sciplieden gevaen.* (Stoett.: *Mnl. Synt.* § 395.)

§ 92. Geheel op zich zelf staat eene zeer bijzondere functie van het werkwoord *doen*. Evenals nl. een voorafgenoemde of

na te noemen zelfstandigheid door een pers. of aanw. vnw. kan aangeduid worden: *Die jongen, hij verveelt mij*, of: *Hij verveelt mij, die jongen*, en evenals eene qualiteit aangeduid kan worden door het pers. vnw. *het*: *Hij is ziek, hij is het al lang*, evenzoo kan ditzelfde *het* eene werking aanduiden: *Hij loopt hard, maar hij houdt het niet lang uit* (Vgl. § 23, 1°).

Het vnw. *het* kan daartoe echter alleen dienen, wanneer de werking als onderwerp of lijdend voorwerp aangeduid wordt. Geldt het eene functie, die door een voorzetsel pleegt uitgedrukt te worden, dan wordt een pronominaal bijwoord noodig: *Wandelen, hij houdt er niet van*. Maar het is soms ook noodzakelijk, eene werking in het praedicaat aan te duiden, en daartoe wordt dan het werkwoord *doen* gebruikt: *Wandelen doet hij niet veel. Slapen doet hij niet. Rijzen doet de ballon niet meer*. Uit deze voorbeelden blijkt, dat het onverschillig is, of er een *doen*, een *verkeeren* of een *komen in een toestand* moet aangeduid worden, wel een bewijs, dat voor het taalgevoel de beteekenis van elk werkwoord feitelijk een *doen* is.

Wanneer de aangeduide werking niet in denzelfden enkelvoudigen zin, maar te voren genoemd wordt, dan moet buiten het ww. *doen* ook het vnw. *het* dienst doen: *Wandelen, hij doet het veel te weinig. Hij rookt niet meer; al een half jaar heeft hij het niet meer gedaan. „Indien er iemand ter wereld benijd werd, dan mocht Ovens het heeten; spijt al het schimpen onzer provincialisten op geld en geldzakken, zouden zij het hem zoo goed hebben gedaan, als de Amsterdammers het deden.“* (Potg.)

OPMERKING. Dit gebruik van *doen* komt ook in het eng. voor: *We went away before you did* (go). Ook aan het mnl. was het eigen: *Die hebbic . . . also lief, als iemen sine kindre doet*, enz. (Vgl. *Mnl. Wdb.* II, 232.)

Verdwenen is het gebruik van *doen* als eene soort van hulpww., dat persoons-, tijds- en modusverschil aangeeft, terwijl een volgende infinitief de eigenlijke werking vermeldt, b.v. in den bekenden regel van het Wilhelmuslied: *Daer na so doet verlangen mijn vorstelijke ghemoot*. In het mnl. komen dergelijke periphrastische gezegden veel voor, b.v.: *Die hem te sere haesten doet*, (voor *haast*) enz.

Van gelijksoortigen aard is het gebruik van *to do* in het eng. in ontk., vrag. en in sommige bevestigende zinnen, en van *thäte* ter uitdrukking van den conditionalis in Zuidduitsche dialecten: *Das thäte ich mein Leben nie trinken*. Ook in den uitgang *de* of *te* van den verl. tijd der zwakke werkwoorden komt het voor.

Naamwoordelijke vormen van het werkwoord.

93. In § 74 is aangewezen, hoe de naamwoordelijke (nominale) vormen van het werkwoord de tegenstelling zijn van de *persoonsvormen*, en hoe zij als de substantivische en adjectivische vormen van het werkwoord moeten beschouwd worden. Deze vormen zijn de infinitief (zg. onbepaalde wijs) en de deelwoorden. De eerste dient voor dezelfde functies, waarin het zelfstandig naamwoord voorkomt (§ 16), de laatste voor dezelfde diensten, waartoe het bijv. nwd. gebezigd wordt (§ 42).

Intusschen dienen deze vormen toch ook, gelijk bij de behandeling der vorige groep gebleken is, om met een hulpwerkwoord vereenigd het gezegde te vormen.

OPMERKINGEN. 1. Het inzicht in het wezen der nominaal-vormen wordt in den regel belemmerd door de gewoonte om bij het lager onderwijs — waar men trouwens kwalijk anders kan te werk gaan, — den infinitief als den grondvorm van het ww. voor te stellen, waarvan alle andere vormen afgeleid zijn. De infinitief is omgekeerd te beschouwen als een vorm, die wat jonger is dan de persoonsvormen, geboren uit de behoefte om de werkwoorden in dezelfde zinsconstructies te gebruiken als de oorspronkelijke werkers- en werkingsnamen (nomina agentis en nomina actionis), die direct uit den wortel voortgekomen echte substantieven waren. Zoolang deze verbale substantieven nog verboden werden, waren het eigenlijk nog geen infinitieven. Zij werden het eerst, toen de uitgangen verdwenen. Zoo is de infinitief te beschouwen als een geïsoleerde of versteende vorm van een verbaal substantief. Later ging het weer omgekeerd en werden van de infinitieven ook werkingsnamen op *ing* of *st*, en werkersnamen op *er*, *aar*, *aard*, *erd*, *ing*, enz. gemaakt.

Ook de naam *onbepaalde wijs* is een hinderpaal. De infinitief is geen wijs of modusvorm. Men kon hem eigenlijk beter ook een *participium* of *deelwoord* (d. w. z. deels werkwoord, deels naamwoord) noemen, te meer waar deelwoord en infinitief, gelijk blijken zal, in eene zelfde functie zoo licht met elkaar afwisselen.

De deelwoorden zijn oorspronkelijke verbaal-adjectieven, waarvan het werkwoordelijk karakter sterker op den voorgrond is getreden, naarmate de gewoonte om ze met subject of object te laten congreueeren verdween. (Vgl. de voorbeelden van verbogen deelwoorden in § 89, opm. 1 en de noot.)

Na deze opmerkingen moet intusschen het begrip van inf. en deelw. uit het tegenwoordig gebruik afgeleid worden.

2. Er zijn talen, die meer nominaalvormen hebben; b.v. het lat. heeft twee *supina*, een actief supinum op *um* en een passief op *u* (*amatum* = om te beminnen en *amatu* = om bemind te worden); verder een *gerundium*, dat men zich het best voorstelt, als een verbogen infinitief (gen. *amandi* = van het beminnen, dat. *amando* = voor of aan het beminnen, acc. *amandum* = tot ¹⁾ het beminnen, abl. *amando* = door het beminnen); en eindelijk een *gerundivum* (*amandus* = bemind moetende worden). De *supina* en het *gerundium* zijn eene soort van infinitieven en het *gerundivum* eene soort van deelwoord. Voor verdere bijzonderheden moet naar de latijnsche grammatica's verwezen worden. Het hier gegevene moet alleen dienen tot eenige toelichting van straks te bespreken verschijnselen.

DE INFINITIEF.

94. Het wezen van den infinitief is reeds in I §§ 76 en 77 geanalyseerd. Het is de naam, waaronder het werkingsbegrip in dezelfde functies als het substantief kan gebezigd worden, zonder het vermogen te verliezen om met voorwerpen en bijwoordelijke bepalingen verbonden te zijn, d. w. z. zonder zijn karakter van werkingswoord, d. i. van een woord, dat beweging of verandering uitdrukt, af te leggen.

Het logisch verschil tusschen een werkingsnaam (verbaal substantief) en een infinitief is te weinig scherp, dan dat beide niet vaak voor en door elkander gebruikt zouden worden. Men zegt even goed: *Het leeren van jaartallen is een vervelend werk* als: *Jaartallen te leeren is een vervelend werk*. Toch is er eenig verschil: het substantief drukt het begrip van de zaak uit, los van eenig tijdstip, terwijl de infinitief eene aan een tijdstip verbonden voorstelling van de zaak opwekt. Hoe meer bijzonderheden er dan ook bij de werking te vermelden vallen, hoe meer de infinitief de voorkeur heeft boven een verbaal

¹⁾ Of eenig ander voorzetsel.

substantief, d. w. z. hoe moeilijker het valt, de werking samen te vatten als eene eenheid. Daarom zegt men b.v. liever: *Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat met een hengel in de hand aan een slootkant te zitten is eene zonderlinge liefhebberij*, dan: *Het zitten aan een slootkant met een hengel in de hand van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, is.... enz.*

Of men met een infinitief, dan wel met een zelfstandig naamwoord te doen heeft, kan derhalve gewoonlijk alleen aan uiterlijke kenmerken worden nagegaan. Regel is, dat men niet met een infinitief, maar met een substantief te doen heeft, als er een lidwoord of eenig ander determinatief, of ook een genitief aan aan voorafgaat: *het leeren, mijn, dit, zulk, welk leeren, Willems leeren, wiens leeren*, enz. En terwijl de infinitief pleegt vergezeld te worden van objecten en adverbiale bepalingen, wordt het substantief begeleid door bijvoeglijke bepalingen; vgl. *Bij sterke verhitting koud water te drinken* en *Het drinken van koud water bij sterke verhitting*, *Kinderen belooningen te geven* en *Het geven van belooningen aan kinderen*, enz.

OPMERKING. De overgang van een voorwerp tot eene bijv. voorzetselbepaling is eene duidelijke verandering. Bij eene bijwoordelijke voorzetselbepaling, die bijvoeglijk wordt, bestaat de verandering gewoonlijk alleen daarin, dat ze in plaats van vóór den infinitief achter het verbale substantief komt te staan, vgl.: *In de avondlucht te loopen* en *Het loopen in de avondlucht*.

De voorwerpen en bijw. bepalingen onveranderd en op hunne plaats te laten, wanneer in plaats van een infinitief een verbaalsubstantief gebruikt wordt, geeft gewrongenheden als: *wegens het na twaalfen kleeden uitkloppen, wegens het met een handkar van de verkeerde zijde de Kalverstraat inrijden, het aan de vrouwen stemrecht weigeren*, enz.

95. Met verwijzing naar I § 77 voor meer voorbeelden, volgt hier naar de indeeling van § 16 (diensten van het substantief) een overzicht der functies van den infinitief.

I. In de eerste plaats komt de infinitief voor als onderwerp en als voorwerp:

a. als onderwerp: *Werken is geen straf. Het is geen straf te werken.*

b. als voorwerp: 1°. als *lijdend* voorwerp: *Hij acht liegen zonde. Hij hoorde schellen. Hij vergat te betalen.*

2°. als *oorzakelijk* voorwerp: *Hij verbaasde zich dat te hooren. Hij zag er van af te klagen.*

II. In de tweede plaats komt de infinitief voor als een (nominaal) deel van het gezegde:

a. als *naamw. deel van het gezegde* (praedicaatswoord): *Het is knoeien. Dat blijft sukkelen*; of met een voorzetsel voor den infinitief: *De kans is te wagen. Dat kind is om te stelen.*

b. als *bepaling van gesteldheid* (praedicatief attriboot): *Hij zag den jongen loopen. Hij hoorde den zieke iets mompelen. Hij voelde zijn hart kloppen. Hij vond het boek achter de kast liggen. Hij heeft daar een huis staan. Hij kwam aanloopen. Hij staat, zit, ligt, loopt te brommen. Ik weet hem te wonen. Hij deed mij inzien. Ik liet (faire) hem de les opzeggen. Ik liet (laisser) hem loopen. Ik hielp hem den last dragen. Dat noem ik stelen.*

III. In de derde plaats komt de infinitief voor als *adnominale* of als *adverbiale bepaling*:

a. als *adnominale* (bijvoeglijke) bepaling: *De te maken opstellen. De zucht om te behagen.*

b. als *adverbiale bepaling*:

1. van *tijd*: *Alvorens te kloppen. Na geklopt te hebben.*

2. van *oorzaak* of *middel*: *Door hard te loopen. Met te weigeren.*

3. van *doel*: *Om te leven. Ten einde vooruit te komen.*

4. van *omstandigheid*: *Zonder te groeten. In plaats van te groeten.*

IV. Buiten deze substantivische functies komt de infinitief als gezegde (praedicaat) voor:

1°. in vereeniging met een *hulpww. van tijd* of van een *ww.*, dat het karakter daarvan heeft: *Hij zal, komt, gaat, blijft studeeren, komt te vallen*, enz. (vgl. § 89, Opm. 3).

2°. in vereeniging met een *hulpww. van modaliteit*: *Hij kan, zal, mag, moet opgehouden zijn. Dat wil soms voorkomen. Laat hij voortmaken*; en verder in alle gevallen,

waarin de persoonsvorm bij uitbreiding als modaliteitsaanwijzing wordt opgevat. (Vgl. § 90 alsmede *Opm.* 2 en 3).

OPMERKINGEN. 1. In § 16, *Opm.* 1 is aangewezen, hoe een substantief als subject of object het zuiverst de voorstelling van eene zelfstandigheid vertegenwoordigt. Ook van den infinitief kan gezegd worden, dat hij, in de functie van onderwerp of lijdend voorwerp voorkomende, het zuiverst de als zelfstandigheid opgevatte werking vertegenwoordigt.

Hier is echter een voorbehoud. De zuivere onderwerps- en voorwerpsvorm van een substantief heeft geen voorzetsel. Toch komen in beide vormen infinitieven met het voorzetsel *te* voor.

Deze infinitief met *te* is te beschouwen als een overblijfsel van een paar bijzondere vormen, die in het West-germ.¹⁾ voorkwamen naast den infinitiefvorm, die als nom. en acc. dienst deed. Naast ²⁾ *nëman* b. v. stond in het Ohd. een genitiefvorm *nëmannes* en een datiefvorm *nëmanne*. Deze beide vormen zijn te beschouwen als eene soort van ³⁾ gerundium (vgl. § 93 *Opm.* 2) en de datiefvorm, gewoonlijk in het ohd. met het voorzetsel *zi*, *za* of *ze* verbonden, geeft meest eene richting van eene werking op eene andere aan: *Ih imo gibu zi drinkanne*. *Sie suochtun inan zi traganne inti zi setzenne furi den heilant*. (= Zij zochten hem te dragen en te zetten voor den Heiland). Ook in het os. en het ondr. komt dit gerundium voor: (Hél. 521) *Nu is the hêlago Krist an thesan wih (tempel) kuman, te alôsienne thea liudi* (om te verlossen de menschen); (Ps. 72 : 2) *te duomene folc thin an rehtnussi* (om te oordeelen uw volk in gerechtigheid), enz. En in het mnl. wordt de inf. na *te* eveneens nog herhaaldelijk verbogen: *te nemene*, *te siene*, *te doene*, enz. Na de 14e eeuw verdween de uitgang.

Wat de beteekenis betreft, drukt alzoo de inf. met *te* eene richting of een doel uit. De functie van dezen vorm heeft zich echter veel verder uitgebreid. Vooreerst werd de bedoelde of gewilde handeling door analogie (vgl. *Hij belooft te betalen* en — *Hij belooft betaling*)

¹⁾ Wel komen in het got. (Oostgerm.) onverbogen infinitieven met een voorz. *du* met de bet. *tot* of *om te* voor: *du luston* = om te begeeren. (Matth. V : 28), *du usfilhan* = om te begraven (Matth. XXVII : 7), *du saian*, = om te zaaien (Mc. IV : 3), enz. Deze vormen hebben echter uitsluitend doelaanwijzende beteekenis. Ook kan hd. *zu*, ned. *te* om klankbezwaren niet tot dit *du* teruggebracht worden.

²⁾ *Naast*, d. w. z. deze vormen zijn niet te beschouwen als verbogen vormen van den infinitief. Deze ontstond eerst toen de verbogen vormen verdwenen.

³⁾ Ohd. *Sindun zi chilaubanne* = lát. *credendi sunt* = zijn te gelooven.

licht als voorwerp gevoeld. Maar verder werd de inf. met *te* ook als deel van het praedicaat gebruikt: ohd. *Sie forchten daz ze furchten ne ne was* (= Zij vreesden wat niet te vreezen was), en kwam hij zelfs als onderwerp voor: ohd. *Pezzera ist an Got zu truenne* (= Beter is op God te vertrouwen). Zoo is het niet te verwonderen, dat deze inf. met *te* thans in allerlei functiën aangetroffen wordt, en *te* eigenlijk in vele gevallen niet meer als voorzetsel, maar als een integreerend deel van den infinitief te beschouwen is. Zoo werd het ook mogelijk, dat er ook andere voorzetsels voor kwamen te staan, als onder III *b* is aangegeven.

2. Het aantal werkwoorden, waarbij een inf. met *te* in het karakter van lijdend voorwerp kan voorkomen, is betrekkelijk gering: de voornaamste zijn *begeeren, beloven, beproeven, bevelen, gebieden, gelasten, heeten* (gebieden), *z. herinneren, meenen, raden, vergeten, verlangen* (= eischen), *vergunnen, veroorloven, verwachten, verzekeren, z. voorstellen, wenschen, weigeren, zweren* en enkele andere. Achter *hooren, leeren* (zoowel *onderwijzen* als *aanleeren*) en *willen* komt een inf. zonder *te* als voorwerp.

Het aantal ww., waarbij een inf. met het karakter van een oorz. voorwerp komt, is veel aanzienlijker (vgl. I § 77, 4°). Dikwijls wordt dit karakter vooruit aangegeven door een voorwrd. bijwoord: *er op rekenen, er naar streven, er geen kwaad in zien*, enz.

Hierbij is niet te vergeten, dat deze infinitieven, zoowel die welke als lijd. obj., als die welke als oorz. obj. beschouwd worden, één van oorsprong zijn, nl. richting- of doelaanwijzende gerundia.

3. Als naamw. deel van het gezegde komt zoowel de inf. zonder *te*, als die met *te* of *om te* voor. In beide laatste gevallen is het geheel in overeenstemming met het doelaanwijzend karakter van een gerundium (*inf. + te*), dat dergelijke gezegden eene mogelijkheid of noodzakelijkheid uitdrukken: *De appel is te eten. Dat is niet te veranderen. De stukken zijn in te zenden bij den heer A. Dat blijft nog te overwegen*, enz. De inf. vertegenwoordigt dan meestal eene passief gedachte werking. Doch ook de actieve bet. is niet geheel uitgesloten: *Het is om te huilen, om te klagen*, e. a. In § 16. *Opm.* 2 werd aangewezen, hoe een praedicaatswoord in het algemeen het karakter van een eigenschapswoord heeft; in het bijzonder is dit met deze infinitieven met *te* het geval.

4. Ook de infinitieven, die als praedicatief attriboot staan, hebben voor het meerendeel het karakter van eigenschaps- of toestandswoorden, waardoor het verklaarbaar is, dat infinitieven in deze functie, hetzij in de vroegere taal, hetzij in andere talen, zoo vaak met een deelwoord afwisselen.

Vgl. b.v. voor de waarnemingswerkwoorden *zien, hooren, voelen, vinden* en voor het ww. *hebben*: *Lusciniam canentem audivi* (= den nachtegaal zingend hoorde ik), naast: *Lusciniam canere* (zingen), *audivi*. Zoo

ook: Hd. *Ich hörte ihn singen* naast eng.: *I heard him singing*. Mnl.: *Hi heeftene roepende vernomen*, met: *Hij heeft hem hooren roepen*. *Hine comende heeft versien*, met: *Hij heeft hem zien komen*. Verder nog: *Vinstu in enen swarten stene eenen man staende*. *Siet hi eene cronge liggende* (variant: *liggen*). *Wanneer dese hoert yemant vertellende* ¹⁾.

Naast *Hij kwam aanloopen, aanhollen*, enz. staat nog in de tegenw. taal *Hij kwam aangehold*, en in het mnl.: *Hierna quam hi ridende*.

Bij *doen* en *laten* heeft de inf. de beteekenis van een factitief, nl. van een veroorzaakten (of toegelaten) toestand of werking; vgl. ook mnl. *Dat men se levende sal laten*.

De constructie *Hij staat, zit, ligt, loopt te brommen* is ontstaan uit zinnen met een dubbel gezegde: *In enen houc gaat hi ende sit*. *Hi lach daer en weende*, enz. Nog bij Hooft: *Rosemont, die lach en sliiep*; bij Huygens: *Daar staet 'er een in spijt van 't haentje van de Kerck, ten einde van een stengh en drilt alsof hij beefde*; bij Van Effen: *terwijl ik een deuntje* ²⁾ *in den winkel zat en zong*, en zelfs bij Staring: *Wolf lag en sliiep*. Vgl. ook nog in het nhd.: *Er sass und sang*. Het ligt voor de hand, dat het secondaire gezegde eveneens door een deelwoord kon uitgedrukt worden: *Dat kint lach inde crebbe slapende*, maar ook dat dit deelwoord met een gerundium kon verwisselen: *lag te slapen*, enz.

5. Deze overeenkomt in beteekenis van infinitief en tegenw. deelwoord verklaart ook den zoogenaamden *accusativus cum infinitivo* in het latijn bij werkwoorden, die een zeggen of een denken beteekenen. Dit is eene constructie, voorkomende in tal van gevallen, waarin wij van een voorwerpszin gebruik maken. Zinnen als: *Ik meen, dat de man liegt*, *Ik weet, dat ik sterfelijk ben*, *Hij zegt, dat uw broeder teruggekeerd is*, worden in het lat. vertaald, alsof er stond: *Ik meen den man liegen*, *Ik weet mij sterfelijk zijn*, *Hij zegt uwen broeder teruggekeerd zijn*. *Man, mij* en *uwen broeder* worden dan beschouwd als accusatieven van *meenen, weten* en *zeggen*, terwijl de infinitieven het karakter hebben van praedicatieve attributen. Dit wordt intusschen eerst voor het taalgevoel duidelijk, wanneer men den infinitief opvat als een deelwoord: *Ik meen den man liegen(de)*. *Ik weet mij sterfelijk zijn(de)*, enz. Trouwens in het lat. staat ook bij een letterlijk zien of hooren een *accusativus cum participio*.

Bij verder onderzoek van dit verschijnsel in het latijn zou blijken,

¹⁾ Vgl. Van Helten, *Tijdschrift* XI, 179 en Stoett, *Mnl. Synt.* § 415.

²⁾ Hoe deze vorm ons taalgevoel vreemd is geworden, blijkt vooral uit voorbeelden als deze, waar het voorwerp van het tweede ww. bij het eerste staat. Vgl. ook: *Hij staat eene pijp en rookt*.

(overd.)
Hij staat, rookt & pijp (oo)

dat niet in alle gevallen de accusatief bij den inf. zoo logisch kan verklaard worden ¹⁾. De bedoeling der opmerking is dan ook slechts deze: eensdeels aan te toonen, hoe bij het onderwijs het nagaan der verschijnselen in de eigen taal ter verklaring kan dienen van een wat vreemd verschijnsel in eene andere; en anderdeels, om er op te wijzen, dat de accusatieven met infinitieven, die in het ned. (evenals in het hd.) bij de waarnemingsww. *zien, hooren, voelen, vinden*, met het daarbij aansluitende *hebben*, en bij de veroorzakende ww. *doen, laten* en *helpen* voorkomen, niet anders dan voorbeelden van hetzelfde verschijnsel zijn: nl. *accusatieven, afhankelijk van den persoonsvorm en begeleid door een infinitief, die een zijn of doen als toestand uitdrukt*.

In de germ. talen is het zeldzaam geworden, dat dit verschijnsel zich ook bij zeg- en denkwerkwoorden voordoet; hier werd het regel bij deze ww. een voorwerpszin te gebruiken: *Ik verneem, merk, meen, geloof, verklaar, beweer, oordeel, zweer, enz., dat hij schuldig is*. Toch was bij dit soort van ww. de constructie in het oudere germ. niet uitgesloten. In het got. worden er tamelijk wat voorbeelden van aange troffen ²⁾, o a.: *Allai gadomidedun in a skulan visa n dauthau* = Allen oordeelden hem schuldig wezen (tot den) dood (Mc. XIV : 64). In het ohd. verschijnt de vorm eveneens, b.v. *Got* (4^e nv.) *gezwivelot niemen wesen alemachtigen* = niemand twijfelt God almachtig zijn. Ook bij ww. van willen en wenschen: *Unde wolta mi h wesen sine Gemalin* = en wilde mij zijne gemalin wezen, (wilde dat ik zijne gemalin werd). Maar ook de *inf. + deelw.* verschijnt hier, b.v. *die in ne geloubent irstandenen* = die hem niet opgestaan gelooven (die niet gelooven, dat hij opgestaan is). Een os. voorbeeld is: *thâr he thena ôdagan man inna wissa an is gatseli gômâ thiggean* = waar hij dien rijken man binnen wist in zijne zaal (den) maaltijd gebruiken (Hël. 3338).

In het mnl. wisselt de acc. cum participio af met den acc. cum infinitivo, zoowel bij zeg- en denkww. als bij waarnemingsww.: *Een jongelinc dien hi horen geboren zijn. Nu dochte hi hare sittende beneven*, enz. Vgl. Stoett. *Mnl. Synt.* §§ 66 en 415.

In het nieuwere Germaansch komt bij zulke ww. een voorwerp + een inf. slechts sporadisch voor, maar dan meestal met een *inf. + te*; vgl. eng.: *I think him to be a fool*. In het hd. zegt Luther nog: *Ich achte es billig sein*, maar later wordt het: *Ich wusste mich keinen Edelmann zu sein*, waarin *Edelmann* met *mich* congrueert. Wij hebben nog: *Elk acht zijn uil een valk te zijn*, en Da Costa zegt in zijn Hagar: *De woestijn heeft zich een oogenblik gewaand*

¹⁾ B. v. in al die gevallen, waarin de inf. onderwerp is.

²⁾ Vgl. voor meer voorbeelden Heyne's *Ulfilas*, bl. 332. Van Moerken, *Over de verb. der zinnen in het got.*, 103.

uw graf te zijn, maar overigens zijn dergelijke constructies tegenwoordig hoogst zeldzaam. Nog moet opgemerkt worden, dat bij het in onbruik raken dezer vormen het strenge congrueeren met den objectsaccusatief ophield en de accusatief bij *zijn* plaats maakte voor een nominatief. In het aangehaalde spreekwoord voelt niemand in *valk* meer een accusatief.

6. Bij de bijvoeglijke bepalingen is de inf. met *te* of *om te* geheel in overeenstemming met het doelaanwijzende karakter van dezen vorm: *De te winnen prijzen. De kans om te winnen. Een zakje, om goudgeld in te bergen.* Soms blijft *om* weg: *De kans, hem nog te ontmoeten, was gering.*

7. In de adverbiale bepalingen, waar de betrekking van den inf. tot den voorafgaanden persoonsvorm door een bijzonder voorzetsel is uitgedrukt, verliest *te* zijn karakter als voorzetsel en is het weer als een deel van den inf. beschouwen.

Onder deze voorzetsels zijn *om* en *zonder* wel de oudste. In het mnl. kwamen zij voor een inf. ook zonder *te* voor: *omme hooren, omme vragen, sonder letten, sonder liegen*, enz. Nog bij Huygens vindt men: *tuey om spinnen*, en dergelijke voorbeelden. Het gebruik der andere voorzetsels voor infinitieven is jonger.

Ook nu komen wel schijnbaar infinitieven zonder *te*, voorafgegaan door een voorzetsel voor: *door vragen, met liegen, zonder groeten*, enz., maar in deze gevallen heeft men met substantieven te doen; immers zoodra er een voorwerp bijkomt, is *te* weer noodig: *door hem dat te vragen, zonder iemand te groeten*, enz.

Herinnerd zij hier, hoe in het hd. alleen de voorzetsels *ohne, statt* en in sommige gevallen *um* voor een inf. + *zu* kunnen staan. In het eng. staan andere voorzetsels dan *to* voor het gerundium: *for drinking, on hearing*, enz., welke vorm meestal, ook bij het onderwijs, ten onrechte met het teg. deelw. gelijkgesteld wordt.

8. Wanneer de inf. met een hulpww. van tijd of van modaliteit verbonden wordt, dan drukt hij het eigenlijke begrip van het gezegde uit en de persoonsvorm krijgt secundaire betekenis als tijds- of modusteeken. Dat persoonsvorm en infinitief dan eene eenheid vormen, blijkt uitwendig uit het feit, dat er maar één klemtoon, en wel op den infinitief, is waar te nemen: *Hij zal kómen, Hij komt éten, Hij mag dwálen, Hij schijnt te slápen*, terwijl er anders twee klemtonen zijn te hooren: *Hij hóopt te kómen, Hij wéigert te betálen*.

Een ander uiterlijk kenteeken dezer eenheid is, dat behoudens eenige uitzonderingen de infinitief, die met een hulpww. eene verbinding aangaat, zonder *te* voorkomt. Dit kenmerk gaat door:

1°. voor alle onder IV 1°. bedoelde hulpww. van tijd, behalve het bijzondere geval, dat *komen* + *te*. (vermoedelijk eene nabootsing van het fr. *venir de*.) eene juist voltooide werking uitdrukt.

zijn
te kómen
te slápen
te wéigert
te betálen
als
te kómen.

2°. voor de onder IV 2°. bedoelde *hulpww. van modaliteit* ¹⁾, met uitzondering van de ww. *dienen, behooren* en *behoeven*, (vermoedelijk hieruit te verklaren, dat hunne bet. niet genoeg verbleekt is en de finale kracht van den *inf.* + *te* er nog te duidelijk bij gevoeld wordt), en van de ww. *schijnea, lijken, blijken* en *heeten*; in het mnl. daarentegen komt *scinen* ook met een *inf.* zonder *te* voor. (Stoett. *Mnl. Synt.* § 405).

Eindelijk blijkt het streven naar nauwe aaneensluiting tusschen persoonsvorm en infinitief in al die gevallen, waarin de eerste hulpwerkww. is of er op begint te lijken, ook nog uit het verschijnsel, dat in de voltooide tijden niet het deelwoord van den persoonsvorm voorkomt, maar de infinitiefvorm: *Hij is gaan, komen, blijven eten. Hij heeft kunnen, mogen, moeten, willen, durven weggaan. Hij had behooren, dienen, niet behoeven te antwoorden.*

Dat zulks eveneens geschiedt bij de ww. *beginnen, begeeren, gelieven, wenschen, verkiezen, vreezen, meenen, pogen* en *trachten*: *Hij is beginnen te schelden. Hij heeft niet ~~te~~ verkiezen te antwoorden. Hij heeft mij pogen over te halen, enz.* is een bewijs, dat ook deze werkwoorden eenigermate als hulpwerkwoorden worden gevoeld. Het verschijnsel verdwijnt intusschen, als de persoonsvorm weer meer zelfstandig wordt, wat inzonderheid het geval is, wanneer hij door voorwerpen of bepalingen van den infinitief wordt gescheiden: *Hij is begonnen mij op allerlei wijzen te plagen. Hij heeft niet verkozen op die vragen te antwoorden. Hij heeft gepoogd mij daartoe over te halen, enz.*

Nog doet zich ditzelfde verschijnsel voor bij de werkwoorden, die ^{door} ~~van~~ een infinitief als praedicatief attriboot gevolgd worden: *Hij heeft den jongen zien loopen. Hij heeft den zieke iets hooren mompelen. Hij is komen aanloopen. Hij heeft zitten brommen. Hij heeft mij doen inzien. Ik heb hem de les laten opzeggen*, kortom in al de onder IIb gegeven voorbeelden, behalve het laatste. Daaruit blijkt, dat, ofschoon in deze gevallen de infinitief nog licht als een afzonderlijk zinsdeel herkend wordt, de voorafgaande persoonsvormen toch al eenigszins hunne zelfstandigheid verliezen en op hulpww. beginnen te lijken.

9. De in de vorige opmerkingen beschreven bijzonderheden leiden tot de slotsom, dat de bloote infinitief en de praepositionale infinitief niet scherp meer naar hunne functie te scheiden zijn, daar de tweede zijn gebied herhaaldelijk heeft uitgebreid ten koste van den eerste. Het taalgevoel is echter in al deze gevallen een vrij betrouwbaar gids.

¹⁾ Bij *durven* is het taalgebruik weifelend: *Hij durft het doen* staat naast *Hij durft het te doen*, wat alleen bewijst, dat *durven* nu eens minder, dan meer zelfstandig gevoeld wordt. (Crm.)

Zie Cnm 4
deft de

96. Ten slotte moet herinnerd worden, hoe het feit, dat de infinitief, schoon in de functiën van het substantief voorkomende, toch uit kracht van zijne werkwoordelijke natuur van voorwerpen en adverbiale bepalingen vergezeld kan zijn, de verklaring geeft van het verschijnsel, dat deze nominaalvorm in tal van gevallen als *beknopte* onderwerps- of voorwerpszin, bijv. of bijw. bijzin kan voorkomen, gelijk in de leer van den samengestelden zin (II § § 37, 45, 52, 59, 67, 75, 83, 85, 90 en 100) in bijzonderheden is aangetoond.

DE DEELWOORDEN.

97. De deelwoorden zijn die naamwoordelijke vormen van het werkwoord, waardoor het werkingsbegrip in dezelfde functies als het adjectief kan gebezigd worden, zonder zijne werkwoordelijke natuur te verliezen.

Er zijn twee soorten van deelwoorden:

1°. het onvoltooide deelwoord, dat eene durende of onvoltooide werking uitdrukt: *zijnde, blijvende, loopende, etende, enz.*

2°. het voltooide deelwoord, dat eene afgelopen of voltooide werking uitdrukt: *geweest, gebleven, geloopt, gegaan, enz.*

Het onvoltooide deelwoord heeft steeds actieve beteekenis; het voltooide deelwoord van een transitief werkwoord heeft passieve beteekenis: *geplukt, gebroken, enz.*

Ofschoon de deelwoorden de werking als eene aan eene *plaats* (persoon of zaak) en een *tijd* gebonden eigenschap uitdrukken, gaat deze plaats- en tijdsaanwijzing niet van de deelwoorden zelf uit. Een onderwerp voor de persoons- of plaatsaanwijzing hebben de deelwoorden nl. niet, maar zij behooren — behoudens de uitzonderingen, dat zij absoluut staan (vgl. § 101) — steeds bij een substantief of voorwrd., dat als onderwerp of voorwerper van beschouwd kan worden, zoodat dan op die wijze de voorstelling der werking gelocaliseerd wordt: *Zwaaiende liep hij over de straat. Breng mij de eieren gekookt.* De tijdsaan-

wijzing gaat meest van een in den zin voorkomenden persoonsvorm uit: *Ik zie spelende kinderen. Ik zag spelende kinderen. Ik heb een brief geschreven. Ik had een brief geschreven. De brief wordt of werd, is of was geschreven.* Ook komt het voor, dat de tijdsaanwijzing uit het zinsverband of uit andere zinsdeelen moet opgemaakt worden: *Een standbeeld, opgericht in de vorige eeuw. Het was eene publicatie, daar opgehangen tot waarschuwing van de heethoofden, enz.*

OPMERKING. De *onv.* en *volt. deelwoorden* worden ook *tegenwoordige* en *verleden* deelwoorden genoemd. Uit het voorgaande blijkt, dat die laatste namen volkomen onjuist zijn. En ofschoon het niet raadzaam is, aan klassieke of internationale termen te tornen, is de fout hier van dien aard, dat het ter voorkoming van onjuiste begrippen wenschelijk geacht moet worden, de juistere namen ingang te doen vinden. Het inzicht in de beteekenis der werkwoordelijke vormen kan er slechts door winnen, wanneer »Aktionsart« ¹⁾ en »Zeitstufe« niet met elkaar verward worden.

Ook de termen *bedrijvend* en *lijdend deelwoord* zijn verwerpelijk, daar het voltooid deelwoord slechts bij transitieve werkwoorden passieve beteekenis heeft en nog niet eens altijd; bv. in: *Er is gegaan*, heeft het deelwoord geen passieve, maar perfectieve beteekenis.

98. Tot het wezen van het deelwoord behoort, gelijk gebleken is, dat het eene werking voorstelt als een *toestand*, d. i. als *een aan een tijd gebonden hoe* (§ 9 Opm. 5), zoodat het hoofdzakelijk een middel is geworden, om *een gebeuren* of *gebeurd zijn* op attributieve wijze te gebruiken. Maar even als een adjectief óók wel een *tijdelijk hoe*, dus een toestand kan uitdrukken, zoo kan omgekeerd een deelwoord nu en dan *een blijvend of durend hoe* beteekenen en alzoo het karakter van een eigenschapswoord krijgen, b. v.: *hangende tuinen, rijdende artillerie, gehuwde personen, gedrukte stukken, enz.*

¹⁾ Dezen term omschrijft Dr. W. Streitberg, *Urg. gr.* 276 aldus: »Aktionsarten, d. h. der Art und Weise, wie die Handlung vor sich ging.« — Ook Mason. *Eng. Gr.* gebruikt de termen *Imperfect* en *Perfect participle*. Brill, *Spraakleer* I § 97 spreekt van het *deelv. van den onvolmaakten tijd* en van den *volmaakten tijd*.

Zoo sluit het deelwoord op vele punten nauw bij het bijvoeglijk naamwoord aan. Vooreerst doordat het niet als de infinitief buigingloos is, maar conguëerend verbogen wordt, als het attributief voorkomt. Praedicatief gebruikt blijft het in het middel- en nieuw-germaansch onverbogen; in het oudere germaansch was dit niet het geval, gelijk reeds uit enkele voorbeelden (vgl. § 89 *Opm.* 1 en § 95 *Opm.* 5) gebleken is. Door het verdwijnen der verbuiging in het praedicaat, wordt in de germ. talen het naamwoordelijk karakter van het volt. deelwoord in samengestelde tijden niet meer zoo gevoeld, als b. v. in het latijn en ook in het fr. soms nog het geval is, b. v. *Mes soeurs sont parties, Les fleurs, qu'elle a cueillies*, etc.

Nog meer verdwijnt het verschil tusschen deelwoord en adjectief, wanneer het eerste, vooral bij metaphorisch gebruik, voor comparatie vatbaar blijkt, b.v.: *een innemender uiterlijk, voorkomender manieren, een welwillender toon, deelnemender burenen, gloeiender verven, een betooverender indruk, in den blakendsten welstand, in de uitstekendste, uitmuntendste orde, de treffendste gedeelten, de verrukkendste tooneelen, de onbeteekenendste, onbeduidendste voorvallen, een ondeugender jongen, de schreeuwendste kleuren, de dringendste behoeften*, enz.

Toch zijn deze voorbeelden niet talrijk; van vele participiale adjectieven nl. laat de beteekenis geen vergelijking toe, b.v.: *een dwingend gebod, een mislukt genie, in gespannen verwachting, op de bestemde plaats, eene bepaalde afspraak, eene gewaagde anecdote, vertrouwde huisbewaarders, een onwetend mensch, een onbehouwen kerel*, enz. Alzoo gaat het niet aan, dit kenteeken onmisbaar te achten om van een deelwoord te beweren, dat het geheel zijn verbaal karakter heeft verloren. Hier is geen scherpe grenslijn aan te wijzen.

Nog een ander punt, waar deelwoord en adjectief elkander geheel naderen, is hierin te vinden, dat een aantal deelwoorden evenals de adjectieven voor substantivisch gebruik vatbaar zijn geworden, als: *bekenden, verwanten, bedeeden, misdeelden, ge-*

De adjectieven van welke naamwoordelijke zinnen de zinnen o. d. g. met a. meest; gewoont held houden de

huwden, onvermogenen, de beklagde, de beschuldigde, de ondergeteekende, enz., en het verhevene, het beweerde, het gevraagde, enz.

Eindelijk zijn er zelfs eenige participiale adjectieven, waarvan het werkwoordelijk karakter zoo zeer verdwenen is, dat de omgangstaal de grondwoorden bijna of in 't geheel niet meer kent: *geronnen* (van *gerinnen* = samenvloeien, of van *rinnen* = vloeien), *verbolgen* (van *verbelgen*), *geboren* (van *beren*), *opgetogen*, *ingetogen*, (van *optiegen*, *intiegen*), *verwaten* (van *verwaten* = excommuniceren ¹⁾) en enkele andere.

Tegenover al deze gevallen, waarin het deelwoord tot het adjectief nadert, staat dit, dat de verbale natuur van het deelwoord het sterkst uitkomt, wanneer het; schoon zelf geen praedicaat kunnende vormen, als voornaamste element van een beknopten bijzin verschijnt. (Vgl. II §§ 67, 75, 81, 90, 95 en 100).

99. Van de beide deelwoorden heeft alleen het voltooide deelwoord eene *werkwoordelijke functie*. Het vormt:

1°. met de hulpww. *hebben* en *zijn* de voltooide tijden: *Hij heeft geantwoord, had geantwoord, zal of zou geantwoord hebben, Hij is of was vertrokken, enz.*

2°. met de hulpww. *worden* en *zijn* het passivum: *Hij wordt gestraft, Hij is gestraft, enz.*

Verder komen zoowel het onvoltooide als het voltooide deelwoord in de volgende *adjectivische functies* voor (vgl. § 42):

1°. als bijvoeglijke bepaling: *Hangende tuinen. Blaffende honden. De dringende menigte. Een sluier, van achteren ruim nederhangende. Hagelwit linnen, naar buiten poffend uit de opengesneden mouwen.*

Gestolen appels. In het vuur verguld zilver. De naar Amerika gevluchte dieven. Gebouwen van hooge, spitse gevels voorzien. In lood gevatte ruiten, achter ijzeren tralies verborgen.

2°. als deel van het gezegde:

a. als naamwoordelijk deel van het gezegde: *De*

¹⁾ De begripsontwikkeling is waarschijnlijk: *in den ban gedaan, paria geworden, om God noch gebod meer gevende, aartsonbeschaamd.*

man is lijdende. De zaak is hangende. De vrouw is stervende. Dekamer is behangen (Het is eene behangen kamer). Die menschen zijn getrouwd (Het zijn getrouwde menschen).

b. als bepaling van gesteldheid: Brommend gaf hij toe. Waggelende kwam hij de deur binnen. Half bevroren kwamen wij thuis. Opgewarmd werden de spijzen voorgediend. Wij vonden den man lijdende. Wij vonden het huis verlaten. Hij kwam aangehold.

Over de brug gaande, zag ik een man in het water springen. Gejaagd en gesard, verloor hij ten slotte zijn geduld. Gebakken lust ik die visch wel. In zijne jeugd niet verwend, was dit leven hem toch te zwaar.

Eindelijk komen sommige deelwoorden behalve als adjectieven ook als bijwoorden voor, maar verliezen dan in den regel hunne werkwoordelijke natuur: *aanhoudend, voortdurend, verbazend, razend, geducht, onverhoopt, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Wanneer een deelwoord als een vóórgeplaatste bijvoeglijke bepaling voorkomt, dan krijgt het al zeer licht het karakter van een adjectief. In *hangende tuinen* b.v. verliest het deelwoord reeds in belangrijke mate zijne verbale kracht. Bij *eene dringende menigte, klinkende klokken*, wordt nog aan een doen gedacht, bij *dringende haast, klinkende munt*, niet meer.

Zoals in de vorige paragraaf gezegd is, doen bijwoordelijke bepalingen het meest het werkwoordelijk karakter van een deelwoord uitkomen: *De gisteren bij mijn buurman gestolen voorwerpen zijn in de bank van leening teruggevonden.* Dikwijls zijn zulke constructies leelijk of onduidelijk en geeft men de voorkeur aan achterplaatsing: *De voorwerpen, gisteren bij mijn buurman gestolen, enz.*

In I § 40 *d* is aangewezen, hoe *onvoltooid*e deelwoorden slechts als bijv. bepalingen kunnen voorkomen van zelfstandigheden, die als de onderwerpen kunnen beschouwd worden van de werkingen, die zij uitdrukken: *Schreeuwende kinderen.* De *voltooid*e deelwoorden van transitieve ww, kunnen alleen attributen zijn ten aanzien van hunne voorwerpen: *de geschildte appel*, en die van intransitiva, welke met *zijn* vervoegd worden (vgl. § 75, 3°), ten aanzien van hunne onderwerpen: *De vertrokken stoomboot.* Uitgesloten zijn alzoo als attributen de *voltooid*e deelwoorden van intransitiva met *hebben*; men zegt niet: *een geblafte hond, een geslapen kind, enz.*

2. Het gebruik van onv. deelwoorden als praedicaatswoorden is tot enkele beperkt. In den regel wordt de durende werking door het praesens uitgedrukt: *hij slaapt, hij werkt*, enz. Zinnen als: *hij is lijdende, hij is beterende*, dienen dan ook alleen om wat uitdrukkelijker dan door *hij lijdt, hij betert*, aan te geven, dat het lijden of het beteren aanhoudt. Als regel kan men dus stellen, dat in de tegenwoordige taal het onv. deelwoord, praedicatief gebruikt, zijne verbale natuur geheel verloren heeft. In de vroegere taal was dit nog niet het geval; vgl. Stoett, *Mnl. Synt* § 414: *In dien selven tiden was levende die scone Pallas. Die in Modin wonende was. Hi wart jagende* (= begon te jagen). *Het wart hagedende*, enz.

Ook het gebruik der volt. deelwoorden in deze functie wordt eenigszins beperkt, door het feit, dat in het praedicaat een volt. deelw. gemakkelijk zijn nominaal karakter (vgl. § 98) verliest. De dubbele beteekenis van: *Deze melk is gekookt*, kan aanleiding zijn, om waar gekookt als verbaal adjectief en niet als deelwoord bedoeld wordt, de constructie: *Dit is gekookte melk*, te verkiezen. (Handwritten note: *Deze melk is gekookt*)

3. Herinnerd zij hier aan hetgeen in I § 72, *Opm. 2* is uiteengezet, hoe nl. eene bepaling van gesteldheid, als beknopte bijw. bijzin opgevat, velerlei beteekenissen kan hebben. Zoo vermelden de bep. van gesteldheid in de vier laatste voorbeelden der paragraaf eene bepaling van *tijd*, van *oorzaak*, van *voorwaarde* en van *toegeving*.

4. Als eene bijzonderheid moet nog aangeteekend worden, dat het ~~on~~voltooid deelwoord eene enkele maal ook in substantivische functie voorkomt, nl. als *onderwerp*, b.v. *Flink gewaagd is half gewonnen. Beter hard geblazen dan den mond gebrand. Heftig geprezen is haastig vergeten. Luide gekreten is spoedig vertroost* (Beets). Dit is een absoluut gebruik van het ~~on~~v. deelwoord, waardoor het mogelijk wordt, eene voltooid werking als onderwerp te laten voorkomen, op gelijke wijze als in den infinitief de onvoltooid werking als onderwerp optreedt. Niet altijd echter wordt *onvoltooid* of *voltooid* hier in aanmerking genomen en is het deelwoord eenvoudig als een wisselvorm van den infinitief in deze functie te beschouwen. Als de spreekwoordelijke vorm niet vaststond, zou men evengoed zeggen: *Beter hard blazen, dan den mond branden*. Vgl. ook: *Wat baet daaromme gevraget* (Maerlant)? = thans: *Wat baet (het) daarnaar te vragen?* Op gelijke wijze wisselen ook in het praedicaat deelwoord en infinitief; vgl. *Het is kwaad kersen eten met groote heeren*, met: *Het is den moriaan geschuurd* (voor schuren), *Het is boter aan de gal gesmeerd* (voor smeren), enz.

100. In *Opm. 2* der vorige paragraaf is nog eens herhaald, hoever het attributief gebruik van deelwoorden gaat. Daaruit bleek, dat in den tegenwoordigen stand der taal het onvoltooid

deelwoord van alle werkwoorden steeds actieve en het volt. deelw. van transitieve ww. in den regel passieve beteekenis heeft. Er zijn op dien regel echter eenige uitzonderingen.

In § 41 is reeds aangetoond, 1°. hoe een aantal *onvoltooidedeelwoorden* door metonymisch gebruik bij de namen van andere zelfstandigheden dan hunne logische onderwerpen attributief kunnen voorkomen (*zittend leven*, enz.), en 2°. hoe door deze stoutheid in het gebruik dier deelwoorden bij sommige de actieve beteekenis met de passieve verwisselt, b. v. *roerend*, *brekend*, *onderhebbend*, *bijhebbend*, enz.

Eenzoo zijn er een zeker aantal adjectieven, die van oorsprong voltooidedeelwoorden zijn, (maar die hun deelwoordelijk karakter geheel hebben opgegeven,) waarin niet de passieve, maar de actieve beteekenis van het ww. voor den dag komt. Vele daarvan zijn van het ontkennende voorvoegsel *on* voorzien, een afdoend bewijs, dat het echte adjectieven geworden zijn ¹⁾. Daartoe behooren:

1°. adjectieven, die met een reflexief-intransitief ww. in verband staan: *een verbolgen*, *een verontwaardigd man* (die z. verbolgen, z. verontwaardigd heeft), *een bezadigd mensch* (die z. bezadigd heeft), *eene bedroefde moeder*, *een vertoornde vader* (die z. bedroefd, die z. vertoornd heeft), *een ingebeelde zieke* (die z. inbeeldt), *een verwaand*, *een geveinsd mensch* (van vroegere reflexiva: *hem verwanen*, *hem veynsen*), *een onbeholpen mensch* (die z. niet kan behelpen), *een onbezonnen jongeling* (die z. niet bezint), enz. Somtijds worden dergelijke adjectieven metonymisch van de personen

¹⁾ Het voorvoegsel *on* toch kan alleen tot afleiding van substantieven en adjectieven dienen. Vgl. ook de in § 98 gegeven voorbeelden: *onbeduidend*, *onbeteekend*, *ondeugend*, *onwetend* en *onbehouden*, en verder de bijwoorden *onverhoopt* en *onverwacht*, die mede de bijzonderheid vertoonen, dat het grondwoord zonder ontkenning niet in gebruik is. Ook onder de gewone adjectieven zijn zoodanige: *onhebbelijk*, *onbeschoft*, enz.

Een dergelijk verschijnsel vertoont het fr. adjectief *nonchalant*, van een oud ww. *chaloir*, warm zijn, (lat. *calere*), dus lett. *niet warm zijnde*, onverschillig, achteloos, slordig, waarvan het grondwoord *chalant* ook niet op zich zelf voorkomt.

op de zaken overgebracht: *eene onberaden, onbedachte handeling* (van iemand, die z. niet beraadt, bedenkt), *een ingespannen arbeid* (van iemand, die z. inspant), *een verbaasd gezicht* (van iemand, die z. verbaast), *een onbewaakt oogenblik*¹⁾, (waarin iemand z. niet bewaakt), enz. Sommige dezer adjectieven staan ook als praedicatieve attributen, b.v.: *ongekleed, ongewasschen, ongekamd, ongeschoren voor den dag komen* (zonder z. gekleed, gewasschen, enz. te hebben), enz.

2°. adjectieven, die voltooide deelwoorden van intransitieve ww. met *hebben* zijn, maar tegen den regel in § 99 *Opm. 1* (slot) toch als attributen optreden. Hiertoe behooren in de eerste plaats eenige adjectieven, die beteekenen, dat een persoon eene werking veel verricht heeft en het resultaat daarvan hem alzoo tot eene eigenschap is geworden: *een geleerd man, een bereisd man, een belezen mensch, een beleefd mensch* (die veel geleefd, veel met menschen omgegaan heeft, dus *savoir-vivre* bezit), *een bevaren matroos, een bereden huzaar, een ervaren man* (lett. die veel *gevaren*, gereisd heeft), *een dronken man* (een veel gedronken hebbend man, vgl. fr. *un homme bu*). Tot substantieven zijn geworden: *een gezworene* (een gezworen hebbende, vgl. fr. *un juré*), *saamgezworenen, gedienden, oudgedienden* (die gediend, die voorheen gediend hebben). Verder zijn ook tot deze rubriek te brengen eenige participiale adjectieven, die het karakter van bijwoorden gekregen hebben: *onverpoosd arbeiden* (zonder te verpoozen), *onverdiend lijden* (zonder het verdiend te hebben), *ongezien iets koopen* (zonder het gezien te hebben), *hij was ongelogen zes voet lang* (zonder te liegen), *onverholen, onbewimpeld iets afkeuren* (zonder het te verhelen), *onverwijld antwoorden* (zonder te verwijlen), enz.

OPMERKING. Het actief gebruik van voltooide deelwoorden van intransitieve werkwoorden schijnt zich vooral in navolging van het latijn ontwikkeld te hebben. In deze taal komen eenige volt. deelwoorden voor met actieve beteekenis: *cenatus* (= gemiddagmaald hebbende, van *cenare*, middagmalen), *incenatus* (= zonder gemiddagmaald te

¹⁾ Vgl. *Ned. Wdb.* op *onbeholpen, onberaden, onbewaakt, onbezonnen.*

hebben), *pransus* (= ontbeten hebbende, van *prandēre*, ontbijten), *impransus* (= zonder ontheten te hebben, nuchter), *potus* (= gedronken hebbende, beschonken), *conspirati* (= samengezworen hebbenden, samenzweervers), enz. In dezen trant vindt men ook in het mnl.: *ongheeten* (= *incenatus*), *ongevochten* (zonder gevochten te hebben), *ongestreden*, *ongepeinst*, *ongesien*, *ongestolen*, enz. (Vgl. Stoett. *Mnl. Synt.* 427.) Luther schrijft: *ungescherzt schreiben*, Goethe: *ungeklagt zurückkehren*. Ook vindt men: *ungebetet essen*. In een brief van Bismarck luidt het: „*Ich ritt ungewaschen und ungefrühstückt* (= *impransus*) *gegen Sedan*”¹⁾. Al dergelijke uitdrukkingen echter zijn geïsoleerd en alleen bij wijze van scherts kunnen zij worden vermenigvuldigd.

101. Ofschoon in § 97 als regel is vermeld, dat de deelwoorden steeds op een naamwoord betrekking hebben, hetwelk eene zelfstandigheid noemt of aanduidt, die als het onderwerp of voorwerp er van op te vatten is, staan zij in sommige gevallen ook wel absoluut, d. i. zonder verband tot eenig zinsdeel. Het overdachte taalgebruik is geneigd, deze absolute deelwoorden te weren, omdat ze licht tot onduidelijkheid aanleiding geven, maar toch komen ze nu en dan zonder bezwaar voor en in sommige constructies heeft dit absoluut gebruik van deelwoorden zich vastgezet.

De gevallen van dit verschijnsel zijn tot de volgende groepen te brengen:

1°. Het absolute deelwoord staat of geheel onverzeld of verbonden met een adverbiaal element, en krijgt eenigermate het karakter van eene bijw. bepaling, die door een bijw. bijzin zou kunnen vertaald worden: *Geoorloofd* of *niet*, *wij gaan onzen gang*. *Ongevraagd* en *ongedacht* *werd hij bij een ander regiment geplaatst*. *Welgeteld* *komt er een gulden te kort*. *Welbeschouwd* (*welbezien*) *is er van geen bedrog sprake*. *Krap gemeten* *is er tien el*. *Ronduit* *gesproken* *kan ik hem niet uitstaan*. *Onder ons gezegd* en *gezwegen*, *deugt hij niet veel*, enz. Hiertoe zijn strikt genomen (zelf weer een abs. deelw.) ook te rekenen samenstellingen als *desgevraagd*, *desgevorderd*, enz., die in § 105, 5° onder de bijwoorden gerangschikt worden.

¹⁾ Andresen, *Sprachgebrauch und Sprachrichtigkeit*, p. 34.

2°. Het absolute deelwoord wordt vergezeld van een substantief (of zelfst. vnv.), dat bij voltooide deelwoorden van transitieve ww. meestal als accusatief (lijdend voorwerp), en bij onvoltooide deelwoorden of voltooide deelwoorden van intr. ww. gewoonlijk als nominatief (onderwerp) gevoeld wordt; b.v. met een 4^{en} nv.: *Den kleinen jongen (hem) niet medegerekend. Mijn broer uitgezonderd of uitgezonderd mijn broer. Al den omslag daargelaten of daargelaten al den omslag. Onverminderd zijne verplichting om te betalen. Ongeacht den tijd en de moeite. Gegeven de twee diagonalen van eene ruit. Alles weloverwogen, enz.*; of met een 1^{en} nv.: *De termijn verstreken zijnde. Het kantongerecht gesloten zijnde. Wind en weder dienende. Alles meeloopende. Twintig jaar geleden, enz.* In sommige gevallen wordt de accusatief ook wel als een nominatief opgevat, wanneer bij het voltooide deelwoord de vorm *zijnde* in gedachten ingevuld wordt, wat intusschen bij voltooide deelwoorden van trans. ww. logisch niet noodzakelijk is.

3°. Het absolute deelwoord wordt gevolgd door een bijzin van het 1° type (afh. mededeeling met *dat*, vgl. II § 41a), die dan als voorwerp, of als *zijnde* meeverstaan wordt, als onderwerp van het deelwoord te beschouwen is. Dit geval doet zich voor bij de deelwoorden: *aangezien, gesteld, verondersteld, toegegeven, daargelaten, uitgezonderd* en *uitgenomen*. Deze deelwoorden hebben dan geheel het karakter van voegwoorden gekregen (vgl. § 123 II *Opm.* 1, III).

Buiten geijkte uitdrukkingen, als hierboven vermeld zijn, blijven dergelijke constructies intusschen een vreemden bijmaak houden, voornamelijk als het onvoltooide deelwoord door een nominatief vergezeld wordt; b.v. *de muziek achter den rug der piano wegklagende* (Couperus). Toch kan niet ontkend worden, dat ze, met smaak en soberheid aangewend, in schilderende literaire taal soms heel goed doen (vgl. de voorbeelden in II § 81 *Opm.* en *noot*). Verwerpelijk echter zijn ze, als ze alleen van slordigheid getuigen, gelijk b.v. het volgende courantenbericht: *Het gemeentebestuur wacht eene gedetailleerde*

beschrijving van de wijze, waarop de aanvrager zijne zaak wenschte in te richten en wel op korten termijn. Daaraan niet voldoende, acht men het overleg geëindigd.

De bijzonderheden omtrent dit onderwerp behooren tot de leer van den samengestelden zin en komen voor in II §§ 75, 80, 81, 87, 93, 99 en 107.

1. De absolute nominatieven in het nnl. correspondeeren met den absoluten genitief in het Grieksch en den absoluten ablatief in het Latijn (vgl. I *Aanh.* bl. 149). Trouwens, deze constructie is ook in het got. en het ohd. zeer gebruikelijk, waar dan als regel een absolute datief bij het deelwoord staat, b.v.: got. (Mc. X : 17) *Jah usgaggandin imma in vig* [En uitgaande hem (3e nv.) op (den) weg = En als hij uitging op den weg ¹⁾]; ohd. (Joh. VIII: 30): *Thisu imo sprehhentemo managē gilōbtun in inna* [Dit hem sprekende (= als hij dit sprak), velen geloofden in hem]. Op dergelijke constructies heeft waarschijnlijk het vertaalde origineel veel invloed gehad.

Ook in het nnl. komen zulke absolute constructies van een naamwoord met een deelwoord niet zelden voor, gewoonlijk in korte geijkte uitdrukkingen; het eerste is dan meest een datief, b.v. *Gode medewerkende*, of met het deelwoord voorop: *Toesiende mire vrouwen* (3e nv. V. E.) *Toesiende allen denghenen, die...* enz. *Niet wederstaende den eeden*, enz.; of ook met een 4en nv.: *Vier paerde... op elken sittende enen knecht. Regnerende Constantius. Zijn leven durende. Die dachvaert hangende*, enz., in welke laatste gevallen alleen analogie tot den 4en nv. doet besluiten. Door het voorop plaatsn van dergelijke deelwoorden konden zij naar de categorie der voorzetsels verschuiven: *Duerende den tijd. Niet ieghenstaende haer clachte. Niet wederstaende de loyen* (wetten), enz. (Vgl. Verdam, *Tijdschrift* II, 188 en Stoett, *Mnl. Synt.* §§ 26, 48, 67 en 68).

Bij de herleving van den invloed der klassieke talen (vgl. II § 81 *Opm.* de voorbeelden uit Hooft's *Historiën*) verschijnen deze absolute constructies weer meer als geliefkoosde literaire vormen.

2. Een nog zeer gewoon geval van een absoluut deelwoord met een objectaccusatief leveren zinnen als: *Het hoofd ontbloot, stonden wij aan het graf*, waar het deelwoord niet onmiddellijk met het subject van den zin, maar met een van diens lichaamsdeelen in verband staat. Andere voorbeelden zijn: *de oogen gesloten, het voorhoofd gefronst, de handen gevouwen, den blik ten hemel geslagen, de lippen saamgeknepen, de tanden op elkaar geklemd, den rug gekromd, de beenen gestrekt, de vleugels uitgespreid*, enz., terwijl in plaats van lichaams-

¹⁾ Vgl. voor meer voorbeelden: Moerkerken. *Verbinding van zinnen in het Got.* 99 e. v.

deelen ook wel werktuigen, wapens, kleederen, enz., door het subject gehanteerd, voorkomen, als: *het zwaard geheven, het geweer geschouderd, de rokken opgeschort, de jas dichtgeknoopt*, enz.¹⁾ Zelfs verdere uitbreiding is mogelijk: *De ramen opengeschoven en de gordijnen opgehaald, zat het gezelschap te drinken en te dobbelen*. Hierdoor wordt ook verklaard de 4e nvl. in de verwante bepalingen van omstandigheid: *de oogen open, den hoed in de hand, het zwaard in de vuist*, enz., waar in plaats van het deelwoord een adjectief of praepositionale bepaling staat.

Ook { voltooide deelwoorden met een nominatief zijn in dit geval niet zeldzaam: *'t Hoofdje leunende op de hand* (De Bull). *Een knaap. . . , de blonde haren in den wind wuivende* (Potg.). *De armen met iets looms in beweging neervallend* (Couperus); enz.

3. In de vorige opmerkingen zijn nu eens de naamvallen, dan weer het deelwoord absoluut genoemd. Bij de beteekenis, die de behandelde uitdrukkingen voor het taalgevoel van thans hebben, is eigenlijk de laatste term alleen juist. De deelwoorden staan onafhankelijk van eenig deel uit den zin, waartoe zij behooren, en de naamwoorden, die er bij komen, voelen wij als subject of object van de in het deelw. uitgedrukte werking, al worden daarmede de begrippen, aan deze termen gehecht, eenigszins uitgebreid. In de oudere talen (gr., lat., got., ohd.,) was het absoluut gebruikte naamwoord primair en het deelwoord kwam er in congrueerenden naamval bij. Ook in het mnl. komen tal van absolute genitieven voor, waarhij attributief en congrueerend een deelwoord staat (vgl. Verdam, *Tijdschr.* II, 190): *bedects aenscijs, ghesceden bedde, hangen(d)s haers, stridender hant, wenender ogen, gebogener knien, belokenre dore*²⁾, enz.

Na het vervallen dier overeenstemmingsbuiging bij de deelwoorden moest het verbaal karakter van het deelwoord weer meer op den voorgrond treden en het naamwoord een ander grammaticaal karakter krijgen, vgl. b.v. mnl. *gebogener knien* met ons: *de knieën gebogen*, zoodat het verklaarbaar wordt, hoe het vergezellende naamwoord als een voorwerp of als een onderwerp opgevat kon worden.

Het kon echter ook gebeuren, dat de verbale beteekenis van het deelwoord verbleekte, en zodoende of *voorzetsel* (vgl. hiervoor *Opm.* 2), of ook *voegwoord* werd (§ 123).

4. Als eene soort van absolute deelwoorden zijn ook te beschouwen gebiedende uitdrukkingen als: *Den vijand aangevallen!* — *De hand aan 't werk geslagen!* enz., die in l § 87 tot de onvolkomen zinnen zijn gebracht.

¹⁾ Ook wel *belokene dore* en *belokenen doren*.

²⁾ De overgrootte meerderheid der abs. accusatieven, bij Stoett, *M. S.* § 67 aangehaald, behooren tot dit geval.

BIJWOORDELIJKE OF ADVERBIALE WOORDEN.

102. De behandeling dezer categorie berust hoofdzakelijk op hetgeen in I §§ 41—42 in het algemeen en in §§ 43—69 in het bijzonder omtrent de bijwoordelijke bepalingen is medegedeeld. In tegenstelling met de *adnominale* bepalingen, die de voorstelling eener zelfstandigheid beperken, bleken de *adverbiale* bepalingen te dienen tot beperking der voorstellingen van *werkingen*, *toestanden* en soms ook van *eigenschappen*, doordat zij die in verband brengen hetzij met eenig punt of deel van de *ruimte* of *tijd*, hetzij met eene andere werking of toestand als *oorzaak* of *gevolg*, of ook doordat zij bijzonderheden vermelden omtrent *aard* en *omvang* van werking of toestand, of van hunne verhouding tot de *werkelijkheid*. Deels drukken deze bepalingen alzoo uit aanschouwde of gedachte *relaties* (nl. die van ruimte, tijd, causaliteit en modaliteit), deels de *qualiteit*, en de *quantiteit* of *intensiteit* van werkingen of toestanden.

Verder waren de vormen dezer bepalingen tot vijf rubrieken te brengen: *zelfstandige nwdn.* of *vnwdn. met een voorzetsel*, *zelfst. nwdn. in den accusatief*, *zelfst. nwdn. in den genitief*, *infinitieven met een voorzetsel*, en eindelijk eene rubriek van woorden, die zonder eenige verandering of verbinding als bepalingen van werkingen of toestanden kunnen voorkomen en onder den naam van *bijwoorden* of *adverbia* eene afzonderlijke rubriek vormen.

Het onderzoek omtrent de geschiedenis der bijwoorden — nadere bijzonderheden hieromtrent volgen in de leer der woordvorming (*5e stuk*), — leert, dat zij van zeer uiteenlopenden

oorsprong zijn. Een beperkt aantal, b.v. *aan, af, bij, in, toe, uit, voor* en nog eenige andere, zijn niet als afleidingen te beschouwen, maar anders zijn de meeste terug te brengen tot substantieven, adjectieven, nominale vormen van het ww., voornaamwoorden of telwoorden, en zijn dan soms versteende naamvalsvormen (*steeds, rechtstreeks*), soms praepositionale verbindingen (*indertijd, terug*), of ook afleidingen en samenstellingen, (*zachtjes, speelsgewijze*), waaronder zelfs enkele, die uit een kleinen zin ontstaan zijn, b.v. *misschien* (uit *het mag geschien* = 't kan gebeuren, vgl. fr. *peut-être* en eng. *may-be*). Het gemeenschappelijke uiterlijke kenmerk al dezer woorden van zoo uiteenlopenden oorsprong is hunne onveranderlijkheid, in tegenstelling met de adnominale woorden, die ter uitdrukking van de congruentie (vgl. § 28) meer of minder belangrijke vormveranderingen vertoonen.

Die onveranderlijkheid is intusschen slechts een bijkenmerk en alleen een gevolg van de hoofdzaak, dat de bijwoorden in dezen of genen vorm gefixeerd zijn voor de ééne voorname functie, die zij te vervullen hebben. Want wat deze woorden van heterogenen oorsprong in de eerste plaats tot ééne categorie brengt, is het feit, dat zij *op zich zelf staande* de beteekenis van een praedicaat of een attribuut kunnen bepalen, d.w.z. beschrijvend of aanduidend een element kunnen aangeven, verkregen door de voorstelling te analyseeren van eene werking, toestand of eigenschap, waargenomen aan eene zelfstandigheid en uitgedrukt als gezegde of als bepaling. De zin: *Daardoor dreef de boot toen langzaam hierheen*, wekt de voorstelling van eene boot, waarvan waargenomen werd, dat zij *dreef*. Maar al de gespatieerde woorden geven kenmerken aan, die in dat *drijven* op te merken waren: *hierheen* eene locale aanwijzing, *toen* eene vermelding van den tijd, *daardoor* eene aanduiding van de oorzaak, en *langzaam* eene beschrijving van de wijze. Was dit geval niet waargenomen als eene werkelijkheid, maar werd het alleen mogelijk geacht, dan kon deze modaliteitsonderscheiding ook nog door een woord aangegeven worden b.v. door de toevoeging van *misschien, waarschijnlijk*, enz.

functie

Uit dit feit, dat de bijwoorden vooral door hunne beteekenis tot één rubriek gebracht worden, vloeit een verschil voort ten aanzien van de adnominale woorden. Daar was op grond van zeer belangrijke verschillen in vorm en beteekenis beide eene onderverdeeling in vijf rubrieken noodig (vgl. § 28), nl. *lidwoorden*, *bijv. nwdn.*, *bijv. voornwdn.*, *telwoorden* en *deelwoorden*; van eene dergelijke splitsing is bij de de adverbiale woorden geen sprake. Het verschil in vorm en oorsprong loopt hier in het geheel niet parallel met het verschil in beteekenis, en zoo vormen de bijwoorden één enkele groep met één functie, nl. die van adverbiale bepaling, waarvan het overzicht alleen vereenvoudigd kan worden, door ze te rangschikken naar de volgorde der beteekenissen, die in de leer van den enkelvoudigen zin (I §§ 41—69) onderscheiden zijn.

Naast deze eene functie staan echter eenige secundaire diensten. Het bijwoord kan ook de functie van andere zinsdeelen overnemen, vervolgens optreden als plaatsvervanger van pronomina, die van voorzetsels afhankelijk zijn, en eindelijk nog als verbindingswoord fungeeren. Deze bijfuncties zijn in de tweede plaats te bespreken.

BIJWOORDEN.

Het bijwoord als bijw. bepaling.

103. De bijwoorden zijn op grond van het vorenstaande te omschrijven als onverbuigbare woorden, die als bijwoordelijke bepalingen bijzonderheden vermelden omtrent eene als praedicaat of attriboot vermelde werking, toestand of eigenschap. *Hij denkt ernstig na. Hij is ernstig ziek. Zijne uiterst zwakke gezondheid.* Alleen zijn een deel der bijwoorden vatbaar om door gelijksoortige veranderingen als het bijv. nwd. comparatie uit te drukken. Later (*4e stuk*) zal echter de vraag besproken moeten worden, of het wel juist is, de vormen der comparatie ook tot de buiging te rekenen.

Naar de indeeling der bijwoordelijke bepalingen (I § 41) zijn de bijwoorden eveneens in vijf¹⁾ hoofdgroepen te verdeelen, 1°. *bijwdn. van plaats*; 2°. *bijwdn. van tijd*; 3°. *bijwdn. van oorzaak en gevolg (causaliteit)*; 4°. *bijwdn. van hoedanigheid en hoeveelheid (qualiteit en quantiteit)*; 5°. *bijwdn. van modaliteit (voorstellingswijze)*.

OPMERKING. De tegenstelling: *teekenend, beschrijvend, noemend, praediceerend*, en: *aanwijzend, aanduidend, demonstratief* (vgl. § 6), die zich bij de naamwoorden het sterkst openbaart in de scheiding der *substantieven* en *adjectieven* van de *pronomina*, openbaart zich ook bij de bijwoorden, al geeft ze hier tot geen splitsing aanleiding. Vooral onder de eerste drie groepen doet de overgrootte meerderheid niet anders dan eene plaats, een tijd of eene oorzaak aanduiden: *hier, daar, herwaarts, derwaarts, nu, dan, toen, hierdoor, daardoor*, enz. Onder de vierde groep daarentegen komen weinig aanduidende woorden voor: *hoc, zoo, zus*, (= op die wijze), *hoeveel, zooveel*, en enkele andere; maar hebben de beschrijvende de overhand: *mooi, snel, vlug*, enz.

Gelijk gezegd is, geeft dit tot geen nadere indeeling aanleiding, maar toch volgt uit deze overeenkomst van een groot aantal bijwoorden met de *pronomina*, dat men, als het noodig is, kan spreken van *aanwijzende bijwoorden*: *hier, daar, nu, dan, toen, hierdoor, daardoor, hiertoe, hiermede, zoo, dus*, enz.; van *vragende bijwoorden*: *waar, wanneer, waardoor, waarom, waartoe, waarmede, hoe, hoeveel*, enz.; en ook van *onbepaalde bijwoorden*: *ergens, nergens, ooit, nooit, zus of zoo, waar-ook, wannecr-ook, hoe-ook*, enz. Zelfs zou men de later te bespreken voegwoorden, die uit een bijw. + *dat* ontstaan zijn (vgl. § 122 *Opm.* 1), »relatieve bijwoorden« kunnen noemen, op grond van hunne overeenkomst met de betr. vnwdn.

104. De bijwoorden van plaats (vgl. I § 44, 1°) duiden eene plaats of eene richting aan: *hier, daar, waar, ergens, nergens, elders, ginds, rond, rondom* (in het rond), *overal, alom, allerwegen, halverwege, onderweg, aan, achter, voor, na, achteraan, vooraan, beneden, boven, binnen, buiten, bezijden, bij, door, om, in, uit, langs, mede, tegen, hiernaast, daarnaast, links, rechts, op, neer, onder, over, dicht, dichtbij, ver, veraf, heinde*

¹⁾ In I § 41 zijn vier hoofdgroepen aangegeven, doordat de bepalingen van modaliteit onder de vierde groep zijn gebracht. Bij nader inzien wenscht de schrijver deze laatste bepalingen als vijfde hoofdgroep te beschouwen.

en ver, wijd en zijd; — hiervandaan, daarvandaan, waarvandaan, hierheen, daarheen, waarheen, herwaarts, derwaarts, verwaarts, hemelwaarts, bergop, stroomaf, links af, rechtsom, af, toe, heen, weg, voort, achteruit, vooruit, enz.

OPMERKINGEN. 1. De bijwoorden *aan, achter, beneden, bezijden, binnen, boven, buiten, bij, door, in, langs, om, onder, op, over, tegen, uit, voor*, e. a. kunnen ook als voorzetsel voorkomen. Zij staan dan steeds vóór een zelfst. nwd. of voornwd. en drukken daarmede verbonden eerst eene bepaling uit.

2. Ofschoon onder de voorbeelden de bijw., die eene plaats, en die, welke eene richting uitdrukken, zooveel mogelijk bijeengebracht zijn, zijn er ook wel bijw., die zoowel de eene als de andere beteekenis kunnen hebben, wat dan afhangt van den zin, waarin zij voorkomen. In *Hij ligt neer* en *Hij knielt neer*, wijst *neer* in het eerste geval eene plaats, in het tweede geval eene richting aan.

3. De overgrootste meerderheid der bijw. van plaats zijn aanduidend. Meestal is de plaats, waar de spreker zich bevindt, of die, waarvan in den zin sprake is, het uitgangspunt der plaatsaanwijzing: *Hij komt hier. Hij ging naar Rotterdam. Hier vond hij...* enz. Slechts samenstellingen als: *huiswaarts, stroomaf* en dergelijke geven iets meer dan eene aanduiding.

105. De bijwoorden van tijd (vgl. I § 47, 1°) duiden een tijdpunt, eene richting in den tijd, een duur, of de frequentie (meerdere of mindere herhaling) van eene werking of toestand aan: *nu, dan, toen, wanneer, heden, vandaag, thans, tegenwoordig, tevens, onderwijl, middelerwijl, gelijktijdig, vroeg, laat, tijdig, bijtijds, tijdelijk, voorloopig, voorshands, vroeger, voorheen, destijds, indertijd, weleer, onlangs, laatst, gisteren, eergisteren, kortgeleden, kortelings, daareven, zoeven, net, juist, pas, aanstonds, dadelijk, oogenblikkelijk, terstond, van stonden aan, straks, temet, morgen, overmorgen, binnenkort, mettertijd, hierna, voortaan, eerlang, later, eens, hiernamaals, ooit, nooit, immer, nimmer; sedert, sinds; lang, kort, steeds, gewoonlijk, doorgaans, somtijds, zelden, andermaal, nogmaals, opnieuw, weer, twee-, drie-, menigmaal, dikwijls, nu en dan, herhaaldelijk, vaak, telkens, telkenmale, nu eens-dan weer, dagelijks, jaarlijks, jaarin-jaaruit, jarenlang, dag aan dag, enz.*

OPMERKINGEN. 1. De bijwoorden, die de frequentie uitdrukken, houden eigenlijk een quantiteitsbegrip in en zouden alzoo ook tot de vierde hoofdgroep te brengen zijn. De reden, waarom deze soort van bepalingen toch in deze rubriek geplaatst zijn, is aangegeven in I § 68 *Opm.*

2. Tot de fouten van den dag behoort het misbruik om *destijds* in de beteekenis van *indertijd* te gebruiken, b. v.: *De minister heeft destijds verklaard, ...* enz. Het gebruik van *destijds* is alleen gepast, wanneer vooraf uitdrukkelijk een tijd genoemd is, waarop dit aanwijzende bijwoord terugslaat.

106. De bijwoorden van causaliteit duiden van eene werking of toestand aan:

1°. eene *oorzaak*: (vgl. I § 53) *hierdoor, daardoor, waardoor, dientengevolge.*

2°. eene *reden* of *grond* (vgl. I § 54): *hierom, daarom, waarom, dan ook* (= dan ook), *ook, mitsdien, dus, derhalve, alzoo, bijgevolg, dies, deswege, diensvolgens*, alle bestemd om op eene vermelde reden of grond terug te wijzen. Om een volgenden grond aan te kondigen dienen: *immers, namelijk* en *toch*, waarbij zich aansluiten: *althans* en *trouwens*.

3°. een *middel* (vgl. I § 55): *hiermede, daarmede, waarmede, hierdoor, daardoor, waardoor.*

4°. een *doel* (vgl. I § 51): *hiertoe, daartoe, waartoe, te dien einde.*

5°. eene *voorwaarde*. (vgl. I § 58): *desnoods, desverlangd, desgevraagd, desgevorderd, desverkiezende*. Ook *anders* in den zin van *zoo niet, dan ...* (vgl. II § 18).

6°. eene *toegeving* (vgl. I § 59): *echter, evenwel, toch, dan* (= echter), *nochtans, intusschen, ondertusschen, niettemin, desniettemin, desnietteenstaande, desondanks.*

Al deze bijwoorden zijn aanduidend en wijzen terug op eene te voren genoemde of beschreven *oorzaak, reden, grond*, enz. In die onder 5° duidt *des* op den inhoud van den zin, waarin de bepaling voorkomt: *Desverlangd worden de goederen op zicht gezonden.*

Eenige met *halve* samengestelde bijwoorden zijn meer noemend en moeten onder 2° of 4° gebracht worden: *ambtshalve*

(krachtens iemands ambt), *beleefdheidshalve* (uit beleefdheid of om beleefd te zijn), *veiligheidshalve* (om veilig te zijn), *zuinigheidshalve* (uit zuinigheid of om zuinig te zijn), *welstaanshalve*, enz.

OPMERKINGEN. 1. Onder de begrippen, die de causaliteitsgroep insluit, behooren ook die van *gevolg*, *besluit* (of *daad*) en *gevolgtrekking* (vgl. I § 51 of II § 19). Het is echter niet mogelijk, door een enkel bijwoord een dergelijk begrip uit de drukken; daartoe is steeds een nevenschikte of ondergeschikte zin noodig (vgl. II § 22 en § 84).

2. De woorden *althans* en *trouwens* zijn onder 2° gebracht, omdat ze dienen ter inleiding van nevenschikte zinnen, waarvan zij den inhoud ook als eene soort van motiveering aankondigen. *Althans* kondigt een grond aan, dien de spr. zelf ongenoegzaam vindt: *Die jongen heeft niet meegedaan; althans ik heb er niets van gemerkt. Trouwens* daarentegen leidt eene verklaring in, die de spr. alleszins afdoende vindt: *Hij heeft met glans het examen doorstaan; trouwens hij had zijn tijd goed besteed en geen inspanning ontzien.*

3. De verbindingen met *hier*, *daar* en *waar*, die in de paragraaf voorkomen, kunnen telkens ook uitgebreid worden met *er*, *ergens*, *nergens* en *overal* (vgl. verder § 110).

107. De bijwoorden van hoedanigheid en hoeveelheid geven beschrijvend of aanduidend in het bijzonder aan:

1° eene *hoedanigheid* (vgl. I § 65): *snel* *loopen*, *weelderig* *tieren*, *zich dapper* *weren*, *slaafs* *sch* *gehoorzamen*, *doodelijk* *wonden*, *openlijk* *verklaren*, *schriftelijk* *mededeelen*, *angstig* *omkijken*, *amphitheatergewijze* *oploopen*, *speelsgewijs* *iets* *leeren*, *schertsend* *antwoorden*, enz., en verder *zoo*, *zus*, *hoe*, *aldus*, of *dus*, *eveneens*, *desgelijks*, *anders*, enz.

2° eene *begeleidende* of *eene uitblijvende omstandigheid* (vgl. I § 66): *vergeefs* (zonder gevolg), *gaarne* of *noode* (met of zonder lust), *zelfs*, *slechts*, *maar*, *nog*, *reeds*, *pas*, *nauwelijks*, *op zijn best*, *ook*, *mede*, *eveneens*, *insgelijks*, *alleen*, *samen*, *tegelijk*, *bovendien*, *buitendien*, *daarenboven*, *vooral*, *inzonderheid*, *ten eerste*, *ten tweede*, *vervolgens*, *voorts*, *verder*, *wijders*, *eindelijk*, *ten slotte*, *ten laatste*, *integendeel*, *daarentegen*, enz., en verder: *blootshoofs*, *barrevoets*, *goedschiks*, *kwaadschiks*, *rechtstreeks*, *voetstoots*, *halfstok*, enz.

3° eene beperking (vgl. I § 67): *hieromtrent, daaromtrent, waaromtrent, dienaangaande, mijnentwege*, (= wat mij betreft), *desbetreffende, deels, eensdeels, anderdeels, eenerzijds, anderzijds*, enz.

4° de *hoeveelheid of intensiteit eener werking of de graad eener qualiteit* (vgl. I § 68): *veel, weinig, half, meer, minder, heel, al* (in *al dikker*, enz.), *zeer, erg, genoeg, te, bijzonder, bijna, schier, nagenoeg, nauwelijks, hoogst, ongemeen, verbazend, schrikbarend, doodelijk, ontzettend, uitnemend, uiterst, alleszins, eenigszins, veelszins*, enz.

OPMERKINGEN. 1. De bijwoorden van hoedanigheid naderen het meest tot de adjectieven en verhouden zich tot het werkwoord als een adjectief tot zijn substantief. Daar het onverbogen praedicatieve adjectief en het onveranderlijke bijwoord in vorm gelijk zijn, dreigt het onderscheid tusschen beide hier het eerst uit het taalgevoel te verdwijnen. Oorspronkelijk bestond deze vormgelijkheid niet. In het got. gingen de adjectivische bijwoorden uit op *-ba*, b. v.: *ubils* (adj.) en *ubilaba* (adv.) = slecht; of op *-ô*, b. v.: *ga-leika* ¹⁾ (= gelijk) en *ga-leikô* (= op gelijke wijze). De uitgang *-ba* is tot het got. beperkt, de uitgang *-o* ²⁾ is gemeenschappelijk aan de andere dialecten: ohd.: *ubilo* (adv.) naast *ubil* (adj.), *gi-liho* naast *gi-lih*, *mahtigo* naast *mahtig*; — ouds.: *bittro* en *bittar*, *hluttro* en *hluttar* (louter), *gerno* (gaarne) en *gern* (begeerig), *lango* (langen tijd) en *lang*, *rehto* (wettig) en *reht*, *séro* (zeer) en *sér* (pijnlijk); — ondf.: *hardo* en *hart*, *hluttar-liko* en *hluttar*, *rehtliko* en *rehtlik*, *stillo* en *stilli* enz. In het mhd. en het nml. ging *o* in *e* over, b. v. nml. *harde*, *lange*, *lude*, *stille*, *sere*, enz.; in het nhd. en nnl. verdween de uitgang op enkele geïsoleerde voorbeelden na, als *gaarne*, *dichte* (in *dichte-bij*), *volle* (in *volle groot*), enz.

Naast vermelden uitgang ontwikkelde zich ook een groep bijwoorden op *leik-ô*, *liche(n)*, *liko*, *like*, naast adjectieven op *lik*, *lic*, *lijk*, en naarmate de *-o* tot *-e* verzwakte of verdween, breidde deze adjectiefs-uitgang *-lijk* als adverbiaalteeken zich uit. Later is dat gebruik in het nhd. en het nnl. weer beperkt, en is de zwaarvoedige, deftige, gewichtige uitgang, overal waar hij doelloos of hinderlijk was, weer in verval geraakt. Zoo worden derhalve, ofschoon wij nog een zeker aantal vormen op *-lijk* bij voorkeur als adverbia gebruiken, de meeste adjectieven, die voor bijwoordelijk gebruik vatbaar zijn, als zoodanig liefst in hun stamvorm gebezigd; in tegenstelling met het eng., waar de uitgang *-ly* (uit ags. *lice*) zoowel in romaansche als in ags. woorden

¹⁾ *Ei* uit te spreken als *ie*.

²⁾ De verklaring der bet. van dezen uitgang ligt nog in het onzekere.

het regelmatige adverbiale suffix werd. Ook in de noorsche talen heeft deze uitgang zich voor de bijw. functie gehandhaafd.

Eene andere oorzaak, die het adjectivische bijwoord en het praedicatieve adjectief tot elkander bracht, is hierin gelegen, dat dit laatste, oorspronkelijk in de oudere germ. dialecten evenals in het gr. en lat. met zijn substantief congrueërend ¹⁾, langzamerhand die congruentie opgaf en onverbogen bleef.

Een gevolg van een en ander is, dat er zich enkele gevallen voordoen, waarin adjectief en adverbium niet altijd scherp te scheiden zijn. Het praedicatieve adjectief als naamw. deel van het gezegde is door zijne verbinding met een koppelww. licht herkenbaar. Maar indien het als bep. van gesteldheid (*praed. attribuut*) voorkomt, kan de vraag rijzen, of het niet als bijwoord op te vatten is: *Begeerig keek de arme jongen naar het stuk vleesch. Vriendelijk en vroolijk ging hij heen, norsch en knorrig kwam hij thuis. Vriendelijk ontving hij mij. Vriendelijk scheen de maan. Norsch scheepte hij mij af. Somber dreunde de brandklok. Somber vond de zware klok.* enz.

Door de onveranderlijkheid van het praedicatieve adjectief is er geen practisch belang aan dergelijke quaesties verbonden. Het onderzoek er van is niet anders dan eene contrôle van het taalgevoel. In den tweeden zin zijn *vriendelijk*, *vroolijk*, *norsch* en *knorrig* duidelijk praedicatieve adjectieven, en *vriendelijk* in den derden zin met *norsch* in den vijfden even duidelijk bijwoorden (= op vriendelijke, op norsche wijze). *Begeerig* daarentegen drukt zoowel de gesteldheid van den *knaap* uit, als zijne manier van *kijken*. Stond er: *Begeerig greep hij naar het vleesch*, dan zou men niet aarzelen het een bijwoord te verklaren. In den vierden en zesden zin is de personificatie, die men in *maan* en *brandklok* voelt, eene aanleiding om in *vriendelijk* en *somber* adjectieven te zien, maar in den laatsten zin wordt *somber* weer meer als adverbium gevoeld. Op dergelijke wijze is in zulke gevallen omtrent de onderscheiding te beslissen; het spreekt echter vanzelf, dat er gevallen moeten zijn, waarin het onmogelijk is tot eene beslissing te komen. Te beproeven, of men het adjectieve woord door *op* . . . wijze vervangen kan, is meest een doelmatig hulpmiddel.

2. Uit hetgeen in de vorige opmerking gezegd is, volgt ook de beslissing over de vraag, hoe men in zinnen als: 's *Winters is hij het vlugst*, en *Hij loopt het vlugst*, de gespaciëerde woorden zal classificeeren. *Vlugst* is in het eerste geval de onverbogen praedicatieve superlatief van het adjectief *vlug* ²⁾, in het tweede geval de superlatief

¹⁾ Vgl. ohd.: *Ih pin armêr* (maar ook al: *Ih pin arm*). *Tho gisaz er muader*, = Toen ging hij moede zitten.

²⁾ Het praedicaatsadjectief in den superlatief kwam in het mnl. met of zonder *e* voor: *Lancst was hi van al den diede* (volk). *Schoenste es hi in den morghenstont*. Vgl. Stoett. *Mnl. Synt.* 239, 4.

van het bijwoord *vlug*. Het voorafgaande 't is in beide gevallen als een rudimentair voorzetsel te beschouwen (vgl. § 57, *Opm.*), dat later voor een lidwoord is gehouden en in schrift door *het* werd voorgesteld. ¹⁾

3. Onder de bijwoorden van omstandigheid zijn de meeste aanduidend en gewoonlijk moet de omstandigheid uit het verband opge maakt worden. Al de voegwoordelijke bijwoorden van het aaneenschakelend en zuiver tegenstellend zinsverband zijn hier bijgevoegd, omdat zij terugwijzen op den voorgaanden zin, waarmede de inhoud van den zin, waarin zij als bijwoorden staan, ge paard gaat of in tegenstelling is.

De geïsoleerde genitieven als *blootshoofds*, — waarvan sommige in het adjectivische deel het genitiefteeken verloren hebben, terwijl het bij *halfstok* ook aan het substantief is afgesleten — zijn beschrijvend en naderen daardoor tot de bijwdn. van hoedanigheid. Stellig hiertoe te brengen zijn genitiefvormen als *luidkeels*, *stormenderhand*, *gewapenderhand*, enz.

108. De bijwoorden van modaliteit (vgl. I § 69) dienen om in den ruimen zin, waarin de spraakkunst den term *modaliteit* opvat, uit te drukken in welke verhouding de spreker zich den inhoud van een zin tot de werkelijkheid denkt ²⁾ of voorstelt. Zij kunnen:

1°. *de werkelijkheid bevestigen*: ja, wel, al (wie al, wie niet) *blijkbaar, gewis, inderdaad, stellig, zeker, voorwaar, waarachtig, waarlijk, werkelijk, ongetwijfeld, enz.*

2°. *eene noodzakelijke werkelijkheid uitdrukken*: bepaald, beslist, noodwendig, noodzakelijk, volstrekt, enz.

3°. *eene mogelijke werkelijkheid uitdrukken*: licht, misschien, soms, denkelyk, mogelijk, vermoedelyk, waarschijnlijk, enz.

4°. *eene schijnbare werkelijkheid uitdrukken*: schijnbaar, oogenschynlyk;

5°. *naar eene werkelijkheid vragen of de vraag versterken*: *wel? immers? toch? niet waar? ook?*

6°. *opwekken om iets werkelijkheid te doen worden*: *Haast u toch! Kom dan! Ga je gang maar!*

¹⁾ Zoo ook is het lidw. 't uit *dat* in schrift *het* geworden, door verraaring met 't (got. *ita*), bijvorm van het pers. v. *het* (uit got. *hita*).

²⁾ Daarom worden, terwijl *ruimte, tijden, hoeveelheid* tot de *aanschouwingsvormen* der dingen gerekend worden, de modaliteitsverhoudingen van eene gedachte (oordeel) wel *denkvormen* genoemd. (Vgl. § 9, 3° *Opm.* 8).

7°. *eene werkelijkheid of mogelijkheid toegeven* (vgl. II § 93 OPM.): *wel, zeer, al, ook, en schoon* (= *al in ofschoon*).

8°. *eene werkelijkheid ontkennen*: *neen, niet, geenszins, onmogelijk, volstrekt niet*.

OPMERKINGEN. 1. Wat de bijwoorden van modaliteit aangeven, wordt ook vaak uitgedrukt door kleine zinnen, die tusschen de deelen van een zin ingevoegd worden: *geloof ik, meen ik, denk ik, hoop ik, vrees ik, zie ik, hoor ik, is 't niet, me dunkt*, enz. *Misschien* is zelf uit zulk een kleinen zin ontstaan.

2°. *Ja en neen* dienen eigenlijk om eene bevestiging of ontkenning te versterken, evenals *wel?* en *niet?* of *niet waar?* het eene vraag doen.

3°. Aandacht verdienen nog de eigenaardige ontkenningen: *geen zier, geen lor, geen haar, geen duit, geen sikkepit, geen spier, geen duivel*. In het mnl. was het aantal uitdrukkingen, waarmede eene ontkenning kon versterkt worden, zeer talrijk; o.a. *niet een stof, niet een oort, niet een penninc, n. een mijt, n. een aas* (kleinste goudgewicht) *n. een spore, n. een maalgie, n. een gruis, n. een drop, n. een gras, n. een spier, n. een hooi, n. een stroo, n. een caf, n. een clene caf, n. $\frac{1}{10}$ van een caf, n. een blad, niet een loof, n. een boon, n. een noot, n. een vijgh, n. een leur, n. een zier* (wormpje), *n. een ei, n. een vere, n. een haar, n. een beet*, en nog vele andere meer. (Vgl. De Jager, *N. Verscheidenheden*). De vervanging van *met een door geen* is van lateren tijd. In het mhd. werden veel gebruikt: *blat, bast, brôt, hâr, ei*, enz. Vgl. ook fr. *ne pas* (geen pas), *ne point* (geen punt), *ne goutte* (geen drop), lat. *nihil* (*ne hilum*, geen vezel), enz. Ook *niets* (got. *ni vaihts*, ohd. *ni wiht* = niet een ding) is oorspr. eene versterkte ontkenning.

Het bijwoord in zijne bijfunctiën.

109. Het bijwoord kan soms, zonder zijn karakter te verliezen, bij of in plaats van zinsdeelen staan, waarbij of waarvoor in den regel andere woordsoorten gebruikelijk zijn:

1°. Het bijwoord behoudt soms zijn onveranderlijken vorm en daarmede zijn karakter van bijwoord, als het attributief staat bij een substantief geworden infinitief: *Het v l u g vooruitkomen. Dit onmiddellijk toegeven. Het nu en dan rusten*, enz. Ook bij gesubstantiveerde adjectieven en deelwoorden doet zich dit verschijnsel voor: *Het soms raadselachtige van zijne woorden. De ongeduldig wachtenden*, enz., terwijl het ook voorkomt in als apposities gebruikte substantieven met hun

praediceerend karakter: *De heer A., indertijd notaris te B., Napoleon Bonaparte, eindelijk president van de republiek, enz.*

2°. Een zeker aantal bijwoorden kunnen als postpositum het karakter van eene bijvoeglijke bepaling krijgen: *De deur rechts. De stapel links. Het huis hiernaast. De kamer beneden. De menschen voor. De jongens buiten. Een dag daarna. Eene maand vroeger. De kosten ervan. De middelen ertoe. De berichten dienaangaande. Mijn broer alleen kan dat niet betalen. De bloedverwanten samen onderhielden het gezin, enz.*

3°. De bijwoorden van omstandigheid *zelfs, vooral, ook, juist, slechts, alleen* (= slechts) en *niet* kunnen, voor- of nageplaatst, bij alle mogelijke zinsdeelen staan, om ten opzichte daarvan in het bijzonder eene versterking, eene isoleering, eene ontkenning uit te drukken: *Zelfs de koning. De koningin vooral. Ook hij. Slechts hier. Juist uw neef. Alleen mijn broer of mijn broer alleen kan dat weten. Zelfs krasse middelen faalden. Vooral op den Dam. Niet hij. Niet hier. Niet met geweld, enz.* Hierbij kan gevoegd worden het gebruik van *bijna* en *schier* bij substantief gebruikte telwoorden: *Bijna iedereen. Schier elk.*

4°. Een aantal bijwoorden, meest van locale beteekenis, kunnen, als toestanden uitdrukkende, in de functie van naamw. deel van het gezegde (praedicaatswoord) voorkomen: *De boot is aan. De kerk is aan. De kachel is aan. Het horloge is achter. Het werk is af. Hij is af* (bij een spel). *Hij is doodaf. Hij is alleen. Ik ben bij met mijn werk. Het geld is binnen. De zweer is door. De klok is gelijkelijk. De poeier is in. De kinderen zijn mee. De klok is na. Het gordijn is neer. Het uur is om. De zon is onder. De man is op of doodop. De koek is op. De maan is op. De lamp is op. De pijn is over. Het werk is onderhanden. De deur is toe. Moeder is uit. De lamp is uit. De pret is uit. De klok is voor. De tijd is voorbij. Het boek is weg. Zij waren samen, enz.* Hierbij sluiten zich aan de aanduidende en vragende bijw. van wijze: *Zoo is het. Hoe is het?*

5°. Eenige bijwoorden kunnen eene plaats of een tijd als eene zelfstandigheid aanwijzen en door een voorzetsel van richting voorafgegaan worden: *van hier, van daar, tot hier, naar buiten, van achteren, van voren, sinds toen, tot nu, enz.*

6°. Eindelijk kunnen eenige bijwoorden, vóór eene praepositionale plaats- of tijdsbepaling geplaatst, dienen om die bepaling te verscherpen: *dicht bij de stad, ver van huis, vlak bij de brug, diep in het bosch, alleen in de kerk, boven op den wagen, onder aan het been, kort voor vieren, lang na twaalven, vroeg in den morgen, laat in den avond, precies twaalf uur, enz.*

OPMERKINGEN. 1. In het onder 1°. genoemde geval is het gebruik van het bijwoord toe te schrijven aan het levendig blijven van de verbale beteekenis in de substantieve woorden. Paul¹⁾ wijst er op, hoe eveneens een bijwoord te herkennen is in het eerste lid van samenstellingen als: *fijnproever, langslaper, schoonschrijver, eerstgeborene*, en ook, hoe het gebruik van een bijw. nwd. in plaats van een bijwoord aanleiding geeft tot dubbelzinnigheid bij werkersnamen als: *ein guter Erzähler*, en ook bij andere substantieven, die wel geen werkersnamen zijn, maar toch een staat, stand of beroep uitdrukken: *ein guter Kutscher*, enz. Wij ontkomen aan die dubbelzinnigheid door het gebruik van den zoogenaamden sterken vorm van het adjectief: *een goed verteller, een goed ruiter*, enz., waarover nader in de leer der vormen (4e stuk).

2. Het *Ned. Wdb.* brengt *alleen* in zijne beteekenissen van *zonder gezelschap* en *zonder medewerking* (vgl. 4°. en 2°. tot de bijv. nwdn., en evenzoo ook in zijne isoleerende beteekenis (vgl. 3°), wanneer het op personen of zaken betrekking heeft. Voor de bijw. functie blijft dan alleen over het gebruik van het woord in die laatste bet. ten aanzien van gezegden, bepalingen of geheele zinnen.

Wanneer men let op de onveranderlijkheid van *alleen*, zijne onvatbaarheid voor comparatie, — al is dit aan zijne absolute bet. toe te schrijven, — het verloren gaan van het gevoel voor zijne etym. bet. (*al-een* = geheel een) en de daarmede in verband staande verdubbeling van de *l*, en verder op de analogie met het tegengestelde *samen* in de twee eerste beteekenissen van *alleen*, en met het synonieme *slechts* in de laatste, dan zijn hierin voldoende redenen gelegen om het woord in al zijne beteekenissen en functiën tot de rubriek der bijwoorden te brengen.

¹ *Principiën*, p. 313.

3. Ofschoon de onder 4°. vermelde gezegden ontstaan moeten zijn onder den invloed van ww. als: *aankomen, aangaan, aanmaken, enz.*, is het onjuist steeds aan eene ellips te denken. Bovendien verzet zich de beteekenis daartegen; de bijwoorden drukken alle nog iets meer uit dan een perfectum, nl. een toestand, volgende op en verkregen door de voltooide werking. Hoe deze bijwoorden zich niet tot adjectieven hebben kunnen ontwikkelen, is aangewezen in § 39, *Opm.* 2, II, 1°.

110. In de tweede plaats heeft zich voor bijzondere diensten eene groep samengestelde bijwoorden ontwikkeld, bekend onder den naam van *voornaamwoordelijke* (*pronominale*) bijwoorden. Het zijn samenstellingen van *daar, hier* en *waar* — waarvan die met *daar* de oudste en meest voorkomende zijn, — met de *bijwoorden*: *aán, af, achter, bij, binnen, buiten, boven, beneden, door, in, langs, mede, ná, om, onder, op, over, tegen, toe, uit* en *voor*, of met de *voorzetsels*: *naar, nevens, omtrent, tusssen* en *van*. Deze groep heeft zich langzamerhand uitgebreid, ook tot combinaties met *er, ergens, nergens* en *overal* als eerste lid, en bij het verbleeken van de plaatsbepalende beteekenis, zijn de samenstellingen plaatsvervangers geworden van *voornwdn.*, afhankelijk van *voorzetsels*; nl. die met *er* voor persoonlijke, met *daar* voor aanwijzende, met *waar* voor vragende, met *daar* en *waar* voor betrekkelijke en met *ergens, nergens* en *overal* voor onbepaalde voornaamwoorden; b.v. op den stoel = *er op*; op dezen stoel = *hierop*; op dien stoel = *daarop*; op welken stoel = *waarop*; de stoel op welken = *de stoel waarop*; op iets = *ergens op*; op niets = *nergens op*; op alles = *overal op*, enz.

In het mnl. worden deze woorden, zoowel van personen als van zaken gebruikt; later zijn ze bij voorkeur (niet uitsluitend) van zaken gebezigd.

Deze voornaamwoordelijke bijwoorden hebben door hunne pronominale beteekenis uitgebreider functie gekregen en komen alzoo in de volgende drie gevallen voor:

1°. als *bijwoordelijke bepaling*: *Hij sprong er af. Daarna ging hij heen. Hierdoor kwam hij te kort. Hij gaat daarom heen. Hij paait er zijne schuldeischers mee.*

Hiertoe werd een lokaal aangekocht. Daarom trent heb ik niets nieuws mede te deelen.

2°. als oorzakelijk voorwerp: *Hij rekent er op. Hierover denk ik anders. Daartoe was hij niet te bewegen. Waarvan spreekt hij? Hij bemoeit zich ergens, nergens, overal mee.*

3°. als bijvoeglijke bepaling: *De middelen er toe. De gevolgen hiervan. Inlichtingen daarom trent.*

OPMERKINGEN. 1. Het gebruik van pronominale bijwoorden van personen is niet uitgesloten, maar het heeft iets familiaars en soms iets plomps: *De collega, waarover ik laatst sprak. De dame, waarmee ik gedanst heb.*

2. De deelen dezer samenstellingen worden vaak door andere zinsdeelen gescheiden: *Ik heb er geen kwaad in gezien. De zaak, waar ik u over sprak.* Soms verdient het voor den bouw van een zin de voorkeur liever niet dan wel te scheiden: *De wet, waarover de Tweede Kamer beraadslaagt*, is te verkiezen boven *De wet, waar de Tweede Kamer over beraadslaagt*. Doch dit is eene quaestie van smaak: niet-scheiden is strenger, wel scheiden wat lossere. Het een of het ander kan op zijn tijd de voorkeur verdienen.

3. Eene andere kleine quaestie is deze, of het laatste deel van zulke pronominale bijwoorden een bijwoord of een voorzetsel is. Hier kan men van den regel uitgaan, dat het voorzetsel zich eerst van het bijwoord scheidt, als het vóór een substantief komt testaan. *Daarin* is alzoo te vergelijken met *de deur in*, en *daarlangs* met *de rivier langs*. Zoo is er reden om al deze woorden voor bijwoorden te houden, tenzij ze, als de in de laatste plaats genoemde: *naar, nevens, omtrent*, enz. uitsluitend als voorzetsels in gebruik zijn, of zich door een bijzonderen vorm van het verwante bijw. onderscheiden. De verwantschap tusschen beide categorieën is intusschen te nauw, dan dat ze niet met elkaar zouden afwisselen. Voorheen kwam *daer af* voor, waar wij thans *daarvan* bezigen, en *daermet* voor het tegenwoordige *daarmede* (vgl. Huygens, *Voorhout: Daermet gaan de daegjens crimpen*, enz.

111. Eindelijk zijn er onder de bijwoorden eene zekere groep, die, ofschoon zij evenzeer als de overige bijwoordelijke bepalingen zijn, samengevat kunnen worden onder den naam van voegwoordelijke bijwoorden, aangezien zij dienen om het zinsverband tusschen twee nevensgeschikte zinnen aan te geven.

Het karakter dezer woorden is reeds uiteengezet in II § 6. „Zij verrichten een dubbelen dienst: zij maken een zinsdeel (*bijw. bep.*) uit van den tweeden of volgenden zin, welk zinsdeel tegelijkertijd verbindingsmiddel wordt, doordat het terugwijst naar den inhoud van den vorigen zin. Daarom is de hoofdnaam *bijwoorden* en de secundaire functie wordt aangegeven door den term *voegwoordelijk*.”

De uiterlijke kenmerken, waaraan zij te onderscheiden vallen, zijn:

1°. dat zij niet altijd vooraan behoeven te staan in den tweeden zin, maar middenin en zelfs achteraan kunnen komen: *Hij kon echter...* enz., *Hij riep daarom...* enz.

2°. dat zij, vooropgeplaatst, als elke andere *bijw. bepaling* inversie bewerken: *Echter kon hij...* *Daarom riep hij...* enz.

Het volgende overzicht is eene samenvatting van II §§ 9—22; uit de daaraan toegevoegde verwijzingen blijkt, onder welke rubrieken in de vorige paragrafen deze *bijwoorden*, afgezien van hun *voegwoordelijk* karakter, te brengen zijn. Zij drukken uit:

1° Aaneenschakelend zinsverband:

a. *gewoon*: *insgelijks, daarbij, ook, mede, alsook, alsmede, eveneens.* (§ 107, 2°.)

b. *versterkend*: *bovendien, buitendien, daarenboven, ja, zelfs, niet alleen-maar ook.* (§ 107, 2°.)

c. *rangschikkend*: *allereerst, vooreerst, ten eerste, dan, daarna, ten tweede, verder, nog, voorts, wijders, vervolgens, eindelijk, ten laatste en ten slotte.* (§ 107, 2°.)

d. *verdeelend*: *deels-deels, eensdeels-anderdeels, eenerzijds-andertzijds.* (§ 107, 3°.)

2° Tegenstellend zinsverband:

a. *zuiver*: *daarentegen.* (§ 107, 2°.)

b. *vervangend*: *integendeel* (§ 107, 2°), *neen* (§ 108, 8°).

c. *beperkend*: *echter, toch, evenwel, intusschen, ondertusschen, dan, nochtans, niettemin, desniettemin, desondanks, desnietteenstaande* (§ 106, 6°).

d. *scheidend*: *anders* (§ 106, 5°).

3°. Oorzakelijk zinsverband:

a. tot aankondiging van eene volgende oorzaak, reden of grond: *immers, namelijk, toch, althans, trouwens* (106, 2°).

b. ter verwijzing naar eene voorafgaande oorzaak, reden grond, middel of doel: *hierdoor, daardoor, dientengevolge; hierom, daarom, dan ook, ook, mitsdien, dus, derhalve, alzo, bijgevolg, dies, deswege, diensvolgens; hiermede, daarmede, hiertoe, daartoe* (§ 106 1°, 2°, 3° en 4°).

OPMERKING. Wel moet zoowel ten opzichte van het in de vorige, als van het in deze paragraaf gezegde in het oog gehouden worden, dat hier slechts bijfunctiën beschreven en benoemd worden. In een zin als: *Het had geweldig gesneeuwd; daardoor kwamen de treinen te laat*, kan *daardoor* op drie wijzen benoemd worden: naar zijne hoofdfunctie is het een *bijwoord van oorzaak*; wegens zijne pronominaale functie als aanduiding van *door het sneeuwen* is het een *voornaamwoordelijk bijwoord*; en als aanwijzer van het logisch verband tusschen beide zinnen een *voegwoordelijk bijwoord*.

112. In § 107 *Opm.* 1 en 2 en in § 109 zijn de belangrijkste grensvraagstukken op het gebied der bijwoorden besproken; in de volgende hoofdstukken komt de scheiding tusschen bijwoord en voorzetsel en die tusschen bijwoord en voegwoord aan de orde.

Verder is te herinneren aan § 39 II 1°, waar de bijvoeglijke naamwoorden verzameld zijn, die uit bijwoorden kunnen ontstaan, wat de tegenstelling uitmaakt van den overgang van *bijv. nwd.* tot bijwoord, die in § 107 beschreven is. Verdere bijzonderheden daaromtrent behooren tot de *Woordvorming*.

Het waar, het wanneer, dat vervelende maar en dergelijke, zijn voorbeelden van bijwoorden, die substantieven geworden zijn.

BETREKKINGSWOORDEN.

113. Met dit hoofdstuk wordt het gebied der begrippen verlaten voor dat der betrekkingen, nl. *voorzoover deze door bijzonder daartoe bestemde woorden uitgedrukt worden*. Ter toelichting van deze beperking behoort eene korte beschouwing van het begrip *betrekking* in grammaticalen zin aan de beschrijving en indeeling der betrekkingen vooraf te gaan.

Uit al de vorige hoofdstukken is in bijzonderheden gebleken, hoe de in § 4 aangegeven hoofdgroepen der begrippen (vgl. hierbij § 7, *Opm.* 2) over de verschillende woordcategorieën verdeeld zijn. Tot benoeming of aanduiding van de zelfstandigheden dienen de *substantieven* met de *personalia*, en verder alle zelfstandig gebruikte woorden. Het eigenschapsbegrip wordt *beschrijvend* of *aanduidend* uitgedrukt door de klasse der *bijvoeglijke* woorden, en wel in de eerste plaats door *adjectieven* en *participia* en, voorzoover de hoeveelheid en rangorde als attributen opgevat worden, ook door *numeralia*. Voor de vermelding van *werkingen* (toestanden) treden de *werkwoorden* op, en daar waar ook de bijwoorden begrippen uitdrukken, zijn dit weer meestal eigenschapsbegrippen (vgl. § 107, *Opm.* 1). Alzoo, ofschoon eigenschappen en werkingen alleen geconstateerd kunnen worden door de analyse van zelfstandigheden, kunnen ze met deze als *soorten* van begrippen behoorlijk gecoördineerd worden, d. i. als zaken, die uit een of ander oogpunt overeenstemming vertoonen, op één lijn gesteld worden.

De betrekkingen staan daar echter met een eigen karakter tegenover. Zij komen voor tusschen de zelfstan-

digheden, eigenschappen en werkingen, en het is gebleken, hoe het alleen door eene soort van abstractie, — nl. door het wegdenken van de verbindingen tusschen de elementen van het denken, — mogelijk is, de begrippen van zelfstandigheden, eigenschappen en werkingen te isoleeren. Begrippen verhouden zich tot betrekkingen, gelijk in de algebra de grootheden of hoeveelheden voorstellende lettersymbolen zich verhouden tot de operatieteekens +, —, ×, :, enz. ¹⁾

Wat nu de uitdrukkingsvormen voor deze betrekkingen betreft, blijkt hier vooral (vgl. § 7, *Opm.* 1), hoe vaak logische en grammaticale onderscheidingen elkander niet dekken. Een overzicht van de in den zin voorkomende betrekkingen zal dit nader doen uitkomen.

I. De allerbelangrijkste is de praedicatieve betrekking, d.i. die tusschen onderwerp en praedicaat, welke zich openbaart in de persoonsvormen der werkwoorden, en die de uitdrukkingsvorm is voor de bewustzijnsfunctie, bekend onder den naam van *oordeelen*. Dit oordeelen toch is niets anders dan het uitdrukkelijk vermelden van eene werking of toestand als gebonden aan een persoon of zaak (subject), aan eenig punt in den tijd, en gedacht in eene bepaalde verhouding tot de werkelijkheid.

In de leer der vormen (*4e stuk*) zal nader onderzocht worden, hoe de uitdrukking dezer betrekking aan de gezegdede woorden geschiedt en in den loop der tijden veranderd en meest vereenvoudigd is. Hoe de hulpww. van tijd en van wijze en de koppelww. hierbij belangrijke diensten bewijzen en dus voor een deel betrekkingenwoorden zouden kunnen heeten, is gebleken uit de §§ 86—91. Wat zich daarentegen verzet, is het feit, dat zij, afgescheiden van hunne bijzondere functie, daarnaast toch altijd de persoons-, tijds- en modus-aanwijzing blijven verrichten, die de hoofdelementen van het praediceeren uitmaken ²⁾.

¹⁾ Wundt, *Logik* I, 122.

²⁾ D. w. z., ofschoon *Hij is rijk, Hij wordt rijk, Hij gaat vertrekken, Hij kan vertrekken, Hij worde gestraft*, de bijzondere betrekkingen uitdrukken tusschen het begrip *hij* en de begrippen *rijk, vertrekken* en *gestraft*, drukken de vormen *is, wordt, gaat, kan, worde* als aller-

Verder zij herinnerd, hoe ook de bijw. van modaliteit uitdrukkingsvormen voor de praedicaatsbetrekking zijn.

II. In de tweede plaats is te onderscheiden de objectieve betrekking, de verbinding van een werkings- of toestandsbegrip met dat van een noodzakelijk daarin betrokken zelfstandigheidsbegrip. Die betrekking kan, al naarmate het object een passief, een actief of een causaal karakter heeft, uitgedrukt worden door een accusatief, een datief of een genitief. Deze betrekking wordt intusschen zoozeer door den aard der verbonden begrippen beheerscht, dat ze ook gevoeld wordt, wanneer b.v. — gelijk in vele moderne talen en ook in het nnl. met uitzondering van den acc. M. E. het geval is — de 4e nvl. aan den 1en gelijk wordt, of als het verschil tusschen 3en en 4en nvl. geheel of nagenoeg verdwijnt, of als de genitief vervangen wordt door een accusatief (vgl. *des levens moe* en *het leven moe*). Intusschen is hier, bij het verval van het naamvalsverschil als betrekkingsteeken, een nieuwe aanwijzer ontstaan in de voorzetsels: *aan* en *voor* bij sommige meewerkende en de voorzetsels: *aan*, *achter*, *bij*, *in*, enz. bij vele oorzakelijke voorwerpen.

III. Eene derde betrekking is de attributieve betrekking, d. i. in de eerste plaats de betrekking tusschen eene eigenschap, uitgedrukt door een adjectief, en eene zelfstandigheid, — maar ook tusschen eene eigenschap, uitgedrukt door een bijw. van hoedanigheid, en eene werking, welke laatste betrekking logisch volkomen gelijkwaardig aan de eerste is. In het eerste geval wordt deze betrekking uitgedrukt door vóórplaatsing en congrueerende verbuiging van het adjectief; in het tweede geval ontbreekt elk uiterlijk teeken, daar het adverbium onveranderd blijft.

Hierbij is echter op te merken, hoe er onder de adjectieven

eerste functie toch uit, dat de toestand aan een 3en pers. enkv. en aan het oogenblik van het spreken gebonden is. Bij de termen *koppelen* *hulpw.* moet dus nooit vergeten worden, dat het namen zijn, die niet op de primaire, maar op de secondaire functie dezer ww. berusten.

een groot aantal voorkomen (vgl. § 39 II 1°—3°), die alleen dienen om eene locale of temporale betrekking, eene betrekking van oorsprong, of eene betrekking, die door een genitief of eene voorzetselbepaling kan worden uitgedrukt, in den vorm van een attribuut aan een substantief toe te voegen. Feitelijk zijn deze adjectieven dus uit den aard van hunne beteekenis betrekkingswaarden, maar zij stellen de betrekking als een attribuut voor.

Verder is in § 19 gebleken, dat de voornaamwoorden — behoudens eenige uitzonderingen — eene individualiseerende betrekking tot den 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} persoon uitdrukken, zoodat ook deze door hunne beteekenis tot de betrekkingswaarden behooren en, voorzover zij bijvoeglijk zijn, eveneens door congrueerende verbuiging hunne betrekking tot het substantief uitdrukken.

Maar ook bestaat de mogelijkheid, dat zelfstandigheidsbegrippen tot andere zelfstandigheidsbegrippen in attributieve betrekking worden gebracht. In enkele gevallen kan dit geschieden door eenvoudige appositie: *een glas wijn* (vgl. I § 40 g) enz., maar in den regel is daarvoor een uitdrukkelijke vorm noodig, waarvoor dan gebruikelijk zijn de genitief (I § 40 e), of een substantief, vergezeld van een voorzetsel (I § 40 f).

Toch valt hier een onderscheid te constateeren. Bij elke attributieve verbinding wordt eene tweeheid als eenheid voorgesteld. Maar de verbinding van eigenschap en zelfstandigheid is een innerlijke verbondenheid; de eigenschap toch is een element van de zelfstandigheid. De attributieve verbinding van twee zelfstandigheden daarentegen is eene verbondenheid van meer uitwendigen aard. En al ontstaat ook hier eene eenheid en verliest het bepalende begrip zich in het bepaalde, zoolang de zelfstandigheden afzonderlijk genoemd blijven: *een zak zout, het paleis des konings, brieven uit Italië*, is de samensmelting der begrippen minder volkomen. (Vgl § 70, *Opn.* 1).

IV. De vierde betrekking, die in den enkelvoudigen zin is waar te nemen, kan de adverbiale worden genoemd, mits

daaronder alleen de *locale*, *temporale* en *causale* betrekkingen verstaan worden; onder II toch is aangewezen, hoe de adverbiale hoedanigheidsbepalingen eene attributieve betrekking aangeven. Het bijzondere van deze betrekking is, dat zij verband aanwijst van eene werking of toestand tot een punt in de ruimte, tot een punt in den tijd, of tot eene andere veroorzakende of veroorzaakte werking of toestand. Daartoe dienen in de eerste plaats de sterk ontwikkelde groepen der adverbia van plaats en tijd en de wat minder rijke groep der causale bijwoorden. Maar als deze betrekking door een zelfstandigheidsbegrip moet uitgedrukt worden, dan is er weer een merkteeken noodig en komen daarvoor in aanmerking enkele accusatieven, enkele zeer zeldzame genitieven (*zijns weegs*, *mijns ondanks*), maar in rijken overvloed voorzetsels, die met een substantief vereenigd veel duidelijker en aanschouwelijker de betrekking aangeven, dan eenig bijwoord doen kan. Bij de behandeling der bijwoordelijke bepalingen is in I § 44 *Opm. 2*, in § 47 *Opm. 2* en verder in § 50 aangewezen, hoe een substantief in die gevallen van natuur verandert, en niets anders uitdrukt, dan een punt in de ruimte (*naast den stoel* = naast de plaats van den stoel), een punt in den tijd (*vóór Hoorne* = voor de terechtstelling van Hoorne), of eene werking of toestand (*door den gifbeker* = door het drinken van den gifbeker).

V. Bij al deze betrekkingen tusschen begrippen (woorden), waardoor deze tot een oordeel (zin) zijn ineengegroeid, komt vervolgens de betrekking tusschen oordeelen (zinnen) onderling, waardoor deze tot één oordeel (samengestelde zin) smelten. In de leer van den samengestelden zin (*2e stuk*) is uiteengezet, van welken aard deze zinsbetrekking kan zijn en hoe veelzijdig de middelen, waardoor zij wordt uitgedrukt. Ook hier doet zich het verschijnsel voor, dat de betrekking vooral in de beteekenis der verbonden deelen ligt en het betrekkingsteeken ontbreekt of weinig te beteekenen heeft; óf dat de betrekking wordt uitgedrukt door een zinsdeel, terugslaande op een element van een voorgaanden zin; óf dat zij wordt aangewezen door uitdrukkelijke verbindingsmiddelen, die geen

dat de
de
met
alleen
het
van

andere functie hebben dan als merkteeken van de zinsbetrekking dienst te doen.

114. Uit deze uiteenzetting blijkt alzoo, hoe de uitdrukking der betrekkingen tusschen zinsdeelen en zinnen onderling van zeer afwisselenden aard is. Binnen de grenzen van een enkelen zin geschiedt zij door adjectieven en bijwoorden, door verbale vormen en naamvals vormen, maar ook en het uitdrukkelijkst door *voorzetsels*. En tusschen de zinnen onderling kan het geschieden door voornaamwoorden (betrekkelijke) en bijwoorden (pronominale en voegwoordelijke), maar ook wederom door uitsluitend tot deze functie bestemde woorden: de *voegwoorden*.

Hiermede is de plaats dezer woorden in de uitdrukking der grammaticale betrekkingen aangewezen. Zij voorzien slechts voor een deel in de vervulling dezer behoefte, maar zij doen het uitdrukkelijk en hebben geenerlei andere functie.

VOORZETSELS.

115. De voorzetsels zijn woorden, bestemd om, voorzoover dit niet of te vaag door naamvals vormen geschiedt, een zelfstandigheidsbegrip (woord) hetzij in attributieve betrekking te brengen tot eene andere zelfstandigheid, hetzij in adverbiale of in objectieve betrekking tot eene werking of toestand: *Het haantje op den toren. Hij stond op den toren. Hij rekest op uwe komst.*

Kortweg: een voorzetsel dient om een substantief of substantief gebruikt woord als bijvoeglijke of bijwoordelijke bepaling, of als omschreven voorwerp te gebruiken.

Een groot aantal voorzetsels zijn bijwoorden, in bijzondere functie gebezigd en daarmede in vorm gelijk: *aan, achter, buiten, boven, beneden, bezijden, bij, door, in, langs, na, om, onder, op, over, tegen, uit, voor, enz.*; enkele onderscheiden zich van het verwante bijwoord door een bijzonderen vorm, b.v.: *met, naar, tot en te naast mede, na en toe*. Andere zijn van nominalen (*krachtens, ondanks, enz.*), of van verbaalen oorsprong (*gedurende, aangaande, nopens, trots, enz.*). Ook zijn er

eenige uitdrukkingen, die door veelvuldig gebruik voor de praepositionale functie geïsoleerd zijn: *ter zake van, uit hoofde van, ingeval van, enz.*

De beteekenissen der voorzetsels zijn het best te overzien door eene samenvatting van de bepalingen en voorwerpen, waarbij zij gebruikelijk zijn. Daar zij in de bijwoordelijke bepalingen het meest in hunne oorspronkelijke kracht en beteekenis voorkomen, gaan deze vooraf en volgen daarna de bijvoeglijke bepalingen en de omschreven voorwerpen.

116. In de bijwoordelijke bepalingen kunnen de voorzetsels de volgende betrekkingen uitdrukken:

I. In bepalingen van plaats (I § 44, 2°) eene betrekking: van *plaats of richting*: *aan, achter, beneden, bezijden, binnen, boven, buiten, door, in, langs, naar, naast, om, om-en-bij, omstreeks, omtrent, onder, op, over, rondom, te, tegenover, te midden van, tot, tusschen, uit, van, voor, enz.*

II. In bepalingen van tijd (I § 47, 2°) eene betrekking: van *tijd, tijdrichting of duur*: *bij* (die gelegenheid), *binnen* (het jaar), *buiten* (de vacantie), *door* (de week), *gedurende, staande, hangende, in, met* (Paschen), *na, om, omstreeks, onder, op, over, sedert, sinds, te, tegen, tot, tusschen, tijdens, van... af, enz.*; en vóór infinitieven: *alvorens te* en *na te*.

III. In bepalingen van causaliteit eene betrekking:

1°. van *oorzaak* (I § 53): *door* (den regen), *van* (schrik), *bij* (ervaring), *voor* (— den vijand vluchten), *ten gevolge van*; en vóór infinitieven *door te* (door in den tocht te zitten).

2°. van *reden en grond* (I § 54): *om* (den regen), *wegens, uit* (wanhoop), *op* (verzoek), *uithoofde van, naar aanleiding van, ter zake van, met het oog op, op grond van, luidens, naar luid van, krachtens, uit kracht van, enz.*

3°. van *middel* (I § 55): *met, door, door middel van, en vóór infinitieven: door te* en *met te*.

4°. van *gevolg* (I § 56): *tot* (mijn schrik), *tot... toe*.

5°. van *doel* (I § 57): *tot* (herstel van gezondheid), *ter, om, voor, ten behoeve van, ter wille van, om den wille van, en vóór infinitieven: om te* en *ten einde te*.

6°. van *voorwaarde* (I § 58): *bij, ingeval van.*

7°. van *toegeving* (I § 59): *ondanks, niettegenstaande, trots, in weerwil van, in spijt van, spijt.*

IV. In bepalingen van *hoedanigheid* en *hoeveelheid*, waarvan de eerste, gelijk in § 113 III is aangewezen, in attributieve betrekking tot eene werking staan, hebben de voorzetsels niet die sprekende beteekenis, welke hun in de voorgaande bepalingen eigen is, en vormen zij met het substantief eigenlijk eene soort van samengesteld adverbium, dat vaak door een enkel bijwoord kan worden vervangen, b.v. *met ongeduld* (ongeduldig), *in toorn* (toornig), *in paren* (paarsgewijze). Na dit niet in alle gevallen even scherpe onderscheid aangewezen te hebben, volgen hier toch de voornaamste voorzetsels, die in deze rubriek gebruikelijk zijn; nl. in bepalingen:

1°. van *hoedanigheid* (I § 65): *in* (het geheim), *met* (milde hand), *in* (rijen), *aan* (hoopen), *per* (rijtuig), *te* (voet), *op* (de koord dansen), *aan* (stukken), *tot* (pulver verbranden), *het op* (een zuinigje aanleggen), enz.

2°. van *omstandigheid* (I § 66): *bij* (een kaarsje), *buiten* (bezwaar van 's rijks schatkist), *in* (een roes), *met, zonder, onder, op* (zijne knieën), *in plaats van, bij wijze van*, en vóór infinitieven: *zonder te, in plaats van te, laat staan van te.*

3°. van *bepaling* (I § 67): *aangaande, betreffende, omtrent, nopens, jegens, voor, tegen, ten aanzien van, ten opzichte van, aan* (geld) *in* (rang), *van* (beroep), *buiten* (mij), *behoudens*, enz.

4°. van *graad* en *verhouding* (I § 68): *op* (zijn best), *in* (hooge mate), *naar, naarmate van, naar gelang van.*

V. Onder voorbehoud van dezelfde opmerking als bij IV gemaakt is, zijn nog aan te teekenen als voorzetsels, die in eene bepaling van *modaliteit* fungeeren kunnen (I § 69): *naar* (alle waarschijnlijkheid), *volgens* (mijn oordeel), enz.

OPMERKING. Vooral waar een voorzetsel in eene bepaling van *hoedanigheid* of *omstandigheid* voorkomt, kan het in verband met hetgeen hierboven opgemerkt is in eene eindeloze verscheidenheid van beteekenissen voorkomen, welke te verzamelen echter de taak is der woordenboeken. Vgl. b.v. in het *Ned. Wdb.* de artt. *aan, achter, om, onder, op.*

Over den zoogenaamden invloed der voorzetsels op den naamvals-vorm zal gehandeld worden in de leer der vormen (4e stuk). Enkele etymologische bijzonderheden zijn voorloopig reeds aangeteekend bij de bespreking der bijw. bepalingen in het 1e stuk.

117. In de bijvoeglijke bepalingen verricht het voorzetsel de volgende diensten :

1°. Het voorzetsel *van* drukt dezelfde betrekkingen uit als de genitief (vgl. § 40 e): *De symphonieën van Beethoven* (voortbrenger). *De ontwerper van de wet* (voortbrengsel). *De ouders van Willem* (bezitter). *De directeur van de fabriek* (id.) *Een vloed van tranen*. *Eene keur van boeken* (verdeeld geheel). *Het rijzen van het water* (onderwerp). *Het bedwingen van het water* (voorwerp); en drukt verder nog een aantal betrekkingen uit, die niet door een genitief aan te geven zijn: *Een man van beteekenis*. *Een woord van verzoening*. *Eene juffrouw van gezelschap*. *Een paling van een pond*. *Eene parel van het helderste water*, enz. Ook de omschrijving der stoffelijke bijv. nwdn. door *van* sluit zich hierbij aan: *Eene deur van ijzer*. Een bijzonder geval vormen voorbeelden als: *Een reus van een kerel*. *Een snoes van een kind*. *Een dot van een hoedje*. *Scheepstouwen van zenuwen*. *Kalfsbiefstukken van handen en wolbalen van beenen* (Van Deyssel), in welke constructie het bepaalde woord juist het bepalende is.

2°. Evenals het lijdend voorwerp van eene gesubstantiveerde werking door een genitief of eene bep. met *van* wordt uitgedrukt, kan een meewerkend of een oorzakelijk voorwerp met het gebruikelijke voorzetsel als bijv. bepaling aan een verbaal substantief toegevoegd worden: *Eene gift aan de armen*. *Ons belang bij die zaak*. *De nieuwsgierigheid naar den uitslag*. *Zijn beroep op de wet*, enz.

3°. Dezelfde voorzetsels, die eene bijw. bep. inleiden, dienen ook om eene dergelijke bepaling op attributieve wijze aan een substantief toe te voegen: *Het haantje op den toren*. *De week na Paschen*. *Een ongeluk door eigen schuld*. *Een zelfmoord uit wanhoop*. *Eene verbinding door een tramdienst*. *Eene poging tot ontvluchting*. *Hulp in nood*. *Uw vertrek ondanks*

mijn verbod. Een tocht te voet. Een hoed zonder rand. Toegevendheid ten aanzien van kinderen. Bevordering naar ancienneteit, enz.

OPMERKINGEN. 1. Uit de voorbeelden blijkt, dat in deze wijze van attributieve verbinding de twee zelfstandigheidsbegrippen tot een begrip samensmelten, en het tweede slechts een kenmerk van het eerste wordt. Zoo worden genitief en voorzetselbepaling logisch ongeveer gelijkwaardig met eigenschapswoorden. In § 39 2° en 3° is dan ook gebleken, hoe zij in sommige gevallen door adjectieven te vervangen zijn, maar intusschen is in § 113 III aangetoond, dat de samensmelting der begrippen bij de aanwending van genitieven en voorzetselbepalingen toch minder volkomen wordt. Zoo wordt in *eene deur van ijzer* en *soldaten uit Indië* meer de aandacht op de bepaling gevestigd, dan in *eene ijzeren deur* en *Indische soldaten*.

De verschillende bijbeteekenissen, die attributieve verbindingen met *van* evenals de genitieven kunnen hebben, liggen noch in den genitietsuitgang, noch in het voorzetsel, maar alleen in den aard der verbonden begrippen.

2. Ten aanzien van bepalingen als in 3° wordt dikwijls de vraag geopperd, of hier al dan niet aan eene ellips gedacht moet worden, als: *op den toren (staande), na Paschen (volgende), uit wanhoop (gepleegd)*, enz. De vraag is maar, wat men door eene ellips verstaat. Meent men, dat in eene vroegere taalperiode die aanvullingen wel voorkwamen, dan is deze voorstelling volkomen onjuist. Vat men den term »ellips« op, niet als »weglating« maar als »verzwijging«, dan is er geen bezwaar tegen. Logisch toch zijn deze aanvullingen onvermijdelijk, wanneer men zich de betrekking der begrippen juist wil voorstellen. De zaak is alleen, dat de taal deze latente werkingsbegrippen, als voor de uitdrukking overtollig, verzwijgt.

118. Ter omschrijving van eene objectieve betrekking zijn gebruikelijk:

1°. voor de betrekking van *meewerkend voorwerp*: *aan* en *voor* (vgl. I § 27 *Opm.* 3 en 4).

2°. voor die van *oorzakelijk voorwerp*: *aan, achter, bij, in, met, naar, om, onder, op, over, tegen, tot, uit, van* en *voor* (vgl. I § 31, 3° en § 33).

OPMERKING. In het onder 1° genoemde geval is het richtingsbegrip van het voorz. *aan* in deze datief-functie nog duidelijk te herkennen en gemakkelijk is het zich voor te stellen, hoe uit de plaatsbepalende beteekenis van *voor* zich die van *ten behoeve van* moet

hebben ontwikkeld. Verder is in I § 33 aangetoond, hoe de voorzetsels meer dan een naamvalsform geschikt zijn om betrekking der oorzakelijke voorwerpen tot de gezegden te veraanschouwelijken: *vreezen voor, zorgen voor, strijden tegen, heerschen over, trotsch zijn op*, enz.

119. Buiten de opgenoemde gevallen komen ook nog voorzetselbepalingen voor (vgl. I § 7 e) als naamwoordelijk deel van het gezegde: *in de war zijn, uit de mode zijn, op til zijn*, enz. In § 48 is echter reeds aangewezen, hoe deze uitdrukkingen in meerdere of mindere mate het karakter van adjectiveve samenstellingen hebben, waarin de voorzetsels zich verliezen, zoodat zij hier niet geacht kunnen worden eene betrekking uit te drukken.

Eindelijk moet nog herinnerd worden, hoe in enkele gevallen een praedicatief attriboot (vgl. I § 74) door een van de voorzetsels *tot, in, voor* vergezeld kan zijn: *water tot wijn maken, tot ridder slaan, in een zoutpilaar veranderen, voor gierig houden, voor dood verklaren*, enz.

120. Uit voorbeelden als *op den berg* en *den berg op, over het plein* en *het plein over, door het bosch* en *het bosch door* blijkt, hoe tusschen het voorgeplaatste voorzetsel en het achtergeplaatste bijwoord een vrij duidelijk verschil van beteekenis ontstaan is. Het voorzetsel drukt dan eene *plaats*, het bijwoord eene *richting* of eene *doorloopen ruimte* uit. Niet altijd echter is dit verschil zoo duidelijk: uitdrukkingen als *het huis langs* en *langs het huis, het hok in* en *in het hok*, enz. verschillen te weinig, om niet voor en door elkaar gebruikt te worden. Het uiterlijke kenmerk, postpositum of praepositum, blijft dan voldoende om bijwoord en voorzetsel uiteen te houden.

De onderscheiding van voorzetsel en voegwoord is in het volgende hoofdstuk te bespreken.

Alleen is nog aan te teekenen, hoe *het voor* en *het tegen* tot substantieven geworden voorzetsels zijn.

VOEGWOORDEN.

121. De voegwoorden zijn de uitdrukkingvormen voor de betrekking tusschen zinnen, die tot een geheel vereenigd worden, *zonder dat zij van een dier zinnen zelf een zinsdeel uitmaken.*

In zoover komen zij dus met de voorzetsels overeen, dat zij ten aanzien van de zinnen denzelfden dienst doen, als de voorzetsels ten aanzien van de zinsdeelen. Enkele voegwoorden als *en, maar, of* kunnen ook zinsdeelen, die in gelijke betrekking staan, verbinden.

Het voegwoord moet echter in dit opzicht voor het voorzetsel in belangrijkheid onderdoen. Een voorzetsel concurreert in de uitdrukking der betrekking alleen met de naamvals-vormen en kan, waar het vereischt wordt, maar hoogst zelden weggelaten worden, zonder dat de zin verstoord wordt, vgl. b.v. *de kans om te winnen* en *de kans hem te zien, eene mand met vruchten* en *eene mand vruchten*, enz. In het laatste geval is er zelfs eenig verschil van beteekenis. Bij de zinnen daarentegen is de onderlinge betrekking meestal in hun inhoud gelegen en is verder de toon, waarop ze uitgesproken worden van veel beteekenis, waardoor het verbindingswoord heel vaak kan gemist worden (vgl. II § 6).

Verder geschiedt de uitdrukking van het verband herhaaldelijk door woorden, die een zinsdeel uitmaken van een volgenden zin en door terugwijzing naar den vorigen de verbinding aangeven, als: de *betrekkelijke voornwdn.* (§ 62), de *voornaamwoordelijke bijwoorden* (§ 110), die een betr. vnwd. met een voorzetsel vervangen (*waarvan, waarin, waarmede*, enz.), en eindelijk de *voegwoordelijke bijwoorden* (§ 111).

Zoo is het aantal zuivere voegwoorden, die niets anders doen dan verbinden, zeer beperkt.

Het overzicht der voegwoorden sluit zich aan bij de leer van den samengestellten zin (*2e stuk*), waarheen hier voor de kleine bijzonderheden omtrent den oorsprong der voegwoorden

en hunne synonymiek voor een belangrijk deel moet worden verwezen. Het volgende geeft ter wille van het gemakkelijke overzicht eene samenvatting er van.

122. Naar de verdeling van het zinsverband in *nevenschikkend* en *onderschikkend* (II § 2) zijn er ook nevenschikkende en onderschikkende voegwoorden.

Echte nevenschikkende voegwoorden zijn alleen de volgende:

- 1°. voor *aaneenschakelend* verband: *en, noch, ~~alsmede~~*
 2°. " *tegenstellend* " : *maar, doch en of*;
 3°. " *oorzakelijk* " : *want*.

Alle andere verbindingsmiddelen tusschen nevensgeschikte zinnen zijn *voegwoordelijke bijwoorden* (vgl. § 111).

OPMERKINGEN. 1. De grens is hier zeer scherp getrokken en de groep beperkt tot die woorden, die in 't geheel niet als zinsdeelen gevoeld worden, nooit in of aan het eind van den tweeden zin kunnen staan en nooit inversie bewerken.

Er zijn er echter onder de voegwoordelijke bijwoorden, die zeer dicht de voegwoorden naderen.

Alsmede is onder 1°. opgenomen, omdat het, schoon gelijk in het met *insgelijks* en *evensens*, alleen dienen kan tot toevoeging van een zinsdeel, waarop dan in het bijzonder de aandacht wordt gevestigd: *Er werd aangedrongen op schadevergoeding, alsmede op ontslag en vervolging der schuldige beambten.*

Ja en *neen* (uit *ni-ein*, als lat. *non* uit *ne unum*), *alsmede* *integendeel* bewerken geen inversie, maar worden door eene kleine pauze gevolgd, vaak aangewezen door eene komma. Ook *echter, evenwel, nochtans, intusschen* en *ondertusschen* staan dikwijls zonder inversie.

Het beperkend tegenstellende *dan* bewerkt geen inversie, en kan niet anders dan vooraan staan: *Wij liepen uit alle macht; dan de trein was weg.* Het nadert dus bijna volkomen het voegwoord, maar het moet noodzakelijk een zwaren klemtoon hebben. Het is hetzelfde oorspronkelijk augmentatieve (toevoegende) *dan*, dat in *nochtans* (= nog dan, mnl. *nodan, nodanne*) voorkomt.

Immers (II § 21 Opm. 2) staat nu met, dan zonder inversie.

2. De etymologie dezer voegwoorden verspreidt weinig licht over hunne beteekenis. *En* is waarschijnlijk terug te brengen tot een een voorzetsel, op de manier als nog nu het voorz. *met* het voegw. *en* vervangen kan: *Mevrouw N. met haar oudsten zoon zijn* (mv.) *gedagvaard.* *Noch* is eene samenstelling met de beteekenis *niet ook* (Franck) of *nu ook* (Kluge). *Maar*, uit *ne ware* (indien het niet ware), waaruit

ook hd. *nur*, heeft als eerste beteekenis *slechts*. *Doch* is hetzelfde als *toch*, dat er een friesche bijvorm van is. *Of* uit mnl. *ofte*, hd. *oder* gaat terug tot een onzeker verklaard got. *aiþthau*. *Want*, een speciaal Saksisch woord, met *wanneer* verwant, werd in het mnl. zoowel onderschikkend als nevenschikkend gebruikt; vgl. voor het eerste gebruik: *En geenre genaden en woudemen plegen, Want si die boden hadden verslegen*.

Hieruit is alleen te constateeren, dat ook de echte voegwoorden tot adverbia zijn terug te brengen. De beteekenis, die zij nu hebben, heeft zich ontwikkeld en begrensd met en in den samengestellten zin, die uit den aard der zaak tot een verder stadium van taalontwikkeling behoort.

123. De onderschikkende voegwoorden dienen om zekere rubrieken van bijzinnen te verbinden aan een zin, waarvan zij een zinsdeel uitmaken, en gaan steeds gepaard met de eigenaardige constructie van den bijzin: **o p** (vgl. II § 34), waarbij de persoonsvorm door de voorwerpen en bijw. bepalingen van het subject is gescheiden. Ook hier is het aantal echte voegwoorden zeer beperkt, maar het getal is uitgebreid door tal van verbindingen, die uit de grondvoegwoorden ontstaan zijn.

I. In de eerste plaats zijn te noemen de voegwoorden *dat* en *of*:

1°. *Dat* dient ter inleiding van eene *afhankelijke mededeeling* in de functies van onderwerp, lijdend voorwerp, oorz. voorwerp of bijvoeglijke bepaling: *Het is goed, dat hij komt. Ik hoor, dat hij komt. Ik reken er op, dat hij komt. Het bericht, dat hij komt, is valscht* (vgl. II § 41 a).

2°. *Of* dient ter inleiding van eene *afhankelijke vraag* (1e soort) in dezelfde functies als in 1°. : *Het is onzeker, of hij komt. Ik weet niet, of hij komt. Ik ben nieuwsgierig, of hij komt. De vraag, of hij komt, blijft onbeantwoord* (vgl. II. § 41 b).

OPMERKINGEN. 1. In § 41 *Opm.* 1 en 2 is reeds vermeld, hoe ten aanzien van deze beide voegwoorden wordt aangenomen, dat het vgw. *dat* ontstaan is uit het aanw. vnvw. *dat*, en het vgw. *of* terug te brengen is tot een vraagwoord, met de bet. *wellicht* in hoofdzinnen (got. *ibai*, verwant met een subst. *iba* = twijfel), en de daaruit voortvloeiende bet. *indien* in voorwaardelijke of vragende bijzinnen. Deze woorden hebben van hunne oorspr. bet. niets overgehouden, dan dat *dat* een merkteeken is van een stellingen, en *of* van een twijfelachtigen inhoud van den bijzin.

De belangrijkheid en zuiverheid van *dat* als verbindingsmiddel, is aanleiding geweest om het met een bijzonderen naam te onderscheiden als *grammatisch verbindend voegwoord* of *relatief partikel*. In overeenstemming met dit laatste spraakgebruik zou men *of* wellicht *interrogatief partikel* kunnen noemen.

3. Een bijv. bijzin met het vgw. *dat* komt in de eerste plaats na verbale substantieven, vooral van zeg- en denk- en waarnemingswerkwoorden: *De mededeeling, de meening, de bewering, de verzekering, de verwachting, de ontdekking* enz. *d a t*, terwijl die met *of* achter werkings- en toestandsnamen met een vragende of onderzoekende bet. volgen: *De vraag, het onderzoek, de twijfel, de nieuwsgierigheid, enz. of*

Eene afhankelijke mededeeling met het vgw. *dat* kan ook bij wijze van appositie als bijv. bijzin staan achter substantieven, als in de volgende vbn.: *Het spreekwoord, d a t nieuwe bezems schoon vegeu. De stelling, d a t de drie lijnen in een driehoek elkander in een punt snijden. Het feit, d a t hij bekend heeft. Het geval, d a t De omstandigheid, d a t* enz. (Vgl. II § 65).

II. In de tweede plaats zijn te vermelden de onderschikende voegwoorden, waarmede de adverbiale bijzinnen ingeleid worden.

1°. de voegwoorden van plaats (II § 72): *waar, vanwaar, verwaarts, waarheen, tot waar, zoover (als)*.

2°. de voegwoorden van tijd (II § 74): *als, wanneer, nu, terwijl, toen, nadat, alvorens, eer(dat), voor(dat), tot(dat), sinds (dat), sedert(dat), zoolang (als), zoo vaak (als), zoo dikwijls (als)*.

3°. de voegwoorden van causaliteit:

a. van *oorzaak* (II § 79): *doordat, doordien*.

b. van *reden* of *grond* (II § 80): *omdat, dewijl, vermits, nu, daar, aangezien, naardien, uit hoofde dat*.

c. van *middel* (II § 83): *doordat*.

d. van *gevolg, besluit* of *gevolgtrekking* (II § 84): *zoodat, waardoor, waarom, weshalve*.

e. van *doel* (II § 85): *opdat, ten einde*.

f. van *voorwaarde* (II § 86): *als, wanneer, indien, zoo, mits, ingeval (dat), gesteld dat, aangenomen dat, verondersteld dat, tenzij en ten ware, hetzij- hetzij*.

g. van *toegeving* (II § 93): *ofschoon, schoon, hoewel, hoezeer,*

niettegenstaande (*dat*), in weerwil *dat*, in spijt *dat*, toegegeven *dat*, of-al, of-ook, ondanks *dat*.

4°. de voegwoorden van wijze en graad:

a. van *omstandigheid* (II § 99): *terwijl*, zonder *dat*, in plaats *dat*, laat staan *dat*, daargelaten *dat*.

b. van *vergelijking* (II § 102): *als*, *gelijk*, *zoo*, *evenals*, *evenmin als*, *dan*, *alsof*; *als* dient ook als voegwoord van gesteldheid in bepalingen van gesteldheid: *Als vader heeft hij het recht...* enz.

c. van (*graadaanwijzend*) *gevolg* (II § 105): (*zoo*)... *dat*, (*te*)... *dan dat*.

d. van *beperking* (II § 107): *voorzoover*, *inzooverre*, *behalve dat*, *uitgezonderd dat*, *uitgenomen dat*, *dan dat*.

e. van *verhouding* (II § 111): *naarmate (dat)*, *naargelang (dat)*.

5°. de voegwoorden van modaliteit (II § 112): *zooals*, *gelijk*, *naar*.

Als bijzonderheid moet hieraan toegevoegd worden, dat bijzinnen, door eenige van de onder 1°. en 2°. genoemde voegwoorden van *plaats* en *tijd* ingeleid, ook als bijvoeglijke bijzinnen kunnen voorkomen bij substantieven, die eene plaats of een tijd beteekenen: *De plek, waar het ongeluk voorgevallen was. De school, vanwaar hij kwam. Het eiland, werwaarts (of waarheen) hij verbannen werd. Het kruispunt, tot waar hij mij vergezelde. Op de dagen, als (of wanneer) het wat druk was. De tijd, toen hij in dienst was. De dag, voordat hij examen deed. Het jaar, nadat hij getrouwd was.* De inleidende woorden veranderen in deze functie niet van karakter en blijven alzoo voegwoorden. (De voegwoorden *als*, *toen* en *wanneer* in de laatste zinnen kunnen ook eenvoudig door *dat* vervangen worden.)

OPMERKINGEN. 1. De synonymiek dezer voegwoorden en hun oorsprong zijn in bijzonderheden behandeld in II §§ 69—112, en wat het eerste onderwerp betreft, zij daarheen verwezen. Die omtrent den oorsprong worden hier in samenvattend overzicht herinnerd.

I. Een zeer groot deel van deze voegwoorden hebben dit gemeen, dat zij eene aanduidende bijw. bepaling inhouden, die uitgebreid is tot een zin, terwijl het relatieve partikel *dat* de vooropstaande bijw.

uitdrukking tot een onderschikkend voegwoord heeft gestempeld. De partikel *dat* bleef in sommige gevallen, maar regel is, dat hij weer verdween. Dat eerste bijwoordelijke element kan dan zijn:

1°. een bijwoord: *waar*(dat), *werwaarts*(dat), *waarheen*(dat), *wanneer*(dat), *nu*(dat), *toen*(dat), *(o)vermits*(dat), *zoodat*, *waardoor*(dat), *waaron*(dat), *weshalve*(dat).

2°. een substantief met een voorzetsel (of ook een bijw., voorafgegaan door een voorz.): *vanwaar*(dat), *tot waar*(dat), *terwijl*(dat), *uit hoofde dat*, *ten einde* (dat), *ingeval* (dat), *naarmate* (dat), *naar gelang* (dat). Hierbij sluit zich zonder voorzetsel aan: *dewijl* (= die wile) dat.

3°. een voorzetsel, gevolgd door *dien*, datief van het aanw. vnvwd. *dat*, in welk geval zich het verschijnsel kon voordoen, dat òf meestal de datief wegviel, òf dat in enkele gevallen de rel. part. *dat* onderdrukt werd: *na*(dien)dat, *eer*(dien)dat, *tot*(dien)dat, *sinds*(dien)dat, *door*(dien)dat, *doordien*(dat), *om*(dien)dat, *naardien*(dat), *indien*(dat), *bijaldien*(dat), enz. In navolging daarvan is men ook jongere voorzetsels en praepositionale uitdrukkingen als voegwdn. gaan bezigen: *niettegenstaande* (dat), *ondanks dat*, *in weerwil dat*, *in spijt dat*, *in plaats dat*, enz.

In het mnl. komen nog tal van deze uitvoerige vormen voor, die bewijzen, welk een groot aandeel het vgw. *dat* in de vorming dezer voegwoorden gehad heeft: *danen dat* (= van daar dat), *daerwaert dat*, *daerna dat*, *doe* (= toen) *dat*, *wanneer dat*, *daerom dat*, *ter wilen dat*, *der wilen dat*, *onder dien dat*, (= onderwijl dat), *tote dien dat*, *vore dien dat*, *binnen dien dat*, *in dien dat*, *te dien dat* (= opdat), *op dien dat* (op voorwaarde dat), *bi aldien dat*, *na dien dat* (redeng. *naardien* en verhoudingaanduidend *naardat*), enz. Maar ook treft men al verscheidene kortere vormen aan: *ere dat*, *vore dat*, *sider dat*, enz., en nog korter: *vore*, *tote*, *ere*, enz. (Verdam, *Mnl. Wdb.* II 85).

II. Eene tweede groep van voegwoorden is er, welke hierin overeenkomen, dat ze door verbinding met *als* ontstaan zijn. Dit voegw., uit het mnl. bijw. *alse* (= alzo) ontstaan, dient op zich zelf om een tijd, eene voorwaarde of eene gelijkheid aan te geven, maar gaat ook in de laatste bet. vele verbindingen aan: *zooals*, *evenals*, *evenmin als*, *gelijk* (als), maar ook: *zoover* (als), *zoolang* (als), *zoo vaak* (als), *zoo dikwijls* (als), *voorzoverre* (als), en *inzooverre* (als). Ook hier zijn de eerste elementen bijwoorden, maar blijven zij als voegwoorden beschouwd, ook wanneer *als* geabsorbeerd wordt.

Hiernaast staat *dan*, dat voor het aangeven van eene ongelijkheid de voorkeur heeft — schoon ook *als* daarvoor dient, — maar waaruit alleen het uitsluitende vgn. *dan* (= behalve) en het negatieve *dan dat* achter een hoedanigheidswoord met *te* (zie hierboven 4° c.) zich ontwikkeld hebben.

III. Eene derde groep vormen die voegwoorden, welke uit een voltooid deelwoord bestaan, gevolgd door *dat*, nl.: *aangezien* (dat), *gesteld dat*, *aangenomen dat*, *verondersteld dat*, *toegegeven dat*, *daargelaten dat*,

uitgezonderd dat, uitgenomen dat. Dit zijn alle absolute deelwoorden (vgl. § 101), waarvan de volgende zin als object is te beschouwen. Door het vele gebruik is dit besef uit het taalgevoel verdwenen; achter *aangezien* is zelfs het gebruik van *dat* opgehouden, en steeds staan ze als alle voegwoorden vóóran in den zin, zoodat zij geheel het merk van voegwoorden hebben gekregen.

IV. Nog een klein getal voegwoorden hebben zich uit het straks vermelde *of* in zijne voorwaardelijke beteekenis van *indien* ontwikkeld. Behalve dat het op zich zelf soms nog eene voorwaarde kan inleiden: *Och, of vader nog leefde, dan zou . . .* enz., komt het ook voor in de verbindingen: *of-al, of-ook*¹⁾, *ofschoon* (= indien al), en *alsof* (= als indien).

V. Eindelijk zijn er nog een paar voegwoorden uit kleine zinnen ontstaan: *tenzij* en *ten ware* (uit *het en zij dat, het en ware dat* = indien het niet zij, niet ware dat; (vgl. II § 88). Verder *hetzij* (= indien het zij), dat anaphorisch (II § 30 *Opm.*) twee voorwaarden inleidt, waarvan de eene, zoowel als de andere vervuld kan worden, en dat daardoor ook voor nevenschikkend gebruik in den zin van *of* — *of* bruikbaar is geworden. En eindelijk sluit zich hierbij aan *laat staan dat* voor eene (uitblijvende) omstandigheid (II § 99 *Opm.*).

2. Uit deze analyse blijkt alzoo, dat het aantal streng voegwoordelijke elementen, waarvan de grondbeteekenis geheel verbleekt is, zich tot enkele bepaalt: *dat* en *of, als* en *dan*, waaraan nog het voorwaardelijke *zoo*, dat geen uitspruitsels heeft, kan worden toegevoegd.

De vraag is nu, of de vele voegwoorden, die ter inleiding gebruikelijk zijn, door de wijzigende elementen, die zij bevatten, niet als zinsdeelen beschouwd moeten worden. Dat op deze vraag een ontkennend antwoord past, blijkt, als men eenige bijw. bijzinnen aandachtig beschouwt; b.v.:

Hij gaat ter markt, wa ar (dat) = (ter plaatse dat) *het hem 't voordeeligst is.*

Hij ging heen, to en (dat) = (op den tijd, dat) *hij gereed was.*

Hout drijft op het water, door (dien) *dat* = (door de oorzaak dat) *het lichter is.*

Ik keek hem na, zoo ver (hoe ver?) *als ik hem zien kon, enz.*

Wanneer men op die wijze de logische beteekenis van deze en dergelijke verbindingen nagaat, dan komt men tot het besluit, dat indien er eene bepaling in mocht liggen opgesloten, het er eene is van den hoofdzin en niet van den bijzin, waarin ze voorkomt. Doch het is nog geen bepaling; alleen wordt embryonistisch aangeduid van welken aard de bepaling zal worden, als zij door voltooiing van den bijzin compleet is.

¹⁾ *Hoewel* en *hoezeer* zijn ontstaan uit *hoe wel* en *hoe zeer*, vragend- onbepaalde uitdrukkingen in den trant als die, waarmede de toegeevende bijzinnen der 2^e soort beginnen (II § 97).

124. Na de begrenzing van het gebied der voegwoorden kan het zijn nut hebben de gevallen aan te wijzen, waar meer of minder gevaar bestaat om voegwoorden met andere categorieën van woorden te verwarren.

I. Naast een bijv. bijzin, ingeleid door het voegw. *dat*, kan staan een bijv. bijzin, aanvangende met het betr. vnw. *dat*, b. v.:

1. *Het bewijs, dat ge mij vraagt, kan ik niet leveren.*

2. *Het bewijs, dat hij schuldig is, kan ik niet leveren.*

In den eersten zin is *dat* het voorwerp van *vraagt*; het kan vervangen worden door *hetwelk*, en het wordt door *die* vervangen, wanneer het bepaalde woord door een mann., vr. of meerv. substantief, b. v. *verklaring, bewijzen*, vervangen wordt. Altemaal aanwizingen, dat het een betr. vnw. is.

In den tweeden zin is *dat* geen zinsdeel en het blijft onveranderd, onverschillig van welk geslacht of getal het bepaalde woord is. Alzoo is *dat* hier een voegwoord.

II. In II § 41 b. zijn als tweede type onder de bijzinnen, behalve de afhankelijke vragen der 1e soort (die met *of*), ook die der 2e soort vermeld, aanvangende met vragende voornwdn. en vragende bijwoorden. Voorbeelden van deze type van bijzinnen, die in de functie van onderwerp, lijdend voorwerp, oorzakelijk voorwerp en bijvoeglijke bepaling kunnen voorkomen, zijn:

1. Het is niet bekend,	<i>wie de dieven ontdekt heeft; wat de politie ontdekt heeft; welke dieven de politie ontdekt heeft;</i>
2. Men weet niet,	<i>hoe veel dieven de politie ontdekt heeft;</i>
3. Iedereen is nieuwsgierig,	<i>waar, wanneer, hoe, waardoor de politie de dieven ontdekt heeft;</i>
4. Men houdt zich bezig met de vraag,	<i>waarom ze de ontdekking niet eerder bekend gemaakt heeft; waartoe al die geheimzinnigheid noodig is; enz.</i>

De analogie in dit overzicht toont reeds dadelijk aan, dat de beginwoorden in deze bijzinnen alle vraagwoorden zijn, deels voornwdn., deels bijwoorden. Zij komen alle voor in duidelijk herkenbare functies, zijn alzo zinsdeelen, en er is dus geen enkele reden om *waar, wanneer, enz.*, voor voegwoorden te houden. Ten overvloede wordt het vragend karakter dezer woorden aangetoond door de mechanische proef, dat het vragende *of* er achter ingelascht kan worden: *waar of, wanneer of, enz.*

In het oog gehouden moet worden, dat dergelijke afhankelijke

vragen alleen als bijv. bijzinnen kunnen voorkomen bij werkings- en toestandsnamen, als: *de vraag, het onderzoek, de mededeeling, de nieuwsgierigheid*, enz.

III. Aan het slot van § 123 II zijn vermeld bijvoeglijke zinnen als: *De plek, waar het ongeluk voorgevallen was. De school, van waar hij kwam. Het eiland, werwaarts of waarheen hij verbannen werd. Het kruispunt, tot waar hij mij vergezeld. Op dagen, als of wanneer het wat druk was. De tijd, toen hij in dienst was. De dag, voor dat hij examen deed. Het jaar, nadat hij getrouwd was.* Het zijn bijwoordelijke zinnen van *plaats* en *tijd*, die hier bijvoeglijk gebruikt worden, op gelijke wijze als een bijwoord van plaats of tijd (vgl. § 109 2°) als bijv. bepaling kan staan. Dat de woorden, waarmee de tijdbepalende bijzinnen aanvangen, *voegwoorden* en geen bijwoorden zijn, zal niemand betwijfelen. Evenmin is er dan reden, om het bij de beginwoorden der plaatsbepalende zinnen te doen en die voor bijwoorden te houden.

Ten overvloede kan er op gewezen worden, dat, indien de laatste opvatting juist ware, het niet anders dan vragende bijwoorden zouden kunnen zijn en daarvan is in geen geval sprake. Het zijn zeer duidelijk *aanwijzende* woorden. Werd de betrekking van deze bijzinnen tot het antecedent door voorwrdn. uitgedrukt, dan zou dit door betr. vwnwn. moeten geschieden: *op welke, van welke, naar hetwelk*, enz., waarvan in § 62, *Opm. 2* is aangetoond, dat het aanwijzende woorden zijn.

IV. In II § 84 — en in overeenstemming daarmee in § 123 II 3° d — zijn *waardoor* en *waarom*, als aequivalenten van *zoodat, voegwoorden* genoemd, omdat zij dan kunnen opgevat worden als: *door welke oorzaak dat* en *om welke reden dat*. Er is echter ook bij opgemerkt, dat men zulke zinnen met *waardoor* en *waarom* mede kan opvatten als bijv. bijzinnen, die den geheelen hoofdzin tot antecedent hebben. Bij die opvatting zijn het dan pronominale bijwoorden, ter vervanging van *door hetgeen* en *om hetgeen*. Het verschil tusschen de eene en de andere opvatting ontsnapt aan de omschrijving.

V. Bij de voegwoorden van toegeving (§ 123 II 3° g) is *al* aan het hoofd van toegevende bijzinnen: *Al is hij rijk*,... enz. niet opgenomen. Erkend moet worden, dat het woord sterk geïsoleerd is en zijne beteekenis *reeds* weinig of niet meer gevoeld wordt, evenmin als die van *schoon* in: *Schoon hij rijk is*. Dat *al* echter niets geen invloed heeft op de woordschikking — *Al doet hij zijn best* is slechts eene omzetting van: *Doet hij al zijn best* (II, § 93 *Opm.*) — is een reden om het bijwoord te blijven noemen. Het is een belangrijk kenmerk van de onderschikkende voegwoorden, dat zij door de constructie van den bijzin (o.....p) gevolgd worden.

VI. In II § 110 zijn verzameld en naar hunne logische beteekenis ingedeeld de bijzinnen, die de bijzonderheid vertoonen, dat zij met

of beginnen, de woordorde van den hoofdzin hebben en meest een verscholen ontkenning inhouden. De beteekenis dier zinnen is daar uiteengezet.

Een voorbeeld van eene vermoedelijk onoplosbare vraag is het, of dit vgw. *of* het nevenschikkende *of* (got. *aitthau*, hd. *oder*) dan wel het onderschikkende *of* (got. *ibai*, hd. *ob*) is. Het *Ned. Wdb.* tracht het geval te verklaren door van het laatste, Van Helten (*Vondels taal* II § 280) en met dezen Terwey (*T. en L.* II, 76), door van het eerste uit te gaan. De moeilijkheid is hierin gelegen, dat dit *of* in het laat-mnl. in gebruik kwam, toen de beide vgw. *of* al niet meer gescheiden waren en de tweede negatie in een aantal gevallen wel onder den invloed der traditie aangehouden werd, maar blijkbaar uit het taalgevoel was verdwenen, daar ze ook al telkens wegbleef.

Hoe dit echter zij, hetzij *of* als een onderstellend *si* dan wel als een alternatief *ou* opgevat is, voor het tegenwoordig taalgevoel is noch het een, noch het ander. Het heeft zich zoowel van het eene als van het andere *of* volkomen gedifferentieerd en eene geheel speciale functie gekregen, nl. om in vereeniging met eene voorafgaande ontkenning eene sterke bevestiging als tegenstelling uit te drukken: *Er was niemand, of hij schreide* = Iedereen schreide. *Niet zoodra (nauwelijks) waren we binnen, of het begon te regenen* = Dadelijk of zoodra toen we binnen waren, begon het te regenen. *Ik ga niet op reis, of het moet mooi weer zijn* = Ik ga uitsluitend op reis, als het mooi weer is. *Nooit zie ik hem, of ik moet lachen* = Altijd als ik hem zie, moet ik lachen. *De som is niet zoo groot, of hij kan die wel betalen* = De som is zoo matig, dat hij die wel kan betalen. *Hij dacht niet anders, of hij was afgewezen* = Hij dacht alleen, dat hij was afgewezen. De overige gevallen bij gezegden als = *Het scheelde niet veel, of... Het duurde niet lang, of... Er is geen twijfel aan, of... enz.*, kunnen ook weergegeven worden door: Het scheelde zeer weinig, Het duurde heel kort, Er is volkomen zekerheid, enz.

Verder komt hier nog de bijzonderheid bij, dat de tweede zin eigenlijk de hoofdgedachte uitdrukt, waaraan de eerste eene wijziging toevoegt, behalve wanneer de bijzin voorwaardelijk is: *Of het moet... enz.*

Door een en ander heeft dit *of* in deze functie eene zoo geïsoleerde stelling gekregen, dat het noch bij de nevenschikkende, noch bij de onderschikkende voegwoorden in te deelen is. Dat de tweede zin de schikking van den hoofdzin heeft, doet hiertoe niets af; die rangschikking was er reeds, ook toen *of* nog niet of niet zoo algemeen in gebruik was.

WOORDEN BUITEN HET ZINSVERBAND.

125. In I §§ 84—87 is uiteengezet, hoe naast het spreken in zinnen ook in een aantal gevallen het spreken in woorden als een minder ontwikkelde vorm van gedachteuting in bepaalde omstandigheden blijft voorkomen. Alle verband is dan niet uitgesloten, maar veel blijft overgelaten aan den toon van den spreker en het snelle begrip van den hoorder.

De woorden in zulke onvolkomen zinnen kunnen dan in den regel toch tot de categorieën gebracht worden, waartoe zij behooren, al is de functie niet altijd scherp te omschrijven, omdat de aanvullingen, hiertoe noodig, veel willekeurigs hebben. Er zijn echter ook een aantal woorden — indien men ze woorden kan noemen, — die geheel op zich zelf staan, ook als zij zinnen begeleiden of tusschen zinsdeelen in gebruikt worden, maar die zelf onmogelijk noch onder eenige rubriek van zinsdeelen, noch in eenige categorie van woordsoorten gerangschikt kunnen worden. Dat zijn de *tusschenwerpsels*, eene verzameling klanken, deels van zeer primitieven aard, zoodat zij aan de eerste elementen doen denken, waaruit men zich voorstelt dat de talen zich ontwikkeld hebben, deels nauw naderend tot de woorden, d. w. z. klanken met voorstellingen of begrippen geassocieerd, die in een af ander denk-, d. i. zinsverband kunnen opgenomen worden. Men mag aarzelen ze woorden te noemen, maar het zijn toch uitdrukkingvormen en zoo sluiten zij, op de manier van onvolkomen zinnen (vgl. I §§ 84—87) na de behandeling der zinnen, als onmisbare aanvulling, de rij der woordsoorten af.

TUSSCHENWERPSELS.

126. Het voornaamste kenmerk der tusschenwerpsels is reeds genoemd, nl. dat ze noch onder eenige rubriek der zinsdeelen, noch in een der behandelde categoriën van woordsoorten te brengen zijn. Toch gaan ze nu en dan enkele verbindingen aan, die straks te vermelden zijn.

Zij vormen overigens eene groep, die kwalijk te begrenzen valt, zoo staat ze aan alle kanten open. Deels zijn het klankreacties en klanknabootsingen, geheel buiten de woorden in zinnen gebruikelijk om, deels woorden en soms zelfs kleine zinnen, die ook wel in eene meer regelmatige gedachtenuiting ontmoet worden. Men kan de eerste *eigenlijke*, de laatste *oneigenlijke* tusschenwerpsels noemen, maar ze zijn niet scherp gescheiden en sommige woorden, als tusschenwerpsels gebezigd, zijn vaak tot onherkenbaar wordens toe verminkt. Van een oud woord als *wee* (got. *vai*) is o. a. niet te beslissen, of het van interjectie substantief geworden is, dan wel omgekeerd. En zoowel de eigenlijke als oneigenlijke tusschenwerpsels blijken sterk voor vermenigvuldiging vatbaar.

OPMERKINGEN. I. Wanneer men tot de oudere talen teruggaat, vindt men niet veel tusschenwerpsels, maar dit bewijst niet, dat zij er niet waren. De verklaring ligt hierin, dat de verschillende talen eerst later meer naturalistisch zijn geworden, toen de schrijvers er zich op gingen toeleggen ook die losse klanken af te beelden. Daardoor wordt het ook moeilijk, over den ouderdom van tusschenwerpsels beslissen.

In het got. komen alleen *ô!* en *vai!* voor. Het eerste staat in gevallen, waarin wij het op gelijke wijze gebruiken; b.v. afkeurend en waar-schuwend (Mc. IX, 19): *o kuni ungalaubjando!* = o ongeloofig geslacht! — (Gal. III : 1): *o unfrodans Galeitis!* = o onvroede Galaten! — verder bewonderend (Rom. IX : 33): *o diupitha gabeins!* = o diepte des rijkdoms! Maar bovendien staat het ook om verachting uit te drukken (Mc. XV : 29): *o sa gatairands tho alh!* = o die verwoestende den tempel! — waar onze bijbelvertaling heeft: *Ha, gij die den tempel afbreekt*, enz.

In het mnl. vindt men o. a.: *ai, ay, ay mi, ay mi lase, fi* of *tfi, hurre* (vooruit, hort), *ach, och, ocharmen, owi, owach, semmin leven*

(bij mijn leven), *wete God, wete kerst, wete keie, bilode* (misschien verbasterd uit *bi Gode*), enz. Sterk beginnen zij te vermenigvuldigen, als klucht- en blijspel gaan bloeien.

127. Eene ietwat duidelijker scheiding is waar te nemen, als men let op den aard en de bedoeling der tusschenwerpsels. Ook hier is eene niet gemakkelijk naspeurbare ontwikkeling van lager tot hooger merkbaar. Men vindt klanken, waarvan het doel nog niet is verstandhouding met, mededeeling aan anderen, en die niet veel anders zijn dan geluidreacties op ondervonden gewaarwordingen; maar ook klanken, die met meer bewustzijn en willen gepaard gaan en van onwillekeurige uitingen stijgen tot meer of minder gewilde openbaringen van een gemoedstoestand. Men vindt nabootsingen van geluiden, uit drang of lust tot nadoen, of ook beschrijvend en schilderend gebruikt. Verder klanken, die dienen om te lokken en te roepen, te waarschuwen en te dreigen, te bevelen en aan te hitsen. En eindelijk tal van kracht- en verzekeringswoorden, waarmede drift en hartstocht en andere aandoeningen aan het gesproken woord een bijzonder gemoedsaccent geven. Uit dit oogpunt bezien, is het niet ondoenlijk eenig overzicht van de belangrijke tusschenwerpsels te geven:

1°. *Reflex- en stemmingsklanken*: *ai! ai-ai! au! au-au!-bah! brrr! hè! (vermoedheid of schrik), hu! of hui!* enz., die op fysieke toestanden wijzen, en verder: *O! ach! och!* ook in allerlei verbindingen: *O God! o hemel! o jé! o jerum! o jemine! och God! och heer! och gut! och hemel! och hemeltje!* enz. enz. Verder: *ei? hè! (bewondering en verbazing), hé! (verwondering), ha! (verrassing), hm! (smalend, wantrouwend, ongeloovig), foci! helaas! jammer! wee! larie! neen maar! wat? hoera! hoezee!* enz.

2°. *Nabootsings-geluiden*: *klets! krak! krikkrak! knak! pats! plomp! bè! boel mè! kikeriki! kukeluku! miauw! waf! pief-paf-poef! tingelingeling! rikketikketik! rombombom! tetteretet! uch-uch! (voor hoesten, kuchen), tsja, psja of hatsji! (voor niezen), hi-hi-hi! (voor lachen of huilen), ha-ha-ha!* enz.

— 3°. *Roep-, waarschuwings-, kommando- enz. geluiden:* *pst! hm! hei! heidaar! holla! werda! st! koest! ho! halt! stop! huut! hort! tsa! heisa! hopsasa! voorwaarts! marsch! nou! komaan! welaan! top! enz.*

— 4° *Kracht-, drang- en verzekeringwoorden:* Hier toe behooren alle vloekende aanroepingen en verwenschingen, en alle verzachtingen daarvan, als: *Wat hagel! wat hamer! blikslagers! wat weerga! wat drommel! drommels! sapperloot! sakkërloot!* enz. Verder: *waarachtig! warempel! op mijn woord! om Gods wil! in 's Hemelsnaam! enz.*

OPMERKINGEN. 1. Het is moeilijk te zeggen, waar de tusschenwerpsels aanvangen. Als een mensch lacht of schreit, geeuwt, hoest of niest, als hij in eene welbehaaglijke stemming een genoeglijk geknor doet hooren, of driftig en kwaadaardig klanken en kreten uit, die aan dierengeluiden doen denken, dan is men niet gewoon dit als taal te beschouwen. De grens schijnt daar te liggen, dat zoodra een klank genoeg kleur en geleding vertoont, dat hij waargenomen nagebootst en in schrift gebracht kan worden, hij daardoor genoeg bestendigheid begint te vertoonen, om tot den taalvoorraad gerekend te worden. Er zijn b. v. klanken, o. a. het smakken met de tong bij het denken aan iets lekkers, die niet af te beelden zijn en zoo geen taal worden.

De tusschenwerpsels behooren alzoo, — ofschoon sommige nog in sterke mate den aard van natuurklanken vertoonen, — tot de klanken, die als alle taal aangeleerd, d. i. onder invloed van de omgeving aan een kind eigen worden.

Opgemerkt moet echter worden, hoe het schriftbeeld van een tusschenwerpsel in zeer vele gevallen slechts een ten-naasten-bij is en de klank dikwijls pasklaar gemaakt moet worden voor de bestaande spellingmiddelen. (Vgl. b. v. de bovenstaande afbeeldingen van het hoesten en niezen). Bij eene goede voordracht wordt dit wel weer terecht gebracht.

2. Bij de primitiefste tusschenwerpsels is niet onduidelijk een zeker psychophysisch verband tusschen klank en beteekenis waar te nemen, waaruit blijkt, hoe sommige eigenlijk niet anders dan klankgebaren zijn. Zoo staat b. v. de klank van *ai!* en *au!* onder den invloed der zijwaartsche wangvertrekking bij pijn; *ah!* of *ha!* herinnert aan den geopenden mond en de opwaartsche gelaatsbeweging der verbazing, *bah!* aan de viesheid-uitdrukkende beweging van de bovenlip en het optrekken van den neus, enz.

In vele gevallen echter kan een zelfde klank — en dit is het, wat vooral tot het gebrekkige van de schriftbeelden der tusschenwerpsels behoort — op tallooze manieren worden uitgesproken en daardoor

een vaak onnaspeurbaar aantal beteekenissen en schakeeringen in zijne beteekenissen krijgen. Zoo kan *hè* vermoedheid, schrik, maar ook teleurstelling, maar ook naïeve bewondering uitdrukken. Er bestaat een klein blijspel *Nou!* waarvan de aardigheid is, dat de boerenjongen, die de hoofdrol heeft, van het begin tot het einde niets anders doet, dan op allerlei tonen *Nou!* antwoorden.

Als een voorbeeld, wat de zoo mogelijk volledige beschrijving van een tusschenwerpsel beteekent, zij verwezen naar de artt. *O*, *Och* en *Ach* in het *Ned. Wdb.*

3. Eene belangwekkende studie over de bastaardvloeken in de kluchtspelen der 17e eeuw geeft de uitgave van Hooft's *Warenar* door M. de Vries.

4. Bij de vierde groep, en eveneens al bij de derde, is het de vraag, of ook in de hoogere rubrieken niet eene grens getrokken moet worden. Er komen daar verscheidene woorden voor, die in de vorige categoriën zijn thuis te brengen. Als regel is hier misschien te stellen, dat alleen die woorden tot de tusschenwerpsels te rekenen zijn, die door het veelvuldig gebruik hun inhoud geheel of gedeeltelijk verloren hebben. Zoo zal men de eedsformule of eene nadrukkelijke vervloeking als gewone zinnen hebben te beschouwen; veelgebruikte en misbruikte uitdrukkingen in navolging er van daarentegen niet.

5. Evenmin als bij de onvolkomen zinnen, is bij de tusschenwerpsels alle verband geheel uitgesloten. Zoo verbinden *ai!* en *wee!* zich met een datief: *Ai mij!* *Wee mij!* of met een genitief: *Wee onzer!* *Helaas* wordt tegenwoordig dikwijls als een bijwoord gevoeld en door inversie gevolgd: „*Helaas is ook nu weer gebleken.....* enz. Vooral de klanknabootsingen beginnen in beschrijvingen de bijwoorden van wijze soms dicht te naderen: *Tingeling! ging de voordeur. Hij viel holder-de-bolder van de trappen.* „*Voort rolde het koetsje en schrap kraste het potlood.*“ (Potg.).

Op te merken is nog, hoe enkele tusschenwerpsels veelvoorkomende inleidingen van voorwaardelijke bijzinnen zijn, die als wenschende hoofdzinnen gebruikt worden: *O, indien dat eens gebeuren mocht!* *Ach, waren alle menschen wijs!* *Och, was het maar waar!* *Och, of die waarheid wat meer werd ingezien!* In de eerste gevallen kan de interjectie desnoods wel wegblijven; het gebruik van *of* als *indien* komt bijna nooit anders meer dan na *och!* voor.

Hierbij is nog aan te teekenen, dat er zelfs een paar voorbeelden zijn van *ww.*, die van interjecties zijn afgeleid: *verfoeien* van *foei!* en (gelijk Van Dale het spelt) *hemmen* van *hm!* (en niet van *hem*, als gemeld *Wdb.* aangeeft). Vgl. ook *hd.* *üchzen* (weeklagen) van *ach!*

Met de beschouwing van deze laatste rubriek kan de behandeling van de leer der woordsoorten, hunne beteekenis, hunne begrenzing en hun gebruik als afgelopen beschouwd worden. Daaruit moge gebleken zijn, hoe deze theorie in de leer van den enkelvoudigen en den samengestelden zin een vasten grondslag vindt en de afzonderlijke woorden in het rechte licht doet verschijnen, nl. als geabstraheerde elementen van zinnen. De waarneming van de taal in haar tegenwoordig stadium van ontwikkeling is daarbij steeds het uitgangspunt geweest; de historische bijzonderheden hebben slechts gediend om die waarnemingen bij te lichten.

Bleken bij dat onderscheid sommige grenzen wat vlottend, dan is dit, gelijk reeds in § 6 werd opgemerkt, een verschijnsel, dat de taal met zoo menig ding gemeen heeft, waarin zich eene door veelzijdige invloeden beheerschte ontwikkeling vertoont. Daardoor kan spraakkunstig onderzoek dan ook niet anders doen, dan de groote zichtbare scheidingslijnen scherp doen uitkomen en verder de grensgevallen aanwijzen, waar deze lijnen schuil gaan. Het hoogste wat hier te bereiken valt, is eenheid in de methode van beslissing. Daarop is het in de voorgaande hoofdstukken zooveel mogelijk toegelegd.

A A N H A N G S E L.

Bl. 12.

Tot de voornaamste literatuur over het vraagstuk omtrent den oorsprong der taal behoort o. a. het volgende:

W. von Humboldt, Inleiding tot diens groote werk *Ueber die Kawiſprache auf der Insel Java* (3 Bde, 1836—1840, afzonderlijk verschenen onder den titel *Ueber die verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* (1835, opnieuw uitgegeven, 3e dr., door Pott. 1880).

M. Lazarus en H. Steinthal gaven sinds 1859 het *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* uit. Van den eerste is ook het art. *Sprache* in Schmid's *Encyclopädie des gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens*, XI. De laatste, behalve dat hij de taalphilosophische geschriften van Von Humboldt uitgaf en verklaarde, gaf verder o. a. *Der Ursprung der Sprache* (1851); *Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues* (1860); en *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft* (1871).

Lazarus Geiger schreef: *Ursprung und Entwicklung der menschlichen Sprache und Vernunft* (1868). *Der Ursprung der Sprache* (1869).

Max Müller gaf eerst zijne *Lectures on the Science of Language* (1861), en later (ook onder den invloed van L. Noiré) zijne zeer gewijzigde inzichten in *The Science of Thought* (1887), in het Duitsch overgebracht onder den titel: *Das Denken im Lichte der Sprache* (1888).

Ook Friedrich Müller gaf in zijn *Grundriss der Sprachwissenschaft* eene merkwaardige Inleiding tot de taalwetenschap.

Van L. Noiré verschenen: *Der Ursprung der Sprache* (1877); *Max Müller und die Sprachphilosophie* (1879); *Logos, Ursprung und Wesen der Begriffe* (1885).

Als standaardwerk op het gebied der taalpsychologie geldt H. Paul *Principiën der Sprachgeschichte* (1880).

Onder de Nederlanders, die zich door het onderzoek van het verband tusschen de ontwikkeling van de taal en die van het denken voelden

aangetrokken, behoorden om van levenden te zwijgen, Mr. J. Kinker, *Inleiding eener wijsgeerige algemeene theorie der talen* (1817), Dr. L. A. te Winkel en Dr. W. G. Brill.

Tot het jongste op dit gebied behoort: *Progress in Language, With special reference to English by Otto Jespersen, Ph. Dr. Professor of English in the University of Copenhagen* (1894). Van dit werk werd een (onvoltooid) verslag gegeven door Dr. H. Logeman in *Taal en letteren*, V, 265 en van het hoofdstuk over den oorsprong der taal eene vertaling door P. H. van Moerkerken in *Noord en Zuid*, XIX, 97.

Het karakteristieke van dezen nieuwen kijk op de wording der taal is, dat Jespersen zich de eerste taal voorstelt als bestaande uit half-muzikale onanalyseerbare klankcomplexen, meer door de vrolijkheid dan door den ernst van het leven te voorschijn geroepen, waaraan door allerlei toevalligheden zich de een of andere gedachte huwde, en waaruit zich eerst langzamerhand klankdeelen voor de elementen van de gedachte afscheidde. Alzoo wil hij niet weten van eene ontwikkeling uit zeer eenvoudige klankelementen, aangroeiend tot meer samengestelde klankverbindingen, waarop later weer analyseerende invloeden hunne scheidende werking deden gelden, maar is hij geneigd aan te nemen, dat die analyse van den beginne af aan gewerkt heeft en uit oorspronkelijk onoplosbare en zinloze klankmassa's woorden heeft doen ontstaan.

Deze hypothese stelt zich vooral wantrouwend tegenover de theorie, die taalwortels als de primitiefste elementen aanneemt en de flectie uit agglutinatie ontstaan acht. Dat men in den aanvang klankna bootsing, klankreactie en klankdrang aanneemt, wordt niet zoo zeer door Jespersen bestreden; met Noiré legt hij bovendien den nadruk op den factor van het menschelijk verkeer, maar hij acht deze theorieën toch alleen geschikt om *deelen der taal* te verklaren.

Dit nieuwe gezichtspunt is nog te jong, om het reeds zijne plaats aan te wijzen in de geschiedenis van het vraagstuk. Max Müller en Noiré zoeken het ongetwijfeld wat al te veel aan den ernstigen kant met hunne voorbeelden, ontleend aan het slaven en zwoegen der eerste menschen, begeleid door opluchtende geluiden. Waarschijnlijk denkt men zich ook die eerste geluiden al te snel begrensd en gedifferentieerd. Toch moet niet uit het oog verloren worden, dat de taalwetenschap zich al sinds lang de ontwikkeling van het woord niet buiten, maar *in* den zin denkt; zoo zegt Becker reeds in zijn *Organism der Sprache* (1841), p. 175: »Da die Sprache uranfänglich in der lebendigen Rede in die Erscheinung tritt, und mit dem Satze beginnt, so wird der Satz nicht aus schon vorhandenen Wortformen zusammengesetzt, sondern Begriffsformen und Wortformen entwickeln sich erst in dem Satze und mit ihm.» Zoo houdt hij dan ook (p. 200) de persoonsuitgangen der werkwoorden niet voor »agglutinerde Pronomen,» maar omgekeerd de pronomina voor »abgelösete Personalendungen».

Ook beschouwt men de zoogenaamde taalwortels niet zoozeer als te zamen de oorspronkelijke taal vormende, maar als abstracties, als laatste resten, waarop men bij het verst voortgezette analyseeren stuit. ¹⁾

Deze enkele opmerkingen dienen slechts om de te voorbarige gevolgtrekking te voorkomen, dat de hypothese van Jespersen alle tot dusver geopperde hypothesen te niet zou doen. Wel beschouwd ligt zij in de lijn van het dusver gevondene en schijnt zij als richtsnoer meer te beloven voor het onderzoek naar de ontwikkeling van de *uitdrukking der betrekking*, dan voor dat naar de geschiedenis der woorden zelf. Zoolang echter de taalvorschers niet door analyse van oude taalresten op dergelijke onoplosbare klankcomplexen stuiten, of zoolang niet is aangetoond, dat de nieuwe hypothese eene betere verklaring der taalverschijnselen mogelijk maakt, zal men zich moeten behelpen met de tot dusver gevolgde onderstelling, dat de taalevolutie moet begonnen zijn met zeer eenvoudige taalcellen. Eerst toen in de leer van het licht gebleken was, dat de vibratie-theorie van Chr. Huygens de lichtverschijnselen, b.v. de straalbreking, beter verklaarde dan Newton's emanatiethorie, werd de laatste prijsgegeven.

Bl. 25.

Voor eene uitvoeriger toelichting van de termen *voorstelling* en *begrip* zij verwezen naar de in het voorbericht vermelde artikelen in *N. en Z.* XVII, waar op bl. 242—265 getracht is de algemeen verbreide opvatting der termen *voorstelling* en *begrip* door de juistere te vervangen, die de nieuwere psychologie aan de hand doet. Het in § 4 gegevene is daarvan eene beknopte samentrekking.

In het kort komt het verschil hierop neer. De gewone opvatting is nog meestal deze: eene voorstelling is een samenvattend beeld van

¹⁾ De op bl. 14, r. 3 v. b. gebruikte uitdrukking is dan ook gebrekkig. De lezer gelieve daarom »de I.-E. oertaal» te veranderen in: de hoofdbestanddeelen der I.-E. oertaal.»

Max Müller zegt hieromtrent in *Das Denken i. L. d. S.*, 202: »Wenn mann mich also fragte, ob die Sanskritwurzeln das repräsentiren, was in sehr alter Zeit allgemeine Volkssprache war, so antworte ich mit Ja und mit Nein. Ich antworte mit Nein, weil in einem Satze, sobald er ausgesprochen war, eine Wurzel, mochte sie nun nominalen oder verbalen Zwecken dienen, aufhörte Wurzel zu sein. Ich antworte Ja, weil das für solche Sätze gebrauchte Material thatsächlich von den jetzt so genannten Sanskritwurzeln geliefert wurde.»

alle kenmerken van een bepaald ding; een begrip is de som der essentiële kenmerken, die uit eene reeks voorstellingen van gelijksoortige dingen geabstraheerd worden.

Deze overgeleverde theorie is reeds door den Engelschen bisschop Berkeley (1684—1753) op onwederlegbare wijze bestreden. Herinnerd zij de bekende uitlating van B.: »Het is mij onmogelijk de abstracte voorstelling van eene beweging te vormen, zonder aan een bewegend lichaam te denken, of mij eene beweging voor te stellen, die noch snel, noch langzaam, noch rechtlijnig, noch kromlijnig is.« Of ook de opmerking van Locke, dat het algemeene idee van een driehoek het bezwaar oplevert, dat hij »noch scheefhoekig, noch rechthoekig, noch gelijkhoekig, noch ongelijkzijdig, maar dit alles te zamen en toch ook weer niets van dit alles is.«

Tegenover de oudere opvatting nu staat de nieuwere, dat eene voorstelling een woordklank is, geassocieerd met een meer of minder uitvoerig complex van gewaarwordingen, en een begrip een woordklank, geassocieerd met een complex van oordeelen, die er meer of minder nauwkeurig het wezen van omschrijven. Zoo zijn voorstellingen en begrippen evenmin streng gescheiden als ons aanschouwen en ons denken het zijn. Een zelfde woordklank is nu eens voorstellings-, dan weer begripssymbool en er zijn zooveel bijzondere en algemeene voorstellingen als bijzondere en algemeene begrippen. Maar als eene voorstelling op den voorgrond dringt in het bewustzijn, is ook het begrip niet verre, en komt een woord in zoodanig verband voor of is het van dien aard, dat het in de eerste plaats begripwoord is, dan is er toch altijd eene meezwevende voorstelling of reeks van voorstellingen in het bewustzijn waarneembaar ¹⁾.

Wat bij de oudere opvatting uit het oog verloren wordt, is dit, dat zij de methode der formeele logica bij het vaststellen van een begrip-inhoud in de plaats stelt voor de natuurlijke ontwikkeling der begrippen in het menscheijk bewustzijn onder den invloed van ervaring en nadenken. Evenmin als bij gewone menschen een besluit steeds op een minor en een major berust, evenmin ontstaan zijne begrippen op de strenge wijze, die de logica omschrijft. Met en uit de voorstelling groeit het begrip, en meestal gebrekkig in den aanvang, ontwikkelt het zich langs een reeks van trappen, waarvan het streng geformuleerde wetenschappelijke begrip de bovenste vormt, schoon die niet altijd te bereiken is en in meer gevallen, dan men menigmaal wel

¹⁾ W. Zenz: *Entstehung und Wesen des Begriffes* (Zeitschrift für immanente philosophie, herausgeg. von M. R. Kaufmann) 1896, p. 353: »Je weiter der Complex ist, der den Begriff ausmacht, desto mehr loste associirte Vorstellungselemente schwingen mit, wenn jener Begriff im Bewusstsein auftaucht.« — »Mitschwingen« is een bijzonder geschikte term voor het verschijnsel.

denkt ¹⁾. Deze waarheid in te zien, doet uitkomen de hooge beteekenis van het *woord*, dat te midden van al die wisselingen in het wezen van voorstellingen en begrippen vastheid en eenheid brengt.

Bl. 43.

Als een onderdeel van het in de vorige aantekening aangehaald betoog is in *N. en Z.* XVII, bl. 254—256 het volgende omtrent het ontstaan van ruimte- en tijdsvoorstellingen gezegd.

»Een der moeilijkste onderwerpen, die tot de leer van het kennen behoreen, is het onderzoek naar den aard onzer tijd- en ruimteopvattingen en de wijze, waarop die ontstaan. Er valt niet aan te denken in een klein bestek zelfs maar aanwijzing te doen van de tallooze vragen, waartoe dit onderwerp aanleiding geeft. De moeilijkheid is vooral hierin gelegen, dat wij nergens meer dan hier ons bewust zijn van het groote verschil tusschen onze subjectieve tijd- en ruimtevoorstellingen en de objectieve tijden en ruimten, die wij buiten ons aannemen. Zijn nu die subjectieve voorstellingen ervaringsresultaten, verkregen door waarneming van de objectieve tijden en ruimten? Of is, zooals Kant het voorstelde, het aannemen van een tijd en eene ruimte, waarin de dingen voorkomen, een aangeboren en niet door ervaring verkregen faculteit van ons bewustzijn? De empirische psychologie bestrijdt deze laatste theorie, maar zij moet toch erkennen, dat het niet mogelijk is zich dingen te denken, los van ruimte of tijd. Zoo moet zij staan blijven bij de erkenning, dat er objectieve ruimte en tijd is, en er van afzien daarvan eene nadere verklaring te willen geven, dan dat tijd en ruimte constante elementen van alle mogelijke ervaring zijn.

Voor ons doel behoeven wij ons echter hierin niet verder te verdiepen. Wij hebben alleen te doen met de wijze, waarop wij ons tijd en ruimte voorstellen, niet met hetgeen het wezen van ruimte en tijd uitmaakt.

Als wij ons herinneren, dat onze voorstellingen uit gewaarwordingen ontstaan, dan is het de vraag, of wij ook tijdsgewaarwordingen hebben. Bij analyse van het verschijnsel blijkt dan, dat dit werkelijk het geval is, al zijn zulke gewaarwordingen ook weer onafscheidelijk met andere verbonden. Wanneer ik achtereenvolgens twee door eenigen duur gescheiden tikken hoor, dan zijn de gehoorsgewaarwordingen

¹⁾ Bij de discussiën over het ontwerp Kieswet-Tak slaagde de Tweede Kamer er niet in, het begrip *kamer* te begrenzen. En in de M. v. B. over het jongste wetsontwerp tot regeling der pers. belasting verklaarde de min. van financiën zich niet in staat, het begrip *rijtuig* te omschrijven.

daarvan verbonden met de gewaarwording van iets constants, dat er als het ware den achtergrond van uitmaakt. Dat onderscheiden van het blijvende bij al de afwisselingen, die wij waarnemen, verwekt in ons bewustzijn eene gewaarwording, die wij tijdsgewaarwording kunnen noemen, en die ten slotte niets anders blijkt te zijn dan het besef van eene zekere spanning van onze aandacht tusschen een begin en een einde.

Die gewaarwording begint ook met zeer vaag te zijn. Zij neemt echter in duidelijkheid toe, naarmate de afwisselingen, waarmede wij haar verbonden voelen, regelmatig zijn en als regelmatig door ons erkend worden, m. a. w. als wij in staat worden ze te meten. Zoo begint een kind, dat tot eenige ontwikkeling gekomen is, zijn tijd te meten met zijne maaltijden en met nachties slapen. En de menschen zijn er toe gekomen daarvoor de afwisseling van dag en nacht en van de jaargetijden te bezigen, welke de basis geworden zijn van eene zeer nauwkeurige en regelmatige tijdmeting.

Zoo ontwikkelt zich in ons een zekere tijdzin, d. i. de faculteit om tijden te schatten. Maar de ervaring leert, dat dit vermogen, hoezeer het voor oefening vatbaar is, ons toch al spoedig begeeft. Als wij een ei moeten koken, grijpen wij daarom maar liefst naar het horloge of den zandlooper. En bij langere tijdruimten wordt het nog ondoenlijker. Dientengevolge heeft zich echter eene andere gewoonte in het bewustzijn ontwikkeld. Of we herleiden een groot tijdvak tot een veelvoud van eene ons beter bekende tijdruimte, of de verbeelding gaat er zich mee bemoeien en wij stellen ons verschillende tijden symbolisch als ruimten voor, van elkander gescheiden door meer of minder merkwaardige voorvallen. Zoo spreken wij van tijdvakken en tijdruimten, en een bekend aanschouwingsmiddel bij het onderwijs in historie is een tijdstroom. Men moet zich dan ook eenigszins inspannen, om bv. de geschiedenis van ons vaderland als eene reeks afwisselingen op een zelfde vlak voor te stellen. De natuurlijke gang van zaken is, dat eeuwen, meer of minder door gebeurtenissen gevuld, in ons bewustzijn achter elkander liggen, de verst verwijderde het meest naar achteren. En zoo mogen wij besluiten, dat we van de deelen van den tijd ook »voorstellingen» hebben, niet alleen b.v. van *den tijd om van Amsterdam naar Haarlem te sporen*, maar ook van *een half uur sporens* in het algemeen.

Dat we ook voorstellingen van ruimten hebben, ligt in het voorgaande reeds opgesloten. Met opzet zijn echter de tijdsvoorstellingen eerst besproken, want het zou een onjuiste opvatting zijn, te meenen dat deze zich uit de ruimtevoorstellingen ontwikkeld hadden. Dat we ons een tijd als een ruimte voorstellen, is slechts eene symboliek, die noodzakelijk blijkt, als de opvatting van eene tijdruimte als duur onmogelijk wordt.

Bij analyse van eene ruimtevoorstelling blijkt, dat gezichtsge-
waarwordingen er de voornaamste elementen van uitmaken, schoon
ook tast- en bewegingsgebaarwordingen meehelpen. Ook hier staan
twee theorieën tegenover elkander: de *nativistische*, die aanneemt,
dat oorspronkelijk aan het bewustheid de begaafdheid eigen is, om
de dingen als zich uitbreidende in de ruimte op te vatten, en de
genetische (of empiristische), die de ruimtevoorstelling als het gevolg
van eene reeks van ervaringen beschouwt, waartoe verschillendezinen
hunne medewerking verleend hebben. Het is hier de plaats niet,
om daarover uit te weiden; het vraagstuk is bijzonder ingewikkeld.

Alleen zij opgemerkt, dat ofschoon tal van feiten, o. a. de onder-
zoekingen bij geopereerde blinden, het bewijs leveren, dat ons be-
wustzijn oefening noodig heeft, om tot juiste ruimtevoorstellingen te
komen, — wat alzoo eene bevestiging is van de theorie, dat het vermo-
gen om dergelijke voorstellingen te vormen geen aangeboren eigen-
schap van het bewustzijn is, — de empiristen in den laatsten tijd
toch ook meerendeels bereid zijn, om te erkennen, dat de praedisposi-
tie er toe in de evolutie, die het menschelijk geslacht doorgemaakt
heeft, ontwikkeld kan zijn. Intusschen, de vraag, hoe dit vermogen
om ruimten op te vatten zich ontwikkeld heeft, doet er voor ons
doel minder toe. Wel geconstateerd is, dat wij onze ruimtevoor-
stellingen danken aan gezichts-, tast- en bewegingservaringen; dat
zoowel het rustige als het bewegende oog er toe meewerken, maar
dat ook andere bewegingen, die we bij het waarnemen van ruim-
ten maken, er het hare toe doen, kortom dat ook de ruimtebeelden
complexen van gebaarwordingen, dus voorstellingen zijn. En we-
derom zijn dit of bijzondere of algemeene voorstellingen, — b.v. *de
vierkante oppervlakte van mijn kamer en een afstand van 10 K.M.* —
waaruit verder ook weer verbeeldingen van ruimten ontstaan kunnen.
Dit geldt dan, wanneer het afstanden of ruimten betreft, die buiten
onze ervaring liggen of die bijzonder groot zijn. In het laatste geval
nemen wij, evenals bij de tijden, mede eene zekere symboliek te
baat, waarbij we zulke afstanden of ruimten tot een kleiner of groo-
ter getal ons welbekende afstanden of ruimten herleiden.

Bl. 62.

De verklaring, die Dr. Van Helten van deze uitdrukkingen geeft, is
te vinden *N. en Z.* III bl. 82—86. Het voornwd. 'em in: *Dat is 't em*,
evenals in: *Hij issem, Dat issem*, wordt daar in verband gebracht met
den wederkeerigen datief *im*, die in het Ouds. herhaaldelijk voorkomt
bij praedicaten met de beteekenissen *vreezen*, — *hebben, nemen, koop-*
pen, — *zitten, liggen, gaan, brengen*, — *leven, denken*, enz., en die op

de wijze, als in § 80, 1° en § 82 omtrent onzen wederkeerigen accusatief is aangewezen, hoofdzakelijk dient om een doen of een toestand met nadruk tot het subject te beperken.

Dit betoog is niet onaannemelijk, waar het geldt uitdrukkingen als: *Daar zit 'em de knoop of de kneep* (ook *de moeilijkheid*, het *bezwaar*), *Daar ligt het 'em aan*, *Daar zit het 'em in*, *Dat is 't 'em*¹⁾, en dergelijke, waar dit 'em een der looze woorden is geworden, waarvan in § 24, *Opm.* 2 sprake is.

Minder overtuigend is het betoog, dat deze uitdrukkingen de prototypen zouden zijn van de andere als: *Ik ben 'em*, *Jij bent 'em*. *Hij is 'em* (in kinderspelen), of *Dat is 'em* (b.v. op de vraag: Wie is de burgemeester?), uit te breiden met de uitdrukking: *Het is 'em sprekend* (b.v. bij het zien van een portret, of van een persoon, die gelijkenis met een ander vertoont). Al deze gevallen zijn o. i. eenvoudiger als volgt te verklaren.

Wanneer (vgl. § 23, 1°) een praedicaatssubstantief, als regel door het pers. v.nwd. *het* wordt aangeduid, is het voornamelijk daaraan toe te schrijven, dat het als kwaliteitswoord wordt gevoeld. En zoo is het niet vreemd, dat waar kinderen, die toch al zoo vrij met de voornwdn. kunnen omgaan, blindeman, krijgertje, enz. spelen, ze niet: *Ik ben het*, maar *Ik ben 'em* zeggen. Die blindeman is voor hen een individu en het is niet slecht gevoeld, als zij dit al vroeg door 'em uitgedrukt hebben (vgl. ook § 35).

In de andere zinnen: *Dat is 'em* en *'t Is 'em sprekend*, is het noodzakelijk 'em te gebruiken, daar *het* of *dat* slechts als onderwerp kunnen staan (vgl. § 23, 3°), „wanneer uit het praedicaatsnaamwoord voldoende blijkt, welk geslacht of getal bedoeld wordt.“ Als het eene vrouw geldt, hoort men dan ook wel: *Dat is 'er*. *'t Is 'er sprekend*.²⁾

Deze uitzondering had daarom bij § 16 *Opm.* 2 en § 23, 1° vermeld moeten worden.

¹⁾ *Dat is 't 'em* is naar allen schijn door contaminatie (invloed van de eene uitdrukking op de andere, lett. *bemetting*) uit *Daar zit het 'em* en *Dat is het* ontstaan.

²⁾ Op de vraag: Wie is de burgemeester? Wie is de vrouw v. d. b.? hoort men ook wel antwoorden: *Dat is i*, (phonetisch: *Dat izzi* of *Dat issi*) en *Dat is ze*, waar de nominatief als praedicaatsvoornwd. staat. Er is toch geen twijfel aan, of *dat*, de aanwijzing van een zich vertoonenden man of vrouw, is hier subject.

Bl. 119.

Voor nadere bijzonderheden omtrent den overgang van de coördinerende in de subordineerende constructie zie men Van Helten, *Vondels taal* II §§ 227 en 229. Ook Paul, *Principien*, bl. 250—254.

Bl. 143.

Eene belangrijke gedachtenwisseling is indertijd over *De definitie van het werkwoord* gevoerd door Dr. W. G. Brill en Dr. L. A. te Winkel. Zie daarover: *Taalgids* II 245 en III 1, 26 en 181.

De term *openbaring van bestaan* voor „werking,” in het 1^e en 2^e stuk herhaaldelijk gebruikt, is in dit deel weer losgelaten, omdat zij in het gebruik ondoelmatig is en toch niet afdoende het begrip omschrijft.

VERBETERINGEN.

- Bl. 39. R. 19 v. b. staat: *Opm. 1*, moet zijn: *Opm. 2*.
 „ 57. R. 13 v. b. staat: *halverweg*, moet zijn: *halverwege*.
 „ 69. Hier moet vervallen het slot der 3^e Opmerking van *Een zeldzaam voorbeeld* tot . . . oord. *Het jammert* is in den 3^{en} druk van Potgieter's *Poëzie I* eene drukfout voor: *Hem jammert*.
 „ 72. R. 17 v. o. staat: *voor die*, moet zijn: *voor de drie*.
 „ 94. Bij de 1^e noot is weggevallen: ¹⁾.
 „ 99. R. 2 v. o. staat: *substantie*, moet zijn: *substantief*.
 „ 105. R. 4 v. b. staat: *substantief*, moet zijn: *substantieven*.
 „ 210. R. 22 v. o. staat: *met een*, moet zijn: *niet een*.
-

I N H O U D.

Inleiding.

Blz.
5.

1. Omschrijving van het onderwerp. — 2. Voorrang der *schrifttaal* boven de *spreektaal* bij het waarnemen van taalfeiten. — 3. Taalregels als aanbevelenswaardige *normen* bij het taalgebruik. — 4. In hoeverre zij bindend zijn. — 5. Eenheid van denken en spreken. Factoren werkzaam bij den *oorsprong* der taal. — 6. Verband tusschen de eerste spraakklanken en de daarmede verbonden begrippen. — 7. *Ontwikkeling* der taal in zinnen. — 8. Het gemeenschappelijke en het individueele in de taal.

Het woord in het algemeen.

22.
22.

HET WEZEN VAN HET WOORD.

1. Het *woord* een deel van een zin. — 2. *Woordklank* en *beteekenis* de fysische en de psychische kant van het woord. — 3. *Woordklank* en *schriftbeeld*. — 4. *Voorstelling* en *begrip*. — 5. Definitie van het woord. *Noemende* en *aanduidende* woorden.

DE INDEELING DER WOORDEN.

30.

6. Voorwaarden van classificatie. — 7. De klassieke indeeling der woordsoorten. — 8. De indeeling der tien woordsoorten in hoofdgroepen.

Zelfstandigheidswoorden.

36.

ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

36.

9. Definitie en indeeling. — Het begrip *zelfstandigheid*. — 10. Overzicht der zelfst. naamw. naar hunne beteekenis. — 11. Getals- en geslachtonderscheiding. — 12. *Voorwerps-*, *stof-* en *verzamelnamen*. — 13 en 14. *Soortnamen* en *eigennamen*. — 15. *Eigennamen* als *soortnamen*. 16. De diensten van het substantief. — 17. De woorden, die een substantief kunnen vergezellen.

ZELFSTANDIGE VOORNAAMWOORDEN.

58.

18. Verhouding van het zelfst. vnvwd. tot het zelfst. nwd. — 19. Algemeen karakter der vnvwdn. en indeeling.

Persoonlijke voornaamwoorden..... 61.

20. Definitie. — 21. Diensten. — 22. Bijzondere diensten (*majesteitsmeervoud*, *beleefdheidsvorm*, enz.) — 23. Veelzijdig gebruik van het pers. vnvwd. *het*. — 24. *Het* als onb. vnvwd. — 25. De vovnvwdn. *zich* en *elkander*. — 26. Het aanw. vnvwd. ter vervanging van het pers. vnvwd. — 27. Overgangen.

Bijvoeglijke of adnominale woorden.

De woordsoorten, die als adnominale bepalingen kunnen dienen. Individualiseerende en classificeerende woorden.

LIDWOORDEN.

29. Oorsprong. — 30. Eenvoudigste vorm van individualisatie. — 31. Het lidwoord in generaliseerende beteekenis. — 32. Oorzaken van weglating. — 33. Onmogelijkheid van individualisatie. — 34. Overbodigheid. — 35. Weglating als gevolg der grammaticale functie. — 36. Streven naar korthed. —

BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

33. Classificeerende woorden bij uitnemendheid. — 39. Beteekenis der adjectieven. — 40. Trappen van vergelijking. — 41. Metonymisch gebruik van bijv. nwdn. — 42. Diensten. — 43. Congruentie. — 44. Oorzaken van uitsluitend attributief gebruik. — 45. Oorzaken van uitsluitend praedicatief gebruik. — 46. Volgorde bij twee of meer adjectieven. — 47. Substantiveering van adjectieven. — 48. Overgangen.

VOORNAAMWOORDEN.

49. Individualiseerende woorden bij uitnemendheid. — 50. Attributief gebruik regel.

Bezittelijke voornaamwoorden.

52. Oorsprong en beteekenis. — 53. Vervanging door het aanw. v. nwd. — 54. Zelfstandig gebruik.

Aanwijzende voornaamwoorden.

55. Beteekenis. — 56. Zelfstandig gebruik. — 57. Het adjectief *zelf*. — 58. Terugwijzende demonstrativa. — 49. Vooruitwijzende demonstrativa.

Vragende voornaamwoorden.

60. Beteekenis. — 61. Bijv. en zelfst. functies.

Betrekkelijke voornaamwoorden.

62. Demonstrativa als verbindingsmiddel. — 63. Diensten. — 64. Bijvoegelijk gebruik van *welke*. — 65. Bijzonderheden. — 66. Voorwaarden, waaraan het antecedent moet voldoen.

Onbepaalde voornaamwoorden.

67. Zelfstandige onb. v. nwdn. — 68. Bijvoeglijke onb. v. nwdn.

TELWOORDEN.

69. *Hoofdtelwoorden* en *rangtelwoorden*. — 70. Vijfderlei gebruik van de bepaalde hoofdtelwoorden. — 71. *Onbepaalde hoofdtelwoorden*. — 72. *Bepaalde* en *onbepaalde rangtelwoorden*. — 73. Andere woordsoorten, uit de telwoorden voortgekomen.

Werkings- of toestandswoorden.**WERKWOORDEN.**

74. Het drieledig karakter van het werkwoord als gezegde woord, als koppel- en hulpww., en als nominaalvorm.

Blz.
74.

75.

88.

105.

107.

105.

116.

118.

125.

128.

140.

140.

Het werkwoord als gezegdewoord.	Blz.
75. Het begrip <i>werking</i> . Indeeing der beteekenissen. —	142.
76. <i>Subjectieve</i> en <i>objectieve</i> ww. — 77. <i>Transitieve</i> en <i>intransitieve</i> ww. — 78. Oorzaken van het zoowel transitief als intransitief gebruik van sommige ww. — 79. <i>Lijdende vorm</i> (<i>passivum</i>). — 80. De <i>wederkeerende</i> ww. (<i>reflexiva</i>) een bijzonder gebruik van transitieve en intransitieve ww. — 81. <i>Transitief-reflexieve</i> ww. — 82. <i>Intransitief-reflexieve</i> ww. en hun overgang tot <i>passief-reflexieve</i> ww. — 83. De <i>onpersoonlijke</i> ww. (<i>impersonalia</i>) eene bijzondere soort van intransitieven. — 84. Overzicht der gevonden rubrieken. — 85. De uitdrukking van persoons-, tijds- en modusverschil.	
Koppel- en hulpwerkwoorden.	168
86. Gemeenschappelijk kenmerk. — 87. Karakter der koppelww. 88. Karakter der hulpww. — 89. De hulpww. van <i>tijd</i> . — 90. De hulpww. van <i>modaliteit</i> . — 91. De hulpww. van het <i>passivum</i> . — 92. Bijzondere functie van het ww. <i>doen</i> .	
Naamwoordelijke vormen van het werkwoord.	178.
93. Substantivische en adjectivische vormen van het werkwoord.	
<i>De infinitief</i> .	179.
94. Wezen van den infinitief. — 95. Diensten. Infinitief en gerundium (inf. + <i>te</i>) niet meer te scheiden. De zoogenaamde <i>accusativus cum infinitivo</i> . — 96. De infinitief als hoofdelement in beknopte bijzinnen.	
<i>De deelwoorden</i> .	188.
97. <i>Onvoltooid</i> en <i>voltooid</i> deelwoord. — 98. De overgang van deelwoord tot adjectief. Het deelw. hoofdelement in beknopte bijzinnen. — 99. Diensten. — 100. Participiale adjectieven, die tegen den regel als attributen actieve beteekenis hebben. — 101. <i>Absolute</i> deelwoorden.	
Bijwoordelijke of adverbiale woorden.	200.
102. Heterogene oorsprong van de woorden dezer categorie. Hunne hoofdfunctie als adverbiale bepaling. Bijfunctiën.	
BIJWOORDEN.	202.
Het bijwoord als bijw. bepaling.	202.
103. Indeeing. — 104. Bijw. van <i>plaats</i> . — 105. Bijw. van <i>tijd</i> . — 106. Bijw. van <i>causaliteit</i> . — 107. Bijw. van <i>hoedanigheid</i> en <i>hoeveelheid</i> . — 108. Bijw. van <i>modaliteit</i> .	
Het bijwoord in zijne bijfunctiën.	210.
109. Als bepaling bij andere zinsdeelen dan gezegden of attributen en als praedicaatswoord. — 110. Als <i>voornaamwoordelijk</i> bijw. — 111. Als <i>voegwoordelijk</i> bijw. — 112. Overgangen.	

Betrekkingen.	Biz. 217.
113. Tegenstelling tusschen <i>begrippen</i> en <i>betrekkingen</i> . De <i>praedicatieve</i> betrekking. De <i>attributieve</i> betrekking. De <i>objectieve</i> betrekking. De <i>adverbiale</i> betrekking. — 114. Twee categorieën van betrekkingen.	
VOORZETSELS.	222.
115. Oorsprong en beteekenis. — 116. Het voorzetsel in bijw. bepalingen. — 117. Het voorzetsel in bijw. bepalingen. — 118. Het voorzetsel bij voorwerpen. — 119. Het voorzetsel in praedicaatsuitdrukkingen en praedicatieve attributen. — 120. Scheiding tusschen <i>bijwoord</i> en <i>voorzetsel</i> .	
VOEGWOORDEN.	228.
122. Het aantal echte voegwoorden beperkt. — 122 <i>Neven-schikkende</i> voegwoorden. — 123. <i>Onderschikkende</i> voegwoorden. De voegwoorden <i>dat</i> en <i>of</i> in onderwerps-, voorwerps- en bijw. bijzinnen. De voegwoorden in de bijw. bijzinnen. — 124. Onderscheiding van <i>voegwoord</i> en <i>betr. vwd.</i> , en van <i>voegwoord</i> en <i>bijwoord</i> .	
Woorden buiten het zinsverband.	238.
125. Verhouding van de tusschenwerpsels tot onvolkomen zinnen.	
TUSSENWERPSELS.	239.
126. Oorsprong. — 127. Beteekenis en overzicht. — 128. Betrekking tusschen tusschenwerpsels en zinsdeelen of zinnen.	
Aanhangsel.	244.

